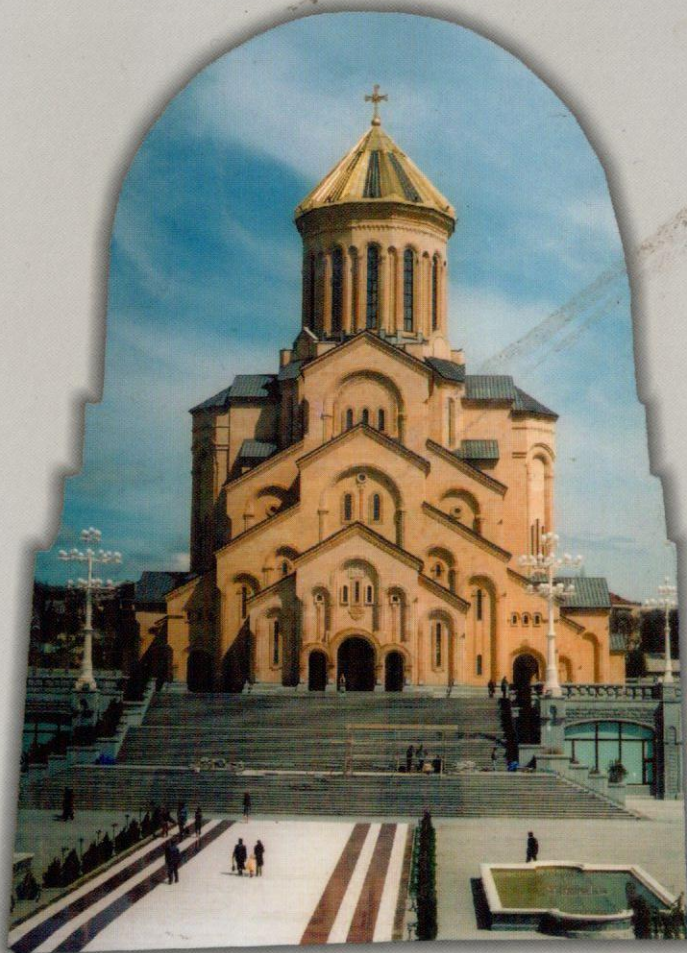

პ/ქ – 1534

ლი და უახლესი ისტორიის საკითხები

1(3) 2008

Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

I (3)

"UNIVERSAL"

Tbilisi 2008

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

I (3)

საქ. მეცნიერებათა აკადემიის
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის
ისტორიის ინსტიტუტის
ბ ი ბ ლ ი თ ე ქ ა

ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
ბ ი ბ ლ ი თ ე ქ ა

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი 2008

სარედაქციო კოლეგია: ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, გია გელაშვილი, შოთა ვადაჭკორია, ვაჟა კიკნაძე, გელა საითიძე (რედაქტორის მოადგილე), მალხაზ სიორიძე, ავთანდილ სონლულაშვილი (რედაქტორი), ხათუნა ქოქრაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), დოდო ჭუმბურიძე (რედაქტორის მოადგილე), ნიკო ჯავახიშვილი.

რედაქციისგან	9
ავთანდილ სონლულაშვილი.....	10
ვინ არის ეროვნული უმცირესობა?	
მზია ტყავაშვილი.....	30
რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია „ოსეთის ვილაიეთი დვალეთში“ (1821 წელი)	
ნიკო ჯავახიშვილი	49
ქართულ-ზინური ურთიერთობის ისტორიიდან	
გელა საითიძე	71
XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართული ეროვნულ-დემოკრატიული პრესა და ჟურნალი „ნიზადური“ (1907-1908)	
დოდო ჭუმბურიძე	95
ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური საფუძვლები XX საუკუნის საქართველოში	
გიორგი გოცირიძე.....	119
ილია ჭავჭავაძე აფრიკის კოლონიური დაყოფის შესახებ	
ოთარ გოგოლიშვილი	127
პრესის როლი სოციალური და ეროვნული მოძრაობის განმათავისუფლების საქმეში (ბათუმის ოლქი, 1911-1913 წწ.)	
თეიმურაზ ვახტანგიშვილი	136
იაკობ გოგებაშვილის ერთი სტატიის გამომცემის შესახებ	
თენგიზ სიმეშვილი	141
სოციალ-დემოკრატი - გოლშევიკი ტერორისტები ილიას მკვლელობის შემსრულებლები	

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2008

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზა, 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ლელა სარალიძე 151
დასავლურ-დამოკრძალული ღირებულებები და
ქართული ემიგრაცია

ნიკო ჯავახიშვილი 169
ქართველთა ქორწინებადი რომანოვთა დინასტიის
წარმოგადგენლობა

მადონა ქებაძე 182
იუზეფ პილსუდსკი — პოლონელი ხალხის
სახელოვანი შვილი

მერაბ კალანდიაძე 192
რუსეთის ისტორიის პერიოდიზაცია

ბ ლ ი ტ ი ა

Кикнадзе В. И. 209
ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА
В СОВРЕМЕННОЙ ГРУЗИИ

თენგიზ გრიგოლია 218
ევროპაშირის კონსტიტუცია — უტოვია თუ რეალობა

შოთა ვადაჭკორია 224
რუსეთის საჯარო შენაერთების საქართველოდან
გაყვანის საკითხი და ქართული სინამდვილე
(1918— 2006 წწ.)

ჯემალ არიხოვი 243
საქართველო-აზერბაიჯანის შორის ურთიერთობის
ზოგიერთი ასპექტები (1990-2007 წლებში)

ზ ე ლ ი გ ი ა

ელდარ ბუბულაშვილი 256
„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის
აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის
ისტორიიდან

ხათუნა ქოქრაშვილი 267
კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ეროვნული
და საზოგადოებრივი პოზიცია

ცაცა ჩხარტიშვილი 288
ქართული მართლმადიდებლური პრესა
(„შინაური საქმეები“, „ბანთიადი“)

სოფიო ანდლულაძე 297
სვანეთის მეცნიერული შესწავლის
საკითხისათვის დეკანოზ პოლიევქტოს
კარგალაშვილის შემოქმედება

ირინა არაბიძე 303
საქართველოს საეკლესიო საქმეთა გადამწყვეტი
კომისიის პროფესორ ბენეშვიჩის მოღვაწეობა
და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი
(1917 წ.)

წ ე ა ზ თ მ ტ თ დ ნ ე თ ბ ა

გია გელაშვილი 328
გოტფრიდ მერცხაშვილი საქართველოს მთის
მოსახლეობის შესახებ

გია გელაშვილი 333
სამი ინგლისური დოკუმენტი საქართველოს
შესახებ

ყ თ ფ ა და ტ ზ ა დ ი ტ ი ე ბ ი

ნინო ლამბაშიძე 342
„ენა, მამული, სარწმუნოება“ დმანისის რაიონის
აზერბაიჯანელი მოსახლეობის ცხოვრება

ი ს ტ თ ზ ი უ ლ ი დ ე მ თ გ ზ ა ფ ი ა

დავით ჯავახიშვილი 359
ქართლ-კახეთის უფლისწულთა სამორჩინო ასაკი

რედაქციისგან

წინამდებარე კრებული ამ ფორმატით მესამედ გამოდის. მასში წარმოდგენილია საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენებისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სტატიები, არქეოგრაფიული და წყაროთმცოდნეობითი მასალები, რეცენზიები ახალ წიგნებზე და სხვა.

ავტორები ეხებიან საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურის საკითხებს, ქართული ეკლესიის ისტორიასა და როლს ერის სულიერ ცხოვრებაში, იმ უამრავ პრობლემას, რაც საარქივო და ისტორიოგრაფიული მასალებიდან იკვეთება.

წარმოდგენილ ნაშრომებში გაანალიზებულია და შეფასებულია ახალი და უახლესი ისტორიის ბევრი ფაქტი. ამასთანავე, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც რედაქცია არ იზიარებს ცალკეულ ავტორთა მოსაზრებებს, არ ერევა მეცნიერული ანალიზის პროცესში, ამ თვალსაზრისით არ ასწორებს ტექსტს, არ ცვლის ავტორთა მიერ მიღებულ დასკვნებს, რითაც, განსხვავებული აზრის მქონე მკვლევრებს საშუალებას აძლევს ჩაებან მეცნიერულ პაექრობაში და აზრთა გაცვლა-გამოცვლის საშუალებით ხელი შეუწყონ სწორი თვალსაზრისის გამოკვეთას. კრებულის სარედაქციო კოლეგია კამათისა და საკუთარი აზრის გამოხატვის საშუალებას მისცემს ყველა ავტორს, აკადემიური მსჯელობისა და ჯანსაღი პოლემიკის ფარგლებში შეეცდება სამამულო და უცხოური ისტორიოგრაფიის მიღწევების სიღრმისეულ გაშუქებას, როგორც წარსულის, ასევე მიმდინარე მოვლენების ახლებურად გაანალიზებასა და შეფასებას.

რედაქცია სიამოვნებით დაუთმობს ადგილს საქართველოს სხვადასხვა კვლევითი და სასწავლო დაწესებულების მეცნიერ თანამშრომლებს, უცხოელ ავტორებს, რომელთა პუბლიკაციებში აისახება ისტორიულ-კულტუროლოგიური კვლევის სიახლეები, წარმოჩნდება მოვლენების ახლებურად შესწავლის ტენდენციები.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

306 არის ეროვნული უმცირესობა?

თანამედროვე მსოფლიოში 340 მილიონი ადამიანი არ ცხოვრობს თავის სამშობლოში და ეროვნულ უმცირესობას წარმოადგენს, აქედან 80 მლნ. — მდე ადამიანი ჯერ კიდევ რჩება ენობრივ უმცირესობად [1, 131].

უმცირესობის საკითხი ჩვენთვის მეტად აქტუალური პრობლემაა. ძირითადად არსებობს რამდენიმე სახის უმცირესობა: პოლიტიკური, ენობრივი და რელიგიური უმცირესობები [2, 23].

„საბჭოთა მეცნიერებაში“ ცნება „უმცირესობის“ აღსანიშნავად გამოიყენებოდა სინონიმური გამოხატუვამები: „ეროვნული უმცირესობა“ და „მცირე ხალხები“ [3, 94].

უცხოელი მეცნიერები იყენებენ ისეთ ტერმინებს, როგორიცაა „ეროვნული უმცირესობები“, „ინდიგენური ხალხი“, „ურბანული უმცირესობები“ და ა.შ. [3, 95]

ეროვნული უმცირესობების ამჟამად ყველაზე მიღებული განსაზღვრება ეკუთვნის გაეროს დისკრიმინაციის აცილების და უმცირესობათა დაცვის ქვეკომისიის სპეციალურ რაპორტიორს (მომხსენებელს) ფრანჩესკო კაპოპორტს, თუმცა ამ განმარტებამ ყველა ექსპერტი არ დააკმაყოფილა და გაერო ჯერ კიდევ ეძებს მის დეფინიციას. ამ განმარტების თანახმად, „ეროვნული უმცირესობა არის სახელმწიფოს დანარჩენ მოსახლეობასთან შედარებით მცირერიცხოვანი, არადომინანტური პოზიციის, ამ სახელმწიფოში მცხოვრებ ამა თუ იმ ეროვნების წარმომადგენელთაგან დაკომპლექტებული ჯგუფი, რომლის წევრებს აქვთ დანარჩენი მოსახლეობისაგან განსხვავებული ეთნიკური, რელიგიური ან ლინგვისტური მახასიათებლები და თავისთავად გამოხატავენ სოლიდარობას თავისი კულტურის, ტრადიციის, რელიგიისა და ენის დასაცავად“ [3, 96].

„ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ“ ევროპული კონვენცია პირველი მრავალმხრივი საერთაშორისო დოკუმენტია, რომელიც ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის მიზნებს ემსახურება. კონვენცია მიღებულია 1994 წელს, ხელმოსაწერად გაიხსნა 1995 წლის 1 თებერვალს და დღეისათვის მისი მონაწილეა ევროპის საბჭოს 27 წევრი სახელმწიფო.

კონვენცია მიზნად ისახავს სახელმწიფოს მხრიდან ეროვნულ უმცირესობათა დაცვისათვის აუცილებელი სამართლებრივი საფუძვლისა და პრინციპების განსაზღვრას. ამ მიზნით, კონვენციის შემუშავების დროს, ევროპის საბჭომ დიდი ყურადღება გაამახვილა იმაზე, რომ კონვენციას გაეთვალისწინებინა ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაციის (ეუთო-ს) 1993 წელს მიღებული ე. წ. „ვენის დეკლარაციის“ დებულებები და პრინციპები.

ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის სფეროში არსებული სხვადასხვა პრობლემების გათვალისწინებით, კონვენციაში აისახა ე. წ. პროგრამული ტიპის დებულებანი, რომლებიც ზოგადად განსაზღვრავენ სახელმწიფოთა მხრიდან მისალწვე მიზნებს. ამავე დროს ეს დებულებები, რომლებსაც არათვითმესრულებადი ხასიათი აქვთ, სახელმწიფოს საშუალებას აძლევენ თვითონ აირჩიონ ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის კონკრეტული საშუალებები და მეთოდები [4, 30-31].

პირველ რიგში, აუცილებელია განვასხვავოთ მონოეთნიკური და პოლიეთნიკური სახელმწიფოები. რის შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ ეთნიკური თვალსაზრისით აბსოლუტურად ერთგვაროვანი სახელმწიფო წარმონაქმნი რეალურად არ არსებობს. ამიტომ, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოითქვა მოსაზრება, რომ პირობითად მონოეთნიკურ სახელმწიფოდ ჩაეთვალოს ის ქვეყნები, სადაც მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა (უკიდურეს შემთხვევაში 95%) მიეკუთვნება ერთ ეთნოსს. ასეთებია, მაგალითად, ბანგლადეში, ბრაზილია, იორდანია, იტალია, მადაგასკარი, ნორვეგია, პორტუგალია, გერმანია, იაპონია, არაბული ქვეყნების უმრავლესობა [5, 300-301].

ეთნიკური ისტორიის პროცესში ყოფილა შემთხვევები, როდესაც რომელიმე ეთნოსის (ეთნიკური ერთობის) ნაწილი გადაადგილების, ან სხვასთან შერწყმის დროს აღმოჩენილა ცალკე ძირითადი ბირთვისაგან, და განვითარებულა დამოუკიდებლად. ამავე დროს შეუნარჩუნებია თავისი ეთნიკური ერთობა. საერთო კულტურითა და წარმოშობით ადამიანთა ასეთი სპეციფიკური ჯგუფები, განცალკევებით არიან ირგვლივ მყოფი ეთნიკური მასივისაგან, ხალხისაგან, ანუ ერისაგან და იწოდებიან ეთნოგრაფიულ ჯგუფებად. მსგავს ჯგუფებს, აკადემიკოს ი. ვ. ბრომლის აზრით, შეიძლება ვუწოდოთ „ეთნიკოსები“ [5, 32]. (ბერძ. ethnikos) იხმარება ამა თუ იმ ტომთან, ხალხთან დაკავშირებული მნიშვნელობით [6, 123].

მაშასადამე, ეთნოგრაფიული ჯგუფი ასევე სპეციფიკური ერთობაა. მას შეიძლება მივაკუთვნოთ თურქულენოვანი გაგაუზები ბულგარეთში, ირანულენოვანი ირანელები უზბეკეთში, მანჯურულენოვანი ოროკები სახალინზე და სხვ.

ეთნოგრაფიული ჯგუფი არ შეიძლება გავაიგივოთ ეროვნულ უმცირესობასთან, რომელიც წარმოადგენს ერის ეთნიკური ერთობის ნაწილს ძირითადი საცხოვრებლის საზღვრებს გარეთ, თუმცა მათ შორის შესაძლებელია ზოგიერთი გარდამავალი ტიპი ვიგულისხმოთ [7, 58-59].

ტერმინები „უმცირესობა“—„უმრავლესობა“ რელატიურია. უმცირესობა მხოლოდ უმრავლესობასთან მიმართებაში არსებობს (და პირიქით) და შეესატყვისება საზღვრების გარკვეულ სისტემას. თანამედროვე საზოგადოებაში ეს საზღვრები ძირითადად სახელმწიფო საზღვრებს გულისხმობს. სახელმწიფო საზღვრების შეცვლამ, ბუნებრივია, შეიძლება გამოიწვიოს უმცირესობა—უმრავლესობის თანაფარდობის ცვლილებებიც. ამასთანავე, გარკვეულ საზღვრებს შიგნით მყოფი უმცირესობა სხვაგან შეიძლება უმრავლესობას წარმოადგენდეს, ან პირიქით.

ყველა უმცირესობას აქვს საერთო ნიშანი — პოტენციურად კონფლიქტური დამოკიდებულება სახელმწიფოსა და დომინანტურ ერთან [8, 22].

ბოლო პერიოდში ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოითქვა რამდენიმე მოსაზრება „ეროვნული უმცირესობის“ დეფინიციასთან დაკავშირებით. მაგალითად, ლ. კიკნაძის აზრით, „ამა თუ იმ ხალხის სიჭარბე ხშირად რიცხობრივია, თუმცა ეთნიკური ჯგუფი, რომელსაც არა აქვს სოციალური პრივილეგიები და მიიჩნევს თავს უუფლებოდ, შეიძლება განისაზღვროს, როგორც უმცირესობა“ [9, 32]. ეს განმარტება მთლად გასაგები ვერ არის. მართალია, სტატიის ავტორი უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურას ეყრდნობა, მაგრამ რამდენად მისაღებია ასეთი დეფინიცია? რას ნიშნავს, რომ „ამა თუ იმ ხალხის სიჭარბე ხშირად რიცხობრივია“? ხალხის სიჭარბე სხვას რას უნდა წარმოადგენდეს თუ არა რიცხობრივ უპირატესობას! ან ეთნიკური ჯგუფის სოციალური პრივილეგიების ნაკლებობა და უუფლებობა შეიძლება იყოს „ეროვნული უმცირესობისათვის“ მიკუთვნების კრიტერიუმი?

ტ. ფუტყარაძეს კი მიაჩნია, რომ „ევროპის ქარტიისა და კონვენციის ფუნდამენტური პრინციპებიდან გამომდინარე, ენობრივ უმცირესობად ითვლება ის საზოგადოება, რომელიც ეროვნულ—ეთნიკურად განსხვავდება ძირითადი მოსახლეობისაგან და ავტოქტონია, ძველისძველი მკვიდრია ამ სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. ჩეჩნები, აზერბაიჯანელები, ოსები, სომხები, ბერძნები, რუსები და სხვ. საქართველოში არა ავტოქტონებია, არამედ სხვადასხვა დროის მიგრანტები არიან. შესაბამისად, ევროპული ქარტიის დებულებებიდან გამომდინარე, ისინი საქართველოში ვერ ჩაითვლებიან ეროვნულ თუ ეთნიკურ უმცირესობებად. გარდა ამისა, ამ ხალხებს მეზობლად აქვთ ეროვნული სახელმწიფოები: სომხეთი,

აზერბაიჯანი, ოსეთი (რა თქმა უნდა, ჩრდილო ოსეთი!), ჩეჩნეთი, რუსეთი, საბერძნეთი...

ამჟამად საქართველოში ეროვნული უმცირესობების ყველა უფლება მხოლოდ აფხაზებს უნდა მიენიჭოთ, ვინაიდან ქართველობის ახლომონათესავე ამ ხალხს სხვაგან არსად აქვს პერსპექტივა, ჰქონდეს ის უფლებები, რომლებსაც ითვალისწინებს ევროსაბჭოს დოკუმენტები“ [10, 39-40].

ამ შეფასებიდან არ ჩანს რა „სტატუსს ანიჭებს დღემდე „ეროვნულ უმცირესობად“ მიჩნეულ ზემოჩამოთვლილ ეროვნებებს ავტორი. თავად მას კარგად მოეხსენება და იგივე ნაშრომში აღნიშნავს კიდევ, რომ სტრასბურგის დოკუმენტებზე ხელისმომწერი ხელისუფლების აზრით, ამ ცნებების—ტერმინების გააზრება და ეთნიკური უმცირესობების თუ უმცირესობათა ენების ჩამონათვალის შექმნა კოკრეტული სახელმწიფოს კომპეტენციაა, ვინაიდან დასახელებულ ტერმინთა მნიშვნელობის შესახებ ევროპაში ვერ მოხერხდა შეთანხმება მრავალწლიანი დავა—კამათის შემდეგაც კი [10, 10].

აქვე ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ არ არის აუცილებელი ევროსაბჭოს ნევრმა ქვეყანამ მიიღოს ევროპული ქარტიის ყველა დოკუმენტი. მაგალითად, უმცირესობების ენების ქარტიასა და ეროვნული უმცირესობების კონვენციას საფრანგეთი დღემდე არ არის მიერთებული. ხსენებულ დოკუმენტებში ასევე არ არის განმარტებული ცნებები: ეროვნული უმცირესობა, კულტურული უმცირესობა, ენა, დიალექტი, ენის სახესხვაობა და სხვ. მხოლოდ არსებული ტრადიციის თანახმად, სახელმწიფო კონვენციასთან შეერთების მომენტში აკეთებს შესაბამის განცხადებას, რომელშიც განსაზღვრავს „ეროვნული უმცირესობების“ ტერმინის მნიშვნელობას (ავსტრია, ესტონეთი, გერმანია, ლუქსემბურგი, რუსეთი, სლოვენია, შვეიცარია), ან ასახელებს კონკრეტულ ეროვნულ უმცირესობებს, რომლებზეც გავრცელდება ჩარჩო—კონვენციის დებულებები (დანია, გერმანია, სლოვენია, მაკედონია) [4, 31].

ადამიანთა ცნობიერების ერთ—ერთი აუცილებელი აქსესუარი „ჩვენ—ისინი“, უკვე მკაფიოდ იკვეთება პირველყოფილ საზოგადოებაში. კერძოდ, თავისიანისა და უცხოს ფენომენი. სხვა ტომის წარმომადგენლები მტრებად ითვლებოდნენ. შემგროვებლები და მონადირეები კი მტერს არააღამიანად თვლიდნენ. ბრძოლის დროს ადამიანი არ კლავდა მას, ვინც ფლობდა ისეთივე ინფორმაციას, როგორსაც თვითონ... ის ანადგურებს უცხოს, მტერს, ვისი „ფიზიონომია“ მისთვის უცნობია [11, 117].

ძველი ეგვიპტელები საკუთარ თავს უწოდებდნენ „რემეს“ (რაც მათ ენაზე ნიშნავდა „ადამიანს“), ხოლო დანარჩენი ხალხი მათთვის „ველურები“ იყვნენ [12, 42].

ჩინეთში, ცინის ეპოქისა და უფრო ადრეული ხანის წერილობით ძეგლებში, აგრეთვე გომინდანის რეჟიმის დროინდელ ლიტერატურაში, ჩინეთის **მცირერიცხოვანი** ერების აღმნიშვნელ თითქმის ყველა იეროგლიფს, რომელიც კლასიფიკატორის ფუნქციას ასრულებდა და იკითხებოდა, როგორც „**ძალი**“. ეს ფაქტი, ცხადია მიგვითითებს ჩინური ეთნოცენტრიზმის ერთ—ერთ უმთავრეს მახასიათებელზე—ეროვნული უმცირესობებისადმი ლამის ზოოლოგიურ ზიზღზე.

სამხრეთ—აღმოსავლეთ აზიაში (უპირატესად ინდოჩინეთის ნახევარკუნძულზე) მცხოვრები ტაიების თვითსახელწოდებაა **ტაი, ტჰაი**, რაც სიამურ ენაზე ნიშნავს „**ადამიანს**“. სხვა ეთნოსების მიმართ კი ისინი იყენებენ კლასიფიკატორს **meng** („**მწერი**“, „**მწერები**“). ამ შემთხვევაშიც საქმე გვაქვს ეთნოცენტრიზმის ფრიად ვულგარულ გამოვლინებასთან [12, 43].

აფრიკაში მცხოვრები პოტენტოტების ავტოეთნონიმია **კოიკოინ**, რაც მათ ენაზე „**ნამდვილ ადამიანებს**“ ან „**რჩეულ, საუკეთესო ადამიანებს**“ ნიშნავს. მეზობელ ბუშმენებს კი ისინი უწოდებდნენ **სანს**, რაც „**ველურის**“ შინაარსს იტევდა. ეს საგულისხმო ფაქტი უკვე იმის თვალსაჩინო მოწმობაა, რომ ეთნოცენტრიზმი კულტურული განვითარების დაბალ საფეხურზე მდგომ ხალხებთანაც არანაკლებ ექსპრესიული ფორმით იჩენს თავს [12, 44].

ხამურაბის კანონების მიხედვით ძველი ბაბილონი მსოფლიო სახელმწიფოს წარმოადგენდა. ამიტომაც ყველა თავისუფალი, თანასწორი იყო კანონის წინაშე. არ არსებობდა რაიმე პრივილეგია ეროვნული ნიშნის მიხედვით. ელამელის, ბაბილონელის, ქანაანელის მიმართ კანონი ერთნაირად მოქმედებდა. ხამურაბის კანონებმა არ იცის მოსულისა და უცხოტომელის ცნება [13, 10].

ეთიკური აღზრდის პრინციპების თვალსაზრისით, ელინისტური ეპოქის არსებითი მახასიათებელი მისი არაეთნიკურად და რელიგიურად გაუდიფერენცირებელი ხასიათია და სამოქალაქო კონვენციაში თვისის განსაზღვრა ოდენ კულტურული მახასიათებლებით:

ბერძენია ყველა ვინც ცხოვრობს ბერძნულ კულტურაში.

ელინისტურ ეპოქაში ეთნიკური საზომი დაიკარგა მონოთეიზმშიც — იუდეველია ყველა, ვინც აღიარებს მოსეს სჯულს (ეთნიკური წარმოშობისა, თუ ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად), რისი ერთ—ერთი მიზეზიც არის ებრაული ენის სიკვდილი და მოსეს სჯულის მიმდევართა ამეტყველება არამეულ, ბერძნულ, ლათინურ თუ ქართულ ენებზე [14, 92].

ჯერ კიდევ ძვ. წ. 380 წელს ისოკრატე ამაყად აცხადებდა, რომ „ელინური კულტურის წყალობით სახელწოდება ელინი აღნიშნავს უკვე არა წარმომავლობას, არამედ სულიერ ერთობას; ელინებს უკ-

ვე უწოდებენ არა მათ, ვინც სისხლით მონათესაოებენ, არამედ მათ, ვინც ჩვენს განათლებას არიან ნაზიარები“ [15, 14].

არისტოტელეს შეხედულებით, ბარბაროსი და მონა ბუნების მიხედვით იდენტური ცნებები იყო. ბარბაროსები ელინებისათვის წარმოადგენდნენ თავისუფალ ცხოველებს. არისტოტელე იმონებდა და ევრიპიდეს, რომელიც ამბობდა: „ბერძენი ნება აქვთ ბატონობდნენ ბარბაროსებზე“ [14, 125].

მის სანანაალმდეგოდ კი, მოციქული პავლე გალატელთა მიმართ ეპისტოლეში წერს: „უკვე აღარ არსებობს არც იუდეველი და არც ბერძენი, არც მონა და არც თავისუფალი, არც მამრი და არც დედრი, ვინაიდან თქვენ ყველანი ერთი ხართ ქრისტე იესოში“ [16, 408]. მაშასადამე, მათ ყველას აქვთ ერთი და იგივე ადამიანური ღირსებები და თანაბარი მოვალეობანი მათი ზნეობრივი ქმედებებისადმი. ყოველი ადამიანის თანასწორუფლებიანობა მხოლოდ ქრისტიანული მოძღვრების საშუალებით იყო შესაძლებელი.

საერთოდ, დემოკრატიის ფუძემდებელი ბერძნები ხასიათდებოდნენ ლამის ზოოლოგიური ქსენოფობიით, და არა მარტო ბარბაროსების მიმართ, არამედ სხვა ბერძნული პოლისის (zesp. ქალაქ—სახელმწიფოს) მოქალაქე ბერძნების მიმართაც კი: კლასიკური ბერძნული ეპოქის სამოქალაქო სამართლის თანახმად, ბავშვები მოქალაქისა და უცხოელის (ანუ სხვა ბერძნული პოლისის მოქალაქის) ქორწინებიდან უმრავლეს შემთხვევაში ვერ იღებდნენ მოქალაქეობას. ასეთი მდგომარეობა დაკანონებულ იქნა ათენში პერიკლეს მიერ ძვ. წ. 451 წელს. ამის გამო გაჩნდა პრაქტიკა სპეციალური შეთანხმებებისა, რომელთა თანახმად ასეთი ინტერნაციონალური ქორწინებანი ითვლებოდნენ კანონიერად შეთანხმებაში მონაწილე ქალაქ—სახელმწიფოთა მოქალაქეებს შორის. ეს იყო ხელშეკრულებები ე. წ. ეპიგამიის შესახებ [14, 108—109].

რაც შეეხება ძველი მსოფლიოს კლასიფიკატორულ—კვალიტატიურ ტერმინთა შორის უპოპულარეს „**ბარბაროსს**“, ის ბერძნულ ენაზე თავდაპირველად ნიშნავდა ზოგადად „**უცხოს, უცხოელს, ელინისათვის გაუგებარ ენაზე მოლაპარაკეს**“, და ფაქტობრივად მოკლებული იყო რაიმე ოდიოზურ ნიშანს, თუმცა მოგვიანებით მან შეიძინა „**უხეშის, ველურის, უკულტუროს სემანტიკური ნიუანსიც**“ [12, 44].

არის მოსაზრება, რომ რომ ბერძნები ბარბაროსს ყველა არა ელინს ანუ არა ბერძენს უწოდებდნენ. უცხოენოვანი ხალხების საუბარი ბერძნებს, ბუნებრივია, არ ესმოდათ და მათი სმენისათვის გაუგებრად ანუ „**ბრ—ბრ**“—დ აღიქმებოდა. ზოგიერთი ავტორის შეხედულებით, აქედან გამომდინარეობს სიტყვა „**ბარბარ-ოს**“—ი. თანდათანობით ძველმა ბერძნებმა მათგან **განსხვავებული კულტურის ხალხებს** ქედმაღლურად დაუწყეს ყურება. ისინი მათ უფრო

დაბლა მდგომად, ველურებად მიიჩნევდნენ. ამიტომ თანდათან ტერ-
მინი „ბარბაროსი“ ველურის სინონიმი გახდა [17, 49].

თუმცა, როგორც ჩანს, ტერმინი „ბარბაროსის“ გამოყენებას
„ელინთან“ დაპირისპირებაში განსაკუთრებით ფართო გასაქანი ეძ-
ლევა მაშინ, როდესაც ბერძენ ტომებს საბოლოოდ უყალიბდებოდათ
ეთნიკური ერთობის შეგნება და მათთან მყარად იკიდებს ფეხს ის
აზრი, რომ „ძველად ელინები“ ბარბაროსი ხალხებისაგან განსხვავ-
დებოდნენ როგორც მეტი მოსაზრებულობით, ისე უფრო სრული
თავისუფლებით სულიერი მიაშიტიობისაგან (ჰეროდოტე).

ძველი ბერძენი აფრიკის ჩრდილოეთ სანაპიროზე ჯერ კიდევ
„დიდი კოლონიზაციის“ ხანაში (ძვ. წ. VII-VI სს.) იკიდებენ ფეხს. ად-
გილობრივ ავტოქტონურ მოსახლეობასთან ინტენსიურ კონტაქტში
შესვლის შემდეგ ისინი ნიადაგ ეცნობიან ბერბერთა შორის იმხანად
ფართოდ გამოყენებულ ეთნონიმს „ბრაბერ—ბრაბარს“ ან „ბერა-
ბერ—ბარაბა—ბარაბარს“, რომელსაც ითვისებენ „ბარბარ—ბარბა-
როსის“ ფორმით.

როგორც ჩანს, ბერბერებმა თავისი ეგზოტიკური ყოფით,
კულტურით, უცნაური გარეგნობით და ნესჩვეულებებით, აგრეთვე
ბერძენთათვის სრულიად გაუგებარი ენით, იმდენად ძლიერი შთა-
ბეჭდილება მოახდინეს ევროპელ კოლონისტებზე, რომ ისინი ელინ-
თათვის „სრულიად უცხო, უცნაური, არაჩვეულებრივი ხალხის“ ერ-
თგვარ ეტალონად იქცნენ. ასეთნაირმა ეთნოკულტურულმა სტერე-
ოტიპმა თავის მხრივ, „ელინი—არაელინის“ დისტომიურ შეპირის-
პირებას ჩაუყარა საფუძველი და დროთა განმავლობაში ტერმინი
„ბარბაროსი“ თანდათან დაიცალა დასაბამითი ვინრო—ეთნიკური
შინაარსისაგან და აღნიშნულ დიხოტომიას მოერგო როგორც ზო-
გადად „უცხოს, უცხოტომელის, უცხოელის“, „გაუგებრად მო-
ლაპარაკის“ სინონიმი ... მოგვიანებით, სხვა არაელინ ეთნოსებთან
ურთიერთობის ნეგატიური გამოცდილების დაგროვების პირობებში
კი, „ბარბაროსმა“ არა მარტო „უცხოს“, უცხოელის, უცხოტომე-
ლის“, არამედ „უხამსის, უხეშის, უკულტუროს, ველურის, წარ-
მართის“ დამატებითი მნიშვნელობა შეიძინა [12, 49-50].

ტერმინის — „ბარბაროსის“ ბერბერთა ტომობრივი სახელწო-
დებისაგან მომდინარეობის სასარგებლოდ უნდა მეტყველებდეს ის
ფაქტიც, რომ ძველ ქართველ მნიგნობართაც ბარბაროსები მაინ-
ცდამაინც აფრიკელებად ჰყავდათ წარმოდგენილი. თქმულის საი-
ლუსტრაციოდ საკმარისია დავიმოწმოთ სულხან—საბა ორბელია-
ნის „სიტყვის—კონა“, სადაც ვკითხულობთ: „ბარბაროზი—აფრი-
კის თემი შავნი. აფრიკაშია თემი ერთი შავთა, წარმართი, მონა
უცხოთესლი“ [18, 50].

რომაელებმა პირველებმა შემოიღეს მოქალაქის ცნება („რო-
მის მოქალაქე“). რომის მოქალაქედ ყოფნისათვის რომაელად (ე. ი.

ეთნიკურ ლათინად) ყოფნა არ იყო აუცილებელი. რომი არა თუ არ
განარჩევდა თავის მოქალაქეებს ეთნიკური და რელიგიური ნიშნით,
მეტიც, ის ანიჭებდა რომის მოქალაქეობას მის მიერ დაპყრობილი
ქვეყნების მოქალაქეებს, რითაც ათანაბრებდა რომის მკვიდრთან.
რომის მოქალაქეობის აუცილებელი პირობაც და შედეგიც რომაულ
სამოქალაქო კონვენციაში განეწესებოდა იყო [14, 114].

ამავე დროს რომაული ფორმულა ლალადებდა divide et impera
— ე. ი. სახელმწიფოში დასაქმებულ ეროვნებათა შორის სთესე შუ-
რი და გათიშე, არეგდარეგასა და ერთმანეთთან კინკლაობაში ამო-
ხადე სული მათ ეროვნულ და პოლიტიკურ მისწრაფებებსო [19, 150].
ძველი რომის 12 ტაბულის კანონების მიხედვით კი რომის ტერიტო-
რიაზე მხოლოდ რომის მოქალაქეს ჰქონდა მიწის საკუთრების უფ-
ლება. უცხოელები ამ შესაძლებლობას მოკლებული იყვნენ [13, 16].

რომში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელი დანაშაული-
სათვის განსხვავებულ სასჯელს იღებდა. მაგალითად, ჯვარზე გაკ-
ვრას ჰქონდა მკვეთრად გამოხატული კლასობრივი და ეროვნული
ხასიათი: რომის მოქალაქის და, საერთოდ, თავისუფალი ადამიანის
სიკვდილით დასჯა ჯვარზე მკაცრად იყო აკრძალული ყველაზე მძი-
მე დანაშაულის ჩადენის შემთხვევაშიც კი [20, 39].

ასევე, ადრეფეოდალურ საზოგადოებაში ეთნიკური განსხვავ-
ება განუყოფელი იყო სამართლებრივ განსხვავებასთან. საერთო
სახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების
პროცესს განიცდიდა და ადამიანს ასამართლებდნენ არა იმ ტერი-
ტორიის, მხარის კანონმდებლობის მიხედვით, სადაც ცხოვრობდა,
არამედ იმ ტომის ტრადიციიდან გამომდინარე, საიდანაც იყო მისი
წარმოშობა. ამიტომ, მართლმსაჯულების განხორციელება, პირველ
რიგში, მიზნად ისახავდა განსასჯელის ეთნიკური ვინაობის გამორ-
კვევას. არსებულ საქმის წარმოების დოკუმენტებში, ნაწილობრივ
ადრეფეოდალური ხანის ნარატიულ წყაროებში, ეთნონიმები მითი-
თებულია ადამიანის პირად სახელთან ერთად. ზოგჯერ ის პირდა-
პირ დასახელებულია გოთად, ფრანკად, რომაელად და ა. შ. ზოგჯერ
ნათქვამია, რომ ის ცხოვრობს ამა და ამ ხალხის კანონების მიხედ-
ვით [21, 228].

ოფიციალური ბიზანტიური სამართალი არ მიჯნავდა ადამიან-
ებს ეთნიკური ნიშნით, ყველა თანასწორი იყო, თუ კი აღიარებდა
მართლმადიდებლობას და იცავდა ბასილევსის ერთგულებას. ამ სა-
მართლით, მართლმადიდებლობის აღიარება, ფაქტობრივად, სა-
ვალდებულო იყო ბერძნებთან გასათანაბრებლად, რაც ეთნიკური
თანასწორობის კანონს ფიქციად აქცევდა. ეთნიკური თანასწორო-
ბის კანონი პრაქტიკაში ყოველ ნაბიჯზე ირღევოდა: იმპერიაში
მრავლად იყვნენ სხვადასხვა ეროვნების მონები, მაშინ როდესაც იკ-
რძალებოდა ბერძენი მონის ფლობა. მართალია, ხელისუფლები დიდ

სიფრთხილეს იჩენდნენ უცხო ეთნოსთან დამოკიდებულებაში პოლიტიკური გართულებების დროს, მაგრამ როცა ეს გართულებები ცხრებოდა, უხეშად დევნიდნენ ორთოდოქსიდან განსხვავებულ კონფესიებს და ძალას მიმართავდნენ ქალკედონიზმის დასაწინააღმდეგოდ [22, 79].

შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპაში უცხოელის ბედს მთლიანად ის მეფე ან ფეოდალი სწყვეტდა, რომლის სამფლობელოში სავაჭროდ ან სხვა საქმიანობისათვის უცხო პირი აღმოჩნდებოდა. ევროპის ქვეყნებში, როგორც ჩანს, საკმაოდ მძიმე ადამიანებს იყო გაბატონებული უცხოელთა მიმართ, მიუხედავად დაცვის სიგელის ქონებისა, ამ უკანასკნელთა პიროვნებისა და საკუთრების ხელშეუხებლობა არ იყო უზრუნველყოფილი. საფრანგეთში, გერმანიასა და ევროპის ზოგიერთ სხვა ქვეყანაში მოქმედებდა წესი, რომლის მიხედვითაც, თუ სხვის სამფლობელო ტერიტორიაზე მყოფი უცხოელი ერთი წლის და ერთი დღის განმავლობაში ვერ მოიპოვებდა ადგილობრივი ფეოდალის მფარველობას, უკანასკნელს უფლება ჰქონდა უცხო პირი თავის ყმად ექცია, ქონება კი ჩამოერთვა [23, 214].

მართალია, სასანიანთა ხანაში სპარსელები თავს არავის უყადრებდნენ, მათ შორის არც სხვა ირანული მოდგმის ხალხებს, მაგრამ ეთნიკური ნიშნითაც არავის ჩაგრავენ და ესეც აქემენიდური ირანის მემკვიდრეობა იყო, თუმცა თვით აქემენიდურ ირანთან შედარებითაც კი, სასანიდის მეფეების აღზრდის ინსტიტუტს ახასიათებდა ეთნიკური შემწყნარებლობის არნახული დონე — სასანიური ირანის იმპერიაში შემავალი არცერთი ხალხი ძალმომრეობით არ გადაშენებულა და მათმა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ დღემდე მოაღწია თავისი ეთნოგრაფიული კულტურითა და დედაენით; მეტიც, თავისი ისტორიული საზღვრებით. შესაძლებლობის მიუხედავად, სპარსელებს არ მოუხდენიათ და არც უცდიათ მათი ეთნიკური ასიმილაცია.

ამ მხრივ ახლო აღმოსავლეთში ირანის იმპერიას ერთადერთი ანალოგი მოეძებნება საქართველოს სამეფოს სახით, იმის გათვალისწინებით, რომ ფარნავაზმა პირველი სრულიად ქართული სახელმწიფო სპარსთა სამეფოს მსგავსად მოაწყო [14, 197].

საქართველო მხოლოდ ქართველური ტომებით არ უნდა ყოფილიყო დასახლებული, ისევე როგორც სხვაგან, ჩვენთანაც იყო ინტენსიური შერევის ზონები.

გზები საგრძნობ გავლენას ახდენდა არა მარტო ეკონომიკური, არამედ ხალხთა შორის ურთიერთობის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაზე. ამ გზებზე მდებარე დასახლებებისათვის უცხო არ იქნებოდა კავშირები სხვადასხვა ეკონომიკურად განსხვავებულ ჯგუფებთან და კულტურებთან (სხვა სურათია გზიდან მოშორებულ პუნქტებში). გარდა მშვიდობიანი ურთიერთობისა, ხშირი იქნებოდა

როგორც სამეზობლო, ისე შორეული შემოსევები, აგრეთვე აბორიგენტთა მიერ სხვათა დაპყრობა და ტყვეთა ნამოსხმა. მომთაბარეთა მასების დაუსრულებელი მოძრაობები, სხვადასხვე ტომთა თუ ცალკეულ ინდივიდთა გადაადგილებანი, რაც ისტორიული წყაროებით შესაძლებელია არ იყოს ასახული და რაც წარმოადგენდა დემოგრაფიულ და ანთროპოლოგიურ პროცესებს, რომლის დროსაც მოსული მოსახლეობის ნაკადის ინფილტრაცია აბორიგენტთან მიმდინარეობდა. მისი საბოლოო შედეგი ძალზე მნიშვნელოვანი ხდებოდა ეთნიკურად განსხვავებული ელემენტების „დალექვით“ და მათი შემდგომი გამოვლინებით დროის სხვადასხვა მონაკვეთში, მრავალფეროვანი კომბინაციებით [24, 108-109].

მრავალ ობიექტურ გარემოებათა შედეგად, ქართლი მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონებიდან სხვადასხვა მიზეზით მოსული ეთნოსების სამშობლოც გახდა. სწორედ აქ, ქართლში ჩაეყარა საფუძველი, სახელმწიფოს ძლიერებისათვის ესოდენ მნიშვნელოვან, სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებთან მშვიდობიანი თანაცხოვრების ფენომენს, რაც ქართულ მინაზე ჩამოსახლებულებს ყველა პირობას უქმნიდა შეენარჩუნებინათ საკუთარი ენა, რელიგია, ტრადიციები და ამასთანავე გაეთავისებინათ ქართველთა კულტურულ-ზნეობრივი ღირებულებები [25, 3].

„ქართლის ცხოვრება“ არ გამოხატავს მტრისადმი უსაზღვრო სიძულვილს. ცალკეული ადამიანის დახასიათების დროს, ის ნაკლებ ყურადღებას აქცევს მის ეთნიკურ წარმოშობას. ადამიანი კარგია და კეთილი, ან ცუდი და „მესისხლე“, მიუხედავად მისი ეთნიკურ-რელიგიური კუთვნილებისა.

განსაკუთრებით თბილადაა განწყობილი „ქართლის ცხოვრება“ საქართველოს მეზობელი, კავკასიელი ხალხების მიმართ. ამ მხრივ თხზულებას გამოკვეთილი პოზიცია აქვს: როდესაც ქართველები, სომხები, ალბანელები და სხვა კავკასიელი ხალხები ერთად იბრძვიან, მათ მტერი ძნელად თუ დაამარცხებს [17, 35].

ისტორიულად ქვეყნის შიგნით გადაადგილებულის, თუ ქვეყნის გარედან მოსული „უცხო“ სოციალური სტატუსი საქართველოში მკვეთრად იცვლებოდა. იგი სოციალურად დაქვემდებარებულ მდგომარეობაში გადადიოდა. ეს ვლინდებოდა ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში — მინათსარგებლობაში, მმართველობაში, დასახლების ფორმაში, ქცევის ნორმებში [26, 92].

XI საუკუნის ავტორის ლეონტი მროველის მიხედვით ქართლში მოსულმა ებრაელებმა მცხეთის მამასახლისისაგან დასახლების ნებართვის საფასურად ხარკის გადახდა იკისრეს. იგივე ავტორის ცნობით, ქართლის ხელისუფალთა ქვეყანაში მოუღიათ და დაუსახლებიათ თურქები, ბერძნები, ასურელები და ხაზარები იმ პირობით, რომ ისინი ააშენებდნენ ახალ ქალაქებს, ხოლო უკვე არსე-

ბულთ გაამაგრებდნენ. დავითმა საქართველოში ჩამოასახლა და სანაპიროებში დაასახლა ყივჩაღთა 40 ათასი ოჯახი, სამხედრო ვალდებულების თუ ბეგარის პირობით [26, 92—93].

ქართულ ნარატიულ წყაროებში აბორიგენი მოსახლეობა, ქართველი ტომების წარმომადგენლები, არაქართველებისაგან განსხვავებით, ტერმინით — „ნათესავით ქართველი“ მოიხსენიებიან. საინტერესოა, რომ ლეონტი მროველი ებრაელებს „ქართველთა ნათესავად“ მოიხსენიებს — „უცხონი იგი ნათესავთაგან“ განსხვავებით. ვახუშტიც „ნათესავნი ქართლოსიანნი“ გულისხმობს ქართლოსიანებს და ებრაელებს [27, 37].

შუა საუკუნეების საქართველოში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პოლიტიკის ჰუმანურ პრინციპებს, ჯერ კიდევ ტაოს სამეფოს პოლიტიკურ წრეებში უნდა ჩაყროდა საფუძველი. ასეთი ვარაუდის შესაძლებლობა გარკვეულწილად ემყარება თავად ტაოს სამეფოს ხასიათს, რომელიც თავისი ეთნიკური სიჭრელით მომავალი დიდი კავკასიური ქართული სახელმწიფოს ერთგვარ მოდელს წარმოადგენდა და, ბუნებრივია, ისეთსავე ეთნოკონფესიური პრობლემების წინაშე უნდა დამდგარიყო, რომელთა პირისპირაც აღმოჩნდა XII—XIII საუკუნეების საქართველო [22, 72].

ქართლ—კახეთის უკანასკნელი მეფის გიორგი XII მემკვიდრემ დავით ბაგრატიონმა პეტერბურგს დაწერა ნაშრომი — „საქართველოს სამართლისა და კანონების მიმოხილვა“. სხვა მრავალ საკითხთან ერთად, ავტორი ეხება საქართველოში მცხოვრებ ეროვნულ უმცირესობებს და მომავალში მათი დასაქმების მისეულ პერსპექტივებს. დ. ბაგრატიონი აღნიშნავს, რომ საქართველოში ქართველების გვერდიგვერდ ცხოვრობენ ბერძნები, სომხები, ებრაელები, თურქები, თათრები. გაბატონებული ნაციის წარმომადგენლები (ქართველები) იკავებენ ყველა სახელმწიფოებრივ თანამდებობებს. ბერძნების ფუნქციას შეადგენს სამთამადნო წარმოება, სომხებისა და ებრაელებისა—ვაჭრობა [28, 238].

XIX საუკუნის დასაწყისში, როდესაც, რუსეთის საიმპერატორო კარმა აღმოსავლეთ საქართველო ხუთ მზარად და ხუთ დისტანციად დაყო, საუბნო ერთეულები — დისტანციები აღმოსავლეთ საქართველოს არაქართველ მკვიდრთა დასახლებებისათვის შეიქმნა [29, 7]. როგორც ვხედავთ, რუსეთის ხელისუფლებამ თავიდანვე განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია საქართველოს ეროვნულ უმცირესობას. ბუნებრივია, არა რაღაც დემოკრატიული ღირებულებებიდან გამომდინარე, რაც დამპყრობლის ფსიქოლოგიას არასდროს ახასიათებს, არამედ ეს ნაბიჯი იყო შორსგამიზნული პოლიტიკური მანევრი, მომავალში დასაყრდენის გასაჩენად, ჩვენი ქვეყნის სრულყოფილი დამოუკიდებლობისათვის.

XIX საუკუნეში, როდესაც თავად საქართველოს დაკარგული ჰქონდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, აქ მცხოვრები არაქართველები პირობითად შეიძლება ჩავთვალოთ ეროვნულ უმცირესობად. რუსეთში თებერვლის რევოლუციის შემდეგ სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ საქართველოში—თბილისში სომხებმა და სხვა ეროვნებებმა შექმნეს ეროვნული საბჭოები, რომელთაც მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დატვირთვა ენიჭებოდათ—ყოფილიყვნენ თავიანთი ერების პოლიტიკური ხელმძღვანელები. სიტუაცია შეიცვალა 1918 წლის მაისში სამხრეთ კავკასიაში სამი დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ. ეროვნულმა საბჭოებმა დაკარგეს წინანდელი ხასიათი და სტატუსი, საქართველო სახელმწიფოებრივად ჩამოყალიბდა და აქ მცხოვრები დანარჩენი ერები ეროვნულ უმცირესობად იქცნენ [30, 191].

მეტად მტიკივლ საკითხს წარმოადგენდა ის ფაქტი, რომ თითქმის ყველა სასაზღვრო ზოლში კომპაქტურად ცხოვრობდნენ არაქართველები. ისინი ხშირ შემთხვევაში მტრულად იყვნენ განწყობილი ქართველებისადმი. მეხადირიდან დაწყებული რესპუბლიკა რკალივით იყო გარშემორტყმული ან უცხო ტომის ხალხით, ან კიდევ ისეთებით, რომელთაც არ გააჩნდათ ქართული თვითშეგნება [31, 312].

საბჭოთა რეჟიმის დამყარების პირველ წლებში ბოლშევიკები ადამიანის ეროვნულ კუთვნილებას ყურადღებას არ აქცევდნენ, თითქოს არც აინტერესებდათ. გრაფა ეროვნების აღსანიშნავად, როგორც ცნობილია, მხოლოდ 1924 წლიდან ჩნდება. თუმცა არც ამის შემდეგ გაუმახვილებიათ ყურადღება ამ საკითხზე. აი, ერთ—ერთი დამახასიათებელი შემთხვევა: ქ. გორის 1924 წ. საქორწინო აქტში 24 წლის თოროზ გრიგოლის ძე თოროზოვს, ეროვნების გრაფაში უწერია, რომ ის არის „ინტერნაციონალისტი“ [32, 68].

მნიშვნელოვანია, რომ თუ 1800 წელს არაქართული მოსახლეობა საქართველოს მთელი მოსახლეობის მხოლოდ 11% შეადგენდა, 1897 წელს არაქართველთა ხვედრითი წილი 32%—მდე გაიზარდა. XIX საუკუნის დამლევისათვის საქართველო კიდევ უფრო მრავალეროვანი ქვეყანა იყო, ვიდრე წინა საუკუნეში. ამ პერიოდში საქართველოს ტერიტორიაზე შექმნილი იყო მრავალი სოფელი, რომელთა მოსახლეობა მთლიანად არაქართველთაგან (სომხები, ბერძნები, რუსები) შედგებოდა და ყოფა—ცხოვრებით დიდად განსხვავდებოდა აბორიგენი მოსახლეობისაგან. კიდევ უფრო მრავალეროვანი გახდა ქალაქები, სადაც ალებ—მიცემობას უმთავრესად არაქართველები მისდევდნენ [33, 766—767].

XX საუკუნის 20-იან წლებში არაქართველები 851 557 სულს, ანუ მოსახლეობის 32,3%—შეადგენდნენ. ამ დროისათვის საქართველოში ცხოვრობდა 19 კომპაქტურად და 33 გაფანტულად დასახ-

ლებული ეროვნება [34, 33]. მოსახლეობის დინამიკა გვიჩვენებს, რომ 20—30—იან წლებში შეიმჩნეოდა ქართველი მოსახლეობის ზრდის შემცირება. მაგალითად, 1922 წელს ქართველები საქართველოს მოსახლეობის 74,7%-ს შეადგენდნენ, 1926 წელს 70,9%-ს, ხოლო 1939 წლის მონაცემებით 64,6%-ს [35, 51].

კომუნისტური რეჟიმის სტრატეგიული პოლიტიკიდან გამომდინარე, რაც ითვალისწინებდა „დაყავი და იბატონე“ — მიზნის რეალურად გატარებას, საქართველო ეროვნულ რაიონებად დაიყო, რასაც ახალი ადმინისტრაციულ—ტერიტორიული დაყოფა ეწოდა. მათი შეფასებით ეს იყო ლენინური ეროვნული პოლიტიკის ცხოვრებაში განხორციელება.

საქართველოს ეროვნულ უმცირესობათა მომსახურების მიზნით გამოიყო ადმინისტრაციულ—ტერიტორიული ერთეულები, სადაც საქმის წარმოება ეროვნულ ენაზე იქნებოდა. ე. ი. რომელი ეროვნებაც ცხოვრობდა მოცემულ ტერიტორიაზე, მათი სალაპარაკო ენა ხდებოდა ყველა სფეროში გაბატონებული.

ეროვნულ უმცირესობათა ასეთი ერთეულები გამოიყო მხოლოდ სასოფლო ადგილებში. აღნიშნული პროცესი ძირითადად დასრულდა 30—იანი წლების დასაწყისში, როგორც რესპუბლიკის მამულებით, ასევე ავტონომიურ ფორმირებებში. ხაზგასასმელია, რომ საარქივო დოკუმენტურ წყაროებში საქართველო გამიჯნულია ავტონომიებისაგან, როგორც ცალკე რესპუბლიკა, თითქოს ხელოვნურად შექმნილი ავტონომიური წარმონაქმნები საქართველოს ისტორიულ ტერიტორიაზე არ ყოფილიყო.

ეროვნულ უმცირესობათა ინტერესების „დამცველი“ ხელისუფლება შეუდგა შესწავლას შერეული ეროვნებებით დასახლებული სასოფლო—საბჭოებისა, თუ როგორ განესაზღვრა მათი ადგილი ადმინისტრაციულ დაყოფაში. მოგვიანებით, საქართველოს ახალი ნიშნით დარაიონების შემდეგ შეიქმნა 59 ადმინისტრაციულ—ტერიტორიული რაიონი, აქედან 25-ის სტატუსი განისაზღვრა ეროვნულ უმცირესობათა რაიონებად. არსებული თემსაბჭოების გამსხვილების შემდეგ ჩამოყალიბდა 688 სასოფლო—საბჭო. ავტონომიური რესპუბლიკების გარეშე 537. უფრო მეტიც, შესაძლებლად ჩათვალიეს კიდევ გამოეყოთ უფრო მეტად ეთნოგრაფიული, ერთგვაროვანი ქვედა საბჭოთა ერთეულები. შედეგად მივიღეთ 205 ეროვნულ—უმცირესობათა სასოფლო—საბჭო და 16 მრავალეროვნული (ავტონომიური რესპუბლიკების გარეშე პირველი რიცხვი 108-ს უდრიდა) [36, ფურც. 2].

აფხაზეთში 93 სასოფლო—საბჭოდან აფხაზური იყო 35, ქართული—27, სომხური 8, ბერძნული—3, ესტონური—2, დანარჩენი 18 შერეული, სადაც საქმის წარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. საქმისწარმოების დოკუმენტების თარგმან ეროვნულ ენებზე მთლი-

ანობაში ვერ ხორციელდებოდა, რადგან არ ჰყავდათ მომზადებული კადრები. ძირითადად ამ მოვლენას ადგილი ჰქონდა „აფხაზ“ მოსახლეობაში. ამიტომ ეროვნებებზე და ერებზე „მზრუნველმა“ ხელისუფლებამ 1929 წლის ოქტომბერში სასოფლო—საბჭოს მდივნებისათვის მოაწყო მოსამზადებელი კურსები. კურსებზე ტექნიკურ მომზადებასთან ერთად მთავარი ყურადღება მიექცა საქმის წარმოების თარგმნას ეროვნულ ენებზე, განსაკუთრებით ე. წ. „ახალი აფხაზური ანბანის“ ცხოვრებაში გატარებას [36, 2].

ამდენად, მთავარი იყო ქართულ ენას, როგორც სახელმწიფო ენას არ გაეღდა ფესვები საქართველოს ტერიტორიაზე. მხოლოდ რუსული და ეროვნულ უმცირესობთა ენები უნდა ყოფილიყო პრიორიტეტული, რათა საქართველოში ქართულს არ ეგრძნო თავი ქვეყნის ბატონ—პატრონად.

ე. წ. „სამხრეთ—ოსეთში“ 28 სასოფლო საბჭოდან 7 ქართული იყო, 21 ოსური. რაც შეეხება აჭარას — 26 სასოფლო—საბჭოდან 24 აჭარული ყოფილა, სადაც საქმის წარმოება თურმე ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა (36, 2^ა) (დააკვირდით დოკუმენტის შემდგენელთა პოზიციას). ამავე დროს 1 ბერძნული, 1 შერეული.

ხელისუფლება ყველა ღონეს ხმარობდა, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ ოსებსა და ლეკებს ესწავლათ მშობლიური ენა და საქმის წარმოება ყოფილიყო მათ ენაზე. ქართული ენა ოსებმაც და ლეკებმაც კარგად იცოდნენ, ეს კი ეწინააღმდეგებოდა „მსოფლიოში ყველაზე ინტერნაციონალური პოლიტიკის“ გატარებას.

ეს იყო ობიექტური გაგრძელება იმ პოზიციისა, რომელსაც 1921 წელს ჩაეყარა საფუძველი. კერძოდ, საქართველოს სუვერენიტეტის უგულვებელყოფამ, ანტიქართული პოლიტიკის გატარებამ, საქართველოს რეკომი და ქართველი ბოლშევიკები ანტიქართული მისიით მოვლენილ ემისრებად აქცია. სამაგიეროდ, ისინი არაქართული მოსახლეობისადმი განსაკუთრებულ თანადგომას ავლენდნენ. მათი კულტურულად და ეკონომიკურად დაწინაურებისა და უფლებრივად მკვიდრ მოსახლეობასთან გათანაბრების მიზნით, მაქსიმუმს აკეთებდნენ.

ამ მიმართულებით პირველი ქმედითი ნაბიჯი ხელისუფლებამ 1921 წლის აპრილში გადადგა, როდესაც აგიტაცია—პროპაგანდის განყოფილებასთან ეროვნულ უმცირესობათა ქვეგანყოფილება შექმნა. მის ძირითად ფუნქციას წარმოადგენდა: საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების საერთო მდგომარეობის დაწვრილებით შესწავლა და მასზე დაყრდნობით სათანადო გადანყვეტილებების მიღება. 1921 წლის ივლისში შექმნილმა ეროვნულ უმცირესობათა საბჭომ და მისმა ოპერატიულმა ბიურომ

1921—1922 წლებში ეთნიკურ უმცირესობათა მშობლიურ ენაზე სასწავლო პროგრამები, სახელმძღვანელოები და ჟურნალები გამოსცა.

საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ღონისძიებების კოორდინაციის მიზნით, საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის პრეზიდიუმის 1926 წლის 22 ოქტომბრის დადგენილებით, ცენტრალურ აღმასრულებელ კომიტეტებთან „ეროვნულ უმცირესობათა საქმეების შემსწავლელი ბიურო“ შეიქმნა, ხოლო იმავე წლის 8 დეკემბრის დადგენილებით, „ეროვნულ უმცირესობათა საქმეების შემსწავლელი კომისია“. მის შემადგენლობაში შევიდნენ: მირზა დაუდ ჰუსეინოვი (თავმჯდომარე — აზერბაიჯანელი), აშოტ ხუმაიანი (თავმჯდომარის მოადგილე — სომეხი), ვასილ ბოგდანოვი (რუსი), ილია დიმოვი (ბერძენი), გერშონ ზონენაშვილი (ქართველი ებრაელი), რიზა ნაჯაფოვი (თურქი), ალექსანდრე ტარნოზოვი (ასირიელი), პაშა ისაბეკოვი (ქურთი), ალბერტ ცეები (გერმანელი), ჭანბა (აფხაზი), აბაევი (ოსი), [37, 472—473].

დროთა განმავლობაში ლიმიტირებულ ზონაში მცხოვრებმა ეროვნულმა უმცირესობებმა გაბატონებულ მდგომარეობას მიაღწიეს (იქ, სადაც ქართველები უმცირესობას შეადგენდნენ, ასეთი კი 20 რაიონია) და დაიწყეს თავის მიკროტერიტორიაზე მოსახლე ქართველების (ამ შემთხვევაში უმცირესობის) შევიწროება, გასაქანი მიეცა ასიმილაციის პროცესს. დაირღვა ადამიანის უფლებები.

საქართველოში მომხდარმა მოვლენებმა გვიჩვენა, რომ დაძაბული კერები სწორედ იქ გაჩნდა, სადაც მოსახლეობა თავის თავს მოსაზღვრე სახელმწიფოში მცხოვრები ხალხის მონათესავედ თვლის, თუმცა, ხშირად, ისინი იმ ქვეყნის ძირძველი მოსახლენი არ არიან. მაგალითად, სომხების ძირითადი მასა საქართველოში მოვიდა არა სომხეთიდან, არამედ თურქეთიდან; აზერბაიჯანელები კი ირანიდან არიან წამოსულები და არა აზერბაიჯანიდან, მაგრამ ეთნიკურად თავს მიაკუთვნებენ ამ რესპუბლიკის მკვიდრთ, როგორც აქ დააკანონა საბჭოთა აღწერებმა [3, 114].

ნებისმიერი ცივილიზაციისათვის თვისისა და უცხო გარეგნის აღსანიშნავად საგანგებო სიტყვებიც არის ნაპოვნი ამა თუ იმ ენაში: იავან—სანსკრიტში, ბარბაროსი—ბერძნულში, გოი—ებრაულში, აჯამ—არაბულში, კაიჩი—იაპონურში, ნემეც—სლავურში და ა. შ. არც ერთი მათგანი არ ნიშნავს წმინდა სახით ველურს. ის შეიძლება ამ სიტყვის მთქმელზე მაღალი კულტურისა და ცივილიზაციის წარმომადგენელიც კი იყოს. მაგალითად, სპარსელი — ბარბაროსი იყო ბერძნისთვის და აჯამი არაბისთვის. ორივე ამ ხალხმა იცოდა, რომ სპარსელებს მეტი თუ არა მათზე ნაკლები კულტურა არ ჰქონდათ, და ბევრი რამ თვითონ ათვისებულიც ჰქონდათ მათგან. ეგვიპ-

ტელი, მისი ბრწყინვალე ცივილიზაციით, დამონებული ებრაელისთვის მაინც გოი იყო და სხვ.

მთავარი, ამ ერთა მიმართებაში სხვებისადმი მათ ცივილიზაციასთან სხვათა უზიარებლობა იყო. სხვები სხვა, უცხო კონვენციამი იმყოფებოდნენ [38, 10—11].

XX საუკუნეში რასობრივი, ნაციონალური (resp. ეთნიკური), რელიგიური თუ პოლიტიკური შეუწყნარებლობის არნახული მასშტაბები მოხდა — ორი მსოფლიო ომი (მათ შორის ერთი — მასობრივი მოსპობის, ბირთვული იარაღის გამოყენებით). რევოლუციები, სამოქალაქო ომები, პოლიტპატიმართა და ტყვეთა საკონცენტრაციო ბანაკების ქსელები, აპარტიდო, მკვიდრი მოსახლეობის დეპორტაციები და კიდევ მრავალი მოულოდნელი ცვლილებები XXI საუკუნის დასაწყისში.

დრომ შეიტანა ცვლილებები ერის განსაზღვრებაშიც. თუ ადრე „კაცობრიობის დაყოფა ენებად უდრიდა კაცობრიობის დაყოფას ერებად“ (ჰუმბოლდტი), ახლა სამშობლო გაგებულ იქნა, როგორც „ერთიანი საარჩევნო სივრცე“ და ამ სივრცეში რეგისტრირებული ამომრჩეველები იდენტიფიცირებულ იქნა ერთად. შესაბამისად, საარჩევნო უფლებისათვის ბრძოლა (ქალთა, ფერადკანიანთა და სხვ.) გამოცხადებულ იქნა მოქალაქეთა თანასწორობისათვის ბრძოლად — ანუ ერთად გაგებულ იქნა „სამოქალაქო“ კონვენციის წევრები [38, 52—53]. თუმცა ეს რეცეპტი ყველა ქვეყნისთვის მისაღებად ვერ გამოდგება.

ისეთ ტრადიციულ ქვეყანაში, როგორიც საქართველოა, მოსულსა და მკვიდრის პრობლემას ვერ გადაჭრის პირადობის მონობიდან და პასპორტიდან ეროვნებისა და მამის სახელის ამოღება. საქართველოს მოქალაქის სტატუსი სომეხის, აზერბაიჯანელის, რუსის, ოსის, ებრაელის, ქურთის, აფსუას და ა. შ. ეროვნული თვითშეგნების შეცვლაზე ვერ იმოქმედებს, რაც კარგად ჩანს სინამდვილეში. ამიტომ გასათვალისწინებელია საერთაშორისო ორგანიზაციების რეკომენდაციები ძველი ისტორიის მქონე სახელმწიფოებისადმი, სადაც ცხოვრობენ ეროვნული უმცირესობები და თავად ამ ქვეყნების კომპეტენციაა მათი სტატუსის განსაზღვრა.

დღეისათვის შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის ყოველი ძლიერი სახელმწიფოს სწრაფი ან თანდათანობითი გადაქცევა მრავალეროვან ქვეყნად — უფრო მეტად კანონზომიერია, ვიდრე გამონაკლისი. ეს პროცესი ერთნაირად მიმდინარეობდა დედამიწის ყველა ნაწილში, სადაც ჩამოყალიბდნენ სახელმწიფოები [5, 173].

ამჟამ—ს მაგალითი ალბათ მიუღებელი იქნება სხვა ქვეყნებისათვის ამ სახელმწიფოს თავისებურებათა გამო. ზოგიერთი ეთნოგრაფის აზრით, მაერიკელი ხალხი ჯერ—ჯეროობით არ შეიძლება მოვიჩნიოთ ეთნოსად, არამედ, უფრო მეტად მეტაეთნიკურ ერთობად.

პარვარდის უნივერსიტეტის ენციკლოპედიის მონაცემების თანახმად, მასში შედის ასზე მეტი ეთნიკური ჯგუფი, და ას სამოცდაათი ჯერ კიდევ გადარჩენილი ინდიელთა ტომი [5, 288].

მიგრაციული და დემოგრაფიული პროცესების შედეგად, ეთნიკურად ერთგვაროვანი გარემოში ჩნდებოდნენ და ჩდებიან მრავალრიცხოვანი და სხვადასხვაგვარი ეროვნული უმცირესობანი, რომლებიც ინტეგრირებულნი ხდებიან მკვიდრ ერებთან და თანმიმდევრულად ებმებიან მათს ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ისინი ამდიდრებენ მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის მრავალფეროვნებას, რაც განსაკუთრებით შესამჩნევია დიდ ქალაქებში და ქალაქის ტიპის დაბებში.

„ეროვნული უმცირესობის“ ცნება ჩვენში კარგა ხანია დამკვიდრდა ოფიციალურ დოკუმენტებში, სამეცნიერო და პუბლიცისტურ ლიტერატურაში [39, 13]. ტერმინით „ეროვნული უმცირესობა“ იგულისხმება ეროვნება, რომელიც ცხოვრობს სხვა ერის ტერიტორიაზე გაფანტულად, ან თუნდაც კომპაქტურად და მთლიანობაში შეადგენს უმცირესობას ადგილობრივ (აბორიგენ) მოსახლეობასთან შედარებით.

მრავალეროვანი სახელმწიფო, როდესაც იცავს და უზრუნველყოფს ეროვნული, ან რელიგიური უმცირესობის პირთა ან ჯგუფების უფლებებს, აუცილებელია აგრეთვე დაიცვას უმრავლესობის უფლებები მათი ეროვნული სუვერენიტეტისა და სახელმწიფოებრივი მთლიანობის ხელყოფის უსაფუძვლო მცდელობისაგან.

განსაკუთრებით უნდა დაფიქსირდეს იმ პირთა მოვალეობა, რომლებიც ეკუთვნიან ეროვნულ უმცირესობებს. მათ მკაცრად უნდა მოეთხოვოთ კანონების შესრულება და პატივი სცენ ეროვნულ სუვერენიტეტსა და იმ სახელმწიფოების ტერიტორიულ მთლიანობას, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ. სხვანაირი მიდგომა გამოიწვევს ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების გაუცხოებას და ადამიანის უფლებათა დარღვევის ერთ—ერთ უმთავრეს მიზეზად იქცევა.

ამრიგად:

1. საქართველო არ არის მონოეთნიკური სახელმწიფო. აქ ცხოვრობენ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები, რომელთაც აქვთ თავიანთი ეთნიკური, რელიგიური თუ ლინგვისტური მახასიათებლები. ისინი ქვეყნის ძირითად მოსახლეობასთან მიმართებაში ეროვნულ უმცირესობებს მიეკუთვნებიან.
2. მრავალეროვნულ ქვეყანაში საჭიროა სწორი, სამართლებრივი პოლიტიკის წარმოება ცალკეული ერისა და ეროვნების მიმართ. ეროვნულ უმცირესობათა უფლება—მოვალეობებს იცავს 1995 წელს მიღებული კონვენცია, რომელსაც ევროსაბჭოს 27 ქვეყანა აწერს ხელს. საქართველო მიერთებულია ამ კონვენციას.

3. საქართველო ოდითგან გამოირჩევა ეთნიკური და რელიგიური შემყვანარებლობით, ქვეყანაში მცხოვრები სხა ეროვნებებისადმი სახელმწიფოებრივი და ტოლერანტული მიდგომით. ამ ეთნოს-ტოროულ ტრადიციას ქართული სახელმწიფო არც დღეს ღალატობს: იცავს ეროვნულ უმცირესობათა უფლებებს, თუმცა, ზოგჯერ იგივეს ვერ ახერხებს ეროვნული უმრავლესობის უფლებების დასაცავად. ხელისუფლებამ მეტი უნდა გააკეთოს ამ მიმართულებით, რათა ხელყოფილი არ იქნას ეროვნული სუვერენიტეტი და სახელმწიფოებრივი მთლიანობა.

4. მეტი პასუხისმგებლობა უნდა დაეკისროს ეროვნულ უმცირესობათა პოლიტიკურ ლიდერებს, საინფორმაციო საშუალებებს, რათა არ გაღვივდეს ხალხთა შორის შუღლი და მტრობა, ხელი არ შეეწყოს სეპარატისტული რეჟიმების წარმოქმნას, არ დაირღვეს სახელმწიფოს ერთიანობა. ქართველ ხალხს უნდა მიეცეს თავისი ენის, კულტურის, სახელმწიფოს, სულიერი და მატერიალური ფასეულობების სრულყოფილად დაცვის შესაძლებლობა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. მ. ტაბიძე, ენობრივი სიტუაცია საქართველოში და ქართული ენის ფუნქციონირების საკითხები, თბ., 2005
2. გ. გოგიაშვილი, სახელმწიფო ენა და ეროვნული უმცირესობები, ჟურნ. „პოლიტიკა“, 1996, 9—10
3. ლ. მელიქიშვილი, კონფლიქტის ანთროპოლოგია, თბ., 2006
4. შ. დოღონაძე, ევროპის საბჭო და საქართველო, საკანდიდატო დისერტაცია, თბ., 2001
5. Ю. Бромлей, Р. Подольный, Человечество—это народы, М., 1990
6. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა მ. ჭაბაშვილმა, თბ., 1973
7. Р. Ф. Итс, Введение в этнографию, Ленинград., 1991
8. ლ. მელიქიშვილი, ტრადიციული კულტურის როლი ახალი საზოგადოების ჩამოყალიბებაში, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2001
9. ლ. კიკნაძე, ქრისტიანობა არაბული აღმოსავლეთის კონფესიონალურ სისტემაში, კრ. „აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ისტორიის საკითხები“, I, თბ., 1993
10. ტ. ფუტყარაძე, ეთნოლინგვისტური ტერმინები და ევროპული ქარტია უმცირესობათა ენების შესახებ, თბ., 2005
11. П. Кууси, Этот человеческий мир, перевод с английского, м., 1988
12. ვახტ. ითონიშვილი, ტერმინ „ბარბაროსის“ წარმომავლობისათვის, კრ. „ისტორიულ—ეთნოგრაფიული ძიებანი“, III, თბ., 2001
13. გ. ნადარეიშვილი, სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორია, თბ., 1994

14. ს. ლოზუანიძე, აღზრდის ეთიკური პრინციპები ეპოქალური ცვალებადობის შუქზე, სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 2006
15. გ. ჭეიშვილი, „იბერი“ ტერმინის მნიშვნელობა ბერძნულ-რომაულ წყაროებში, ჟურნ. „ანალები“, 1, 1999
16. ახალი აღთქმა და ფსალმუნები, სტოკჰოლმი, 1992
17. თ. ბერაძე, მ. სანაძე, საქართველოს ისტორია, წიგნი I, (ანტიკური ხანა და შუასაუკუნეები), თბ., 2003
18. სულხან—საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1991
19. მ. დარჩაშვილი, პირველი მსოფლიო ომი და ერთაშორისი ურთიერთობების საკითხი საქართველოში, „კლიო“, 24, 2004
20. Амброджо Донини, У истоков христианства, перевод с итальянского, М., 1989
21. И. С. Филипов, Ономастика, В кн. «Введение в специальные исторические дисциплины, М., 1990
22. გ. მაისურაძე, საქართველოს სომხური მოსახლეობის ისტორიის საკითხები (IV—XVIII სს.), თბ., 1999
23. რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1990
24. ვ. ასლანიშვილი, არაგვის აუზის მოსახლეობა 60 საუკუნის განმავლობაში, „მარი ბროსეს დაბადებიდან 200 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო სესია“, თბ., 2002
25. თ. ხოზობაშვილი, დაკრძალვის წეს—ჩვეულებები და ანტიკური ხანის ქართლის სამეფოს (იბერიის) ეთნოსოციალური ასპექტები, საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2005
26. ყ. ერიაშვილი, საქართველოს მინა—წყალზე „უცხო“ მიღება—დასახლების მექანიზმის ისტორიულ—ეთნოგრაფიული ასპექტები, „კლიო“, 30, 2006
27. ხ. გვარაძე, „მცხეთელი მამასახლისის“ საკითხისათვის ლეონტი მროველის თხზულებაში — „მეფეთა ცხოვრება“, „კლიო“, 14, 2002
28. ა. ბენდიანიშვილი, ქართული ეროვნული სახელმწიფოს განვითარების ეტაპები, თბ., 2006
29. ო. ჯანელიძე, საქართველოს ისტორია XIX საუკუნე, თბ., 2005
30. ე. კვაჭანტირაძე, სომეხთა ეროვნული საბჭოს რამდენიმე დოკუმენტის შესახებ, „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, XI, 2005
31. შ. ვადაჭკორია, ქართული სოციალ—დემოკრატია 1917—1921 წლებში, თბ., 2001
32. ნ. აბესაძე, ეთნიკური პროცესები ქალაქ გორში, კრ. „ისტორიულ—ეთნოგრაფიული ძიებანი“, II, თბ., 2001
33. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, თბ., 1970
34. ვ. პიტოვეი, საბჭოთა არჩევნები და ეროვნული უმცირესობანი, ჟურნ. „საბჭოთა აღმშენებლობა“, 1929, 3

35. საქართველოს ოკუპაცია და გასაბჭოება კომუნისტების მიერ, თბ., 1991
36. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი (სუიცსა), ფ. 607, ანან. 1, საქ. 2404
37. შ. ვადაჭკორია, საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები (XX საუკუნე), წიგნი I, თბ., 2003
38. ს. ლოზუანიძე, აღზრდის ეთიკური პრინციპები ეპოქალური ცვალებადობის შუქზე, სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი, თბ., 2006
39. ვ. მერკვილაძე, როს ყველა ერი შულს დაივწყებს... ჟურნ. „საზრისი“, 1991, 7—8

Avtandil Songhulashvili

Doctor of Historical Sciences, the Head of the
Department of the New and Modern History

WHO ARE THE ETHNIC MINORITIES?

Summary

340 million people in the world do not live in their fatherland and are ethnic minorities abroad. Among these ethnic minorities 80 million belong to language minorities. There are three kinds of ethnic minorities: political, language and religious minorities.

The first European convention (1994) is versatile international document that defenses the rites of ethnic minorities. The members of the convention today are 27 member countries of the European Council.

The term “ethnic minority” means the nation which lives on the territory of other nation either dispersed or compactly but is in minority compare with native population.

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია “ოსეთის ვილაიეთ დვალეთში” (1821 წელი)

რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის ანექსიას, იმერეთის სამეფოს გაუქმება მოჰყვა (1810 წელი). იმერეთის მეფის მიერ სამეფო ტახტის დასაბრუნებლად და საკუთარი ქვეყნის დამოუკიდებლობისთვის წარმოებული ბრძოლა უშედეგოდ დამთავრდა. სოლომონ II-ემ ოსმალეთს შეაფარა თავი, სადაც 1815 წელს გარდაიცვალა.

რუსეთ—სპარსეთის (1804-1813) და რუსეთ-თურქეთის (1806-1812) ომებმა რუსეთს წარმატება მოუტანა. გიულისტანისა (1813) და ბუქარესტის (1812) ზავებმა მას „საგრძნობლად გაუადვილა თავისი ბატონობის შემდგომი განმტკიცება საქართველოში, განსაკუთრებით კი მის დასავლეთ ნაწილში. ბუქარესტის ზავის VI მუხლის საფუძველზე რუსეთს ამიერკავკასიაში ოსმალეთისთვის მხოლოდ იარაღით დაპყრობილი ტერიტორიები უნდა დაებრუნებინა. ამ მუხლის ასეთმა ფორმულირებამ მას საშუალება მისცა თავის მფლობელობაში შეენარჩუნებინა „ნებაყოფლობით“ შეერთებული დასავლეთ საქართველოს სამფლობელოები“ [22, 876].

რუსეთის ბატონობა თავიდანვე მძიმე ტვირთად დააწვა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ყველა ფენას. მეფის მთავრობან მიზნად დაისახა გაეზარდა სახაზინო შემოსავალი, რომლის ერთ-ერთ საშუალებად საეკლესიო რეფორმის გატარება იქნა მიჩნეული. იმერეთში საეკლესიო ქონების აღწერა და რეფორმის გატარება 1819 წლის ივნისში დაიწყო და მას აჯანყება მოჰყვა. მღელვარების ჩასაქრობად 1820 წლის 20 აპრილს კავკასიის სარდლობამ სამხედრო ექსპედიცია გაგზავნა, რომელიც სასტიკად გაუსწორდა აჯანყებულებს. რუსთა რაზმებმა განსაკუთრებით დაარბიეს, კეცხლს მისცეს და მიწასთან გაასწორეს რაჭის სოფლები. აჯანყების ჩახშობის შემდეგ რუსეთი მტკიცედ დამკვიდრდა რაჭაში.

1821 წელს ქუთაისის ოლქის უფროსმა გენერალ-მაიორმა გორჩაკოვმა ქუთაისში მყოფ რაჭის ოლქის უფროსს კაპიტან კადნიკოვს მისცა სიტყვიერი დავალება, რუსეთის ქვეშევრდომობაში შემოეყვანა და მეფის ერთგულებაზე დაეფიცებინა რაჭის მეზობლად,

„ოსეთის ვილაიეთ დვალეთში“, მცხოვრები ოსები [25, 687]. ჩვენ საგანგებოდ ვამახვილებთ ყურადღებას იმ ფაქტზე, რომ ეს ექსპედიცია მოხდა რუსი გენერალ-მაიორის გორჩაკოვის დავალებითა და უშუალო მითითებით და არა ქართველ წარჩინებულთა მოთხოვნით. ეს მკაფიოდ და ნათლად ალნიშნული გორჩაკოვის სპეციალურად ამ მოვლენის ამსახველ, საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორ გენერალ-მაიორ ველიამინოვისადმი მიწერილ 1821 წლის 1 აგვისტოთი დათარიღებულ პატაკში [25, 687]. ქართველი თავად-აზნაურობა, მართალია, მონაწილეობდა ალნიშნულ ექსპედიციაში [25, 687], მაგრამ თუ გავიხსენებთ იმერეთის აჯანყების დროს რუსების მიერ აქ დატრიალებულ მოვლენებს, ცხადი გახდება ექსპედიციაში მათი ჩართვის მიზეზები.

ჩვენს მიერ აღნიშნულ ფაქტზე აქცენტის გაკეთება მ. ბლიევის მიერ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში და ჩრდილო კავკასიაში მცხოვრები ოსების წინააღმდეგ რუსთა ექსპედიციების მოწყობაში ქართველი ხალხისა და განსაკუთრებით, ქართველი თავადაზნაურობის დადანაშაულებამ გამოიწვია [29]. აღნიშნული ავტორის მიერ გამოთქმული ერთ-ერთი თვალსაზრისის მიხედვით, რუსეთი ოსების წინააღმდეგ ექსპედიციებს ქართველ თავადთა მოთხოვნით აწყობდა და არა საკუთარი ინტერესების გამო. ვფიქრობთ, აღნიშნული დოკუმენტი ნათელს მოჰფენს ამ კონკრეტული ექსპედიციის ორგანიზატორთა ვინაობას [25, 687].

ამ ლაშქრობის საბაბისა და მიზნების ნათელსაყოფად მის დამგეგმავსა და ინიციატორ გორჩაკოვს მოვიშველიებთ. 1821 წლის 1 აგვისტოს გორჩაკოვი ველიამინოვს წერდა, რომ „ამ დავალების შესრულება (ანუ ოსების რუსეთის ქვეშევრდომობაში შემოყვანა) ხაზინას არავითარ სარგებლობას არ მოუტანს, რადგანაც სიღარიბის გამო მათ მხოლოდ ძალზე მცირე გადასახადის გადახდა შეიძლება დაეკისროთ. მე ვიმედოვნებ, ამ სოფლების მორჩილებაში მოყვანა მთიელებისთვის გამოდგება რუსეთის ძლიერების საჩვენებლად და იმის მაგალითად, თუ რა მოელოთ მათ იმ შემთხვევაში, თუ ყაჩაღებს შეიფარებენ“ [25, 687].

მართალია, ამ ექსპედიციაზე არსებულ ჩვენთვის ცნობილ დოკუმენტებში არსადაა პირდაპირი მინიშნება იმაზე, რომ დვალეთში მცხოვრები ოსები რუსეთის წინააღმდეგ მეზობლად თავშესაფარს აძლევდნენ, მაგრამ გორჩაკოვის, ჩვენს მიერ მოხმობილი, ფრაზიდან აშკარაა, რომ 1819-1820 წლებში რაჭაში ჩატარებული სადამსჯელო ოპერაციების, თუ XIX საუკუნის დასაწყისში რუსთა მიერ ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში მოწყობილი არაერთი სამხედრო ექსპედიციის დროს, ადგილობრივები რუსთა რისხვას სწორედ აქ გამოექცეოდნენ. ამიტომ ამ ტერიტორიის დამო-

ჩილებით რუსეთს ქართველთათვის თავშესაფრის მოსპობაც სურდა.

რუსთა ექსპედიციამ კადნიკოვის ხელმძღვანელობით დვალეთისაკენ გეზი 1821 წლის 19 ივნისს აიღო, მან იმავე საღამოს გადალახა კავკასიონის ქედი და ჟღელის ხეობაში შევიდა. მოვლენების მიმდინარეობაში ორიენტაციის მიზნით აღვნიშნავთ, რომ ჟღელეს ხეობა ისტორიული დვალეთის ერთ-ერთი ხეობათაგანია. დვალეთი საქართველოს მთის ერთ-ერთი კუთხე იყო. თანამედროვე სამეცნიერო საზოგადოებაში დღესღობით ფართოდ გავრცელებული თვალსაზრისია, რომ ისტორიული დვალეთი კავკასიის ქედის ჩრდილოეთით, მის ცენტრალურ ნაწილში, დარიალის ხეობასა და მამისონის უღელტეხილს შორის მდებარე ე. წ. ნარ-მამისონის ქვაბულში მდებარეობდა. იგი შედგებოდა შემდეგი ხეობებისგან: კასრის ხევის, ჟღელის, ნარას, ზროგოს, ზრამაგას, ზახას. ქედის გადმოღმა, მდინარე დიდი ლიახვის სათავესთან, არსებობდა მალრან—დვალეთი, რომელიც ასევე დვალეებით იყო დასახლებული. შუა საუკუნეებში დვალეებით იყო დასახლებული თრუსოც [10, 57]. დვალეები მსოფლიოს არაერთი ხალხის მსგავსად გაქრნენ ეთნიკური რუკიდან.

დვალეთი ქართული საისტორიო ტრადიციით იბერიის სახელმწიფოს ნარმოშობის დროიდან (ძვ. წ. IV-III სს.) შედიოდა საქართველოს შემადგენლობაში. VI საუკუნიდან საქართველოდან დვალეთში ქრისტიანობა გავრცელდა. შემდგომში ის ნიქოზის ეპარქიაში შედიოდა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში აზრთა სხვადასხვაობაა დვალეთში ოსთა მიგრაციის დაწყებისა და დვალთა გაოსების დასრულების თარიღის შესახებ: XV, XVI, XVII, XVIII საუკუნეები — ყველა ამ თარიღს თავისი მომხრე და მოწინააღმდეგე ჰყავს.

თავისი მოსაზრებები აქვთ ოს მეცნიერებსაც. მათი უმეტესობა დვალეებს ოსებად მიიჩნევს და ოსთა მიგრაციას შიდა ქართლში საკმაოდ ადრეულ პერიოდს მიაკუთვნებს [32, 276; 34, 501]

არაერთი ქართველი თუ უცხოელი (მათ შორის რუსი) მოგზაურისა და მეცნიერის მიერ დვალეთის ტერიტორიაზე დაფიქსირებული მატერიალური კულტურის ძეგლების (ქართული ტაძრები და ჯვრები ქართული წარწერებით)[26, 82-86; 27, 35-36] ქართულ წყაროებთან ურთიერთშეჯერებით თამამად შეიძლება ითქვას, რომ შუა საუკუნეებში დვალეთი ქართული სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილი იყო, დვალეები კი აქტიურად მონაწილეობდნენ მის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და რელიგიურ ცხოვრებაში.

ჩვენ განგებ შევიკავებთ თავს დვალეთში ოსთა მიგრაცია-აბორიგენობისა და მათ მიერ დვალთა ასიმილაციის თარიღზე მსჯელობისგან, რადგანაც ამჟერად ეს არ შეადგენს ჩვენი ნაშრომის მიზანს და დავძენთ, რომ დვალეთის ტერიტორიაზე XVI საუკუნეში დაწყებული ოსთა მიგრაცია მომდევნო პერიოდში გაძლიერდა და

უმართავი ხასიათი მიიღო. ოსთა მომძლავრების შედეგად დვალთა ნაწილი საქართველოს სხვა, მოსაზღვრე, კუთხეებს შეეხიზნა, დანარჩენებმა მშობლიური ადგილები არ მიატოვეს, თუმცა დროთა განმავლობაში გაოსდნენ. იმის მიუხედავად თუ რა ეთნიკური ცვლილებები ხდებოდა დვალეთის ტერიტორიაზე, იგი 1858 წლამდე საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა. „1801 წელს რუსეთმა საქართველოს ანექსია დვალეთთან ერთად განახორციელა. 1858 წელს კი მეტროპოლიამ დვალეთი საქართველოს (თბილისის გუბერნიას) ადმინისტრაციულადაც ჩამოაშორა და ის რუსეთის თერგის ოლქს დაუქვემდებარა“ [14, 169].

ჩვენ ვითვალისწინებთ კავკასიოლოგიურ მეცნიერებაში დვალეთის ირგვლივ არსებულ აზრთა სხვადასხვაობას, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში მწირი წყაროთმცოდნეობითი ბაზითაა გამოწვეული და მიზანშეწონილად მივიჩნევთ რუსეთის მიერ „ოსეთის ვილაიეთ დვალეთში“ მოწყობილი ექსპედიციის ამსახველი დოკუმენტის სრული ტექსტის გამოქვეყნებას. ვფიქრობთ, იგი გარკვეულ სიცხადეს შეიტანს ზოგადად კავკასიის, უფრო კონკრეტულად კი, საქართველოსა და ოსეთის ისტორიის მთელი რიგი საკითხების კვლევისა და სწორ გააზრებაში, გააცოცხლებს რუსეთის მიერ კავკასიის დაპყრობის კიდევ ერთ, ჯერჯერობით უცნობ, ეპიზოდს, და გაამდიდრებს ჩვენს ცოდნას კავკასიის უძველესი, ან უკვე გამქრალი ეთნიკური ჯგუფის შესახებ (მართალია, დოკუმენტში ადგილობრივები ოსებად იხსენიებიან, მაგრამ მათი გვარების მიხედვით აშკარაა, რომ ისინი გაოსებული დვალეები არიან, რომლებსაც, სავარაუდოა, რომ ჯერ კიდევ შემორჩენილი აქვთ თავიანთი ცხოვრების სტილი და ტრადიციები) [25, 688].

აღნიშნული დოკუმენტი გამოქვეყნებულია კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის მიერ ე. წ. აქტებში 1874 წელს.

№1010 Рапорт кап. и Кадникова ген.-л. кн. Горчанову от 22 июня 1821 года №369 Канцхут.

Рапортом моим от 15-го №365 имею честь доносить в.с. что согласно воле, словесно объявленной в.с. в бытность мою в Кутаиси, отправляюсь в Осетию в волость Двалети, для приведения в присяге на верноподданство Российскому престолу, куда 19-го числа и прибыл, имея при себе всех вообще с князьями и дворянами 24 чел. Вечером того числа, переправляясь через хребет Кавказских гор и спустясь уже в ущелье, в коем обитают сии жители, встречен был шестью осетинами, кое объявили мне, что они прислани от всего народа, с тем, что бы я не въезжал во владение их более как с 5-ю чел., в противном случае почтется вход мой за неприязненность и могут случиться неприятные последствия, чего и требовали настоятельно, объявляя при том, что они

получили известие из Кударо, что якобы я иду, с войском разорять их, для чего и весь народ того ущелья в готовности к защите.

Сколько не старался уверить их, что сие полученное ими известие совершенно не справедливо и (25, 687) что я иду мирными только предложениями, но все оставалось тщетно, почему я отверг все их уверения опасности, пошел прямо к жилищам их и при захождении уже солнца прибыл к первому селению, называемому Джгели, стоящему на левом берегу реки Джгели-цкали, впадающей в Терек, где действительно нащел собравшихся в значительном количестве вооруженных осетин, но принят ими был хорошо, хотя и приметно, что притворно, ибо при первом приеме объяснились, что они встретили меня единственно для того, что сами они видят невозможность по случаю ночного времени и шедшего тогда большого снега, возвратится и перейти снеговых гор.

От сего селения проводили меня в другое называемое Калаки, где переночевав и угостив жителей нарочно привезенным мною вином (ибо они по неимению у них оного, к нему жадны) и получа на предложение мое отзыв, что они не могут согласится без прочих селений, пошел далее.

Прибывши — же к селению Канцхути, где собрался народ в большом количестве, так же вооруженный, куда прибыли и из нижних селений жители (нижние селения многолюднее верхних) сии последние с первыми сделали между собою сору, дошедшую до драки, ибо с обеих сторон бросались один на другого с обнаженными пашками, но действовали оными только по щитам, показывали первые, т.е. верхние, согласие вступить в подданство, а последние несогласие на оное. Я в то же время заметив, что сора сия есть притворная, вмешался в толпу их и с помощью князей и дворян развел их, нижние жители удалились, а оставшиеся при мне верхние селения уверяли меня через своего переводчика, что якобы сии противники их никак не соглашаются принять мирные предложения и как они могут противостоять им, предлагали мне возвратиться, обещаясь для безопасности ночью проводить меня через горы, но я решительно отверг предложения их и пошел далее.

Пришедши — же в село Тле, где переночевав по многим затруднениям, ласками, поддирками и частью вмешиваемыми в разговор угрозами, успел склонить к принятию присяги на верноподданство Г. И. Селения: Тле, Джгели, Гильвани, Канцхути, Легре, Калаки и Гуршеви.

По приводи сих в присяге, я сделал притворное возвращение и дошед до села Канцхути, остановился, откуда послал с объявлением в селении Теби, Типчино и Сато, что если они не согласятся принять

присяги миролюбно, то в скорости вызову из Рачи войска и разорю сии селения, чему соседи их, принявшие уже присягу препятствовать не будут, — каковое объявление, я полагаю, что не менее и подарки на кануне того дня сделанные мною старшинам тех селений возымели свое действие, и жители трех сих селений сего числа пришли ко мне в Канцхути и учинили присягу.

Всего же приведено по сему ущелью к присяге десять селений, в коих дворов или семейств: Джгели — 12, Калаки — 8, Канцхути — 4, Легри — 34, Гильвани — 15, Тле — 28, Теби — 68, Типчино — 10, Сато — 26 и Гуршеви — 5, и того 210 дворов.

Подробного описания сих дворов, как обыкновенно вносится в камеральное описание, сделать ныне невозможно, ибо народ, не привыкший еще к повиновению и совершенно не знавший должного порядка, устанавливаемого начальством никак на сие не согласится и потому я и не делал ему об оном предложении, ибо имел ввиду пример, что когда начал писать название селений и число дворов, то уже после присяги, все вообще взволновались, вообразя себя, что якобы я делаю сие единственно на тот предмет, что бы против у числа их вызвать войска для разорения их, о не правильности, какого мнения едва мог удовлетворить но прошествии же несколько времени, когда осетины сии будут иметь в Рачу и обращаясь дружелюбно с Рачинцами, узнают порядок законопознания, тогда конечно не трудно описать их.

По принятии присяги все жители просили меня поставить над ними моуравом подполк. Кн. Антона Эристова, объявляя, что и предки их издревле были подданными сему дому, и хотя еще при царях Имеретинских вышли из повиновения Эристовых и сделались ни от кого независимыми, но и по ныне почитают сию фамилию. Видя справедливость их требования и способность кн. Антона Эристова предложил ему в впредь до утверждения в.с. принять на себя должность моурава над Двалетскими осетинами, на что он и согласился.

Если угодно будет в.с. утвердить его, Эристова, всем званием, то нужно будет снабдить его по сему предмету сведениями о начальственном распоряжении, а до получения разрешения, я только предоставил ему иметь надзор и замечания над жителями и выдавать им от себя для прохода в Рачу билеты.

Для достижения настоящей цели по предмету приведения сих осетин в подданство, употреблено мною на угощение их и подарки из собственных свих денег 41 чрв. и 35 р.с., без того кроме как вооруженную рукою и то с большою трудностью успеть было невозможно. О чем почтеннейше донося в.с., обязанностью поставляю довести до сведения, что в прекращении главных по сему предмету затруднений много способствовали мне князья: подполк. Антон, майор

ამის თქმის უფლებას გვაძლევს კადნიკოვის განცხადება, რომ დვალების მიერ რუსეთის ქვეშევრდომობის მიუღებლობის შემთხვევაში, ის რაზმს გამოიძახებდა რაჭიდან [25, 688]. ჩვენის აზრით, ამითვე გამოწვეული დამხვედურთა ლოიალობაც. წინააღმდეგობა იმდენად მცირეა, რომ სათვალავშიც არაა ჩასაგდები. ადგილობრივებს შორის მომხდარი უმნიშვნელო შეტაკება კი, როგორც კადნიკოვი წერს: „მოჩვენებითობის შთაბეჭდილებას ტოვებს“. აღსანიშნავია ისიც, რომ წინააღმდეგობა თვით ადგილობრივებს შორის ხდება და არა რუსების მიმართ. მოვლენები საკმაოდ სწრაფად და გართულეების გარეშე ვითარდება [25, 687-688]. მართალია, სხვა წყაროებშიც გვხვდება ცნობები ამ რეგიონში მცხოვრები ოსების მშვიდობიანობის შესახებ [18, 55; 35, 365], მაგრამ, ვფიქრობთ, ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა კადნიკოვის მცირე რაზმით შესვლამ. ასევე, შესაძლოა, ოსების ასეთი კეთილგანწყობილება და უმოქმედობა იმ ნდობის გამოხატულებაც იყო, რაც ადგილობრივებს ქართველთა მიმართ ჰქონდათ და რაც აღნიშნეს კიდევ (ექსპედიცია ხომ ძირითადად ოცდაოთხი ქართველი წარჩინებულებისგან შედგებოდა) [25, 688].

საქართველოსთან ურთიერთობის თვალსაზრისით ჩვენს ყურადღებას აღნიშნულ დოკუმენტში იქცევს ორი ეპიზოდი: ერთი — რუსთა ლაშქრობაზე იმერეთის სოფელ კუდაროს მცხოვრებლების მიერ დვალეთის მცხოვრებთა გაფრთხილების შესახებ, რაც აუცილებლად კეთილმეზობლობას და კარგ ურთიერთობას გულისხმობს [25, 688]. (ამ დროს კუდარო ოსებით იყო დასახლებული); და მეორე, — ხეობის მცხოვრებთა თხოვნა მათ მოურავად ანტონ ერისთავის დანიშვნის შესახებ. მოვიყვანთ ნაწყვეტს თვით კადნიკოვის პატაკიდან: „ფიცის მიღებისას ყველა მცხოვრები მთხოვდა მათ მოურავად დამენიშნა პოდპოლკოვნიკი თავადი ანტონ ერისთავი. მიცხადებდნენ, რომ უძველესი დროიდან მათი წინაპრებიც ამ სახლის (გვარის) ქვეშევრდომნი იყვნენ და თუმცა ჯერ კიდევ იმერეთის მეფეების მეფობის პერიოდში გამოვიდნენ ერისთავების ქვეშევრდომობიდან და გახდნენ დამოუკიდებელნი, მაინც დღევანდლამდე პატივს სცემენ ამ გვარს“ [25, 688].

დვალეთის მოსახლეობის სურვილს და კადნიკოვის რეკომენდაციას ანტონ ერისთავის დვალეთის მოურავად დანიშვნის შესახებ გორჩაკოვი არ ეთანხმება [25, 687]. ის 1821 წლის 1 აგვისტოს პატაკში გენერალ-ლეიტანანტ ველიამინოვს წერს: „ამ სოფლების მოურავად თავად ერისთავის დანიშვნას მრავალი მიზეზის გამო, მე არ ვეთანხმები. მე მიმაჩნია, რომ უკეთესი იქნება ამ თანამდებობაზე დაგვენიშნა საჩინო ჯაფარიძის ოჯახის რომელიმე წევრი, რომლებიც ახლაც მართავენ ჩვენს მოსაზღვრედ მცხოვრებ ოსთა ნაილს“ [25, 687].

ამრიგად, ამ ორ პატაკზე დაყრდნობით ჩვენ გვაქვს ცნობა ქართველი წარჩინებულების მიერ იმერეთის მოსაზღვრედ მცხოვრები ოსების მართვის შესახებ (ახლო წარსულში ერისთავების, ან-მყოში ჯაფარიძეების).

კადნიკოვის პატაკის ის ცნობა, რომ ჟღელის ხეობის მცხოვრებლები ითხოვენ არა ერისთავის გვარიდან რომელიმეს, არამედ კონკრეტულ პიროვნებას — ანტონ ერისთავს, მიაჩნებს იმაზე, რომ ისინი კარგად იცნობენ მას, როგორც კარგ მმართველს და აფასებენ მის პიროვნულ თვისებებს. ეს კი იმის დადასტურებაა, რომ ანტონ ერისთავი მათი მმართველი აქამდეც ყოფილა. აქედან გამომდინარე საგვებით ცხადია, რომ იმერეთის სამეფოს მათზე კონტროლი არც თუ დიდი ხნის წინ დაუკარგავს (სავარაუდოდ არაუადრეს XVIII საუკუნის ბოლო XIX საუკუნის დასაწყისი). აღარ გავაგრძელებთ მსჯელობას, — ანტონ ერისთავის წინაპრების მიერ უძველესი დროიდან დვალეთის მართვასთან დაკავშირებული ცნობის უდიდეს მნიშვნელობაზე. მეტად მრავლისმეტყველია ისიც, რომ ეს მმართველობა იმერეთის სამეფოს ფარგლებში მოიაზრება.

ცნობებს ისტორიული დვალეთის: კასრისა და ჟღელის ხეობების იმერეთის სამეფოს კუთვნილებისა და აქ მცხოვრები ხალხის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ, ვხვდებით უფრო ადრეულ, XVIII საუკუნის ბოლო პერიოდის წყაროშიც. კერძოდ კი იოანე ბაგრატიონის (ქართლ-კახეთის უკანასკნელი მეფის, გიორგი XII-ის, შვილის (1768-1830 წწ.)) „ქართლ-კახეთის აღწერაში“. მოვიყვანთ აღნიშნულ მონაცემებს: „იმერეთის სამეფოს რაც კავკასიის მხარე მიეწერება და რომელიც იწყების, დიდი ლიახვის მემიჯნავენი ოსნი და სხვანი მთის კაცნი, რომელნიც რაჭის საერისთავოს მიეწერებიან არიან ესენი (სამეფო, სათავადო, სააზნაურო და საეკლესიო): მალლა დვალეთი, ჟღერე, ლესრე, თებე, ლეთა, კასარა და სხვანი წვრილნი სოფლები — მოსახლენი“ [1, 77].

იოანეს ნაშრომში ჩვენს ყურადღებას იქცევს არაპირდაპირი მინიშნება იმერეთის კუთვნილ „კავკასიის მხარის“ (რომლის შემადგენლობაშიც ძირითადად ისტორიული დვალეთის მიწა-წყალი შედიოდა) მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობაზე. იოანე მალლა-დვალეთისა და დვალეთის ტერიტორიებზე (სოფლებში: ჟღელეს, ლესრეს, თებეს, ლეთას, კასარას და ა. შ.) მცხოვრები მოსახლეობის შესახებ აღნიშნავს, რომ აქ ცხოვრობენ „დიდი ლიახვის მემიჯნავენი ოსნი და სხვანი მთის კაცნი“. ამ ცნობაში ჩვენს ყურადღებას იქცევს ოსებთან ერთად „სხვანი მთის კაცნი“ მოხსენიება. იქიდან გამომდინარე, რომ იოანემ ტერმინ „ოსებთან“ ერთად იხმარა „სხვანი მთის კაცნი“, გულისხმობს, რომ აქ ცხოვრობდნენ და იმერეთის მეფეს ექვემდებარებოდნენ ერთმანეთისგან განსხვავებული ეთნიკური ჯგუფები: ოსები და „სხვანი მთის კაცნი“ (ანუ არაოსები).

წყაროების მონაცემებით, მითითებულ ტერიტორიაზე ოსებს გარდა მხოლოდ და მხოლოდ დვალეები ცხოვრობდნენ, რაზე დაყრდნობითაც ვვარაუდობთ, რომ იოანე ბაგრატიონის „სხვანი მთის კაცნი, რომელნიც რაჭის საერისთავოს მიენერებიან“, ქვეშ სწორედ დვალეები იგულისხმებიან. ამას მოწმობს სწორედ სოფლების ჩამონათვალიც, რომლებიც კადნიკოვის პატაკის მიხედვით, სწორედ დვალეთის ჟღელის ხეობის სოფლები არის. ის ფაქტი, რომ იოანე არ იხსენიებს ეთნიკურ ტერმინ „დვალს“, მიაჩნდება აქ მიმდინარე ინტენსიურ ეთნიკურ ცვლილებებზე, მაგრამ თვალშისაცემია ისიც, რომ იოანე ბაგრატიონი ოსად არ მიიჩნევს ისტორიული დვალეთის ყველა მცხოვრებსაც. ის გარკვევით აღნიშნავს, რომ ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობენ „ოსები და სხვანი მთის კაცნი“.

ჩვენის აზრით, დვალეთის ტერიტორიაზე მხოლოდ ოსების ცხოვრების შემთხვევაში იოანე ბაგრატიონი აღარ იხმარდა ტერმინს „სხვანი მთის კაცნი“ და აქ მცხოვრებ მოსახლეობას „ოსების“ ქვეშ იგულისხმებდა. ეს კი ნიშნავს, რომ იოანემ გამოიყენა აქ მცხოვრები ეთნიკური ჯგუფები და ხაზი გაუსვა მათ არაიდენტურობას. იოანეს აღნიშნული ცნობა, რომელიც გაამყარა ჩვენს მიერ მოყვანილმა დოკუმენტმა, სადაც ადგილობრივებს აშკარა ქართული გვარები აქვთ, კიდევ ერთი დადასტურებაა ქართულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული მოსაზრების—დვალეების არაოსურობის და მათი ქართული სამყაროს კუთვნილების—შესახებ.

იოანე ბაგრატიონის ცნობას მეტ დამაჯერებლობას მატებს ჩვენს მიერ მოყვანილ დოკუმენტი, რომელიც მეტად საინტერესოა ამ ხეობის მცხოვრებლების ეთნიკურ შემადგენლობის თვალსაზრისითაც. მართალია, კადნიკოვის პატაკში გარკვევითაა აღნიშნული, რომ აქ ოსები ცხოვრობენ, მაგრამ ადგილობრივი მცხოვრებლების გვარები: ზაგია (შესაძლოა საქია, ზახია) კაჯიშვილი (შესაძლოა ქაჯიშვილი, კაჟიშვილი) სალათა მოურავაშვილი, დახუნა კაჯურაშვილი (ალბათ ქაჯურაშვილი ან კაჟურაშვილი), მათ აშკარა ქართულ წარმომავლობაზე მიგვანიშნებს. მეტად მრავლისმეტყველია ისიც, რომ დოკუმენტში სულ სამი ადგილობრივი გვარია მოხსენიებული და სამივე ქართული [25, 688]. რადგანაც ქართული კვალი აქ ჯერ ისევ შემორჩენილია, ეს იმას ხომ არ მოწმობს, რომ XVIII საუკუნის ბოლოს რაჭის მომიჯნავე დვალეთის ხეობებში მცხოვრები დვალეების გაოსების პროცესი მართალია, საკმაოდ შორს არის წასული, მაგრამ ბოლომდე არ არის დასრულებული, დვალეები და ოსები კი ჯერ კიდევ არ არიან ერთმანეთის იდენტურნი (ჯერ კიდევ ყველა დვალე არ არის ოსი). აქვე აღვნიშნავთ, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულია მოსაზრება, რომ ისტორიულ დვალეთში დვალთა გაოსება XVII საუკუნეში დასრულდა [13, 116, 225; 79; 26, 128-129]. ვ. ითონიშვილი ვარაუდობს, რომ როგორც ისტორიულ,

ასევე პირაქეთა დვალეთში გაოსების პროცესმა თავი, „მთელი სისავსით XVII-XVIII საუკუნეებში“ იჩინა [10, 185]. XVIII საუკუნეში დვალეთს ოსეთის ერთ-ერთ ოლქად, მის მოსახლეობას კი ოსებად მიიჩნევს კლაპროტი [26, 129]. ანალოგიური ცნობაა ჩვენს მიერ მოყვანილ 1821 წლის კადნიკოვის პატაკშიც: დვალეთი ოსეთის „ვილაიეთია“, მისი მოსახლეობა კი ოსები [25, 687-688].

ჩვენს მიერ მოხმობილი დოკუმენტი იმერეთის მოსაზღვრე ხეობას ეხება. ამიტომ ჩვენთვის განსაკუთრებული ღირებულება აქვს გ. ჩიქოვანის მოსაზრებას, რომელიც ეთნოგრაფიულ მასალაზე დაყრდნობით, იმერეთში ოსთა ჩამოსახლებას XVIII საუკუნეზე ადრე არ ვარაუდობს [13, 116]. თ. ბერაძის აზრით კი, ეს პროცესი XVI-XVII საუკუნეებში განხორციელდა [13, 116].

ძალზე მნიშვნელოვანია, დოკუმენტში მოხსენიებული ჟღელის ხეობის სოფლების სახელწოდებებიც: თლე, ჟღელე, ღილვანი, კანცხუთი, ლეგრე (შესაძლოა ლესრე), ქალაქი, გურშევი, თებე, თიბჩინო. სატო; მდინარე ჟღელის-წყალი [25, 688]. როგორც გვარების შემთხვევაში, აქაც თვალშისაცემია მათი ქართული წარმომავლობა. ვფიქრობთ, მათი შესწავლა ენათმეცნიერებსა და ისტორიკოსებს აქ მიმოიწოდებ ეთნიკური პროცესების შესახებ საინტერესო ინფორმაციას მიაწვდის.

იოანე ბაგრატიონის, ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილ, ცნობაში მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა, აგრეთვე, XVIII საუკუნის ბოლოს ისტორიული დვალეთის ტერიტორიის ადმინისტრაციული კუთვნილების შესახებ.

საგანგებოდ შევჩერდებით იოანე ბაგრატიონის მიერ იმერეთის კუთვნილი ტერიტორიების ჩამონათვალი მოხსენიებულ მაღლა-დვალეთზე. ვ. ითონიშვილის მიერ გამოთქმული მოსაზრებით, მაღლა-დვალეთი კავკასიონის ქედს იქით, ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე მდებარეობდა [10, 106]. კადნიკოვის ექსპედიციის მასალებით, მართლაც დადასტურებულია ისტორიული დვალეთის ჟღელის ხეობის ზემო და ქვემო სოფლებად დაყოფის ფაქტი. ვფიქრობთ, ეს არ გულისხმობს ხეობის შიგნით რაიმე ორი ადმინისტრაციული ერთეულის არსებობას და, როგორც ჩანს, მას უფრო საორიენტაციო დანიშნულება ჰქონდა. თუმცა შეიმჩნევა ამ დაჯგუფებებს შიგნით უფრო მყარი კავშირი, რაც ალბათ მათი საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესებითაა გამოწვეული. ამაზე კადნიკოვის პატაკში მოყვანილი შემდეგი ცნობა მიაჩნდება: გადაწყვეტილების მიღებისას ჟღელის ხეობის მოსახლეობა ორ ნაწილად გაიყო: ერთი რუსეთის მეფის ერთგულებაზე დაფიცების მომხრე იყო, მეორე კი — მოწინააღმდეგე. მხარეების გაყოფა კი ზუსტად ტერიტორიული ნიშნით მოხდა. ზემო სოფლები, ანუ საქართველოს უახლესი მეზობლები, რუსთა ქვეშევრდომობაში შესვლას (შესაძლოა საქარ-

თველოსთან ერთად ყოფნას) უჭერდნენ მხარს, ქვემო ზონის სოფლები კი მოწინააღმდეგეთა რიგებში დაჯგუფდნენ. როგორც მოტანილი ნაწყვეტიდან ჩანს, კადნიკოვის ხელმძღვანელობით რუსების შესვლისას ეს ერთიანობა ზემო სოფლებს შორის საკმაოდ მნიშვნელოვან—პოლიტიკური ორიენტაციის, საკითხში გამოვლინდა. რამაც ამ შემთხვევაში განსაზღვრა კიდეც რუსების წარმატება.

უნდა აღინიშნოს, რომ „ქართლ-კახეთის აღწერას“ გარკვეული დაბნეულობა შემოაქვს „მაღლა დვალეთის“, ჩვენს მიერ ზემოთ უკვე მითითებულ ლოკალიზაციაში (ანუ მის ისტორიული დვალეთის ფარგლებში მოაზრებაში). იმერეთის სამფლობელოების კუთვნილი კავკასიის მხარის ტერიტორიების ჩამოთვლისას იოანე „მაღლა დვალეთის“ შემდეგ მოხსენიებს სოფელ ჟღელეს, რომელიც კადნიკოვის პატაკის მიხედვით, ისტორიული დვალეთის ჟღელის ხეობის ზემო სოფელია და აქედან გამომდინარე „მაღლა დვალეთის“ შემადგენლობაში უნდა შედიოდეს, რის გამოც აღარ უნდა იხსენიებოდეს იმ ჩამონათვალში, რომელიც „მაღლა დვალეთს“ მოსდევს [1, 77]. აღვნიშნავთ, რომ მთიანი რელიეფის გამო ქედს იქითაც (ისტორიულ დვალეთში) და ქედს აქეთაც, დიდი (როგორებიც იყო ისტორიული დვალეთი, მაღრან-დვალეთი, თრუსო) და მცირე (ცალკეული ხეობები) ადმინისტრაციული ერთეულების შიგნით, ალბათ, არსებობდა ვერტიკალური ზონალობის (სიმაღლის) მიხედვით ქვემო და ზემო რაიონებად დაყოფა, რომელსაც ზოგჯერ ალბათ მხოლოდ საორიენტაციო დანიშნულება ჰქონდა.

იოანე ბაგრატიონის ნაშრომში იმერეთის „კავკასიის მხარეში“ მოხსენიებულ „მაღლა-დვალეთის“ სამფლობელოს მოსდევს: „ჟღერე, ლესრე, თებე, ლეთა, კასარა და სხვა წერილ-წერილი სოფლები“ [1, 77]. პირველი სამი—დვალეთის სოფლებადანა მოხსენიებული, ჩვენს მიერ მოყვანილ დოკუმენტში [25, 688; 13, 169]. კასარა კი დვალეთის ერთ-ერთი ხეობათაგანია (კასრის), თუმცა იოანესთან იგი სოფლადანა მოხსენიებული.

ი. ი. ამჟამად ჩვენთვის ცნობილია ორი დოკუმენტი, რომლებიც ეროვნებისგან დამოუკიდებლად აღნიშნავენ, რომ XVIII საუკუნეში იმერეთის მოსაზღვრე დვალეთის ხეობები იმერეთის სამეფოს დქვემდებარებაში შედიოდნენ: იოანე ბაგრატიონის „ქართლ-კახეთს აღწერა“ და კადნიკოვის მიერ გორჩაკოვისადმი მიწერილი პატაკი.

დვალეთის: ნარასა და ზახას ხეობებს, — იოანე ბაგრატიონი ქარაღის სამფლობელოს მიაკუთვნებს [1, 42]. ორი სხვა ხეობის: ზროსა და ზრამაგას შესახებ კი მის ნაშრომში არაფერია ნათქვამი.

როგორც ზევითაც აღვნიშნეთ, ისტორიული დვალეთის გარდა ჰვალეები ცხოვრობდნენ კავკასიონის ქედის სამხრეთ კალთებ-

ზეც, ე. წ. მაღრან-დვალეთში და თრუსოში. ქართველი ისტორიკოსების მიერ დადგენილია ის საზღვრები, რომელშიც მაღრან-დვალეთი მოიაზრება [10, 90, 99; 26, 20]. იოანეს მიხედვით, XVIII საუკუნის ბოლოს მაღრან-დვალეთი ორ ნაწილად იყო გაყოფილი ქსნისა და პატარა ლიახვის ხეობებს შორის: ქსნის წილი მაღარ-დვალეთი (ასეთი ფორმითაა მოცემული წყაროში) ჩამონათვალში ჟამურის ხეობას მოსდევს. მასში ექვსი სოფელი შედიოდა და შიგ მხოლოდ ოსები ცხოვრობდნენ [1, 77]; პატარა ლიახვის ხეობის კუთვნილ მაღრან-დვალეთში (ასეთი ფორმითაა წყაროში) კი სამი სოფელია მოხსენიებული და შიგ ქართველები და ოსები ცხოვრობდნენ [1, 77]. ე. ი. სულ ცხრა სოფელი შედიოდა მაღრან-დვალეთში, როგორც ეს სხვა მონაცემებითაც დასტურდება [13, 147].

XVIII საუკუნის ბოლოსთვის ქსნის ხეობა იოანე ბაგრატიონის („ქართლ-კახეთის აღწერის“ ავტორის) საკუთრება იყო [1, 36-37], ხოლო პატარა ლიახვზე მდებარე ტერიტორიები ბატონიშვილ იულონს ეკუთვნოდა [1, 36-37]. იქიდან გამომდინარე, რომ იოანე უშუალოდ იყო დაკავშირებული ამ სამფლობელოებთან და მისი ნაშრომის შექმნის მიზანი სწორედ საქართველოში არსებული დემოგრაფიული და ეთნიკური მდგომარეობის აღწერა იყო [1, 29], იგი კარგადაც ერკვეოდა აღნიშნულ საკითხებში და ვალდებულიც იყო სწორი ინფორმაცია მიეწოდებინა სამეფო კარისთვის (ეს აღწერა ქართლ-კახეთის სამეფო კარის დავალებით შესრულდა 1794-1799 წლებში) [1, 29]. ყოველ შემთხვევაში ჩვენ არ გვაქვს იოანე ბაგრატიონის მოყვანილ ცნობებში ეჭვის შეტანის საფუძველი. მით უმეტეს, რომ მისი მონაცემები სხვა წყაროებთან დადასტურა [25, 688].

დვალეთის ადმინისტრაციული კუთვნილების შესახებ ცნობა მოეპოვება ვახუშტი ბაგრატიონისა. მისი მონაცემებით, საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შემდეგ ისტორიული დვალეთი ქართლს „დარჩა“. მოვიყვანოთ შესაბამისი ნაწყვეტის მისი ნაშრომიდან: „განყოფასა ქართლისასა სამ სამეფოდ, დაშთა ხევი და დუალეთი ქართველთა მეფეთა, რომელნი მოსცემენ დღემდე ხარკთა მეფეთა, და მთავართა მისთა ადგილნი ესე, ... ეგრეთვე სხვანი ოვსნიცა, გარნა დიგორი (განმარტებისთვის, დიგორი დვალეთი არაა. ის ოსეთის ერთ-ერთი ხეობათაგანია—მ. ტ.) მცირედ რასამე ჰმორჩილებს რაჭის ერისთავს, ვინაითგან უპყრიეს მას რაჭა, და არს დღევანდელად დღემდე ესრეთ“ [2, 655]. როგორც ვახუშტი აღნიშნავს, დვალეთი მის დროშიც (XVIII საუკუნის 30-იანი წლები) ქართლს ეკუთვნოდა. აღნიშნულ ცნობაზე დაყრდნობით, გამოდის, რომ ჟღელისა და კასრის ხეობები იმერეთის სამეფოს ხელში XVIII საუკუნეში გადავიდა. თუმცა კადნიკოვის პატაკში დაფიქსირებული ცნობის — „უძველესი დროიდან“ ერისთავების საგვარეულოს მიერ ამ ხეობის მოსახლეობის მართვის შესახებ, რომელიც ხალხის მეხსიერებაში

კარგად იყო შემორჩენილი XIX საუკუნის 20-იან წლებში, — გამო ეს მოსაზრება დამატებით არგუმენტაციას საჭიროებს.

ჩვენს ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ იოანე ბაგრატიონი მოიხსენიებს ისტორიული დვალეთის ხეობებს (ოთხ ხეობას: ჟღელეს, კასარას, ნარას და ზახას), „მალა დვალეთს“, „მალრან-დვალეთს“ (რომლებიც მასთან ქართლის სხვადასხვა ფეოდალური სამფლობელოების ნაწილებია. მალა დვალეთი იმერეთის შემადგენლობაშია; მალრან-დვალეთი კი ქართლის. ეს უკანასკნელი ორ სამფლობელოს შორისაა დანაწილებული), თუმცა მის ნაშრომში არსად არ გვხვდება „დვალეთი“, როგორც ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულის აღმნიშვნელი ტერმინი.

როგორც ჩანს, დვალეთის ტერიტორიის ნაწილის იმერეთის, ნაწილის კი ქართლის სამეფოში შესვლით მოიშალა მისი ერთიანობა. აღარ იყო ერთიანი დვალეთი და აღარ იყო ამ ტერმინის ხმარების საჭიროებაც, რასაც ნელ-ნელა ჯერ ამ ცნების („დვალეთი“) ფუნქციის დაკარგვა, შემდგომში კი გაქრობა მოჰყვა. იგი სულ უფრო და უფრო იზვიათად, ხოლო შემდგომ კი (XIX საუკუნეში) ფაქტიურად აღარც გვხვდება ნარატიულ წყაროებში. დვალეთის ადმინისტრაციული ერთიანობის მოშლამ, როგორც ჩანს, მისი თავდაცვისუნარიანობის შესუსტება გამოიწვია. ამის საუკეთესო დადასტურებაა კადნიკოვის ექსპედიციაც — რუსების ჟღელის ხეობაში შესვლისას არ შეიმჩნევა მეზობელ ხეობებთან რაიმე კავშირი. მიუხედავად იმისა, რომ ჟღელის ხეობის მცხოვრებლებმა წინასწარ იცოდნენ რუსთა რაზმის მოსალოდნელი შემოსვლის შესახებ, აქ მხოლოდ ადგილობრივი მოსახლეობა იმყოფებოდა. სხვა ხეობების დახმარების რაიმე ნიშანი ან იმედი არც შემდგომ შეიმჩნევა. ხოლო რაც ყველაზე თვალში საცემია, ერთიანობა თვით ხეობის მცხოვრებლებშიც აღარ არის. ვფიქრობთ, დვალეთის ადმინისტრაციული ერთიანობის მოშლით გამოწვეული თავდაცვისუნარიანობის შესუსტება იყო ერთ-ერთი იმ მიზეზთაგანი, რამაც აქ ოსთა მიგრაციას შეუწყო ხელი.

XIX საუკუნის ქართულ თუ რუსულ წყაროებში ისტორიული დვალეთის ტერიტორიის აღსანიშნავად უკვე იხმარებოდა ტერმინი „ნარა“ (ნარა ისტორიული დვალეთის ერთ-ერთი ხეობათაგანია). პასკევიჩი 1830 წელს წერდა რუსეთის სამხედრო მინისტრ ჩერნიშევს, „რომ აქ (ისტორიული დვალეთის ტერიტორიაზე — ხაზი ჩვენია მ. ტ.) მცხოვრებ საზოგადოებებთან ყველაზე მრავალრიცხოვანია ნარა, რომელიც ამავე სახელწოდების მდინარეზე და ხეობაში ცხოვრობს“ [35, 365]. 1858 წელს, როდესაც რუსეთმა ისტორიული დვალეთის ტერიტორია საქართველოს ჩამოაცილა და თერგის ოლქში შეიყვანა, მას ოფიციალურ თუ არაოფიციალურ დოკუმენტებში უკვე „ნარად“ მოიხსენიებდნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. იოანე ბაგრატიონი, ქართლ-კახეთის აღწერა, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა, თბ., 1986.
2. ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიერ ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973.
3. ბერი ეგნატაშვილი, ახალი „ქართლის ცხოვრება“, ქართული მწერლობა, VI, თბ., 1989.
4. თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა, თბ., 1983.
5. ძეგლის დადება, ქართული მწერლობა, V, თბ., 1988.
6. იაკობ რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 2002.
7. ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, ნაკვეთი I, რედ. ზ. ანჩაბაძე, თბ., 1969.
8. ჩრდილო კავკასიის ხალხთა ისტორიის ნარკვევები, ნაკვეთი II, რედ. ზ. ანჩაბაძე, თბ., 1978.
9. ნართები, პირველი გამოცემა, თარგმნა მ. ცხოვრებოვამ, ცხინვალი, 1977.
10. ვ. ითონიშვილი, აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიიდან, თბ., 1992.
11. ვ. ითონიშვილი, არაგვის ხეობა, თბ., 1986.
12. ვ. ითონიშვილი, დვალეთის ისტორიის საკითხები მრუდე სარკეში, რედ. ვ. ითონიშვილი თბ., 2002.
13. რ. თოფჩიშვილი, საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლის ეთნოისტორიის საკითხები, თბ., 1997.
14. რ. თოფჩიშვილი, ეთნოისტორიული ეტიუდები, ნიგნი I, თბ., 2005.
15. ბ. გამყრელიძე, ოსთა განსახლების საკითხისათვის საქართველოში, კრ., „ოსთა საკითხი“, გორი-თბილისი, 1996.
16. გ. ჩიქოვანი, დასავლეთ საქართველოში ოსთა ჩამოსახლების ისტორიისთვის, ჟურნ. საქართველო, თბ., 1998, 2.
17. გ. გასვიანი, თ. გასვიანი, ჩრდილო კავკასიის ხალხები უძველესი დროიდან XX საუკუნემდე, თბ., 2006.
18. მ. ტყავაშვილი, რუსეთის სამხედრო ექსპედიცია ქართლის ჩრდილოეთ რაიონებში მცხოვრები ოსების წინააღმდეგ და ოსთა განსახლების ზოგიერთი საკითხი, კრ., ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ტ. I, რედ. ა. სონლულაშვილი, თბ., 2007.

19. ზ. ქირია, ოსთა საკითხი და ქართული სინამდვილე 1921-1940 წლებში, თბ., 2005.
20. დ. გვრიტიშვილი, დვალთა ვინაობის და ოსთა ჩამოსახლების საკითხისათვის, „მომომხილველი“, თბ., 1949.
21. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, რედ. მ. დუმბაძე, თბ., 1973.
22. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, რედ. ი. ანთელავა, თბ., 1970.
23. ე. ბუბულაშვილი, „ოსეთის სასულიერო კომისიის“ მოღვაწეობის ისტორიიდან, კრ., ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, ტ. II, რედ. ა. სონღულაშვილი, თბ., 2007.
24. ჯ. გვასალია, შიდა ქართლი და ოსური საკითხი, თბ., 1997.
25. Акти Кавкаской Археографической Комиссии, под. Редакцией А. Берже, VI, ч. I, Тифлис, 1874.
26. В. Гамрекели, Двали и Двалетия (в I-XV вв. Н. Э.), 1961.
27. В. Миллер, Осетинские Этюды, ч. III, М., 1887.
28. Р. Топчишвили, Грузино-осетинские Этноисторические очерки, Кутаиси, 2006.
29. М. Блиев, Южная Осетия в коллизиях российско-грузинских отношений, М., 2006.
30. Осетинский вопрос, Тб., 1994.
31. Материалы по изучению Грузий, Юго-Осетия, Тифлис, 1923.
32. З. Ванеев, К вопросу о времени заселения Юго-Осетии, Известия, Юго-Осетинского научно-исследовательского ин-та, вып. III, Ст-ри, 1936.
33. П. Ковалевский, Кавказ, Народы Кавказа, СПб, 1914.
34. В. И. Абаев, Осетинский язык и фольклор, М., 1949.
35. Акти Кавкаской Археографической Комиссии, под. Редакцией А. Берже, VII, Тифлис, 1878.
36. Б. Калоев, Осетины, М., 1971.

Mzia Tkavashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili
Institute of History and Ethnology, Research
Worker of the Department of Modern and
Contemporary History

RUSSIA'S MILITARY EXPEDITION IN "Ossetia's Vilayet Dvaleti" 1821

Summary

Annexation of Kartli-Kakheti by Russia in 1801 was followed by abolishment of Imereti Kingdom in 1810. In 1819 for the purpose of increase of Treasury income the Russian administration of the Caucasus began implementation of church reforms in Imereti Kingdom what caused uprising of population of this region. The Russians suppressed uprising, with extreme cruelty they punished Racha population. After establishing of order in Racha, in June 1821 on the basis of Gorchakov's verbal order the Russians under leadership of the Head of Racha Region captain Kadnikov organized expedition in Racha's neighbouring "Ossetia's Vilayet Dvaleti" population of which was forced to vow fidelity to Russian Czar. Detailed description of this event is given in Kadnikov's report of 22 June 1921 addressed to Gorchakov, which contains rather valuable notes about history and ethnography of one of the mountainous regions of Georgia – Dvaleti and its already vanished population, and ethnic processes which took place there.

We should mention that determination of ethnic belonging of the Dvals and administrative belonging of Dvaleti is one of the main questions of modern Georgian and Ossetian historiography.

The above-mentioned document attracts special attention by request of local population about appointment of Anton Eristavi as their governor. As they stated: "their ancestors as well were subordinates of this house (family) from the oldest times and though even back in the period of Imereti kings they left Eristavis' subordination and became independent, still they respected this family till nowadays". A report of Gorchakov to Veliaminov made on 1 August 1821 is not of less importance where he mentioned a fact that that time the neighbouring Ossetians were ruled by noble family of Japardze.

Notes about belonging of Dvaleti to Imeretian kings of this region (Zhgeli) is proved by Ioane Bagrationi's "Kartli-Kakheti History".

Kadnikov's report contains rather significant information about ethnic processes taking place in Dvaleti. One should note that though local population is mentioned as Ossetians still they bear really Georgian family names with Georgian endings and roots. Names of villages are also Georgian.

Taking all the above-mentioned into account a source brought by us for use will make its significant contribution in objective dealing with a question of Dvaleti problems and help us to see the Georgian-Ossetian-Russian relation from new point of view.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართულ-ფინურ ურთიერთობის ისტორიიდან

ქართულ-ფინურ ურთიერთობებს დაახლოებით ორსაუკუნოვანი ისტორია გააჩნია. იგი სათავეს იღებს XIX საუკუნის დასაწყისიდან, როდესაც საქართველოც და ფინეთიც რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში აღმოჩნდნენ.

მიუხედავად ამისა, ქართველ და ფინელ ხალხებს შორის არსებული ურთიერთობების ისტორია დღემდე არავის გამოუკვლევია.

წინამდებარე გამოკვლევა აღნიშნული საკითხის შესწავლის პირველი ცდაა.

1801 წლის 12 სექტემბერს იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა გააუქმა ქართლ-კახეთის სამეფო და იგი რუსეთის იმპერიის ნაწილად აქცია. XIX საუკუნის განმავლობაში რუსეთის შემადგენელი ნაწილები გახდნენ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე მდებარე იმერეთის სამეფო და სამთავროები: სამეგრელო, აფხაზეთი, გურია და სვანეთი.

ქართულ ლიტერატურაში ფინეთი პირველად იხსენიება ცნობილი ქართველი სახელმწიფო მოღვაწისა და მეცნიერის, ქართლ-კახეთის მეფის გიორგი XII-ის ვაჟის, უფლისწულ იოანე ბაგრატიონის (1768-1830) ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულებაში "კალმასობა", რომელიც დაწერილია 1813-1828 წლებში. ამ თხზულების ერთ-ერთ ნაწილში "ლეოლრაფიისა ანუ აღწერისათვის ქუეყანისა" ავტორი წერს, რომ შვედეთის ("შვეთის") სახელმწიფოს ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილი იყო: "ჭინლანდია" [18, 86].

უფლისწულმა იოანემ კარგად დაახასიათა შვედეთის მოსახლეობა, რომელთა შორისაც ფინელებიც იყვნენ და მათ შესახებ აღნიშნა, რომ ისინი არიან: "პირთეთრნი, ლამაზნი ასაკით, ძლიერნი, მხნენი, კარგი მამაცინი სალდათნი და ომსა შინა წინაგამწყობნი მტერთა. გარნა უზნობენ ხალხთათჳს მცონარებასა და მემთვრალობასა და ეგრეთვე ჰყუარობენ საჭმელთა კარგთა, ვისაც ძალუცს" [18, 87-88].

1808-1809 წლების რუსეთ-შვედეთის ომში რუსეთის უმთავრეს ამოცანას ფინეთის ყურის ოკუპაცია წარმოადგენდა. ამ ომში

რუსეთის გამარჯვებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა პეტრე ივანეს ძე ბაგრატიონმა (1765-1812).

შვედეთთან ომში ჩაბმული რუსეთის საიმპერიო არმიის სამი დივიზიიდან (V, XVII და XXI) ერთ-ერთს (XXI-ს) სათავეში ედგა გენერალ-ლეიტენანტი პ. ბაგრატიონი [39, 139]. მისი დივიზია ცენტრალური მიმართულებით უტევდა ბოტნიის ყურისაკენ. შვედეთის 50-ათასკაციანი არმიიდან ფინეთში დისლოცირებული იყო 20 ათასი [42, 339].

ომის დაწყებიდან მეთოთხმეტე დღეს — 23 თებერვალს პ. ბაგრატიონის ხელმძღვანელობით მოქმედმა დივიზიამ აიღო სამხრეთ ფინეთის ქალაქი ტავასტუსი. ამას მოჰყვა ქ. აბოს აღებაც. 1 მარტს მათ აიღეს ქ. ტამერფორსი [50, 396] და წინსვლა განაგრძეს.

დივიზიამ 8 დღის განმავლობაში თოვლითა და ყინულით დაფარულ გზებზე 200 კილომეტრი ბრძოლით იარა და ბიერნებორგში შევიდა [39, 142].

ასე რომ, ბაგრატიონის მხედართმთავრული ნიჭის წყალობით, რუსებმა სამხრეთ ფინეთის მთელი ტერიტორია დაიკავეს.

1808 წლის სექტემბრიდან პ. ბაგრატიონი ფინეთის დასავლეთ სანაპიროს დამცველი ჯარების მეთაურად დაინიშნა. მან სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწია შვედების დესანტს, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ქ. აბოს დაბრუნება. შვედები იძულებულნი გახდნენ, რომ დაეტოვებინათ ფინეთის ტერიტორია და შვედეთის საზღვრების დაცვაზე ეზრუნათ.

ბაგრატიონის მეთაურობით მოქმედმა რუსთა დივიზიამ შვედებს 20 ვერსის მანძილზე სდია [41, 138]. შვედების დესანტის უკანდახევა თავისი თვალით ნახა მეფე გუსტავ-ადოლფმა, რომელიც იძულებული გახდა ალანდის კუნძულზე გაქცეულიყო. აღშფოთებულმა მონარქმა თავისი რჩეული გვარდიელები დროშისა და პრივილეგიების ჩამორთმევით დასაჯა [4, 90-91].

რუსეთის იმპერიის საბოლოო გამარჯვების მოსაპოვებლად აუცილებელი იყო ბოტნიის თხელყინულიანი ყურის გადალახვა, რასაც არმიის სარდლობა სრულიად შეუძლებლად მიჩნევდა. ამას სურსათისა და საბრძოლო აღჭურვილობის უკმარისობაც ემატებოდა [41, 140].

გენერალ-ლეიტენანტმა, გრაფმა პავლე შუვალოვმა (1777-1823) დაუფარავად განაცხადა, რომ აღნიშნულ პირობებში შეტევას რუსთა ჯარის განადგურება მოჰყვებოდა.

საგულისხმოა, რომ ზემოთქმულის მიუხედავად, რუსეთის სარდლობიდან პ. ბაგრატიონი აღმოჩნდა ერთადერთი, ვინც აშკარად რისკზე წავიდა და თამამად განაცხადა: "თუ მიბრძანებთ — შევუტევთ!" [50, 396].

17-ათასკაციანმა კორპუსმა პ. ბაგრატიონის მეთაურობით ბოტნიის თხელყინულიანი ყურე გადალახა. 1809 წლის მარტში ამ კორპუსმა ალანდის არქიპელაგი დაიკავა. ამის პარალელურად გამარჯვებები რუსთა ჯარის სხვა შენაერთებმაც მოიპოვეს.

ცნობილი რუსი მკვლევარი სტანისლავ ღუმინი წერს: "Особенно прославился Багратион в Русско-шведскую войну 1808-1809 гг. операцией по занятию Аландских островов, что было одной из причин, заставивших Швецию поторопиться с заключением мира" [44, 50].

იმავე წლის 5 სექტემბერს ფრიდრიხსგამში დადებული ზავით შვედეთმა რუსეთს ფინეთი და ალანდის კუნძულები დაუთმო.

მოპოვებულმა გამარჯვებებმა პ. ბაგრატიონს სახელი დიდად გაუთქვა. მის შესახებ პრესაში არაერთი საქებარი სტატია გამოქვეყნდა.

1809 წლის 20 აპრილს პ. ბაგრატიონს მიენიჭა ქვეითი ჯარის უმაღლესი სამეთაურო წოდება — ინფანტერიის გენერალი [5, 33]. იენისში ერმიტაჟში გამართულ საზეიმო ცერემონიაზე ამ წოდების მიღება მას ოფიციალურად მიულოცეს.

ჭრიუშიფატორი სარდალი პ. ბაგრატიონი რუსეთის იმპერიის დედაქალაქში ყველაზე პოპულარულ პიროვნებად იქცა. პეტერბურგელები თავიანთ გმირს დიდი ზეიმითა და სიყვარულით ეგებებოდნენ [4, 92].

XIX საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში დამკვიდრებული რუსეთის საიმპერიო ადმინისტრაცია ისე იქცეოდა, როგორც დამპყრობელი — დაპყრობილ ქვეყანაში. ეროვნული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებით და სოციალური ჩაგვრით შეწუხებული ქართველი ერი სისტემატურად ჯანყდებოდა. ამის დამადასტურებელია სახალხო აჯანყებები კახეთსა (1802) და მთიულეთში (1804), რომლებიც იმპერიამ სისხლში ჩაახშო.

1812 წლის 31 იანვარს აღმოსავლეთ საქართველოში ახალმა აჯანყებამ იფეთქა. მასში აქტიურად ჩაება ქართლ-კახეთის სახელოვანი მეფის ერეკლე II-ის შვილთაშვილი — გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი (1789-1830).

იმავე წლის თებერვალში გრიგოლ ბატონიშვილი აჯანყების ეპიცენტრში — კახეთში გადავიდა. აჯანყებულებმა "პატარა კახის" ნაშიერი სიხარულით მიიღეს თავიანთ წინამძღოლად, ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს და ეკლესია-მონასტრებში მისთვის წირვა-ლოცვას აღავლენდნენ.

მართალია, უკანასკნელი ქართველი მონარქის — გრიგოლ I-ის მეფობა 20 თებერვლიდან — 6 მარტამდე გაგრძელდა, მაგრამ ეს ფაქტი სამუდამოდ დაფიქსირდა საქართველოს ისტორიაში, როგორც დაპყრობილი სამშობლოს გამოსწისათვის ქართველი ერისა

და ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის ერთობლივი თავგანწირვის კიდევ ერთი, საუკეთესო მაგალითი.

იმავე წლის 6 მარტს გრიგოლ ბაგრატიონი დამპყრობლებმა დაატუსაღეს და გადაასახლეს რუსეთში, სადაც მან პატიმრობაში, ერთ წელიწადს დაჰყო. იგი დაასახლეს ჯერ ქ. ოლონეცკში, ხოლო იქიდან — საგუბერნიო ქ. პეტროზავოდსკში [36, 23-54].

აქვე დავსძენთ, რომ ეს ქალაქი რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილი ფინეთის ისტორიულ ტერიტორიაზე მდებარეობს. 1923 წლიდან დღემდე პეტროზავოდსკი — რუსეთის ფედერაციაში შემავალი კარელიის ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქია.

გფიქრობთ, საყურადღებოა, რომ უკანასკნელმა ქართველმა მონარქმა თითქმის ერთი წლის განმავლობაში ფინეთის ისტორიულ ტერიტორიაზე იცხოვრა.

რუსეთის იმპერიის დიდ სახელმწიფო გერბში, იმპერიაში შემავალ სხვა ქვეყნების გერბებთან ერთად, გვხვდება აგრეთვე “საქართველოს სამეფოს” და “ფინეთის დიდი სამთავროს” გერბები. პირველი გამოსახული იყო მეექვსე ადგილას, ხოლო მეორე — მერვე ადგილას [43, 37-39].

აქვე დავსძენთ, რომ საიმპერიო დიდ სახელმწიფო გერბში შეტანილ “საქართველოს სამეფოს გერბს” საფუძვლად მეფე ერეკლე II-ის მეფობის პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოს დიდი სახელმწიფო გერბი დაედო.

რუსეთის იმპერატორთა ოფიციალურ ტიტულატურაში ჩამოთვლილ ტიტულთა შორის აღნიშნული იყო, რომ იგი იმავდროულად იყო “Царь Грузинский” და “Великий Князь Финляндский”. ამასთანავე, ჩამონათვალში “მეფე საქართველოსი” უფრო წინ იხსენიებოდა, ვიდრე “ფინეთის დიდი მთავარი” [49, 7].

XIX საუკუნის მოწინავე ქართველი საზოგადოებრიობა, რომელიც ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის იღვწოდა, თავის მოკავშირედ მიიჩნევდა რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ ხალხებს: პოლონელებს, უკრაინელებს, ფინელებს, ბალტიისპირელებს და სხვ.

იმავე საუკუნის 80-იანი წლებიდან ქართული პრესა დიდ დაინტერესებას იჩენდა ქართველებივით მცირერიცხოვანი, მაგრამ თავისუფლებისმოყვარე ფინელი ხალხის იმდროინდელი ყოფით. იგი საქართველოს და ფინეთის ბედს ერთმანეთს ადარებდა. ართველები ყურადღებას ამახვილებდნენ ფინეთში მიმდინარე მოვლენებზე და მკითხველს მდიდარ ინფორმაციას აწოდებდნენ. ამ მხრივ გამოირჩეოდა ქართული ჟურნალ-გაზეთები: “ქართული გაზეთი” [27], “დროება” [6-8], “ივერია” [11-17], “კვალი” [19-20], “შრომა” [28-29] და “ცნობის ფურცელი” [31-34].

1907 წელს ფინეთში, ჰელსინგფორსის მახლობლად მდებარე ერთ-ერთ სოფელში საიდუმლოდ გაიმართა რუსეთის რევოლუციურ პარტიათა კონგრესი, რომელიც ხუთ დღეს გაგრძელდა. მასში მონაწილე ყველა პარტიებს უნდა წარმოედგინათ მოხსენება თავიანთი ქვეყნების საზოგადოებრივ ძალთა ურთიერთობისა და ეროვნული მოთხოვნათა თაობაზე. მონაწილეთა შორის იყო ფინეთის “აქტიური წინააღმდეგობის პარტია”.

საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ ფინეთში მიაგვლინა თავისი წარმომადგენლები: გიორგი ლასხიშვილი და გიორგი ზდანოვიჩი.

გ. ლასხიშვილი (1866-1931), რომელიც 1918-1919 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის განათლების მინისტრად მუშაობდა, თავის მოგონებებში წერდა: “ფინლანდიის აქტივისტებმა დიდი სტუმართმოყვარეობა გამოიჩინეს, დიდი პატივი გვცეს. ონგრესისათვის მოხერხებული სადგომი იყო მოძებნილი დიდი დარბაზით სხდომებისათვის, კაბინეტებით ფრაქციებისათვის, სასადილო ოთახით და სხვ. საუზმეს და სადილს იქვე გვაძლევდნენ, ძალიან იაფად და კარგს. მთელი დღე იქვე ვიყავით და გრძელდებოდა სხდომა. საღამოს ჩვენს ბინაზე მივდიოდით. ბინები გვქონდა გლეხების სახლებში.

ყველა, ვინც პირველად ვიყავით ფინლანდიაში, გაგვაკვირვებდა ადგილობრივ გლეხთა ყოფა-ცხოვრებამ. მშვენიერი სახლები, კარგი ჭამა-სმა, შრომისმოყვარე და მეტად პატიოსანი ხალხი. დიდი კულტურა აშკარად ეტყობოდა ამ ხალხის ყოფა-ცხოვრების ყოველ მხარეს.

გიორგი და მე პირველად რომ მივედით ჩვენთვის დანიშნულ ბინაზე, განცვიფრებული ვათვალიერებდით ყველაფერს. ერთსართულიანი მშვენიერი სახლი ოთხი დიდი ოთახისაგან შედგებოდა. ერთ ოთახში მოთავსებული იყვნენ ცოლ-ქმარი, მეორეში მათი ქალები, მესამეში ვაჟები, მეოთხეში საერთო სასადილო და სტუმრების მისაღები ოთახი იყო. იატაკი ყველა ოთახში ლინოლეუმით იყო დაფენილი, საუცხოო სისუფთავე იყო. სასადილო ოთახის ერთ კუთხეში მაგიდა იდგა და ზედ ტელეფონი, სხვადასხვა ნივნები, საანგარიშო და სხვ.

ჩვენთვის ვაჟების ოთახი დაეთმოთ. შიგ დაგვხვდა ორი კრაოტი, სუფთა და მშვენიერის ლოგინ-მონყობილობით. მეორე დღეს გამოვიკითხეთ და აღმოჩნდა, რომ ჩვენი მასპინძლები მიგვინვევდნენ ყავასა და საუზმეზე. ყავასთან მოგვითანდნენ რძეს, კარაქს, ყველს და რაიმეს ხორცეულს...

მეექვსე დღეს კონგრესი დასრულდა და მონაწილენი დაიშალნენ. გიორგის და მე ეხლა დღისით მოგვიხდა ფინლანდიაში მგზავრობა და მთელი გზა ფანჯარასთან ვიდექით. დიდი შთაბეჭდილება

მოახდინა ჩვენზე ყველაფერმა, რასაც ვხედავდით. ეს ხრიოკი ქვეყანა, ლარიბი ბუნებით, ნამდვილი დასავლეთი ევროპა იყო და არა რუსეთი. კარგად დამუშავებული მიწა, ფაბრიკა-ქარხნები, მოსახლეობის კეთილდღეობა, ქალაქის გარეგანი კეთილმოწყობა, სასოფლო მეურნეობის, უმთავრესად საქონლის მოვლა-მოშენების საქმის განვითარება — ყველაფერს ეტყობოდა მაღალი კულტურა და მოსახლეობის დიდი ენერგია” [22, 214-216].

რუსეთის III სახელმწიფო სათათბიროში მოღვაწე ქართველ პოლიტიკოსებმა ფინეთის შესახებ კანონპროექტის განხილვისას დაუფარავად გამოამჟღავნეს თავიანთი სიმპათია ფინელი ერისადმი.

1910 წლის 24 მაისს სახელმწიფო სათათბიროს სხდომაზე გამოსული გამორჩენილი ქართველი სოციალ-დემოკრატი ნიკოლოზ (კარლო) ჩხეიძე (1864-1926) აცხადებდა: “ბატონმა სტოლიპინმა... განმარტა, რომ აქ სადავო არაფერია, არც პრინციპულ რამეზეა საუბარი... აქ ჩვენ საქმე გვაქვს ისტორიულ აუცილებლობასთან, ანუ ფაქტთან... და რაკი საკითხი ასე გამარტივებულია, მართლაც, რაღა მხედველობაში მისაღებია, რა დროს რა მანიფესტი დაინერა, ან როდის ვინ ვის რა ფული მოსცა და ვინ ვის რა დაუმტკიცა... აქ პასუხი ერთია: შენ მისთვის ხარ დამნაშავე, რომ მე მშობია...”

მართლაც რა არის ფინლანდია? — ეს არის დიდი რუსეთის ერთი პატარა კუთხე, რომელიც ერთ წუთში შეგიძლიათ ხიშტივით აავსოთ.

ვინ არიან ფინლანდიელები? — ერთი მუჭა კულტურული და მშვიდობიანი ხალხი, რომელიც შეგიძლიათ მყისვე გასრისოთ.

ამბობენ — ფინლანდიას საუკუნეების მანძილზე შემუშავებული კონსტიტუცია აქვსო. მით უკეთესი, — გაისმის პასუხი, — ჩვენი საკუთარი კონსტიტუცია ხომ კარგად ჩავსანსლეთ, ახლა ფინლანდიის კონსტიტუციით პირს კარგად ჩავიტკბარუნებთ” [1].

სათათბიროს მემარჯვენე დეპუტატებს ნ. ჩხეიძემ ასე მიმართა: “ბატონებო, თქვენ და თქვენი მთავრობა გამარჯვებას არ უნდა დღესასწაულობდეთ, რადგან ეს გამარჯვება უდღეურია. ფინელები ძლიერ ცოტანი არიან, იმათ ხიშტის იმედი არა აქვთ, მაგრამ უბრალო შეგონებას ნუ დაივინებთ: ხალხი, რომელიც დედის მუცლიდან მოქალაქეობრივ თავისუფლებას შეჩვეულია, უძლეველია.

რატომ?

იმიტომ, რომ იგი ან უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლის ველზე უნდა დაეცეს, ანდა გამარჯვებული გამოვიდეს. სხვანაირ შედეგს ის არ მოულის. ფინელები მართო არ არიან... დღეს თუ არა ხვალ, ისინიც გეტყვიან: ხელები შორს ფინლანდიიდან, ნუ ართმევთ მას თავისუფლებას...

ამიტომ ბატონებო, ჩვენ ხმამაღლა ვაცხადებთ: ძირს ბარბაროსები და მათი ბარბაროსული მთავრობა, გაუმარჯოს ფინლანდიელთა თავისუფლებას” [1].

ნ. ჩხეიძის სიტყვას რუსეთის იმპერიაში დიდი გამომხატურება მოჰყვა.

24 მაისს “კავკაზსკაია მისლ” აღნიშნავდა: “დღეს საუკეთესო სიტყვები წარმოთქვას როდიჩევმა და ჩხეიძემ. უკანასკნელი განსაცვიფრებელი გონება-მახვილობით და მოსწრებული სიტყვებით დასცინოდა მაკლაკოვს”.

ცენტრალურ გაზეთში “ბირჟევი ვედომოსტი” გამოქვეყნებულ სტატიაში “სიმნიფის გამოცდა” აღნიშნული იყო: “ჩვენი წერილი საზაფხულო საქმიანობის შესახებ იმ დროს დაიბეჭდა, როდესაც დუმის უმრავლესობას თვით სახელმწიფო დუმაში ერთგვარ გამოცდებს უწყობდნენ. გამოცდას დუმის უმცირესობის ორი წარმომადგენელი იბარებდა, რომელთაც თავრიდის სასახლეში (და მხოლოდ მასში) სიტყვის და მოქმედების თავისუფლება აქვთ მინიჭებული...”

როდიჩევისა და ჩხეიძისაგან დასმული საგამოცდო კითხვები ისეთი დასაბუთებული აღმოჩნდა, რომ გამოცდის დამჭერნი დიდად უხერხულ სიტუაციაში ჩასცვივდნენ. ორივენი — როდიჩევიც და ჩხეიძეც ერთიმეორეს ეცილებოდნენ გონებათაშორებაში. როდესაც ჩხეიძე დუმის უმრავლესობას “ეგზამენებს” აჭერინებდა, გულიანად იცივდა მისგან სამასხროდ აგებული მთელი სახელმწიფო სათათბირო... მათ შორის მოსკოველმა დეპუტატმა მაკლაკოვმაც თავი ველარ შეიკავა და იცინოდა იმ მომხმამავე დახასიათების გამო, რომელიც ჩხეიძემ მის სიტყვას გაუკეთა”.

ნ. ჩხეიძემ, თავის თანაპარტიელ ევგენი გეგეჭკორთან ერთად, ასევე ფრიად პრინციპული პოზიცია დაიკავა რუსეთის III სათათბიროში პოლონეთის საკითხის განხილვისას [25, 28-29].

ცნობილია, რომ რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორის ნიკოლოზ II-ის (1868-1918) დედის მარია თეოდორის ასულის (1847-1928) მორგანატული მეუღლე (ანუ მემკვიდრეობით უფლებათა გარეშე) იყო საიმპერატორო სასახლის ობერ-გოფმაისტერი, საიდუმლო მრჩეველი, გენერალ-ადიუტანტი, თავადი გიორგი დიმიტრის ძე შერვაშიძე (1846-1918).

გ. შერვაშიძეს ცოლად ჰყავდა ბარონესა მარიამ (მაკა) ალექსანდრეს ასული ნიკოლაი (1859-1879), რომლის დედაც იყო ცნობილი ქართველი პოეტი-რომანტიკოსის, გენერალ-ლეიტენანტ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული — სოფიო ჭავჭავაძე (1833-1862).

რაც შეეხება გ. შერვაშიძის სიმამრს ალექსანდრე პეტრეს ძე ნიკოლაის (1821-1899), იგი იყო ფინეთის დიდი სამთავროს ბარონი (შვედური წარმომავლობის), სენატორი, ნამდვილი საიდუმლო მრჩეველი, ნმ. მოციქულ ანდრია პირველწოდებულის ორდენის კავალე-

რი, კავკასიის სამეფოსნაცვლოს მთავარი სამმართველოს უფროსი (1863-1875), რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი (1875 წლიდან), იმავე საბჭოს კანონთა დეპარტამენტის თავმჯდომარე (1887-1891), ხოლო 1881-1882 წლებში — განათლების მინისტრი [51, 515-518]. მის მფლობელობაში იყო ფინეთში მდებარე მამული მონ-რეპო, სადაც დაკრძალულია მისი მეუღლე ს. ჭავჭავაძე [48, 243].

გ. შერვაშიძე შედიოდა რუსეთის სამეფო კარზე მოღვაწე გავლენიან ქართველ არისტოკრატთა წრეში, რომლის წარმომადგენელთა ნაწილი საიმპერატორო კარის სამინისტროსა ("Министерства императорского двора") და მამულების მთავარ სამმართველოში ("Главное управление уделов") მსახურობდა. მათ შორის 15-მდე ადამიანი იყო [40, 232].

გ. შერვაშიძეს სახელოვანი წინაპრები ჰყავდა. მისი დიდი პაპა (მამის პაპა) იყო აფხაზეთის მთავარი ქელაიშ-აჰმად-ბეი შერვაშიძე (1747-1808).

დედა გ. შერვაშიძისა იყო სამეგრელოს მთავრის ლევან V დადიანის ასული ეკატერინე (პუპი) დადიანი (1820-1849), რომლის წინაპრები (დიდი პაპები) იყვნენ ქართლ-კახეთის მეფეები ერეკლე II (მეფობდა 1762-1798 წლებში) და გიორგი XII (მეფობდა 1798-1800 წლებში). აქვე დავსძენთ, რომ ლევან V-ის დედა იყო გიორგი XII-ის ასული ნინო (1772-1847), რომელიც სამეგრელოს სამთავროს ქმრის გარდაცვალების (1804) შემდეგ, შვილის სრულწლოვანებამდე (1811) მართავდა [46].

საგულისხმოა, რომ ფინეთამც და საქართველომაც, რომლებიც თავიანთი სურვილის საწინააღმდეგოდ, თითქმის ერთდროულად აღმოჩნდნენ რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში, ცარიზმის დამხობის შემდეგ თავისუფლება და დაკარგული სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტი ასევე თითქმის ერთდროულად აღიდგინეს. კერძოდ, ფინეთი 1917 წლის დეკემბერში განთავისუფლდა, ხოლო საქართველო — 1918 წლის მაისში.

სამწუხაროდ, 1921 წლის გაზაფხულზე, საბჭოთა რუსეთის შეიარაღებულმა ძალებმა მოახდინეს უმოკავშირეოდ დარჩენილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაცია, რასაც ანექსია მოჰყვა. ასეთივე საფრთხე ემუქრებოდა ფინეთსაც, რომელმაც ბოლშევიკური აგრესიის მოგერიება და თავისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის შენარჩუნება დასავლეთის ქვეყნების მხარდაჭერით მოახერხა.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ფინეთის სახელმწიფოს კუთვნილი ტერიტორიის მიტაცება არაერთხელ სცადეს სსრ კავშირის მესვეურებმა, რომლებიც რუსეთის იმპერიის საზღვრების აღდგენასა და გაფართოებაზე ოცნებობდნენ.

საზღვრების შეცვლის საბაბით დანყებული სსრკ-ფინეთის ომი 1939 წლის 30 ნოემბრიდან — 1940 წლის 12 მარტამდე გრძელდებოდა.

საგულისხმოა, რომ ამ ომში თავისუფლებისმოყვარე ფინელ ერს ღიად თანაუგრძნობდა ანტისაბჭოურად განწყობილი ქართველობა, რომელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი იმხანად ემიგრაციაში იმყოფებოდა.

მარშალი მანერჰაიმი, რომელიც რუსეთის საიმპერიო არმიის გენერალი იყო, პირადად იცნობდა ცნობილ ქართველ სამხედრო-პოლიტიკურ მოღვაწეებს და მათთან ახლო, მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა.

1942 წლის ზაფხულში, გერმანიის შეიარაღებული ძალები ჩრდილო კავკასიაში შეიჭრნენ და საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვრებს მიაღწენ. მათ მიერ დაპყრობილი ტერიტორია უშუალოდ ესაზღვრებოდა საქართველოს რეგიონებს: აფხაზეთს, სვანეთს და ზემო რაჭას. მათ დაიკავეს აფხაზეთის მთიანეთში მდებარე სოფელი ფსხუ, ხოლო სვანეთში დესანტი გადმოსხეს. საცვებით შესაძლებელი იყო, რომ გერმანელებს გადაელახათ კავკასიონის ქედი და საქართველოს სხვა რეგიონებშიც შეჭრილიყვნენ.

ვერმახტის ქართველი გენერალ-მაიორი შალვა მაღლაკელიძე (1894-1976) იგონებდა, რომ მათი სამხედრო შენაერთი, რომელიც ნაწილობრივ ქართველთაგან იყო დაკომპლექტებული ჩრდილოეთ ოსეთის სამხრეთში მდებარე სოფელ ურუხში 1943 წლის დასაწყისამდე იყო დაბანაკებული.

შ. მაღლაკელიძის მოგონებებში ვკითხულობთ: "სანამ აქ, ოსეთში ვიდექით, ეს ხდებოდა 1943 წლის 3 იანვრამდე, ჩემთან ბევრი ქართველი გადმოვიდა საქართველოდან და მარნმუნებდნენ — გადმოდი საქართველოში, არიქა, გვიშველე, ყელში ამივიდა მაგათი რეჟიმო. ცხადია, ბევრი მოგზავნილიც იქნებოდა, მაგრამ მე ყველას უკანვე ვუშვებდი — ველოდებოდი, რით დამთავრდებოდა სტალინგრადის ოპერაცია. ეს რუმინული დივიზიები იქ გაიწვიეს, თორემ საქართველოში შემოსვლა ჩემთვის მაშინ ადვილი იყო" [23, 182-183].

ქართული ემიგრაციის მემარჯვენე ფრთის წარმომადგენლები შეეცადნენ, რომ გერმანიის იმდროინდელ მესვეურებთან კავშირი დაემყარებინათ, რათა გერმანელთა მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემთხვევაში, შესაძლებელი გამხდარიყო დაკარგული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

საგულისხმოა, რომ საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერმა, პარიზში მცხოვრებმა სპირიდონ კელიამ (1880-1947) ადოლფ ჰიტლერი ჯერ კიდევ XX საუკუნის 20-იანი წლების შუა ხანებში გაიცნო.

ს. კედიას მეუღლე სოფიო ჩიჯავაძე-კედია (1885-1993) იგონებდა: "სპირიდონი პირადად იცნობდა ჰიტლერს. 1925 წელს, თუ უფრო გვიან... იგი გაიცნო მხატვარ პროფესორ კურსელის ოჯახში, მამინ, როდესაც მას ცოტა ჰყავდა მიმდევარი. ამიტომ, როდესაც სპირიდონმა საქართველოს საკითხი გააცნო, თურმე დიდის ყურადღებით უგდებდა ყურს და დაჰპირდა კიდეც, თუ მომავალში გერმანიის მეთაური იქნებოდა, საქართველოს თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას მისცემდა.

რა ენაღვლებოდა, დაპირებით კი დაჰპირდა, მაგრამ ეს ატაცებული ადამიანი რას იზამდა, როგორ იმოქმედებდა, ვინ იცის.

უკრაინაში ყვავილებით დაუხვდნენ, მაგრამ სტაცა ხელი საუკეთესო პატრიოტებს და დახვრიტა, როგორც მაშინ ამბობდნენ. შემდეგში აღმოჩნდა, ეს ყოფილა თურმე რუსების პროვოკაცია.

სპირიდონისათვის ხშირად მიკითხავს, იმ საღამოს კურსელის ოჯახში რომ ნახა, (მაშინ ჯერ კიდევ თავში თავისი დიდკაცობა არა ჰქონდა ავარდნილი), როგორი მთაბეჭდილება დასტოვა ჰიტლერმა.

"რალა ც გულჩახვეული, მისტიკი, აჩქარებული იმავე დროს. მთელი მისი მოძრაობა იმას მოწმობდა, რომ ის სადღაც, რაღაცას მისჩერებოდა, უცბათ წამოხტა და გამოგვეთხოვაო" [30, 529].

1942 წლის ზაფხულში, მას შემდეგ, რაც გერმანიის შეიარაღებულმა ძალებმა ჩრდილო კავკასიაში მნიშვნელოვანი გამარჯვებები მოიპოვეს, ს. კედიამ წერილი მისწერა ა. ჰიტლერს და შეახსენა მისი დაპირება "ქართულ საკითხთან" დაკავშირებით. იმავდროულად, მან ფიურერი გააფრთხილა კიდეც: "თუ კავკასიის ერებს არ გადასცახებთ თავისუფლებას, დიდი კატასტროფა გელითო" [30, 529].

ს. კედიამ ეს წერილი თავის ნაცნობ მხატვარს, პროფესორ კურსელს მიუტანა, რომელიც მას დაჰპირდა, რომ ბარათი ადრესატამდე მიაღწევდა. მან კედიას უთხრა, რომ მართალია, ჰიტლერს "ველარ ვხვდებიო, მაგრამ გპირდებით, სანდო კაცს გადავცემ. ამას იგი პირდაპირ ხელში ჩააბარებსო" [30, 529].

უცნობია, მიაღწია თუ არა ამ წერილმა ადრესატამდე, მაგრამ ფაქტია, რომ გერმანიის იმდროინდელ მესვეურთა დამოკიდებულება კავკასიელ ხალხთა მიმართ არ შეცვლილა.

ქართულმა ემიგრაციამ გერმანიის ხელისუფლებაზე ზემოქმედების სხვა, უფრო საიმედო გზაც მოსინჯა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წევრი ევგენი გეგეჭკორი კარგად იცნობდა ფინეთის იმჟამინდელ მესვეურს, მარშალ კარლ გუსტავ ფონ მანერჰაიმს, რომელიც ასევე სოციალისტი იყო. აქედან გამომდინარე, ქართულ ემიგრაციას იმედი ჰქონდა, რომ ანტიბოლშევიკურად განწყო-

ბილი ფინეთის ლიდერი დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ქართველობას შეძლებისდაგვარად დაეხმარებოდა [37, 203-204].

მართლაც, ე. გეგეჭკორის თხოვნით, მანერჰაიმმა ჰიტლერს საგანგებო მემორანდუმი გაუგზავნა. მან ამ დოკუმენტში აღნიშნა ქართველი ერის თვითმყოფადი კულტურისა და სახელმწიფოებრიობის ძირძველი ტრადიციების შესახებ და იშუამდგომლა ჰიტლერის წინაშე, რათა მას საქართველოს საკითხი ღირსეულად გადაეწყვიტა.

ქართველი ემიგრანტი ნიკო ნაკაშიძე იგონებდა: "მარშალი მანერჰაიმი დიდი მეგობარი იყო ქართველი ხალხის. ფინეთი და საქართველო ხომ ერთგვარად იჩაგრებოდნენ რუსეთის იმპერიის მიერ. მას ძველი დროიდან ბევრი ქართველი მეგობარი და ამხანაგი ჰყავდა.

უკანასკნელ ომის დროს მან მემორანდუმით მიმართა გერმანიის მთავრობას საქართველოს შესახებ.

მიაქცევდა რა გერმანელების ყურადღებას ქართველი ერის ისტორიაზე, კულტურაზე და მის პოლიტიკურ უფლებებზე, ურჩევდა მათ და შუამდგომლობდა, ამისდა მიხედვით სათანადოდ და ღირსეულად გადაეწყვიტათ საქართველოს პრობლემა" [24, 24-25].

აღსანიშნავია, რომ განსხვავებით კაიზერ ვილჰელმ II-ისაგან, რომლის მხარდაჭერითაც 1918 წელს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა მოხერხდა, ჰიტლერს არც საქართველოს და არც სხვა ნებისმიერი ქვეყნის ინტერესები არ აღეგებდა. იგი მხოლოდ პირადი ინტერესებით ხელმძღვანელობდა, რაც საბოლოოდ მისი პოლიტიკის კრაზით დასრულდა.

ქართული ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენელი გივი ეგნატეს ძე გაბლიანი (1921-2001), რომელიც 1941 წლამდე საბჭოთა ჯარში იყო განვეული, ხოლო შემდეგ გერმანიის შეიარაღებულ ძალებში საკუთარი ნებით მსახურობდა, თავის მემუარებში წერს: "ნოემბრის 30-ში საბჭოთა არმია შეიჭრა ფინეთში. საბჭოთა პროპაგანდა გვარწმუნებდა, რომ "ეს აუცილებელი იყო ფინეთის აგრესიის აღსაკვეთად".

ფინელები გასაოცარი ვაჟკაცობით უწევდნენ წინააღმდეგობას საბჭოთა არმიას. მათ მეთაურობდა ფინელების (და ჩემიც) სახალხო გმირი — მარშალი კარლ გუსტავ მანერჰაიმი. რიცხობრივი და ყველა სხვა სახის უპირატესობის მისაღწევად საჭირო გახდა ბრძოლაში ჩაერთოთ რამდენიმე საბჭოთა სამხედრო ნაწილი.

ომის მსვლელობისას ნითელმა არმიამ გამოამჟღავნა სუსტი მომზადება და კოორდინაციის სრული უცოდინრობა. მაგალითად, მოხსენებითი ბარათებიდან ჩანდა, რომ საბჭოთა არტილერია საკმაოდ ხშირად, შეცდომით, საკუთარი ქვეითი ჯარის პოზიციებს ბომბავდა და არა ფინელებისა. ნითელი არმიის ხელმძღვანელობაში სტალინის მიერ ჩატარებულმა წმენდამ (1936-1937 წლები), რო-

გორც ჩანს, ამ წარუმატებლობას დიდად შეუწყო ხელი. ამავე დროს, სათანადოდ უნდა მიეზღოთ ფინელ ჯარისკაცთა პატრიოტიზმს, სიმამაცესა და სამხედრო მომზადებას.

მე მომისმენია დაჭრილი ქართველი და რუსი ჯარისკაცების მონათხრობი "მანერჰაიმის ხაზზე". ეს იყო თავდაცვითი ხაზი ფინეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი საზღვრის გასწვრივ. ისინი გაოცებულნი იყვნენ, რა მოულოდნელად აღმოჩნდებოდნენ ხოლმე თეთრ სამოსში შენიღბული თხილამურებიანი ფინელები იქ, სადაც მათ სრულიად არ ელოდნენ. ისინი საბჭოთა სამხედრო ნაწილებს პატარა პატარა ჯგუფებად შლიდნენ. ფრონტის ხაზი მონყევითი იყო ზურგს, მომარაგებას და კომუნიკაციებს. იმხანად ამ ტაქტიკის შესაფერი მთარული ფრაზა იყო გავრცელებული ფინეთში: საბჭოთა ჯარის "ხე-ტყის გროვებად" დაწყობისა და შემდეგ "დაჩეხვის" შესახებ.

საბჭოთა ჯარისკაცებს ხელ-ფეხი ეყინებოდათ. წითელი არმიის წარუმატებლობამ ფინეთის ომში ჰიტლერი შეაცდინა და მან სათანადოდ ვერ შეაფასა რუსეთის ჯარის უნარი თავდაცვით ომში.

ფინური ხასიათი კარგად ჩანს ერთ-ერთ ხუმრობაში: საბჭოთა ჯარისკაცების ურიცხვი რაოდენობა რომ დაინახეს, გაოცებულმა ფინელებმა წამოიძახეს: "რა ბევრი რუსია, ამდენი სად უნდა დავმარხოთ?"

უზარმაზარი სამხედრო ძალისა და რიცხოვრების უპირატესობის მიუხედავად, საბჭოელებს ჰელსინკის დაბომბვა დასჭირდათ.

დაბნეულ მოლოტოვს უცხოელებისათვის ოფიციალური ახსნა-განმარტების მიცემა მოუხდა: ეს თითქოს ყუმბარები კი არა, "საკვები პროდუქტების შეკვრა" იყო, რომელსაც რუსები "მშვიდ ფინელებს" ესროდნენ.

საინტერესო დამთხვევაა: თითქოს ამის საპასუხოდ, ფინელებმა მოლოტოვის გვარი უკვდავჰყვეს გამოთქმაში "მოლოტოვის კოქტეილი" — ეს იყო ნავთით სავსე პატრუქიანი ბოთლები, რითაც ფინელები საბჭოთა ტანკებს ანადგურებდნენ.

რასაკვირველია, საბოლოო გამარჯვება ფინელებს ვერ დარჩებოდათ — ისინი მარტონი ვერ გაუმკლავდებოდნენ სუპერძალას. ეს დადასტურდა საბჭოთა ჯარის წინსვლით კარელიის ყელზე. სტალინზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ფინელების უტყებმა ნებისყოფამ. დიდძალი დანაკარგის მიუხედავად, ისინი მედგრად უწევდნენ წინააღმდეგობას მტერს.

სტალინმა ფინელებთან სამშვიდობო მოლაპარაკება დაიწყო 1940 წლის მარტის პირველ ნახევარში, ფინეთმა და საბჭოთა კავშირმა ხელი მოაწერეს საზავო ხელშეკრულებას. ფინელებმა სამხრეთ-აღმოსავლეთი ტერიტორიის ნაწილი და ჰანკოს სამხედრო ბა-

ზა მტერს დაუთმეს, სამაგიეროდ კი სახელმწიფოებრიობა შეინარჩუნეს.

ფინელების სიმამაცე სამაგალითო იყო უფრო დიდი და ძლიერი დემოკრატიული სახელმწიფოებისათვისაც, რომელთაც სურდათ ტოტალიტარული აგრესორისგან თავის დაღწევა, თუნდაც ეს აგრესორი სუპერსახელმწიფო ყოფილიყო.

მე, როგორც ქართველი, სულითა და გულით თანაუგრძნობდი ფინელებს. მსგავს ვითარებაში კვლავ ნებისმიერი სხვა მცირე დემოკრატიული სახელმწიფოს მხარეს დავდგები" [2, 26-28].

1951 წლის 28 იანვარს შევიცარიის ქ. ლოზანაში მყოფი 84 წლის მარშალი მანერჰაიმი გარდაიცვალა. ამასთან დაკავშირებით, ქართული ემიგრაციის მემარჯვენე ნაწილმა თავისი დიდი გულისტკივილი ემიგრანტულ პრესაში გამოხატა.

1951 წლის მარტში, პარიზში გამომავალ ქართულ ჟურნალში "ბედი ქართლისა" გამოქვეყნდა ზემოხსენებული ემიგრანტის ნიკო ნაკაშიძის სტატია: "მარშალი გუსტავ ფონ მანერჰაიმი" [24, 24-25], რომელშიც სახელოვანი მარშლის მოღვაწეობას მაღალი შეფასება ეძლევა. ცინაიდან ეს მხოლოდ მისი ავტორის შეხედულება კი არა, არამედ ქართული ემიგრაციის მემარჯვენე მიმართულების საერთო პოზიცია იყო, აღნიშნული წერილიდან ვრცელ ამონარიდს მოვიტანთ.

სტატიაში ვკითხულობთ: "გარდაიცვალა კეთილშობილი და გმირული ფინეთის ერის დიდი შვილი, მარშალი გუსტავ ფონ მანერჰაიმი. მთელი ერი იგლოვს იმ დიდ ადამიანს, სახელმწიფო მოღვაწეს და სარდალს, რომელიც განსახიერება იყო ფინეთის ხალხის ეროვნული ნებისყოფისა.

დიდი გვარის შვილი, არისტოკრატი შთამომავლობით და ბუნებით, ყოფილი რუსეთის სამეფო გვარდიის გენერალი, ერთგულად და თავდადებულად ემსახურებოდა ის ფინეთის რესპუბლიკას, როგორც ეს შეჭერის დიდ პატრიოტს და მხედარს.

მისთვის გადამწყვეტი იყო არა სახელმწიფოებრივი ფორმა, არა ის, თუ რომელ პარტიას წარმოადგენდა ხელისუფლება, არამედ ის, რომ ხალხის ნებისყოფის მიერ ძალა — უფლებით აღჭურვილი. მისთვის ხალხის სურვილი ბრძანება იყო და მას უკომპრომისოდ ემორჩილებოდა. იგი ჭეშმარიტი მატარებელი იყო თავისი ერის სულის, ზნეობის და ტრადიციების.

როდესაც ქვეყანას საფრთხე მოელოდა, პარლამენტი მას გადასცემდა ხოლმე მთელს სახელმწიფოებრივ ძალაუფლებას. ამიტომ, განსვენებულს არაერთხელ ეპყრო ხელთ სახელმწიფოს საჭე, მაგრამ არასოდეს მას ის თავის სასარგებლოდ არ გამოუყენებია. ის არასოდეს არ შეცილებია მთავრობას მის უფლებებში, — თუმცა

მალე განახავთ ძვირფასო ამხანაგებო.

საბჭოთა კავშირის გმირი, პოლკოვნიკი ვ. ნანეიშვილი" [3, 23].

1940 წლის 4 ივნისს ვ. ნანეიშვილს მიენიჭა ავიაციის გენერალ-მაიორის, ხოლო 1944 წელს — ავიაციის გენერალ-ლეიტენანტის წოდებები (ქართველთაგან პირველს). მას სსრკ-ის უმაღლესი მთავარ-სარდლის იოსებ სტალინის (ჯულაშვილის) სახელით მადლობა ექვსჯერ გამოუცხადეს.

ფინეთთან იმში გამოჩენილი მხედრული სიმამაცით ვ. ნანეიშვილმა სსრ კავშირში უდიდესი ავტორიტეტი მოიპოვა. 1940 წელს მას საგანგებო წიგნი მიუძღვნა კლიმენტი გოგიაშვილი [3].

აღნიშნულ წიგნში ვკითხულობთ: "ნანეიშვილი გარკვევით ხედავდა საბჭოთა ჯარების მოქმედებას და ფიქრობდა, რომ სუმა-ხოტინენის რაიონის ხანგრძლივი ცეცხლის წერტილის ბომბარდირება რაც შეიძლება მალე მოეხდინა და გამარჯვებული წარმდგარიყო სარდლობის წინაშე. ამ ბრძანების შესრულება არც ისე ადვილი იყო. პოლკოვნიკი თავისი რაზმით ისეთ დიდ სიმაღლეზე უნდა აფრენილიყო, რომ საზენიტო არტილერიის ცეცხლი აეცდინა. ამაზე ფიქრობდა ნანეიშვილი და მალლა, მალლა აფრენის ნიშანს იძლეოდა.

ხომალდები თანდათან ეკვროდნენ ცას. აი, კიდეცაა გაუსწორდნენ სუმა-ხოტინენის ხანგრძლივი ცეცხლის წერტილს. ეშმაკურად შენიღბული მტრის საფრებზე სეტყვასავით დაეყარა ნანეიშვილის რაზმის ყუმბარები. და ბევრმა თეთრფინელმა თავის საიმედო სიმაგრის ნანგრევებში ჰპოვა საუკუნო განსასვენებელი ადგილი.

ნანეიშვილის რაზმი გამოუდგნენ მტრის ავიამანადგურებლები. ჰაერში მომხდარ ხანგრძლივ აფეთქებათა შედეგად, ძირს დაეშვა შავი კვამლის ორი სვეტი და დიდხანს ისმოდა ცეცხლის უღმობელი გუგუნი. მტრის ორ თვითმფრინავს ცეცხლი გაუჩნდა, ხოლო ნანეიშვილი თავის რაზმითურთ სამშობლოსაკენ მოისწრაფოდა.

მალე, მტრის დანგრეულ სიმაგრეებს ჩვენი ტანკები და შემდეგ კი ქვეითი ჯარიც მიესია და ახალი პოზიცია დაიკავა.

ნანგრევებიდან დიდხანს ამოდიოდა კვამლი, მაგრამ წითელი დროშის ელვარება ყველაფერს ფარავდა და აშუქებდა" [3, 19-20].

საგულისხმოა, რომ ფინეთთან ომის პერიოდში ბომბდამშენთა ბრიგადის მეთაურს ვ. ნანეიშვილს შემთხვევით შეხვდა და გაეცნო ასევე საბჭოთა არმიის ცნობილი ქართველი ოფიცერი *ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ჯანჯღავა* (1907-1982) [38, 86].

თავის მემუარებში ვ. ჯანჯღავა იგონებდა: "ამ ბრიგადის მფრინავებისა და მათი მეთაურის გმირული საქმეების შესახებ ბევრი რამ მსმენოდა. გაგონილი მქონდა როგორ გაუძღვა თვითონ ნანეიშვილი ომის პირველსავე დღეებში ესკადრილიას ჯოჯოხეთურ ამინდში, როცა ღრუბლების ფენა თითქმის მიწაზე იდო, როგორ გადაატარა მფრინავთა ჯგუფი ფინეთის ყურეზე, რადგან მტერი თავ-

დასხმას აქედან ყველაზე ნაკლებად მოელოდა და ბომბები ზუსტად მოცემულ ობიექტს დაუშინა.

გაგონილი მქონდა აგრეთვე ისიც, ამ პირველი საბრძოლო გაფრენის შემდეგ, აეროდრომზე რომ დაბრუნდა, თავისი თვითმფრინავის ფუჭელაჟსა და გვერდებზე თერამეტი ნატყვიარი დაითვალო. მაგრამ მფრინავთა მამაცი მეთაური ამას არ შეუშინებია. მისი ბრიგადის მფრინავები დღეში სამ-ოთხჯერ ატარებდნენ საბრძოლო ოპერაციებს, ანგრევდნენ ბეტონიეს სიმაგრეებს, ანადგურებდნენ მტრის საცეცხლე წერტილებს და ჩვენს სახმელეთო ჯარებს ნინსვლას და შეტევას უადვილებდნენ" [38, 86-87].

ვ. ნანეიშვილი II მსოფლიო ომშიც აქტიურად მონაწილეობდა. იგი დაჯილდოვდა: ლენინის 2, ოქტომბრის რევოლუციის, წითელი დროშის 3, სუვოროვის II ხარისხის, კუტუზოვის ორი II ხარისხის, ბოგდან ხმელნიცკის, სამამულო ომის I ხარისხის, წითელი ვარსკვლავისა და შრომის წითელი დროშის ორდენებით, ასევე პოლონეთისა და ჩეხოსლოვაკიის უმაღლესი ჯილდოებით [38, 88].

ზემოხსენებული ვ. ჯანჯღავა ფინეთთან ომში კაპიტნის რანგში მონაწილეობდა. მამაცობისათვის იგი დაჯილდოვდა წითელი დროშის ორდენით. მოგვიანებით იგი გახდა გენერალ-ლეიტენანტი, სსრკ-ის გმირი და მრავალი საპატიო ჯილდოს კავალერი.

ფინეთთან ომის დასაწყისში, ის საბჭოთა დივიზია, რომელშიც ვ. ჯანჯღავა მსახურობდა, დაჯგუფდა ფინეთის სახელმწიფო საზღვრიდან 16 კილომეტრის დაშორებით, ფინეთის ყურის სანაპიროზე, სადგურ ლებიაჟეს რაიონში.

დივიზიის პირველი საბრძოლო ამოცანა ასეთი იყო: მას უნდა დაენყო შეტევა ფინეთის ყურის გავლით პატარა კუნძულების კაივისტოსა და თეიფურანსას მიმართულებით, დაეკავებინა პლაცდარმი აღნიშნული ყურის ჩრდილოეთ ნაპირზე, ვილაიხტის რაიონში და სხვა სამხედრო ნაწილებთან ურთიერთმოქმედებით დაუფლებოდა ვიბორგ-ჰელსინკის გზატკეცილის უბანს.

ვ. ჯანჯღავა იგონებდა: "ფინეთის ომი ისტორიაში "ზამთრისა" და "მკაცრის" სახელით შევიდა. და მართლაც, 1939-1940 წლების ზამთარი არნახულად ცივი იყო, ყინვები ორმოც-ორმოცდახუთ გრადუსამდე აღწევდა, განუწყვეტლივ ბობოქრობდა ქარბუქი, ფინეთის ყურეში ყინულის ფენა ადგილ-ადგილ მეტრამდე აღწევდა და ზედ ტანკები თავისუფლად დადიოდნენ. სამაგიეროდ, მფრინავებს არ ძალუძდათ გაყინული თვითმფრინავების ჰაერში აყვანა, რის გამოც, ჩვენი ქვეითი ნაწილები ავიაციის მხარდაჭერის გარეშე იბრძოდნენ. თვეზე მეტი იყო, რაც საბჭოთა მეომრები თეთრფინელებს ებრძოდნენ, მაგრამ ყბადალებული მანერჰაიმის ხაზი ურყევად იდგა და არ ნებდებოდა" [38, 85].

საგულისხმოა, რომ საბჭოთა ოფიცერი ვ. ჯანჯღავა თავის მე-მუარებში დაუფარავად შენიშნავს, თუ რა სირთულეები ელოებოდა წინ ფინელებთან მეომარ საბჭოთა არმიას.

იგი წერს: “ფინეთის ომი ხანგრძლივი არ ყოფილა, მაგრამ საკმაოდ ძნელი კი იყო. განსაკუთრებით ხშირი ტყის მასივები გვიშლიდა ხელს და საომარი მოქმედების მთელი ძალით გაშლის საშუალებას არ გვაძლევდა.

ფინელების საქმე გაცილებით იოლი იყო. ისინი ამ ტყეებში იყვნენ გაზრდილები. კარგად იცოდნენ ყველა ბილიკი, ბავშვობიდანვე მიჩვეულნი იყვნენ ყინვას და ადვილად იტანდნენ, ხოლო თხილამურებით კი დადიოდნენ, უფრო დაფრინავდნენ, მოჩვენებასავით ჩუმად მოძრაობდნენ და ანაზღაურად გამოგვიტყვერებოდნენ იქ, სადაც ყველაზე ნაკლებად მოველოდით” [38, 89-90].

ფინელებთან მომხდარი ერთ-ერთი შეტაკების შესახებ ვ. ჯანჯღავა საინტერესოდ მოგვითხრობს: “ერთხელ, ფინელ მეთხილამურეებს მეც გადავეყარე. აი, როგორ მოხდა ეს... ავტომატები მაშინ ახლად შემოდოდა ხმარებაში და ჯერ კიდევ არ იყო სრულყოფილი. ხშირად ჩახმახი გაიჩხირებოდა და სროლას აფერხებდა. ამიტომ, ისევ კარაბინებით შეიარაღება ვამჯობინეთ და პოლკის განლაგებისაკენ წავედით.

წინაღამინდელ ქარბუქს გაჭირვებით გაყვანილი ყველა გზა და ბილიკი გადაესწორებინა. დაადგამდი ფეხს და თოვლში მუხლამდე ეფლობოდი. თოვლს მივკვალავდით და ერთმანეთს ფეხდაფეხ მივსდევდით.

კილომეტრნახევრის მანძილის გავლას მთელი საათი მოვანდომეთ. მიუხედავად დიდი ყინვისა, ოფლი ღვარად გვდიოდა და თანაც ისე დავიღალეთ, თითქოს ოცდაათი კილომეტრი შეუსვენებელი გვევლოს.

უცბათ, ტყეში რალაც შარიშური მომესმა, თითქოს თოვლზე ვილაც გასრიალდა. ამხანაგებს ვანიშნე, გაჩერდით მეთქი და სამივემ მივაყურადეთ. ერთ-ერთი ნაძვის ძირს დახრილი, გაშლილი ტოტიდან უცბათ, ბარდამი დაცვივდა. ასე იცის, როცა თოვლდადებულ ტოტს ხელით ან ჯოხით შეეხები. იმავე წამს ჩვენსკენ მომავალი თეთრფინელი მოთხილამურეებიც დავინახეთ.

— ცეცხლი! — წყნარად ბრძანა კრავჩენკომ (იგულისხმება მე-თაური. ნ. ჯ.).

კარაბინები მოვიძრეთ და მოწინააღმდეგეს რამდენჯერმე ბათქით ვესროლეთ. ეტყობა, თეთრფინელები ამ ტყეში ჩვენს გამოჩენას არ მოელოდნენ, დაბნეულებმა ოდნავი წინააღმდეგობის გაწევაც ვერ მოახერხეს, თავქუდმოგლეჯილებმა მოკურცხლეს და თოვლზე ორი მკვდარი დატოვეს.

ერთ-ერთ მოკლულთაგანს ხელში პლანშეტი ვუპოვეთ. პლანშეტში აღმოჩნდა საბუთები, საიდანაც შევიტყვეთ, რომ მოკლული მეთხილამურეთა ბატალიონის მეთაური იყო.

მოწინააღმდეგესთან ჩვენი ეს შეხვედრა მეორე დღეს საფრონტო გაზეთში გამოქვეყნდა, ხოლო სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის ბრძანებულებით, ა. გ. კრავჩენკო წითელი დროშის ორდენით დაჯილდოვდა, მე და ბაულინი კი წითელი ვარსკვლავის ორდენებით.

1940 წლის 11 მარტს საბჭოთა ჯარებმა ვიბორგ-ჰელსინკის გზატკეცილი გადაჭრეს და ფინეთის შიუცკოროვსკის მთავრობამ შერიგება ითხოვა. ასე დამთავრდა 1939-1940 წლების ზამთრის ომი.

პოლკოვნიკ ანდრეი გრიგოლის ძე კრავჩენკოს მეთაურობით შემდგარ, სადემარკაციო ხაზის დამდგენელ მთავრობის კომისიაშიც მომინია მუშაობამ, ხოლო მეორე დღეს, სამშვიდობო ხელშეკრულების ხელმოწერის შემდეგ, ფინელებმა მოკლული ოფიცრის ცხედარი მოითხოვეს. იგი თურმე გრაფი — ფინეთის ცნობილი არისტოკრატიული ოჯახის შვილი ყოფილა. უნდა გენახათ, როგორი პატივით შემოსეს ფინელებმა თავიანთი მიცვალებულის გვამი, რათა მისთვის საუკუნო განსასვენებელი საგვარეულო ძვალთშესალაგში მიეჩინათ” [38, 89-91].

ფინეთთან სსრკ-ის მეორე ომის (1941-1944) დამთავრების წინა დღეებში ფრონტზე იმყოფებოდა ბალტიისპირეთის ოლქის სამხედრო საბჭოს წევრი, გენერალ-ლეიტენანტი ვასილ პავლეს ძე მჟავანაძე (1902-1988), რომელიც შემდეგ საქართველოს კომპარტიის ცკ-ის I მდივნად მსახურობდა (1953-1972).

1944 წლის 20 ივნისს სსრკ კავშირის არმიამ ფინეთის ქალაქი-ციხესიმაგრე ვიბორგი აიღო. ფინეთის მთავრობა და სამხედრო ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა, რომ სსრ კავშირის ხელისუფლების მიერ შეთავაზებული ზავის პირობები მიეღო.

ვ. მჟავანაძე იგონებდა: “В те дни я постоянно находился в воинских частях. Против нас на протяжении всей линии фронта стояли финские войска...

Финские солдаты с красными и белыми флажками пытались перейти к прямым переговорам. Наши бойцы держали себя строго и с достоинством, занимали оборонительные рубежи, огня не открывали. К нам на КП дивизии привели двух финских полковников, желавших приступить к реализации перемирия. Я ответил им, что мы не уполномочены вести переговоры. Сказав это, я предложил им попить с нами довольно-таки крепкого чая, после чего их проводили через линию фронта к своим” [47, 142].

XX საუკუნის 40-იანი წლებიდან დღემდე ფინეთში საგასტროლოდ მრავალჯერ იმყოფებოდნენ ქართული ეროვნული ცეკვისა და

სიმღერის ანსამბლები, რომლებმაც ფინელი საზოგადოების დიდი მონონება დაიმსახურეს.

1975 წელს თბილისში გამოიცა პროფესორ ილია ტაბალუას ნიგნი "ფინეთი" [26].

XX საუკუნის მიწურულს ფინეთი ქართველ პოლიტიკოსთა ერთი ნაწილის (რენო სირაძე, ბესარიონ გუგუშვილი...) თავშესაფრად იქცა.

საგულისხმოა, რომ XX-XXI საუკუნეთა მიჯნაზე ქართველ ისტორიკოსთა ნაწილი ფინეთის ისტორიის ცალკეული საკითხების შესწავლით დაინტერესდა [35; 9-10]. კერძოდ, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში საკანდიდატო დისერტაციები დაიცვეს: გურანდა ჭელიძემ თემაზე — "ფინეთი XIX საუკუნეში და საქართველო" [35] და მიხეილ თევდორაშვილმა თემაზე — "საბჭოთა კავშირ-ფინეთის ომი (ზამთრის კამპანია), 1939-1940 წწ." [10].

ამრიგად, ქართულ-ფინურ ურთიერთობებს ორსაუკუნოვანი ისტორია აქვს.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. ჟურნ. "ალიონი", 1908, 18 მაისი.
2. **გაბლიანი გივი**, ჩემი მოგონებანი (მეორე მსოფლიო ომი), ტ. I, ქუთაისი, 1998.
3. **გოგიავა კლიმენტი**, სსრ კავშირის გმირი ვლადიმერ ვარდენის ძე ნანეიშვილი, თბ., 1940.
4. **გონიკიშვილი მიხეილ**, ბაგრატიონთა დასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში, თბ., 1986.
5. **დოლიძე ლევან**, გენერლები საქართველოდან (საქართველოს გენერალიტეტის სამსაუკუნოვანი მატრიანე), თბ., 2003.
6. გაზ. "დროება", 1873, 3 აგვისტო, 30.
7. გაზ. "დროება", 1874, 22 ივნისი, 429.
8. გაზ. "დროება", 1885, 13 თებერვალი, 33.
9. **თევდორაშვილი მიხეილ**, ფინეთის საკითხი (1917-1920 წწ.), თბ., 2005.
10. **თევდორაშვილი მიხეილ**, საბჭოთა კავშირ-ფინეთის ომი (ზამთრის კამპანია), 1939-1940 წწ., საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბ., 2005.
11. გაზ. "ივერია", 1885, 18 იანვარი, 12.
12. გაზ. "ივერია", 1889, 17 მაისი, 101.
13. გაზ. "ივერია", 1891, 10 თებერვალი, 32.
14. გაზ. "ივერია", 1894, 29 დეკემბერი, 275.

15. გაზ. "ივერია", 1895, 6 აგვისტო, 167.
16. გაზ. "ივერია", 1902, 21 თებერვალი, 43.
17. გაზ. "ივერია", 1904, 10 ივნისი, 134.
18. **იოანე ბატონიშვილი**, ხუმარსწავლა კალმასობა, ნიგნი II, თბ., 1991.
19. გაზ. "კვალი", 1895, 4.
20. გაზ. "კვალი", 1903, 13.
21. **კუპატაძე ელვერ**, ვლადიმერ ნანეიშვილი, თბ., 1999.
22. **ლასხიშვილი გიორგი**, მემუარები, უშანგი სიღამონიძის წინასიტყვაობით, თბ., 1992.
23. **მალაქელიძე შალვა**, მოგონებანი, წგნ.: "ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ II მსოფლიო ომში", მასალები გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო **ვიქტორ რცხილაძემ**, თბ., 1994.
24. **ნაკაშიძე ნიკო**, მარშალი გუსტავ ფონ მანერჰაიმ, ჟურნ. "ბედი ქართლისა", პარიზი, 1951, 9.
25. **საითიძე გელა**, ათი წელი რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს ფრაქციის სათავეში, თბ., 2001.
26. **ტაბალუა ილია**, ფინეთი, თბ., 1975.
27. "ქართული გაზეთი", 1821, 12.
28. "შრომა", 1882, 29.
29. "შრომა", 1882, 37.
30. **ჩიჯავაძე-კედია სიფიო**, ნასმენ-ნახული, პარიზი, 2002.
31. "ცნობის ფურცელი", 1897, 113.
32. "ცნობის ფურცელი", 1902, 137.
33. "ცნობის ფურცელი", 1903, 2178.
34. "ცნობის ფურცელი", 1903, 2285.
35. **ჭელიძე გურანდა**, ფინეთი XIX საუკუნეში და საქართველო, საკანდიდატო დისერტაცია (ხელნაწერის უფლებით), თბ., 1997.
36. **ჯავახიშვილი ნიკო**, გრიგოლ I — უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბ., 2008.
37. **ჯანელიძე ოთარ**, სპირიდონ კედია. პოლიტიკური პორტრეტი, თბ., 2002.
38. **ჯანჯღავა ვლადიმერ**, ერთგულება, თბ., 1981.
39. **Богданович М.**, История царствования Императора Александра первого и Россия его время, т. II, СПб., 1869.
40. **Горгидзе М.**, Грузины в Петербурге (страницы летописи культурных связей), Тб., 1976.
41. **Грибанов В.**, Багратион в Петербурге, Л., 1979.
42. **Давыдов Д.**, Военные записки, М., 1940.

43. *Дворянские роды Российской империи. т. I, Князья. Руководитель авторского коллектива П. Гребельский, под редакцией С. Думина, СПб., 1993.*
44. *Дворянские роды Российской империи. т. III, Князья. Руководители авторского коллектива П. Гребельский и С. Думин, под редакцией С. Думина, М., 1996.*
45. *Джсавахишвили Н., Грузины под российским флагом (Грузинские военные и государственные деятели на службе России в 1703-1917 гг.), Тб., 2003.*
46. *Джсавахишвили Н., Георгий Дмитриевич Шервашидзе – достойный сын абхазского народа, Общественно-политическая газета «Кавказский Акцент», № 15 (112), Тб., 1-15. VIII, 2004.*
47. *Долидзе Л., Генералами не рождаются, Тб., 1993.*
48. *Думин С., Гребельский П., Дворянские роды Российской империи, т. IV, Князья Царства Грузинского, под редакцией С. Думина и Ю. Чиковани, Москва, 1998.*
49. *Мурашев Г., Титулы, чины, награды, СПб., 2002.*
50. *Русский биографический словарь, т. II,*
51. *Шилов Д., Государственные деятели Российской империи. Главы высших и центральных учреждений (1802-1917 гг.), Биобиблиографический справочник, Издание второе, исправленное и дополненное, СПб., 2002.*

Prof., Dr. NIKO JAVAKHISHVILI

*Chief researcher of the Modern history Department
of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology*

FROM HISTORY OF GEORGIAN-FINNISH RELATIONSHIP

Georgian-Finnish relationship has two century history. It has its roots from the beginning of 19th century when Georgia and Finland were united under the Russian Empire.

Historical relationship of people of Georgia and Finland has never been researched. This is the first attempt to deal with this problem..

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერი თანამშრომელი

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური საფუძვლები XX საუკუნის საქართველოში

შესავალი, პრობლემის ზოგადი დახასიათება
და ისტორიოგრაფია.

პოლიტიკური იდეოლოგიების შესწავლას და მათ ზემოქმედებას ამა თუ იმ ქვეყნის ცხოვრებაზე დიდ ყურადღებას აქცევენ თანამედროვე ისტორიკოსები, პოლიტოლოგები, სოციოლოგები, ფილოსოფოსები და ეკონომისტები. განსაკუთრებულ გეოპოლიტიკურ ვითარებაში მყოფი საქართველო საუკუნეების მანძილზე იბრძოდა ეთნიკური იდენტობის, საკუთარი სახელმწიფოებრიობისა და სულიერების შესანარჩუნებლად. ამდენად, ქართველი ხალხისათვის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი სულისკვეთება, ნაციონალიზმი, მთელი ისტორიის მანძილზე იყო დამახასიათებელი, მაგრამ ის არ გამიჯვნია ადრეულ თუ გვიანშუასაუკუნეებში მსოფლიოში მიმდინარე დადებით პოლიტიკურ პროცესებს (გაემიჯნა რელიგიურ სექტანტიზმს, ხატთმებრძოლობას და ა.შ.), არც ახალ ეპოქაში დაპირისპირებია ლიბერალიზმს, დემოკრატიას, თვით კოსმოპოლიტიზმსა და გლობალიზმსაც კი, კარგი გაგებით.

XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში რამდენიმე პოლიტიკური პარტია და საზოგადოებრივი ჯგუფი ჩამოყალიბდა. ბევრი მათგანი მომდინარეობდა მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში არსებული იდეოლოგიებიდან და იდეებიდან, ეყრდნობოდა ქართულ სინამდვილეს და, გარკვეულწილად, ახალ შინაარსსაც იძენდა. მრავალპარტიულობა, პლურალიზმი, ლიბერალურ-დემოკრატიული პრესის თავისუფალი სიტყვა, ლიტერატურის, თეატრის, არასახელმწიფო სტრუქტურების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის სამსახურში ჩადგომა — საქართველოსთვის ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა, დამპყრობლური იდეოლოგია, შოვინიზმი და ნაციზმი, მკაცრი ცენზურა ხშირად უპირისპირდებოდა იმ პოლიტიკურ იდეოლოგიებს, რომელიც საქართველოში ყოველთვის იყო (ნაციონალიზმი), ან ახლა მკვიდრდებოდა, ებრძოდა

პრესის, მწერლობის, თეატრის თავისუფალ აზროვნებას, მაგრამ ვერ ახშობდა.

XX საუკუნის საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა რამდენიმე ეტაპად, რთულ და მეტად თავისებურ ისტორიულ პირობებში წარიმართა. დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა ორჯერ აღიდგინა ქვეყანამ და ორჯერვე რუსეთის დამპყრობლურ, ნეოკოლონიურ სულისკვეთებას შეეჯახა. სხვადასხვა პოლიტიკური იდეოლოგია, იდო თუ არა მათ პროგრამაში ქართული ეროვნული ინტერესები, გარეგნულად მაინც გამოხატავდა მას და ქართველი ერის სამსახურში დგომის პრეტენზიას აცხადებდა. ჩვენი ნაშრომის მიზანია შევისწავლოთ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური საფუძვლები, ყველა პოლიტიკური პარტიის ან ჯგუფის ნამდვილი თუ ფსევდოინტერესები, მათი როლი ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო იდეოლოგია, ასევე ბოლშევიკური ტოტალიტარიზმის 70-წლოვანი ეპოქა, როდესაც ქართულმა კულტურამ, მწერლობამ, მეცნიერებამ, თეატრმა და სხვა სფეროებმა თავისთავზე აიღო და ღრმად გამოხატა ლიბერალურ-დემოკრატიული თუ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეები, რაც ასე იდევნებოდა საბჭოთა სახელმწიფოს ხელისუფლების მიერ. ამ ტენდენციების შესწავლა-გაანალიზება ძალზე საინტერესოა იმ ფონზე, როდესაც ცალკეული პოლიტიკური იდეოლოგიების გამომხატველ ევროპელ მწერალთა და მოაზროვნეთა ნაწერებს ასე დანვრილებით განიხილავენ და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ისეთი მეცნიერები, როგორებიც არიან: იასპერსი [1], ენდრიუ ჰეივუდი [2], არონი [3], ხაბერმასი [4], ტონინი [5], სერბინი [6], ჟან ბეშლერი [7] და სხვები.

ნაშრომში ცალ-ცალკე იქნება განხილული საქართველოში XX საუკუნისა და XXI საუკუნის დასაწყისში არსებული პოლიტიკური პარტიებისა და საზოგადოებრივი ჯგუფების იდეოლოგია და ის იდეები, რაც მათ პარტიულ, თუ სამოქმედო პროგრამებში იყო და არის ჩადებული, გაანალიზდება ქართველ მოაზროვნეთა საზოგადოებრივ-პოლიტიკური იდეების ისტორია XX საუკუნის საქართველოში, ქართული ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენისა და განმტკიცების ეტაპები.

ტერმინი „იდეოლოგია“ ფრანგული წარმომავლობისაა. ის პირველად იხმარა საფრანგეთის რევოლუციის მონაწილემ — ანტონ დესტა დე ტრესიმ (1754-1836). საჯაროდ ეს ტერმინი პირველად 1796 წელს გამოიყენეს. დე ტრესისათვის იგი იდეათა შესახებ მეცნიერებას ნიშნავდა. მისი აზრით, იდეების წარმომავლობის ობიექ-

ტური ახსნა შეიძლებოდა და მას ისეთივე ადგილის დამკვიდრება შეეძლო, როგორც, მაგალითად, ბიოლოგიას ან ზოოლოგიას ჰქონდა. რაკი ყველა კვლევა იდეებს ემყარება, ტრესს ეგონა, რომ ეს ახალი მეცნიერება — იდეოლოგია, ყველაზე გამორჩეულ დარგად იქცეოდა. თუმცა ის შეცდა: იდეოლოგიამ ვერ მოიპოვა ამგვარი ადგილი, უფრო პოლიტიკურ ტერმინად იქცა და ბევრისთვის უარყოფითი მნიშვნელობაც შეიძინა. ის გადაიქცა ისეთი ცნებების საპირისპირო ტერმინად, როგორიცაა „ჭეშმარიტება“, „მეცნიერება“, „რაციონალობა“, „ობიექტურობა“... იდეოლოგიის ამგვარად შემფასებლობისათვის ეს ტერმინი ასახავს შეხედულებებსა და დოქტრინებს, რომლებიც მიუწვდომელია კრიტიკისათვის, ანდა, რომლის მიღმა პირადი ან ჯგუფური ინტერესები იმალება. დღევანდელ საქართველოშიც ხშირად მოიხმენთ სიტყვა „იდეოლოგიზებულს“, რაც მთლიანად უარყოფით კონტექსტში გაიაზრება.

მიუხედავად ამგვარი მიდგომისა, „იდეოლოგია წარმოადგენს მთავარ რესურსს პოლიტიკური რეალობის შექმნის, განსაზღვრის და შეფასებისათვის, პოლიტიკური იდეენტობის ჩამოყალიბებისათვის“, — წერდა შეფილდის უნივერსიტეტის პროფესორი ენდრიუ გემზლი — ენდრიუ ჰეივუდის „პოლიტიკური იდეოლოგიების“ შესავალი კურსის წინათქმამში [2].

პოლიტიკურ ტერმინად სიტყვა „იდეოლოგიის“ გადაქცევა უკავშირდება მარქსს (ნაშრომში — „გერმანული იდეოლოგია“) და მარქსისტ მოაზროვნეებს. ამის მიუხედავად, როგორც ჰეივუდი აღნიშნავს, ტერმინის დღევანდელი მნიშვნელობა სრულიად განსხვავდება მარქსისტული დეფინიციისაგან. მარქსს, მიაჩნდა, რომ ადამიანთა იდეები მათ სოციალურ გარემოპირობებში ყალიბდება, შემდეგდროინდელმა მეცნიერებმა შეცვალეს ეს თვალსაზრისი,

ჰერბერტ მარკუზემ, რომელიც აშშ-ში მოღვაწეობდა და გერმანული წარმოშობის ნეომარქსისტულ ჯგუფს ეკუთვნოდა, გამოთქვა აზრი, რომ იდეოლოგიის ძირითადი გამოვლენა ხდება ტოტალიტარიზმში, რადგან იგი ცდილობს მართოს საზოგადოება და არ ცნობს ოპოზიციურ შეხედულებებს. მარკუზეს აზრით, თვით ლიბერალური კაპიტალიზმის შემწყნარებლობაც რეპრესიულ მიზანს ემსახურება, რადგან აზრის თავისუფალი გაცვლა-გამოცვლისა და კამათის შთაბეჭდილების შექმნით მალავს, თუ რა მასშტაბებს აღწევს იდეოლოგიური დამუშავება და კონტროლი. რევოლუციური და მარქსისტული იდეოლოგიის კლიშე პირველად დაამსხვრია გერმანელმა მეცნიერმა კარლ მანჰაიმმა (1893-1947), რომელმაც 1929 წელს დაწერა ნაშრომი — „იდეოლოგია და უტოპია“ [9]. მისი აზრით, იდეოლოგია არის აზროვნებისა სისტემა, რომელიც კონკრეტული სოციალური წყობის დაცვას ემსახურება და ფართოდ გამოხატავს მმართველი ან გაბატონებული ჯგუფების ინტერესებს. მან გამიჯნა

იდეოლოგიის „კონკრეტული“ და „ტოტალური“ გაგება. კონკრეტული იდეოლოგიად იგი თვლიდა ცალკეული პარტიების, ინდივიდების, ჯგუფების მრწამსსა და იდეებს, ტოტალურად კი სოციალური კლასის, საზოგადოების ან ერთი ისტორიული პირის მსოფლმხედველობას. მისი აზრით, მარქსიზმი, ლიბერალური კაპიტალიზმი თუ ისლამური ფუნდამენტალიზმი — ტოტალური იდეოლოგიებია. ყველა იდეოლოგიური სისტემა მანჰაიმს მიაჩნდა გამრუდებულ-დამახინჯებულად, რადგან ყველა გვთავაზობდა და გვთავაზობს სოციალური თუ პოლიტიკური რეალობის ნაწილობრივ, საკუთრივ თავის ხედვას, რასაც საფუძვლად უდევს ასევე საკუთარი ინტერესები. მიუხედავად ამისა, მანჰაიმი თვლიდა, რომ ობიექტური ქვეყნარტების პოვნა შესაძლებელია და მასზე ხელი არ უნდა ავიდოთ. ასეთი ობიექტურობის, მიუკერძოებელი და დისციპლინიზებული კვლევის წარმოება შეუძლია მხოლოდ „სოციალურად თავისუფალ ინტელიგენციას“, ინტელექტუალთა კლასს, რადგან მას არ გააჩნია საკუთარი ეკონომიკური ინტერესები, — ასეთი იყო მისი თვალსაზრისი.

იდეოლოგიის ცნების განსაზღვრას უარყოფითი დატვირთვა მისცა ტოტალიტარული დიქტატორული რეჟიმების პირობებში წარმოქმნილმა შეხედულებებმა და იდეებმა, რომლებიც ახშობდნენ განსხვავებულ აზრს, კრიტიციზმს, განამტკიცებდნენ, ამკვიდრებდნენ ორგანიზაციულ მორჩილებას და სხვა. ფაშიზმი და კომუნიზმი ასეთ იდეოლოგიებად არის მიჩნეული.

ზოგიერთი დასავლელი ავტორი, მაგალითად, პოპერი, იდეოლოგიად არ თვლის ლიბერალიზმს, რადგან მისი ამოსავალი პრინციპია თავისუფლებისადმი ღრმა ერთგულება, შემწყნარებლობა და მრავალფეროვნება, აზროვნების ღია სისტემა.

1962 წელს გამოცემულ წიგნში — „რაციონალიზმის პოლიტიკა“ — ბრიტანელი პოლიტიკური ფილოსოფოსი მაიკლ ოუკსოთი იდეოლოგიებს აზროვნების აბსტრაქტულ სისტემებად აღიქვამს, ისეთ იდეებად, რომლებიც სოციალური რეალობის გამარტივებისა და დამახინჯებისკენაა მიმართული, რადგან იმის ახსნის პრეტენზია აქვს, რაც ყოვლად გაუგებარია. ამგვარად, იდეოლოგია გათანაბრებულია დოგმატიზმთან ან სქოლასტიკიზმთან [10].

1960-იანი წლებიდან ტერმინი „იდეოლოგია“ ნეიტრალურ და ობიექტურ ცნებად დამკვიდრდა, მას ჩამოცილდა პოლიტიკური დატვირთვა. მარტინ სელიჯერი 1976 წელს გამოცემულ ნაშრომში ამ ცნებას განმარტავს, როგორც იდეათა სისტემას, რომლის საშუალებითაც ადამიანები აყალიბებენ, ხსნიან და ასაბუთებენ ორგანიზებული სოციალური ქმედების მიზნებსა და საშუალებებს, სულერთია — რისკენაა მიმართული ასეთი ქმედება — მოცემული სოციალური წყობის შენარჩუნების, გაუმჯობესების, აღმოფხვრის თუ ხელახალი შენებისაკენ. იდეოლოგია ქმედებაზე ორიენტირებული აზ-

როვნების სისტემაა. ამგვარი განსაზღვრით, ის აღარაა კარგი ან ცუდი, ჭეშმარიტი ან მცდარი, ღია ან ჩაკეტილი, განმათავისუფლებელი ან მჩაგვრელი — იდეოლოგია ყველაფერი შეიძლება იყოს.

თანამედროვე შეფასებებით კონსერვატიზმს, მემარჯვენე მოძრაობას, ლიბერალიზმს, პრაგმატიზმს, ნაციონალიზმს, სოციალიზმს, კომუნიზმს, ფაშიზმს და ა.შ. — აქვთ თავიანთი იდეოლოგიური საფუძვლები. დღევანდელ საქართველოში არსებული პარტიები და პოლიტიკური ჯგუფები ამ თვალსაზრისებს იზიარებენ და თავიანთ პროგრამებს რომელიმე მათგანს აფუძნებენ, თუმცა, ხშირად ქართული პოლიტიკური რეალობა იმდენად აისახება ამ პროგრამებზე, თუ პარტიულ განცხადებებში, რომ ისინი კარგავენ, იცვლიან ევროპულ ქვეყნებში მიღებულ შინაარსს და ახალი ფორმებით გვევლინებიან. ამ თავისებურებათა გააზრება, არსებული პარტიების პოლიტიკური პროგრამების გაცნობა-შესწავლა აუცილებელია თუნდაც საარჩევნო პროცესში მონაწილეობისას სწორი არჩევანის გასაკეთებლად.

საინტერესოა ქართული პარტიების დაარსებისა და საუკუნის მანძილზე მათი მოდერნიზაციის პროცესიც. XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოში ახალი ძალით გაშლილი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა შეეჯახა, ერთი მხრივ, რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის დამპყრობლურ იდეოლოგიას, რაც ემყარებოდა შოვინიზმს, ნაციზმს („ინოვაციები“, „ინოვაციები“), მეორე მხრივ, საერთაშორისო რევოლუციური მოძრაობის დიდ ტალღას, რომლის საფუძველი იყო მარქსიზმის იდეოლოგიიდან წამოსული ინტერნაციონალიზმ-კოსმოპოლიტიზმი. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა და ეროვნული იდეოლოგია დაუპირისპირდა მათ, შეიქმნა თეორიული საფუძვლები, სადაც ზოგჯერ რამდენიმე იდეოლოგიური მიმართულების შერწყმა ხდებოდა. სოციალისტურ-მარქსისტული, დემოკრატიული, ლიბერალური, კონსერვატიორული, მონარქისტული თუ სხვა იდეები და იდეოლოგიები, ხშირად, ნაციონალიზმის სამსახურში, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის რიგებში დგებოდნენ, იღებდნენ მონაწილეობას სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და მისი შემდგომი აღორძინებისათვის დაწყებულ ბრძოლაში.

XX საუკუნის ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიური საფუძვლები მართლაც საინტერესო, ჯერ შეუსწავლელი საკითხია. მისი მონოგრაფიული განხილვისათვის აუცილებელია XX საუკუნის დასაწყისიდან თანამედროვე პერიოდამდე მსოფლიოში ჩამოყალიბებული და მოქმედი იდეოლოგიური მიმართულებების ანალიზი, მათი გავლენა ქართველ მოღვაწეთა აზროვნებაზე, იმ თავისებურებების გამოვლენა, რასაც ქართული სინამდვილე კარნახობდა ამა თუ იმ იდეოლოგიის მსახურს. ქართველი მოღვაწეები თარგმნიდნენ მსოფლიო თეორეტიკოსთა ნააზრევს,

სხვადასხვა იდეოლოგიურ ლიტერატურას, თავადაც ქმნიდნენ თეორიულ ნაშრომებს, ქართულ პრესაში იბეჭდებოდა პუბლიკაციები, სადაც შეფასებული იყო ეს ლიტერატურა, აღნიშნული იყო მათი შესაბამისობა ქართულ სინამდვილესთან. ამ მხრივ აღსანიშნავია ქართული ლიბერალურ-დემოკრატიული პრესის — „ცნობის ფურცლის“, „ისარის“, „ამირანის“, „შრომის“, „დროების“ „სახალხო აზრის“, „სახალხო საქმის“, „საქართველოს“, „ერთობის“, ჟურნალ „კლდის“ პუბლიკაციების — მიხაკო წერეთლის, გიორგი გვაზავას, სპირიდონ კედიას, კიტა აბაშიძის, ლელი ჯაფარიძის, ვასილ წერეთლის, ივანე გომართელის, ნოე ჟორდანიას, აკაკი პაპავას, ქრისტე-ფორე რაჭველიშვილის, არჩილ ჯაფანაშვილის, გერონტი ქიქოძის, ვახტანგ კოტეტიშვილის, ალექსანდრე ასათიანის, სამსონ დადიანის, შალვა ნუცუბიძის, რაფიელ ინგილოს, ზაქარია ედილისა და სხვათა პუბლიკაციები. მათში საქართველოს მომავალი სახელმწიფოებრიობის საფუძვლები, სხვადასხვა პარტიათა იდეოლოგიური მიმართულებები, მათი პროგრამები და ქართული საზოგადოების წინსვლისათვის აუცილებელი რეალური დოქტრინების გამოყენების ფორმებია მოცემული.

XX საუკუნის დასაწყისის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, მისი ლიდერები, ძირითადად ილია ჭავჭავაძის სკოლის წარმომადგენლები, ილიას გზის მიმდევრები იყვნენ. ისინი არამართაქადაგებდნენ ლიბერალურ-დემოკრატიული პროცესების განვითარებას, არამედ ნერგავდნენ კიდევ ამ პროცესებს, გამოხატავდნენ თავისუფალ აზრს, აარსებდნენ ლიბერალურ-დემოკრატიულ ინსტიტუტებს. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის რიგებში იდგნენ და ილიას მიმდევრები იყვნენ სოციალისტური იდეოლოგიის ერთგული ქართველი პოლიტიკოსებიც, რაც ქართულ ნაციონალიზმს სრულიად განსხვავებულ სახეს აძლევდა. ილია ჭავჭავაძეც ცდილობდა სოციალისტების ჩაყენებას ეროვნული იდეოლოგიის სამსახურში, რის გამოც მიიწვია „ივერიაში“ სამუშაოდ გიორგი ლასხიშვილი და გიორგი ზდანოვიჩი. თავად ილია პრინციპულად არ იზიარებდა ამ იდეოლოგიას, მაგრამ ქართველი ხალხის მომავლისათვის ბრძოლა და ამ ბრძოლაში გამარჯვება ერთი რომელიმე ჯგუფის, ან იდეოლოგიური მიმართულების საქმე რომ არ იყო, ეს კარგად უნყოფდა. ის ბუნებით ლიბერალი იყო და ამ იდეოლოგიით განსაზღვრულ ფასეულობებს ერთგულად.

ლიბერალიზმი, როგორც ტერმინი, ევროპაში XIV საუკუნიდან იხმარება. ლათინური სიტყვა — ლიბერა თავისუფალ ადამიანთა კლასს აღნიშნავდა, ანუ იმ ადამიანებს, რომლებიც არ იყვნენ სხვისი ყმები. მას ხმარობდნენ სიუხვის აღსანიშნავად, სოციალურ მიმართებაში კი სინრფელესა და მიუკერძოებლობასაც გულისხმობდა. პოლიტიკური მნიშვნელობით იგი XIX საუკუნის დასაწყისში ევროპა-

ში გამოიყენეს, კერძოდ, 1812 წელს, ესპანეთში. XIX საუკუნის 40-იანი წლებიდან ევროპაში უკვე ფართოდ გამოიყენება ეს ტერმინი და უკავშირდება პოლიტიკურ იდეებს. პირველ ლიბერალურ მთავრობად ევროპაში მიაჩნდათ გლადსტონის მთავრობა ინგლისში. ლიბერალური იდეების წარმოშობას ევროპაში ფეოდალიზმის რღვევისა და ბურჟუაზიული საზოგადოების განვითარების შედეგად თვლიდნენ. საქართველოში ასეთი იდეები რეფორმისმედგომ პერიოდში გახდა აქტუალური, თუმცა ლიბერალური დანესებულებების შექმნა, მიუხედავად ფეოდალურ ურთიერთობათა არსებობისა და კოლონიურ რეჟიმში ცხოვრებისა, საქართველოში უფრო ადრეც დაიწყო. XIX საუკუნეს ზოგადად თვლიან ლიბერალურ საუკუნედ. ამ იდეოლოგიამ ბუნებრივად მოახდინა გავლენა ქართულ მონინავე საზოგადოებაზე: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე, სერგეი მესხი, ბესარიონ ღოღობერიძე, ივანე მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი, ვაჟა-ფშაველა და სხვები ლიბერალური აზროვნებით გამოირჩეოდნენ. ლიბერალიზმი უპირისპირდებოდა კონსერვატიზმს, შემოჰქონდა ადამიანის უზენაესობის განცდა, პიროვნული პასუხისმგებლობა, მთავარ ფასეულობად თვლიდა ღია, თავისუფალი აზრის დამკვიდრებას. გავიხსენოთ ძველი თაობის დამპირისპირება ილიასა და მის თაობასთან. „მამები“ ლიბერალიზმს და პატრიოტიზმს ნაკლად უთვლიდნენ „შვილებს“, რადგან თავისუფალი აზრი და ძველი ეროვნული ინსტიტუტების კრიტიკა მათთვის უმეტრებად, ბოროტებად და ქვეყნის საწინააღმდეგო ქმედებად აღიქმებოდა. ლიბერალური აზროვნება გააღვივა ნაროდნიკულ-ხალხოსნურმა მოძრაობამაც. ხალხოსანთა ნააზრევში, ასევე XX საუკუნის დასაწყისში მოღვაწე ქართველი მოაზროვნეების ტექსტებში ბევრია ლიბერალიზმი. კაპიტალიზმის განვითარებამ, სოციალური და პოლიტიკური ცხოვრების დასავლურ ყაიდაზე მოწყობამ, ამ პერიოდში ქართული ლიბერალური აზროვნება გაააქტიურა. თუმცა, დასავლელი მეცნიერების აზრით, სოციალიზმის და ნაციონალიზმის არსებობის პირობებში დასავლური ლიბერალიზმი იკვეცება, საქართველოში არცერთ ამათგანს არ შეუფერხებია ლიბერალური აზროვნების წინსვლა, მას მხოლოდ რუსული იმპერიულიკოლონიური პოლიტიკა ჰკვეცდა, ამ პოლიტიკისაგან კი ნაციონალიზმი და სოციალიზმიც ისევე იდევნებოდა, როგორც ლიბერალური შეხედულებები.

საქართველოში ლიბერალური აზროვნებისა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ამ იდეოლოგიის როლის შესახებ სათანადო საისტორიო წყაროები და ლიტერატურა არსებობს. უპირველესად, ესაა ქართული ლიბერალურ-დემოკრატიული პრესა და მასში გამოქვეყნებული პუბლიკაციები. XX საუკუნის ამგვარი პრესის ორგანოებიდან შეიძლება დავასახელოთ: „ცნობის ფურცე-

ლი" (1896-1906 წწ.), „შრომა" (1906-07 წწ.), „ამირანი" (1907), „ისარი" (1908), „დროება" (1909-1910), „სახალხო აზრი" (1911-1912), ჟურნალი „კლდე" (1912-1915 წწ.), გაზეთები: „ერთობა" (1915-1921 წწ.), „საქართველო" (1915-1921 წწ.), „სახალხო საქმე" (1913-1921 წწ.) და ა.შ.

პოლიტიკური ლიბერალიზმის, ლიბერალური ეკონომიკისა და პრესის შესახებ საუკეთესო მასალას გვაწვდის ილია ჭავჭავაძის პუბლიცისტური წერილები და მხატვრული შემოქმედება. აქედან შეიძლება გამოვყოთ: „სიტყვა, თქმული სათავადაზნაურო კრებაში ბანკის მნიშვნელობის გამო", თხზ. ტ. VI, გვ. 13, 1997; „ნიკო ნიკოლაძე და მისი შეხედულებები ბანკზე", თხზ. ტ. VI, გვ. 23; „კავკასიის სამეურნეო საზოგადოების გამო", თხზ. ტ. VI, გვ. 41; „ჩვენი ქალაქის ჯანმრთელობის საქმე", იქვე, გვ. 49; „ქალების არჩევნების უფლება და ინგლისის პარლამენტი", იქვე, გვ. 102; „სოფლის მოხელეთა არჩევანი", თხზ. ტ. VII, გვ. 114; გაზეთ „ივერიის შინაური მიმოხილვები"; „ლიბერალთა და კონდერვატორთა დასები ინგლისში", „ივერია" 1888, 86; „სახელმწიფო, სათავადაზნაურო და საგლეხო ბანკების უმტავერესი საფუძველი", თხზ. ტ. X, გვ. 440; „ევროპის პოლიტიკა ახალი წლისათვის", იქვე, გვ. 444 და ა.შ. [11]; ნიკო ნიკოლაძის თხზულებანი, I-VIII ტ. — ასევე საინტერესოა ლიბერალური აზროვნების თვალსაზრისით როგორც ეკონომიკის, ასევე პოლიტიკისა და თავისუფალი სიტყვის შესახებ [12]; სერგეი მესხის თხზულებანი 3 ტომად [13]; არჩილ ჯორჯაძე, თხზ. ტ. I, 1911 წ. [14]; კიტა აბაშიძე, „ჯვარს აცვებ" [15]; გიორგი ლასხიშვილის „მემუარები" [16]; დავით კაკაბაძის მონოგრაფია „გიორგი მაიაშვილი" [17]; ალექსანდრე ასათიანის „ძველი და ახალი მემკვიდრეობა" [18]; ვაჟა-ფშაველა, თხზ. 10 ტომად, წერილები ტ. V-VI [19]; სარგის კაკაბაძის „საქართველოს მოკლე ისტორია" [20]; ალექსანდრე ცაგარელის საქართველოს უცხო-ლობელი უფლებები" (რუსულ ენაზე) [21]; ნოე ჟორდანიას „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი [22]; რევაზ გაბაშვილის წერილები ჟურნალ „კლდეში", გაზეთ „საქართველოში", ასევე — ემიგრაციაში დაწერილი მოგონებების წიგნი „რაც მახსოვს" [23]; უშანგი სიღამონიძის „საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობისა და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია" [24]; აკაკი სურგულაძის [25], ალექსანდრე ბენდიანიშვილის [26], გრიგოლ მარგიაშვილის [27], ნანული პაპავას [28] და სხვათა ნაშრომები.

ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებები ყოველი სახელმწიფოსთვის ძვირფასია და მასზე პრეტენზიას დღევანდელი ქართული სახელმწიფოც აცხადებს (მაგ.: 2007 წლის 10 ნოემბერს, ბიზნესმენებთან შეხვედრისას, საქართველოს პრეზიდენტმა რამდენჯერმე გაიმეორა, რომ ჩვენ ლიბერალ-დემოკრატები ვართ!).

საბჭოური ტოტალიტარული რეჟიმის 70— წლიანი ისტორიის მანძილზე ძალზე გაუჭირდა ამ იდეოლოგიას, ის არალეგალურ მდგომარეობაში გადავიდა პოლიტიკის მიმართ, რაც შეეხება ქართული ლიტერატურასა და ხელოვნებას, აქ ეს იდეოლოგია არათუ დაითრგუნა, არამედ მხატვრული ხორცშესხმა ჰპოვა და საზოგადოების განვითარების ახალი ტენდენციები წარმოქმნა.

XXI საუკუნეს გარკვეული გამოწვევები აქვს ლიბერალიზმის მიმართ. ეს იდეოლოგია, გარკვეული გაგებით, ნდობის კრიზისს განიცდის. ამ გამოწვევას სხვადასხვა წყარო აქვს, მაგრამ სოციალიზმის მარცხის შემდეგ აშკარა ხდება, რომ ძნელია ლიბერალური ღირებულებებისა და იდეოლოგიის ძიება ინდივიდის აბსტრაქტულ ცნებაში, რადგან „კონკრეტული" უფრო დამაჯერებელი ხდება, ვიდრე „უნივერსალური". მაიკლ სანდელი (1982) და ალისდერ მაკინტაიარი (1981) თავიანთ შრომებში აკრიტიკებენ ამ იდეოლოგიას, მას ზედაპირულს უწოდებენ.

ლიბერალიზმს აკრიტიკებენ ფემინისტებიც, მიიჩნევენ, რომ ის ქალთა როლის ნამოწვევას არ ეხმარება, რადგან ვერ აცნობიერებს სქესის განსხვავებულობას და მისეულ, პიროვნულობის კონცეფციაში მამაკაცთა მახასიათებლები ჭარბობს.^[2-75]

ლიბერალიზმს XX საუკუნის ბოლოსა და XXI-ის დასაწყისში სხვადასხვაგვარად აფასებენ არბლასტერი (ოქსფორდი, 1984), რომელიც გამოკვეთს ლიბერალურ დოქტრინათა ინდივიდუალისტურ ბუნებას, ბელამი (კემბრიჯი, 1992), რომელიც ყურადღებას ამახვილებს ადაპტაციებზე, რაც აუცილებელია ახალი სოციალური რეალობებისადმი ლიბერალური ღირებულებების მისასადაგებლად, გრეი (კემბრიჯი, 2000), რომელიც წარმოაჩენს მის უნივერსალურ და პლურალისტურ ფორმებს შორის დაპირისპირებას. პოლდენისა და რამსეის ნაშრომებში ლიბერალიზმი გააზრებულია როგორც კრიტიკულად, ასევე მისი დადებითი მხარეებით. ამ ლიტერატურის გაცნობა დაჭირდება მას, ვინც ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიურ საფუძვლებს შეისწავლის XX საუკუნის 80-იანი წლებიდან, როდესაც ეს მოძრაობაც განსაკუთრებული აღმავლობით განვითარდა და ლიბერალურ-დემოკრატიული აზროვნებაც ნელ-ნელა განთავისუფლდა ტოტალიტარიზმის ტყვეობიდან, ცნობილი „პერესტროიკის" შემდეგ, 9 აპრილის, საბჭოთა კავშირის დაშლის და რუსულ-ქართული ურთიერთობების გამწვავების ფონზე, 90-იანი წლებიდან XXI საუკუნის პირველ ათწლეულში.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიურ საფუძვლებში XIX საუკუნეში დიდი ადგილი ეჭირა **მონარქიზმს** და ეს გასაგებიცაა: ქართველი პატრიოტები, ანტირუსული აჯანყებების დროს, მიზნად ისახავდნენ დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას და ბაგრატიონთა დინასტიისთვის ტახტის დაბრუნებას.

XX საუკუნეში მონარქისტული იდეა თუმცა ნაკლებად აქტუალური იყო, მაგრამ მან მაინც იჩინა თავი. ეს იყო ეროვნულ-დემოკრატია მიერ წამოყენებული და გაცოცხლებული იდეა, რაც გერმანიის დახმარებით, საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენას დაუკავშირდა XX საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისში, რაც გერმანიის პრინცის ქართველი თავადის ქალზე დაქორწინებით უნდა განხორციელებულიყო. ამ იდეამ მაშინ ხორცშესხმა ვერ ჰპოვა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მონარქისტული იდეოლოგია მაინც აქტუალურია, რადგან სულ ახლახან მან მაინც ჰპოვა რეანიმაცია და ახალი ცხოველმყოფელობით წამოიჭრა საზოგადოების წინაშე, როგორც ქართული სახელმწიფოებრიობის განმტკიცების გარანტი.

XX-XXI საუკუნეებში ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიურ საფუძვლებს შორის უნდა განვიხილოთ **კონსერვატიზმი**, არსებული ტრადიციებისა და ფასეულობების შენარჩუნებისადმი სწრაფვა. მართალია, ტრადიციონალისტების პარტია XX საუკუნის 90-იან წლებში შეიქმნა, XXI საუკუნეში კი ცალკე კონსერვატორული პარტიაც დაარსდა, მაგრამ ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში ტრადიციების შენარჩუნების, ეროვნული თვითმყოფადობის დაცვისაკენ მოწოდება XX საუკუნის დასაწყისიდანვე (თუ უფრო ადრიდან არა) ხდებოდა.

კონსერვატიზმი, ჯანსაღი გაგებით, არ ენიშნა აღმდეგება ცვლილებებს, პირიქით, ცდილობს ზომიერად მიიღოს სიახლეები, მაგრამ შეინარჩუნოს ძველი ტრადიციული მონაპოვრები. როდესაც კონსერვატიზმს იხილავენ უცხოელი ავტორები, მასში, როგორც იდეოლოგიაში, ხუთ იდეას გამოჰყოფენ: ტრადიციას, ადამიანის არასრულყოფილებას, ორგანულ საზოგადოებას, იერარქიას და ძალაუფლებას, საკუთრებას. ჩვენში, XX საუკუნეში, საუბარი შეიძლება ტრადიციაზე, რადგან ქართველ მოაზროვნეთა ნაწერებში მასზე დიდი ყურადღებაა გადატანილი, ასევე საკუთრებაზე, რაც ეროვნულ-დემოკრატთა ნაწერებში მიჩნეულია საზოგადოების სტაბილურობის, მისი განვითარების მთავარ საშუალებად. კოლონიალიზმისა და ტოტალიტარიზმის პირობებში დანარჩენი სამი ნიშანი გაუფერულებული იყო, თუმცა, საუკუნის ბოლოს ტრადიციულ-კონსერვატიული თვალსაზრისი კვლავ გააქტიურდა და ბოლოს პარტიის სახითაც ჩამოყალიბდა.

თანამედროვე მკვლევრები გამოყოფენ **ავტორიტარულ კონსერვატიზმს**, რომელიც ზემოდან მართვის რწმენას ეყრდნობა, საზოგადოებაში სოციალური მორჩილების აუცილებლობას ქადაგებს, რაც, თითქოს, ინვესს ნესრიგს და განაპირობებს მიღწევებს. ასეთი იდეოლოგიური ფონი განსაკუთრებით აქტიურია პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში, მისი ნიშნები, შესაძლოა, ჩვენი პოლიტიკური სპექტრის ერთ ნაწილშიც იყოს, თუმცა ისიც უნდა ვთქვათ, რომ კონსერვატი-

ულ ავტორიტარიზმს უცხოელი მეცნიერები არ ურევენ ტოტალიტარიზმში. ისინი გამოყოფენ პატერნალისტურ კონსერვატიზმსაც, რომელიც ეყრდნობა ორ ძირითად ტრადიციას: ერთი არის კონსერვატიზმი და მეორე ქრისტიანული დემოკრატია. პატერნალიზმი სიტყვა-სიტყვით მამათა ყაიდაზე მოქმედებას ნიშნავს. პატერნალიზმი იგება იმ პრინციპზე, რომ სიბრძნე და გამოცდილება საზოგადოებაში არათანაბრადაა განაწილებული, ამიტომ ხელისუფლებამ უნდა უწყოდეს რა ჭირდება ამ ქვეყანას.

ერთი ერის ტრადიციას კონსერვატიზმში გამოხატავდა ხალხის კეთილდღეობისათვის ზრუნვა ხელისუფლების მიერ და ამისათვის ტრადიციული ინსტიტუტების გამოყენება. მაგალითად: ინგლისში — მონარქიის, ლორდთა პალატისა და ეკლესიის. კონსერვატიულ პარტიას, ხალხის კეთილდღეობის მისაღწევად, მათი ხმები უნდა მოეპოვებინა. ამ იდეოლოგიაში გამოყოფენ დიზრელის სოციალურ რეფორმას და ტორიზმს ინგლისში. კონსერვატიულ იდეოლოგიას საქართველოში გამოხატავს ქრისტიანულ-დემოკრატიული აზროვნებაც. იმ პირობებში, როდესაც ქართველთა ეთნიკური იდენტობა ქრისტიანობასთან ასოცირდებოდა, ამავე დროს, კულტურათა გზაჯვარედინზე მყოფი საქართველო განიცდიდა მრავალ კულტურასთან თუ რელიგიასთან შეხებას, უშუალო კონტაქტში ხვდებოდა მათთან, — ჩამოყალიბდა დემოკრატიასთან ახლოს მდგომი შემწყნარებლობა — ტოლერანტიზმი, რაც ეროვნული ხასიათის ნიშნად იქცა. XX საუკუნის დასაწყისში აქტიური გახდა საკითხი — საქართველოს ავტონომიისა, რაც ეროვნულ-ტერიტორიულ ფარგლებში უნდა მომხდარიყო. ქართველ მოაზროვნეთა წინაშე დადგა ამოცანა: ორი იმპერიის — რუსეთისა და თურქეთისაგან გამოსხნილ ტერიტორიებზე მომხდარიყო როგორც ქრისტიანული მართლმადიდებლური ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა, ასევე მაშმადიან ქართველთა მიღება ეროვნულ სახელმწიფოში, თავისი ახლანდელი რელიგიით. მათი აზრით, გენეტიკური ჰომოგენურობა საქართველოს საზღვრებში რელიგიურ სხვადასხვაობას ადვილად გადალახავდა. მითუმეტეს, ქრისტიანულ საქართველოში, წარსულში დიდი იყო გამოცდილება სხვადასხვა ეთნიკური და რელიგიური კუთვნილების ადამიანთა ბუნებრივად ჩართვისა ქართულ სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში. ავტოკეფალური მოძრაობა არ დაპირისპირებია არც სხვა რელიგიებს, არც დემოკრატიულ პრინციპებს, მითუმეტეს, 1918-21 წლების დამოუკიდებელ საქართველოში ქრისტიანულ-დემოკრატიულმა იდეოლოგიამ აშკარად გაიმარჯვა. ამას მოწმობს ქართულ დემოკრატიულ პრესაში გამოქვეყნებული რელიგიური თემატიკის მქონე პუბლიკაციები — კალისტრატე ცინცაძის, კორნელი კეკელიძის, მღვდელ აბესაძის და სხვების.

არსებობს **ლიბერალური კონსერვატიზმი**. ლიბერალიზმი მოიცავს თეორიებს, რომლებიც ისეთ ღირებულებებთან შედარებით, როგორიცაა ძალაუფლება, ტრადიცია და თანასწორობა, მტკიცე პრიორიტეტს თავისუფლებას ანიჭებს. ლიბერტარელები ისწრაფვიან მაქსიმალურად გააფართოვონ ინდივიდის თავისუფლების არეალი და მინიმუმამდე დაიყვანონ საზოგადოებრივი ძალაუფლების საზღვრები. სახელმწიფოს ისინი თავისუფლების ძირითად საფრთხედ თვლიან, რითაც ემსგავსებიან ანარქისტებს, და მაინც, ისინი განსხვავდებიან ანარქისტებისაგან იმით, რომ ლიბერტარელები ზოგადად აღიარებენ მინიმალური ან გუშაგის ფუნქციის შემსრულებელი სახელმწიფოს საჭიროებას, ზოგჯერ კი თავს მონარქისტებადაც წარმოაჩენენ. მართალია, ქართველი ანარქისტები — ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხაკო წერეთელი, შალვა და კომანდო გოგელიები მიუღებლად თვლიდნენ სახელმწიფოს, როგორც ძალაუფლების უხეშ სისტემას, მაგრამ სახელმწიფოს სრულ გაუქმებამდე ზოგი მათგანი საჭიროდ მიიჩნევდა სახელმწიფოს რალაც ფორმით არსებობას, რითაც ლიბერტალური კონსერვატიზმის იდეოლოგიას გამოხატავდნენ.

კონსერვატიულ იდეოლოგიას მიეკუთვნებიან ახალი მემარჯვენეებიც. ისინი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ საკითხებში იზიარებენ ქართული მემარჯვენე ძალების — ძველი ეროვნულ-დემოკრატიების შეხედულებებს: ეკონომიკურ ლიბერალიზმს, თავისუფალი ბაზრის პრინციპებს. ამ მიმართულებას **ნეოლიბერალიზმსაც** უწოდებენ. მას ახასიათებს ასევე ტრადიციული კონსერვატული სოციალური თეორია, წესრიგის, ძალაუფლებისა და დისციპლინის დაცვა. ამდენად, რევოლუციური გადატრიალებები და რადიკალური ლონისძიებანი მისთვის მიუღებელია. საქართველოში ამჟამად მოქმედი ახალი მემარჯვენეების პარტია სწორედ ამ პრინციპებს ეფუძნება. თუმცა, ამთავითვე შეინიშნება ქართულ პოლიტიკურ პარტიებსა და საზოგადოებრივი მოძრაობის სხვადასხვა ჯგუფებში საყოველთაოდ მიღებული იდეოლოგიური ნორმებისაგან გადახვევა, ეროვნულ რეალობასთან შეფარდებული იდეოლოგიური აზროვნება. ახალი მემარჯვენეების ეკონომიკურ პროგრამას კარგად გადმოსცემს ფრიდრიხ ფონ ჰაიეკის შრომები, სადაც ეკონომიკის ლიბერალიზაციასა და თავისუფალი ბაზრის შესახებაა საუბარი. ჰაიეკის ერთი ნაშრომი თარგმნილია ქართულადაც, ესაა: „საბედისწერო თავდაჯერებულობა, სოციალიზმის შეცდომები“ (გამომცემლობა „ვეფხისტყაოსანი“, 2000), სადაც ინდივიდუალიზმის მომხრე ნობელიანტი ავტორი სოციალიზმის უმკაცრეს კრიტიკოსად გვევლინება. სხვა მისი ნაშრომები, რომლებიც რუსულ და ინგლისურ ენებზეა: „ყმობის გზა“ (1984), „თავისუფლების კონსტიტუცია“ (1960), „კანონი, კანონმდებლობა და თავისუფლება“ (1979) — წარმოადგენდა ევროპაში XX სა-

უკუნის ბოლოს დამკვიდრებული ახალი მემარჯვენეობის თეორიულ ბაზისს.

ახალ მემარჯვენე თეორიებსა და იდეოლოგიაზე დიდი გავლენა ჰქონდა ამერიკელი მეცნიერისა და პოლიტიკური ფილოსოფოსის — რობერტ ნოზიკის (1938-2002) შრომებს. მისი შეხედულებების მთავარი იდეა იყო საკუთრების უფლების მკაცრი დაცვა სახელმწიფოსაგან, თუ ეს საკუთრება სამართლიანადაა შეძენილი. ის ითხოვდა მთავრობისაგან მესაკუთრეთა მხარდაჭერას და მინიმალურ დაბეგვრას. ნოზიკის მთავარი ნაშრომია: „ანარქია, სახელმწიფო და უტოპია“. ეს იყო უკიდურესი ლიბერტალიზმის თეორია, რაც შემდეგში შეარბილა ნოზიკმა. ქართველი ახალი მემარჯვენეებიც ითხოვენ საკუთრების უფლების მკაცრ დაცვას, გმობენ სახელმწიფოს ძალადობას მესაკუთრეების მიმართ, თუმცა ლიბერალები არიან ამ საკუთრების წარმომავლობის შესწავლის საკითხში. ესეც ქართული რეალობის ასახვაა, ვინაიდან კერძო საკუთრების დიდი ნაწილი და ბიზნესი ჩვენში ხშირადაა საექვო წარმომავლობის. გასარკვევია ერთი რამ: ქართული ახალი მემარჯვენეობა უფრო ლიბერალურია თუ კონსერვატიული. კონსერვატიული ახალი მემარჯვენეობა ევროპაში სამ საკვანძო საკითხს სვამს: 1. კანონი და წესრიგი; 2. საზოგადოების ზნეობრიობა; 3. ეროვნული იდენტობა. რამდენადაა აქტუალური ეს პრობლემები ქართველი მემარჯვენეებისათვის, ეს დასაზუსტებელია. და საერთოდ, ჩვენი პოლიტიკური პარტიების იდეოლოგიური პროგრამები საზოგადოებამ უკეთ უნდა იცოდეს, რათა არჩევანის დროს გაითვალისწინოს — რამდენად შეუძლიათ, გამარჯვების შემთხვევაში, ამ პარტიებს საზოგადოებრივი დაკვეთის განხორციელება.

ევროპელი და ამერიკელი მეცნიერები ლიბერალურ-დემოკრატიული იდეოლოგიის მონინალმდეგედ ერთნაირად მიიჩნევენ ნაციონალიზმსა და სოციალიზმს, განსაკუთრებით ამერიკელი მეცნიერები, მათ შორის, ჰეიუდის დასახელებული ნაშრომი და მის მიერ დამოწმებული სხვა ამერიკელი ავტორები. [2]. ამ ფონზე საქართველოს ისტორია XX საუკუნეში სხვა რეალობას გვთავაზობს: ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი (და მთავარიც) იდეოლოგიური საყრდენი იყო სოციალიზმი. თემის დასაწყისში ჩვენ ზოგადად ვსაუბრობდით იდეოლოგიის არაპოპულარულობაზე, მითუმეტეს, როდესაც ერთმანეთს ერწყმის პოპულარული შინაარსობრივი დატვირთვის მქონე იდეოლოგიები: სოციალიზმი და ნაციონალიზმი. ეროვნული მოძრაობის ლიდერები XX საუკუნის დასაწყისში გაერთიანდნენ 1904 წელს შექმნილ სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიაში. ისინი ქართველი ხალხის მომავალს სოციალისტური იდეების გამარჯვებას უკავშირებდნენ, რაც უნდა გამოხატულიყო სოციალურ-ეკონომიკური აღმავლობით, ეს

კი პოლიტიკური სიძლიერის, დამოუკიდებლობის, დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საფუძველი იქნებოდა. ამ ორი მიმართულების (ნაციონალიზმ-სოციალიზმისას) შეუთავსებლობას ამტკიცებდა პარტიაში შემავალი ზოგიერთი ქართველი პოლიტიკოსი, რომლებიც შემდეგში გაემიჯნენ ამ პარტიას და მის ორგანოს, ჯერ საკუთარი ჟურნალი — „კლდე“ შექმნეს, შემდეგ კი აღადგინეს 1903 წელს პარიზში დაარსებული და მალევე შეწყვეტილი გაზეთი „საქართველო“ (1915-1921 წწ.). 1917 წელს ამ ჯგუფმა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია დააარსა, რომელიც მთლიანად უპირისპირდებოდა სოციალისტურ იდეოლოგიას. მიუხედავად ამისა, ქართული ინტელიგენციის ერთი მნიშვნელოვანი და მოწინავე ნაწილი სოციალიზმს მიიჩნევდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა-განმტკიცების მთავარ საშუალებად და მასში ხედავდა ერის სოციალურ-ეკონომიკური კეთილდღეობის მიღწევის გზას. ესენი იყვნენ: გიორგი ლასხიშვილი, გიორგი ზდანოვიჩი, კიტა აბაშიძე, სამსონ ფირცხალავა, ვახტანგ კოტეტიშვილი, შალვა ნუცუბიძე, არჩილ ჯაფანაშვილი და სხვები. ეს ადამიანები იდეურად ეკამათებოდნენ არა მარტო ეროვნულ-დემოკრატიულ პრესას და ამ იდეოლოგიის ადამიანებს, არამედ სოციალისტური იდეოლოგიის მიმდევარ პარტიებს: მემარცხენეებს — მენშევიკებს და ულტრამემარცხენეებს — ბოლშევიკებს. ეს უკანასკნელნი უფრო რუსულ, ანუ „აზიურად გადახრილ“ (კაუცკი) სოციალიზმს ერთგულებდნენ.

პირველი დემოკრატიული რესპუბლიკის მმართველ პარტიას, სოციალისტური იდეოლოგიის გამო, ხშირად აკრიტიკებდნენ და დღესაც აკრიტიკებენ, თუმცა მაშინდელ ხელისუფლებას ეროვნული პოლიტიკის განხორციელებაზე ჰქონდა პრეტენზია. კითხვის ნიშანს ვერ იცილებს ის აზრი, შეიძლება თუ არა სოციალისტური ეროვნულთან შეთანხმდეს და ამ იდეოლოგიაზე დაფუძნებული სახელმწიფო პოლიტიკა წარმატებული იყოს.

თუ ღრმად გავაანალიზებთ საქართველოს უახლეს ისტორიას, მივიღებთ სოციალიზმის ორ სრულიად განსხვავებულ ტიპს, ორი სრულიად საპირისპირო ისტორიული შედეგით. ერთია ბოლშევიკური, ანუ აზიური სოციალიზმი, მეორე — ევროპული ტიპის სოციალიზმი, რომელზეც დღესაც არ ამბობენ უარს ევროპის განვითარებული ქვეყნები.

თუკი ევროპული ქვეყნების პოლიტიკურ გამოცდილებას დავეყრდნობით და ევროპული სოციალიზმის პრინციპებს გავიზიარებთ, რაც დღესაც ცხოველმყოფელია ისეთ ქვეყნებში, როგორიცაა გერმანია, საფრანგეთი, შვედეთი და სხვა, ვერ გამოვრიცხავთ ასეთი სოციალიზმის დადებით როლს, განსაკუთრებით ეკონომიკის საკითხებში. მაგრამ, თუკი იმას გავითვალისწინებთ, რომ რუსეთში არსებობდა არა ევროპული, არამედ „აზიურად გადახრილი“ სოცია-

ლიზმი და საქართველოც რუსულ სივრცეში არსებული სოციალიზმის ცოტათოდენ გაკეთილშობილებულ ფორმას აღიარებდა, მაშინ ცხადი გახდება, დადებითთან ერთად, მისი უარყოფითი როლიც ეროვნული სახელმწიფოს განმტკიცების საქმეში. ამ საკითხის კვლევისას შეგვიძლია გამოვიყენოთ შემდეგი ისტორიოგრაფიული კორპუსი: გიორგი ლასხიშვილის, ვიქტორ ნოზაძის, ზურაბ ავალიშვილის, გიორგი გვაზავას, პავლე საყვარელიძის, პეტრე სურგულაძის, ლელი ჯაფარიძის, სამსონ ფირცხალავას, კიტა აბაშიძის, გიორგი ზდანოვიჩის ნაშრომები და პუბლიცისტური წერილები ქართულ პრესაში, ასევე: დიმიტრი შველიძის გამოკვლევა — „ფედერალისტები“ (გამომცემლობა „არსი“, თბ. 1993), შოთა ვადაჭკორიას ნაშრომები — „პოლიტიკური პარტიები და საქართველოს პირველი ეროვნული ყრილობა“ (თბ., 1998), „ქართული სოციალ-დემოკრატია 1917-1921 წლებში“ (გამომც. „მეცნიერება“, თბ., 2001), ალექსანდრე ბენდიანიშვილის — „საქართველოს პირველი რესპუბლიკა და ქართული სახელმწიფოს განვითარების ეტაპები“ (თბ., 2006), ნესტან კირთაძის და დიმიტრი შველიძის ნაშრომი — „ეროვნული იდეოლოგიის ორიენტირები“ (თბ., 2000), დოდო ჭუმბურიძის — „სახელმწიფო იდეოლოგია და პოლიტიკა 1918-21 წლებში“ (სადოქტორო დისერტაციის ავტორეფერატი), გელა საითიძის — „რუსეთის სახელმწიფო საბჭო“, ასევე, — უცხოური ლიტერატურა: კაუცკის, ანრი ბარბიუსის, რემონ დიუგეს, სტოკის და სხვათა ნაწერები.

XX საუკუნის საქართველოში სოციალიზმისა და ნაციონალიზმის ურთიერთგავლენა და პოლიტიკური პარტიების მიმართება ამ ორი, ურთიერთდაპირისპირებული იდეოლოგიისადმი საინტერესოცაა და მკვლევარისათვის ბევრი მნიშვნელოვანი დასკვნის გაკეთების საშუალებასაც იძლევა. სოციალიზმის იდეოლოგიას, როგორც პოლიტიკურ მრწამსს, აქვს მრავალგვაროვანი ღირებულებები და თეორიები. ესაა: საზოგადოების თანამშრომლობის, თანასწორობის, სოციალური კლასების და საზოგადოებრივი საკუთრების საკითხები. სოციალიზმს ახასიათებს კოლექტივისტური ხედვა, რითაც ადამიანები ერთმანეთზე არიან გადაჯაჭვულნი, როგორც სოციალური არსებები, მათ შეუძლიათ სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები ერთად დაძლიონ, გამოირიცხულია ეთნიკური და სახელმწიფოებრივი საზღვრები, სოციალისტთა აზრით, ადამიანი გარდაქმნადი არსებაა, ყველა ინდივიდი საზოგადოების ნაწილია. ეს ცნობიერება აისახებოდა XX საუკუნის 10-იანი წლების ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში და პირველი რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაზეც, რადგან სოციალისტური იდეოლოგია ამ სახელმწიფოს სამინაო და საგარეო პოლიტიკის საფუძველი იყო. სოციალისტური იდეოლოგიის ღრმა ფესვებს საქართველოში განაპირობებდა მოსახლეობის დაბალი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარე-

ობა, რასაც აღრმავებდა რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა და რუსული მმართველობის ანტიქართული სულისკვეთება.

საინტერესოა სოციალიზმის კავშირი **ლეიბორისტულ** მოძრაობასთან. უცხოელი თეორეტიკოსები სოციალიზმს ლეიბორისტული მოძრაობის მთავარ ინსტრუმენტად განიხილავენ. განსაკუთრებით საინტერესოა ქართული ლეიბორისტული პარტიის კავშირი სოციალისტურ იდეოლოგიასთან, მითუმეტეს, დღეს — ჩვენში სოციალიზმის სრული კრახის ეტაპზე. საუკუნის დასაწყისში მუშათა კლასის ინტერესებს გამოორჩეულად იცავდა ეს იდეოლოგია, საუკუნის ბოლოს ფორმირებული ლეიბორიზმი ასევე უნდა იცავდეს მუშათა ინტერესებს, თუმცა, მუშათა ბედზე მეტად, ეს პარტია, ზოგადად მშრომელთა სოციალური ინტერესების დაცვაზეა ორიენტირებული. მხარდამჭერების შეძენას ეს მოძრაობა სოციალური საკითხებისადმი განსაკუთრებული ყურადღებით ახერხებს. ალბათ, XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დასაწყისის საქართველოს ისტორიის უკეთ გააზრების საშუალებას მოგვცემს კლასიკური და რუსული ფორმით არსებული მარქსიზმის, ლენინიზმის, სტალინიზმის შესწავლა, სოციალური დემოკრატიის კრიზისის, XXI საუკუნის ნეოსოციალიზმის საკითხების დაკავშირება საქართველოს ისტორიული განვითარების პროცესთან. სოციალიზმის იდეის რეანიმაციის მცდელობა ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში დღესაც შეინიშნება.

ვიდრე ქართული სინამდვილისა და პოლიტიკური აზროვნების მთავარ იდეოლოგიურ საფუძველს — ნაციონალიზმს შევხებოდეთ, რამდენიმე სიტყვას ვიტყვი XX საუკუნის დასაწყისში ფართოდ მხარდაჭერილ და პოპულარულ იდეოლოგიაზე — ესაა **ანარქიზმი**. სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ მიმართულ ამ იდეოლოგიას მიემხრნენ ის ქართველი პოლიტიკოსები, რომლებიც ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლას ედგნენ სათავეში, ეროვნული თვითგადარჩენისათვის მთელი ცხოვრების მანძილზე დაუღალავად იბრძოდნენ. ასეთი გამოორჩეული პოლიტიკოსი იყო მიხაკო წერეთელი. მასთან ერთად, ანარქისტულ პარტიაში შედიოდნენ: ვარლამ ჩერქეზიშვილი, შალვა და კომანდო გოგელიები და სხვები. ანარქისტულმა ორგანიზაციამ ჩამოყალიბება დაიწყო 1895 წლიდან, გაძლიერდა I რევოლუციის წლებში, I მსოფლიო ომის დროს შესუსტდა, რადგან მისი ქართველი მონაწილეები ამდროს საზღვარგარეთ მოღვაწეობდნენ, 1917 წლიდან კი ანარქიზმი აღარ წარმოადგენდა რეალურ პოლიტიკურ ძალას. ქართველი ანარქისტები უკომპრომისოდ ებრძოდნენ მარქსიზმს, გმობდნენ ყოველგვარ ძალადობას, მათ შორის, მის გამოხატულებას სახელმწიფოს სახით. მათი აზრით, მხოლოდ თავისუფალ ადამიანებს შეუძლიათ მიაღწიონ პროგრესს. ისინი სამართლიანად ებრძოდნენ პროლეტარიატის დიქტატურას, რომლის უვარგისობა ისტორიის მსვლელობამ დაადასტურა. რაც

შეეხება სახელმწიფოს მოსპობის ანარქისტულ თეორიას, იგი გარკვეულწილად განუხორციელებელ იდეას მიეკუთვნება, თუმცა ცენტრალიზმის წინააღმდეგ გალაშქრება, მმართველობის დეცენტრალიზაცია ყველა პროგრესულად მოაზროვნე ადამიანის იდეალი და ქვეყნის წარმატების საფუძველია. ქართველი ანარქისტების მიერ მარქსიზმის კრიტიკაც დრომ გაამართლა. ისინი იბრძოდნენ საქართველოს ავტონომიისათვის, უფრო შორსაც მიდიოდნენ: 10-იან წლებში ქვეყნის სრულ დამოუკიდებლობას ითხოვდნენ, გამოდიოდნენ ერთა თანასწორუფლებიანობის ლოზუნგით და მათი რწმენით, მხოლოდ ეროვნული დამოუკიდებლობის მიღწევის შემდეგ შეუძლია ერს იზრუნოს თავისი სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის. ქართველ ანარქისტთა შესახებ და ამ იდეოლოგიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობასთან კავშირზე მასალები მოიპოვება ს. ხუნდაძის, პ. გუგუშვილის, პრ. რატიანის, ლ. გორგილაძის, გ. ჯანგველიძის, გ. მეგრელიშვილის, ნ. გვიანიშვილის და სხვათა გამოკვლევებში.

ანარქიზმს საფუძველი ჩაეყარა უილიამ გოდვინის (1756—1836) ნაწერებში. ის პრესვიტერიანული ეკლესიის მღვდელი იყო, მიატოვა ეკლესია და მწერალი გახდა, დაწერა „კალე უილიამსი“, სადაც ანარქისტული იდეოლოგია გადმოსცა, შექმნა ინტელექტუალთა წრე, რომელშიც შედიოდნენ მისი მეუღლე მერი უოლსთონ-ქრაფტი, ახალგაზრდა მწერლები — ჯორდესუორთი, მისი სიძე — შელი. ისინი აკრიტიკებდნენ ავტორიტარიზმს, ამტკიცებდნენ განათლების აუცილებლობას ადამიანისათვის, მიაჩნდათ, რომ თანადგომა ადამიანის ჭეშმარიტი, თანდაყოლილი თვისებაა. ანარქიზმი მოიცავდა უტოპიზმს, ეკონომიკური თავისუფლების იდეას, რაც პრუდონის შრომებშია ასახული, ინდივიდუალისტურ ანარქიზმს, ლიბერტარიზმს, ეგოიზმს, ანარქო-კაპიტალიზმის თეორიებს, რევოლუციური ძალადობის კრიტიკას. ქართველი ანარქისტები იცნობდნენ ევროპელთა ნაწერებს, მათ თეორიულ შეხედულებებს და იყენებდნენ საკუთარი თვალსაზრისის გამოხატვისას. ევროპელ და ამერიკელ ანარქისტთაგან განსხვავებით, ისინი, როგორც უკვე ვთქვით, დიდ ადგილს უთმობდნენ ქართველი ერის განმათავისუფლებელი ბრძოლის იდეას და საქართველოს მომავლისათვის ბრძოლას.

ნაციონალიზმი, პატრიოტიზმი, ეროვნული იდეა, ქართველი ხალხის სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისა და სააზროვნო სისტემის მთავარი დასაყრდენია. ქართული ეროვნული იდეოლოგია ჯერ კიდევ ჰაგიოგრაფიულ მწერლობაში გამოიკვეთა, რომელიც, როგორც წესი, ზეეროვნულია (იოანე საბანისძის „აბო ტფილელის წამება“ და სხვა). ცნობიერების ეს ხაზი საუკუნეების მანძილზე მოიხილვებოდა და ეროვნული იდეოლოგია იყო ჩვენი ლიტერატურის, ხელოვნების,

განათლების მთავარი ღერძი, პოლიტიკის მამოძრავებელი, ქართული სახელმწიფოებრიობის შემანარჩუნებელი და განმამტკიცებელი ძალა. პატარა და გეოპოლიტიკურად ურთულეს რეგიონში არსებული ქვეყანა ამ ძალას ეყრდნობოდა და მის გარეშე დალუპვა ემოქმედებოდა. ამიტომ, როდესაც ნაციონალიზმს **სოციალიზმი** და **კოსმოპოლიტიზმი** დაუპირისპირდა, ქართული ინტელიგენციის მოწინავე ნაწილი სამართლიანად შეაშფოთა ამ ფაქტმა. ეს დაპირისპირება კი არა, ომი იყო, სადაც ერთმანეთის პირისპირ ქართული ეროვნული იდეოლოგია, ეროვნული ძალები და ის ქართველი სოციალისტ-კოსმოპოლიტები იდგნენ, რომელთა უკან იმპერიული ინტერესები იკითხებოდა. საეტაპო მნიშვნელობა აქვს ნაციონალიზმისა და კოსმოპოლიტიზმის შესახებ ეროვნული ცნობიერების მქონე ისეთი მოღვაწეების შეხედულებებს, როგორებიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, ვაჟა-ფშაველა, კიტა აბაშიძე, არჩილ ჯორჯაძე და სხვები. ამ ადამიანთა ნააზრევს სხვადასხვა იდეოლოგიური საფუძველი ჰქონდა: ზოგი სოციალისტ-დემოკრატი იყო, ზოგი — სოციალისტ-ფედერალისტი, ზოგი — ეროვნულ-დემოკრატი, ზოგიც ანარქისტი და სხვა. მაგრამ ეროვნული იდეა ყველასათვის იყო მისაღები, უფრო მეტიც, საქართველოს არსებობის მთავარი ნიშანი.

ზუსტი დეფინიცია ნაციონალიზმისა და პატრიოტიზმის არ არსებობს, კიდევ რომ იყოს, ის საქართველოში მაინც არ ყოფილა მარტო იდეოლოგია და თეორია, ის იყო მოქმედებაც, ქვეყნის გადარჩენის იმპულსზე რომ გადიოდა. ამიტომ ირღვეოდა იდეოლოგიური კლიშეები და ხშირად ისეთი თეორეტიკოსები, რომლებიც წესით, არ უნდა ყოფილიყვნენ ეროვნული იდეის ერთგულნი, იცავდნენ და ერთგულებდნენ ამ იდეას. დღესაც უჭირს ქართველს იმ ამერიკული და ევროპული თეორიების გაზიარება, სადაც ეროვნული იდეა, ნაციონალიზმი, სამშობლოს სიყვარული არ განიხილება დადებით კონტექსტში. ამას გრძნობს, ალბათ, ენტონი დ. სმითის ნაშრომის — ნაციონალიზმი, თეორია, იდეოლოგია, ისტორია — ქართულ ენაზე მთარგმნელი, ჩვენი კოლეგა მარიამ ჩხარტიშვილი და ნიგნის შესავალში წერს: „წინამდებარე გამოკვლევაში წარმოდგენილი ყველა თვალსაზრისი, შესაძლოა, თანაბრად მისაღები არ აღმოჩნდეს ქართველი სპეციალისტებისათვის“-ო (გვ.6). აქ ბრიტანელი ავტორი ეროვნული სახელმწიფოების დასასრულს ქადაგებს, აკრიტიკებს ეროვნულ პატრიოტიზმს და მხარს უჭერს სახელმწიფო პატრიოტიზმს. მხარდამჭერნი ამგვარ თეორიას საქართველოშიც გამოუჩნდნენ. მაგალითად, ნიგნში — „საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე“ (გამომცემლობა „არეტე“, 2005, გვ. 60-75) ლევან ბერძენიშვილი ამგვარ პატრიოტიზმს უჭერს მხარს და, ბუნებრივად, იმ ადამიანთა პატრიოტიზმს გამოირიცხავს, რომლებიც XIX-XX ს.ს.-ში

ცხოვრობდნენ, რადგან ამ დროს საქართველოს სახელმწიფოებრიობა არ ჰქონია.

მიუხედავად ენტონი დ. სმითის, ქართველი ლევან ბერძენიშვილის და მათი უამრავი თანამოაზრის შეხედულებისა, XIX საუკუნე-სა და XX-ის დასაწყისის ნაციონალიზმის ეპოქად მიიჩნევენ, ეს იდეოლოგია ამ დროს მართლაც დიდ ზეგავლენას ახდენდა მსოფლიო ისტორიაზე, პოლიტიკურ რუქაზე, ერწყმოდა ლიბერალურ მოძრაობას, ანგრევდა ავტორიტარულ და მრავალეროვნულ იმპერიებს ან საფუძველს ურყევდა მათ. იქმნებოდა ახალი ეროვნული სახელმწიფოები, რაც მასიურად მოხდა მსოფლიო ომის შემდეგ.

როდესაც XX საუკუნის დასაწყისის ნაციონალიზმზე საუბრობს, ჰეივუდი წერს იმაზე, რაც ასე ახლობელი იყო ამდროინდელი საქართველოსათვის: „ნაციონალიზმი გადაიქცა ჭეშმარიტ პოპულარულ მოძრაობად, — ნათქვამია მის შრომაში, — თავისი დამახასიათებელი ატრიბუტებით: დროშებით, ეროვნული ჰიმნით, პატრიოტული პოეზიითა და ლიტერატურით, სახალხო ცერემონიებითა და დასვენების დღეებით. იგი მასობრივი პოლიტიკის ენად იქცა, რასაც ხელი შეუწყო ხალხში ზოგადი განათლების, წერა-კითხვის დონის ზრდამ და პოპულარული გაზეთების გავრცელებამ“. მართალია, დროშა და ჰიმნი 1918 წლის 26 მაისამდე საქართველოს არ ჰქონდა, მაგრამ დანარჩენი, რაზეც ამ ტექსტშია ლაპარაკი, საქართველოში იყო სწორედ იმ პატრიოტთა თაოსნობით, რომლებიც ეროვნული იდეოლოგიის ყველაზე ერთგული დამცველები იყვნენ. კოლონიურ ქვეყანაში ეს ადამიანები ცდილობდნენ „არაფორმალური“ სახელმწიფო დაწესებულებების შექმნას, ისეთისას, როგორიც იყო, მაგალითად, „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, რომელსაც განათლების სამინისტროს ფუნქცია ეკისრებოდა, სხვადასხვა პროფესიული გაერთიანებანი, რომლებიც ხელმძღვანელობდნენ თეატრალურ, მუსიკალურ, სამხატვრო ცხოვრებას, ნიგნებისა და ლიბერალურ-დემოკრატიული პრესის გამოცემას და ა.შ.

პატრიოტული თემატიკა ქართული ლიტერატურის მთავარი და განმსაზღვრელი ნიშანი გახდა, ხოლო ქართული პრესა სავსეა ცნობებით სახალხო სეირნობების, სპეციალური თამაშობა-გართობის, საზეიმო ცერემონიების აღწერით, სადაც გროვდებოდა შეწირულობანი ქართველ სტუდენტთა, მწერალთა თუ მსახიობთა, ობოლ ბავშვთა დასახმარებლად, ერის სულიერი და მატერიალური ძალების დასახსნელად.

ენტონი დ. სმითის მსგავსად, ჰეივუდიც აკრიტიკებს პატარა ერების ნაციონალიზმს და წერს: „პატრიოტულ გრძნობებს იწვევდა არა პოლიტიკური თავისუფლებისა და დემოკრატიის პერსპექტივები, არამედ წარსული ეროვნული სიდიადისა და სამხედრო წარმატე-

ბების გახსენება. ასეთი ნაციონალიზმი უფრო მეტად შოვინისტური და ქსენოფობიური ხდებოდა. თითოეული ერი ამტკიცებდა, რომ უნიკალური და სხვებზე უკეთესი თვისებების მატარებელი იყო. სხვა ერები კი ითვლებოდა უცხო, არასაიმედოდ და საშიშადაც კი. ავტორი ამას „სახალხო ნაციონალიზმს“ უწოდებს. თუ ამ თვალსაზრისიდან XX საუკუნის საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას გადავავლებთ თვალს, დავინახავთ, რომ წარსულის ეროვნულ სიდიადესაც იხსენებდა ქართული აზროვნება, სამხედრო სიძლიერესაც, მაგრამ არ დაუპარგავს სწრაფვა არც პოლიტიკური თავისუფლებისაკენ, არც დემოკრატიული ფასეულობების ერთგულებისაკენ, არც ქსენოფობია გასჩენია და ტოლერანტიზმის ჩვეული თვისებაც შეინარჩუნა. როგორც კი აღიდგინა დაკარგული, სახელმწიფოებრიობა, ქართველმა ხალხმა შექმნა დემოკრატიული რესპუბლიკა, ლიბერალური და დემოკრატიული ინსტიტუტები, რომლითაც მაშინდელი ევროპელი სახელმწიფო მოღვაწეები იყვნენ აღფრთოვანებულნი. თუკი თავის უნიკალობას ამტკიცებდა, ქართველი პატრიოტისთვის ეს, უბრალოდ, იყო საშუალება, რათა ადამიანები გაემხნეებინა, გაეხსენებინა გარდასული დიადი ეპოქები და მომავლისთვის საბრძოლველად განეწყო. თვით ილია ჭავჭავაძემ დაუპირისპირა წარსულის გაიდევლებას მომავლისათვის ბრძოლა. ქართული ნაციონალიზმის შესასწავლად XX საუკუნეში, უნდა გამოვიყენოთ გერონტი ქიქოძის „ეროვნული ენერგია“ [29], ვახტანგ კოტეტიშვილის პუბლიცისტური წერილები 1917-1921 წლების „სახალხო საქმეში“ [30], მისი „რჩეული ნაწერები“ [31], სპირიდონ კედიას [32], გიორგი გვაზავას [33], ზურაბ ავალიშვილის [34], ალექსანდრე ასათიანის [35], შალვა ამირეჯიბის [36], და სხვათა ნაშრომები. ასევე, ალექსანდრე ორბელიანის საზოგადოების მიერ გამოცემული კრებული — „ილია ემიგრანტთა თვალთ“ (გამ. „ლომისი“, თბ., 1996). უცხოელი ავტორები — ალტერის 1989 წელს გამოცემული შრომა, სადაც ნაციონალიზმის მიმართ განსხვავებული მიდგომებისა და თანამედროვე ნაციონალისტური პოლიტიკის კონტრასტული ფორმების მკაფიო და საინტერესო მიმოხილვაა, ალტერის [37], ბრაუნის [38], სპენსერის [39] და სხვათა ნაშრომები ინგლისურ და რუსულ ენებზე, ასევე, უკვე დასახელებული, ქართულად თარგმნილი ენტონი დ. სმიტის ნაშრომი [40]. ამ ნაშრომებში გამოთქმული თვალსაზრისებისა და თეორიების ფონზე, საინტერესო იქნება ქართული ნაციონალიზმის ყოველმხრივი შესწავლა-გაანალიზება, მისი განმასხვავებელი ნიშნების გამოკვეთა.

როდესაც ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიურ საფუძვლებზეა საუბარი, არ უნდა დაგვავიწყდეს **კომუნიზმი და ფაშიზმი**.

კომუნიზმის იდეას ბოლშევიკი იდეოლოგები პატარა ერების გადარჩენის, მისი საუკეთესო მომავლის გარანტიად მიიჩნევდნენ. თუმცა კომუნიზმის იდეა კომუნისტური პარტიის პროგრამებსა და მანიფესტებში ჩარჩა და თეორიულ სფეროს ვერ გასცილდა, ამ იდეოლოგიამ ეროვნულ ცნობიერებასთან რეალური საერთო ვერ განიხილა, ის უფრო კოსმოპოლიტური, უტოპიური ცნობიერება იყო და ეროვნული ინტერესებისათვის, დიდი ზიანის გარდა, არაფერი მოუტანია.

რაც შეეხება ფაშიზმს, ის ორჯერ გაკრთა XX საუკუნის ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. პირველად, 30-იანი წლების ქართული ემიგრაციის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ იდეოლოგიაში, რაც გამოიხატა ქართველი ემიგრანტების მიერ იტალიური ფაშიზმის აღიარებაში, ამ ტიპის იდეოლოგიის გამოყენებისაკენ სწრაფვაში, რათა ქართველ ხალხს მისი დახმარებით დაემარცხებინა საბჭოთა რუსეთის კომუნისტურ-ტოტალიტარული რეჟიმი. ამ საკითხს ეხება შორენა მურუსიძე ნარკვევში, რომელიც ხელნაწერის სახით, წლიური საკვლევი თემის ფორმატით არის წარმოდგენილი. მეორედ, ფაშიზმის იდეოლოგია გაჩნდა XX საუკუნის 90-იანი წლების საქართველოში, როდესაც 1990 წლის ოქტომბერში აღდგენილი დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი პრეზიდენტის — ზვიად გამსახურდიას სახელმწიფო პოლიტიკა შეაფასეს მისმა ოპონენტებმა და მას ასეთი განსაზღვრება მისცეს — პროვინციული ფაშიზმი. რამდენად შეესაბამებოდა პუტჩის, სამხედრო გადატრიალების გზით მოსული ადამიანების შეფასება სინამდვილეს, ეს საკამათოა. საკამათოა თვით ტერმინიც — პროვინციული ფაშიზმი, — ტოტალიტარული რეჟიმი რამდენად შეიძლება იყოს ამავდროულად პროვინციული, მაგრამ გაანალიზება და ამ ისტორიული პროცესის შეფასება, თუ გნებავთ, გადაფასება, კრიტიკა ამგვარი განსაზღვრებისა, ისტორიკოსის მოვალეობაა.

ამრიგად:

XX საუკუნის ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მონაწილეობდნენ სხვადასხვა პოლიტიკური იდეოლოგიის მქონე პარტიები და საზოგადოებრივი ჯგუფები. მართალია, ზოგი იდეოლოგიური მიმართულება პოლიტიკურ პარტიადაც ან საზოგადოებრივ ორგანიზაციად გვიან გაფორმდა, მაგრამ ეს იდეოლოგია ქართულ პრესასა თუ პოლიტიკურ მოაზროვნეთა ცალკეულ ნაშრომებში XX საუკუნის I ნახევრიდან გამოიკვეთა. ამასთანავე, ევროპული ტიპის პოლიტიკურმა იდეოლოგიებმა საქართველოში მოდერნიზაცია განიცადეს, რაც ადგილობრივი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური რეალობით იყო გამოწვეული.

თემაზე შემდგომი მუშაობისას ცალ-ცალკე წარმოვადგენთ საქართველოში არსებულ ყველა პოლიტიკურ პარტიას და საზოგადოებრივ ჯგუფს XX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე, რადგან დღეს არსებული პარტიები და ორგანიზაციები იდეოლოგიურ საფუძვლებს ადრიდან იღებენ. განვიხილავთ მათ მონაწილეობას ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ეს იქნება ლიბერალიზმისა და დემოკრატიზმის, ნაციონალიზმის, სოციალიზმის, კონსერვატიზმის, ანარქიზმის, მონარქიზმის, ქრისტიანული და კონსტიტუციური დემოკრატიზმის, ახალი მემარჯვენეობის, ლეიბორიზმის, პატერნალიზმის, გლობალიზმისა და სხვა იდეოლოგიის თეორიული და ორგანიზაციული ჩამოყალიბების პროცესი, მათი ეროვნული პროგრამები თუ მათი დამოკიდებულება ეროვნული საკითხისადმი, მონაწილეობა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენასა და განმტკიცებაში. საქართველოში დღეს არსებული პარტიების იდეოლოგიისა და ეროვნული კონცეფციების შესწავლა ხელს შეუწყობს საზოგადოების პოლიტიკურ გათვითცნობიერებას, საარჩევნო ელექტორატს დაეხმარება სწორი გადაწყვეტილების მიღებასა და სახელმწიფოებრივი პოზიციის გამოვლენაში, XX საუკუნის დასაწყისის პოლიტიკური იდეოლოგიებისა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მათ მიერ შეტანილი წვლილის გააზრება კი ხელი შეუწყოს ამ, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაკლებად შესწავლილი საკითხის გაანალიზებას, საქართველოს ისტორიის ბევრი პრობლემის ახლებურად დამუშავებას.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. Ясперс К., Истоки истории и ее цель; М. 1991, стр. 193
2. ენდრიუ ჰეივუდი, „პოლიტიკური იდეოლოგიები“, გამომცემლობა „ლოგოს-პრესი“, თბ., 2004 წ.
3. Арон Р., Введение в философию истории; Дialeктика: проблемы и поиски; М. 1988
4. Хабермас Ю. О субъекте истории. Краткие замечания по поводу ложных альтернатив; М. 1995, стр. 283
5. Тойнби А., Постигжение истории; М. 1996
6. Сербин В., Кризис нашей цивилизации; М. 1993
7. ჟან ბემლეერი, „ნაციონალიზმი“, თბ., 2002 წ.
8. Markuse, One Dimemensional Man, 1964
9. Mannheim, Ideology and utopia, 1929 (1960)
10. Oakeshott; Rationalizm in Politics; 1962
11. ილია ჭავჭავაძე, თხზ. აკადემიური ოცტომეული, ტ. VI-X, თბილისი, 1997-2007.
12. ნიკო ნიკოლაძე, თხზ. რვა ტომად, თ. I-VIII, თბილისი, 1960, 1970.

13. სერგეი მესხი, თხზ. 3 ტომად. თბილისი, 1963, 1964.
14. არჩილ ჯორჯაძე, თხზ. ტ. I, თბ., 1911 წ.
15. კიტა აბაშიძე, „ჯვარს აცე ეგე“, თბ., 1991
16. გიორგი ლასხიშვილი, „მემუარები“, გამომცემლობა „საქართველო“, თბ., 1992 წ.
17. დავით კაკაბაძე, „გიორგი მაიაშვილი (ზდანოვიჩი), გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1969 წ.
18. ალექსანდრე ასათიანი, „ძველი და ახალი მემკვიდრეობა“, პარიზი, ვალენტინი, ნიგნი I, 1928 წ.
19. ვაჟა-ფშაველა, თხზ. 10 ტომად, ტ. V, 1962 წ.
20. სარგის კაკაბაძე, „საქართველოს მოკლე ისტორია“, თბ., 1920 წ.
21. ალექსანდრე ცაგარელი, „საქართველოს უცხოელელი უფლებები“, რუსულ ენაზე, 1919 წ.
22. ნოე ჟორდანიძე, „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი“, თბ. 1908 „ჩემი წარსული“, გამომცემლობა „საქართველო“, თბ., 1990
23. რევაზ გაბაშვილი, „რაც მახსოვს“, ემიგრანტულ მრავალტომეულში — „დაბრუნება“, თბ., 1992
24. უშანგი სიღამონიძე, „საქართველოში ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული მოძრაობის და სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვების ისტორიოგრაფია“, თბ., 1970.
25. აკაკი სურგულაძე, „მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიიდან“, თბ., 1980.
26. ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, „ეროვნული საკითხი საქართველოში (1918-1921 წწ.)“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1980, „საქართველოს I რესპუბლიკა“, თბ., 2001
27. გრიგოლ მარგიანი, „ბოსლეველი (ევსტათი მჭედლიძე), გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბ., 1988
28. ნაწული შაპავა, „სახალხო განათლება საქართველოში XIX საუკუნის II ნახევარში (1864-1900 წწ.)“, თბ., 1963 წ.
29. გერონტი ქიქოძე, „ეროვნული ენერგია“, თბ., 1919 წ.
30. ვახტანგ კოტეტიშვილი, „რჩეული ნაწერები“, თბ. 1936 წ.
31. ვახტანგ კოტეტიშვილი, „პუბლიცისტური წერილები გაზეთ „სახალხო საქმეში“, 1918, 1919, 1920 წლები
32. ოთარ ჯანელიძე, „სპირიდონ კედი. პოლიტიკური პორტრეტი“, თბ., 2002 წ.
33. გიორგი გვაზავა, „საქართველო და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია“, წერილი II, პარიზი, 1928 წ., წერილი III, 1919 წ.
34. ზურაბ ავალიშვილი, „საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-1921 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში“, I, თბ., 1990 წ.
35. ალექსანდრე ასათიანი, „პარტიული ცხოვრება“, ჟ. „სამშობლო“, 12, პარიზი, 1932 წ., „საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (1917-1937), ჟ. „სამშობლო“, 21-22, პარიზი, 1937 წ.

36. შალვა ამირეჯიბი, „ქართული სოციალ-დემოკრატიის კრიზისი“, ჟ. „სამშობლო“, 3-4, 1929წ.
37. Alter P., Nationalism, London, 1989
38. Brown D., Contemporary Nationalism: Civis, Etnokultural and Multicultural politics; London, 2000
39. Spenser P., Woliman H., Nationalism, London, 2002
40. ენტონი დ. სმიტი, „ნაციონალიზმი: თეორია, იდეოლოგია, ისტორია“, თბ., 2004წ. ქართულ ენაზე თარგმნა და შესავალი წერილი დაურთო მარიამ ჩხარტიშვილმა.

DoDo Chumburidze

Doctor of historical sciences, senior scholar of the Department of recent history in the Javakhishvili Institute of History and Ethnology

THE IDEOLOGICAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL-LIBERATION MOVEMENT OF GEORGIAN PEOPLE IN 20TH CENTURY

Summary

The given scientific research is a general evaluation of various parties and social groups of different political ideology involved in Georgian national-liberation movement of 20th century. European political ideologies underwent modernization on the ground of Georgian politics. It was determined by native social-political reality.

The ideological principles of Georgian national-liberation movement were: liberalism, nationalism, socialism, conservatism, anarchism, monarchism, Christian-constitutional democratism, modern rightism, labourism, parliamentism, Fascism (relations of the Georgian emigration with Fascist Germany and Italy) etc.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართველთა ქორწინებანი რომანოვთა დინასტიის წარმომადგენლებზე

ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის წარმომადგენლები საკმაოდ ხშირად ქორწინდებოდნენ უცხოელ უფლისწულებზე. მსგავსი მოვლენა დამახასიათებელი იყო მსოფლიოს სხვა სამეფო დინასტიებისათვისაც. პოლიტიკური შეუღლებანი ცალკეულ სამეფო დინასტიებს შორის მათი სახელმწიფოების დაახლოებისა და მოკავშირეობის ერთგვარი საფუძველი ხდებოდა.

ქართველ გვირგვინოსანთა ქორწინებანი ჩრდილოკავკასიელი ხალხების: ვაინახების (ჩეჩნები და ინგუშები), ადიღელების (ჩერქეზები და ყაბარდოელები), ოსებისა და დაღესტნელების მეფე-მთავართა ასულებზე ტრადიციულ ხასიათს ატარებდა [3, 42-59].

ქართულ სამეფო-სამთავროთა გაუქმებისა და მათი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შესვლის მიუხედავად, ბაგრატიონთა დინასტიის წარმომადგენელთა შეუღლება უცხოურ სამეფო დინასტიათა წარმომადგენლებზე არ შეწყვეტილა. ასევე საკმაოდ ხშირად ხდებოდა ქართველ თავადთა დაქორწინება უცხოელ წარჩინებულებზე.

XX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველ წარჩინებულ საგვარეულოთა სამმა წარმომადგენელმა საკუთარი ბედი დაუკავშირა რომანოვთა 300-წლოვანი სამეფო დინასტიის წარმომადგენლებს. მათ შორის ორი იყო ბაგრატიონთა ერთ-ერთი შტოს — თავად ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენელი, ხოლო მესამე — თავადი ჭავჭავაძე. საგულისხმოა, რომ სამივე მათგანი იყო ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის (1720-1798) შთამომავალი (ქალის ხაზით).

ასე, რომ განგების ნებით, ამ ქორწინებათა შედეგად დანათესავდნენ შთამომავალნი სახელოვანი ქართველი გვირგვინოსნისა და იმპერატორ პავლე I-ისა (1754-1801), რომლის ბრძანებითაც 1800 წლის 18 დეკემბერს შემუშავდა მანიფესტი ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანის შესახებ.

აღნიშნულ შეუღლებათა შესახებ ქვემოთ თანამიმდევრულად მოგითხრობთ.

[314, 8] გვერდზე ინტერპოლაცია

1. კონსტანტინე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილისა და ტატიანა რომანოვას ქორწინება

პირველი ქორწინება ბაგრატიონებისა და რომანოვების დინასტიების წარმომადგენლებს შორის ერთი საუკუნის წინათ შედგა.

რუსეთის უკანასკნელი იმპერატორის ფლიგელ-ადიუტანტმა, კავალერგარდმა, თავადმა კონსტანტინე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილმა (1889-1915) ხელი სთხოვა ტატიანა კონსტანტინეს ასულ რომანოვას (1890-1979), რომელიც ნიკოლოზ II-ის (1868-1918) ახლო ნათესავი იყო.

რომანოვთა სიძე — კონსტანტინე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი დაიბადა 1889 წლის 2 (ახალი სტილით 14) მარტს, თბილისში, თავად ალექსანდრე მიხეილის ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილისა (1856-1935) და ნინო იოსების ასულ თარხან-მოურავის (1860-1934) ოჯახში. მამამისი — ალექსანდრე მიხეილის ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1856-1935) იყო სახელმწიფო მრჩეველი, კამერგერი, კავკასიის სამეფისნაცვლოს საგანგებო დავალებათა ჩინოვნიკი და კავკასიის არქეოლოგიური საზოგადოების წევრი.

კ. ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი იყო ერეკლე II-ის შთამომავალი, კერძოდ მის წინაპარს, ქართლის წარჩინებულ თავადს იოანე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონის (1755-1800) ცოლად ჰყავდა მეფის ასული ქეთევან ბატონიშვილი (1764-1840).

კ. ბაგრატიონმა დაამთავრა პაჟთა კორპუსი, რის შემდეგაც შემდეგ ის გახდა ფლიგელ-ადიუტანტი და კავალერგარდი [6, 62].

ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა რძალი — ტატიანა კონსტანტინეს ასული რომანოვა (1890-1979) დაიბადა 1890 წლის 11 (ახალი სტილით 29) იანვარს, სანკტ-პეტერბურგში, დიდი მთავრის კონსტანტინე კონსტანტინეს ძე რომანოვისა (1858-1915) და გერმანელი პრინცესას ელისაბედ მორიცის ასულ საქსენ-ალტენბურგის (1865-1927) ოჯახში. მამამისი — კონსტანტინე კონსტანტინეს ძე რომანოვი (1858-1915) იყო გენერალ-ადიუტანტი, ინფანტერიის გენერალი და რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი.

ალსანიშნავია, რომ ტატიანა რომანოვა იყო რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის (1796-1855) შვილთაშვილი, კერძოდ, მისი პაპა — დიდი მთავარი კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე რომანოვი (1827-1892) იყო ძე ნიკოლოზ I-ისა (1796-1855) და უმცროსი ძმა ალექსანდრე II-ისა (1818-1881) [9, 295-296].

მიუხედავად საპატარძლოს მშობლების სასტიკი წინააღმდეგობისა, კ. ბაგრატიონისა და ტ. რომანოვას შეუძლებელი იმპერატორის უშუალო ჩარევით შესაძლებელი გახდა [24, 62]. მათი ჯვრისწერა 1911 წლის 24 აგვისტოს (ახალი სტილით 6 სექტემბერს), პავლოვსკში შედგა [9, 416].

ხსენებული წყვილის სოციალური სტატუსის თანასწორობის შესახებ საყურადღებოა რუსი ისტორიკოსისა და გენეალოგის ევგენი პელოვის თვალსაზრისი. იგი წერს: „Первоначально этот брак мог и не состояться, поскольку жених не принадлежал к царствующей династии. Багратион-Мухранские — одна из младших ветвей рода Багратионов. Этот большой грузинский род, по легенде, происходит от самого царя Давида. Багратионы правили в Грузии, начиная с VI века, но с 1801 года перестали быть царской династией. Грузия вошла в состав Российской Империи, а Багратионы перешли в состав российского дворянства, образовав следующие фамилии: князья Грузинские, князья Багратион, князья Багратион-Мухранские (Бывшие владельцы одной из грузинских областей), светлейшие князья Грузинские, князья Багратион-Давыдовы, светлейшие князья Багратион-Имеретинские и некоторые другие. Все они юридически являлись княжескими родами Российской Империи, а не владельческими династиями. Поэтому для решения вопроса о браке Татьяны Константиновны состоялся семейный совет Романовых. Императрица Мария Федоровна полагала, что законодательство, касающееся морганатических браков, следует существенно изменить.

В конечном итоге в 1911 году император издал указ, по которому князья и княжны императорской крови могли вступать в нединастические браки, но потомство от них все равно права престолонаследия лишалось. Таким образом, Татьяна Константиновна смогла выйти замуж за князя Багратион-Мухранского, но письменно отказалась за себя и за своих потомков от прав на престол” [9, 416-417].

აქვე უნდა ითქვას, რომ ზემოთ მოტანილ ციტატაში გარკვეული უზუსტობები გვხვდება, კერძოდ, ბაგრატიონთა დინასტიის მმართველობა საქართველოში დასრულდა არა 1801 წელს, როგორც რუსი მკვლევარი მიუთითებს, არამედ 1810 წელს, როდესაც რუსეთის იმპერიამ გააუქმა იმერეთის სამეფო და სხვ. იმავდროულად, მკვლევარს უნდა აღენიშნა, რომ ბაგრატიონებს არასდროს უთქვამთ ტახტზე უარი და რომ ქართული სამეფოები — ქართლ-კახეთი და იმერეთი სწორედ რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა გააუქმა, მიუხედავად გეორგიევსკის ტრაქტატით (1783 წ.) ნაკისრი ვალდებულებისა.

კ. ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი იმპერატორთან დაახლოებული პიროვნებათა რიცხვში შედიოდა [5, 231-232]. სწორედ ამიტომაც დაეხმარა მას ნიკოლოზ II თავისი ნათესავის ცოლად მოყვანაში.

საიმპერატორო სასახლის კომენდანტის, გენერალ ვლადიმერ ვოეიკოვის ცნობით, 1914 წლის მარტის მინურულს, როდესაც იმპერატორი თავის ოჯახთან ერთად დასასვენებლად ყირიმში გაემ-

გზავრა, მის ამაღლაში სხვებთან ერთად კ. ბაგრატიონ-მუხრანბატონ-ნიშვილიც შედიოდა [4, 74].

კ. ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილსა და ტ. რომანოვს შეეძინათ ორი შვილი: თეიმურაზი (1912-1992) და ნატალია ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილები (1914-1984).

I მსოფლიო ომში კ. ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი მობალისედ წავიდა. ოფიცრის ჩინით იბრძოდა ავსტრიის ფრონტზე. 1915 წლის მაისში იგი იაროსლავთან (ლვოვის მახლობლად) ბრძოლაში დაიღუპა. მისი ცხედარი ჩამოასვენეს მცხეთაში და წინაპართა საძვალეში დაკრძალეს. ამ ომში ტ. რომანოვამ ომში დაკარგა ძმაც — ოლეგ კონსტანტინეს ძე რომანოვი (1892-1914). იმავე პერიოდში გარდაიცვალა მისი მამაც.

დაქვრივებულ ტ. რომანოვს მცირეწლოვანი შვილების აღზრდაში ეხმარებოდა მისი ბიძა (მამის ძმა), დიდი მთავარი დიმიტრი კონსტანტინეს ძე რომანოვი (1860-1919), რომელსაც საკუთარი ოჯახი არ ჰყავდა.

ტ. რომანოვამ დაარსა „ტატიანას ფონდი“, რომელიც იმპერიის არსებობის ბოლო პერიოდამდე რუსეთსა და საქართველოში ფართო საქველმოქმედო საქმიანობას ეწეოდა.

მარჩენალი ბიძის დაპატიმრების შემდეგ ტატიანა იძულებული გახდა, რომ თავის შვილებთან ერთად ემიგრაციაში წასულიყო. იგი შვეიცარიაში დამკვიდრდა. გზად მას ახლდა მამის ყოფილი ადიუტანტი, პოლკოვნიკი ალექსანდრე კოროჩენცევი (1877-1922), რომელმაც 1921 წლის 9 ნოემბერს ტატიანა ცოლად მოიყვანა. რამდენიმე თვის შემდეგ ა. კოროჩენცევი დიფტერიით დაავადდა და 1922 წლის 6 თებერვალს გარდაიცვალა.

II მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, ჟენევაში მცხოვრები ტატიანა რომანოვა თამარის სახელით მონაზვნად აღიკვეცა და წმინდა მინაზე გაემგზავრა. არსებობს ცნობა, რომ მან ეს სახელი სახელოვანი თამარ დედოფლის პატივსაცემად დაირქვა.

ე. პჩელოვის ნაშრომში ვკითხულობთ: „В 1946 году Татьяна Константиновна приняла в Женеве постриг с именем Тамара (в память о Грузии, где особо почитается царица Тамара — прямой предок ее первого мужа) и уехала на Святую землю. Там она стала настоятельницей Елеонского женского монастыря в Иерусалиме, подчинявшегося, разумеется, Русской православной церкви за границей“ [9, 416-417].

თეიმურაზ კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1912-1992) იუგოსლავიის არმიას ოფიცრად (ლეიტენანტის წოდებით) მსახურობდა. ამის შემდეგ იგი აშშ-ში გადასახლდა, სადაც ბიზნესმენი გახდა. სათავეში ედგა მწერალ ლევ ტოლსტოის ასულის ალექსანდრას მიერ ნიუ-იორკში დაფუძნებულ ტოლსტოის ფონდს.

თეიმურაზს ცოლად ჰყავდა სერბი ეკატერინე სტეფანეს ასული რაჩიჩი (1919-1946), რომლის გარდაცვალების შემდეგაც იქორწინა რუს გრაფინია ირინა სერგის ასული ჩერნიშევა-ბეზობრაზოვაზე (დაბ. 1926 წელს). არცერთი ქორწინებიდან შვილები არ შესძენია.

ნატალია კონსტანტინეს ასული ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1914-1984) ცოლად ჰყავდა ინგლისელ დიპლომატს ჩარლზ ჰეფბერნ ჯონსტონს (1912-1986). ისინი ცხოვრობდნენ ლონდონში. შთამომავლობა არ დარჩენიათ [9, 418].

ასე რომ, ბაგრატიონთა და რომანოვთა საგვარეულოების წარმომადგენელთა შორის მომხდარი პირველი ქორწინებიდან დარჩენილი შთამომავლობა (როგორც მამაკაცთა, ასევე ქალთა ხაზით) 1992 წელს შეწყდა.

II. პავლე ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძისა და ნინა გიორგის ასულ რომანოვას ქორწინება

1922 წლის 3 სექტემბერს, ლონდონში მცხოვრებმა თავადმა პავლე ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძემ (1899-1971) ცოლად მოიყვანა ნინა გიორგის ასული რომანოვა (1901-1974).

რომანოვთა სიძე — პავლე ჭავჭავაძე დაიბადა 1899 წლის 15 (ახალი სტილით 27) ივნისს სანკტ-პეტერბურგში, თავად ალექსანდრე ზაქარაის ძე ჭავჭავაძისა (1870-1930) და მარია პავლეს ასულ როძიანკოს (1877-1958) ოჯახში.

კახეთში თავად ჭავჭავაძეთა ორი შტო ცხოვრობდა. პირველი შტო (რომლის წარმომადგენელიც იყო ზემოხსენებული პავლე ჭავჭავაძე) სახლობდა სოფელ წინანდალში, ხოლო მეორე (რომლის წარმომადგენელიც იყო დიდი ილია ჭავჭავაძე) — ყვარელში მკვიდრობდა.

პავლე ჭავჭავაძის პაპა — ზაქარია გულბაათის ძე ჭავჭავაძე (1824-1905) იყო ცნობილი სამხედრო მოღვაწე, კავალერიის გენერალი და გენერალ-ადიუტანტი. მას ცოლად ჰყავდა მარიამ (კაკო) დავითის ასული ჭავჭავაძე (1849-1921). ეს უკანასკნელი იყო ასული გენერალ-მაიორ დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძისა (1817-1884) და შვილიშვილი გამორჩენილი ქართველი პოეტი-რომანტიკოსის ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძისა (1786-1846). აქვე დავსძენთ, რომ დავით ალექსანდრეს ძე ჭავჭავაძეს ცოლად ჰყავდა მეფე გიორგი XII-ის ძის ილია ბატონიშვილის ასული ანა გრუზინსკაია (1828-1905) [2, 41].

ამდენად, ზემოხსენებული პავლე ჭავჭავაძე იყო ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე II-ის შთამომავალი (ქალის ხაზით).

თავად ჭავჭავაძეთა რძალი — ნინა გიორგის ასული რომანოვა დაიბადა 1901 წლის 7 (ახალი სტილით 20) ივნისს, მიხაილოვსკში (პეტერგოფის მახლობლად), დიდი მთავრის გიორგი მიხეილის ძე

რომანოვისა (1863-1919) და საბერძნეთის მეფის გიორგი I-ის ასულის მარიამის (1876-1940) ოჯახში.

მამამისი — დიდი მთავარი გიორგი მიხეილის ძე რომანოვი (1863-1919) იყო იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის შვილიშვილი, გენერალ-ადიუტანტი. იმავდროულად იგი სამეცნიერო მოღვაწეობასაც ეწეოდა, იყო ცნობილი ნუმისმატი, რუსული გენეალოგიური საზოგადოების თავმჯდომარე და სანკტ-პეტერბურგში მდებარე რუსული მუზეუმის მმართველი. აქვე უნდა ითქვას, რომ ახალგაზრდობაში მას უყვარდა ქართველი თავადის ასული ნინო ჭავჭავაძე და მისი ცოლად მოყვანა სცადა. ამ სურვილის აღსრულებაში დიდ მთავარს ხელი შეუშალეს საკუთარმა ნათესავებმა, რის გამოც მას 37 წლამდე ოჯახი არ შეუქმნია [9, 332-333].

საგულისხმოა, რომ გ. რომანოვის სიკვდილის შემდეგ, მისი ასული სწორედ თავად ჭავჭავაძეთა რძალი გახდა.

ბ. ჭავჭავაძისა და ნ. რომანოვას ერთადერთი ვაჟი — დავით პავლეს ძე ჭავჭავაძე დაიბადა 1924 წლის 20 მაისს ლონდონში. 1927 წლიდან ეს ოჯახი აშშ-ში გადასახლდა.

დ. ჭავჭავაძე მსახურობდა აშშ-ის შეიარაღებულ ძალებში (1943 წლიდან). უშუალოდ მონაწილეობდა ლენდ-ლიზის პროგრამაში, რომლის თანახმადაც აშშ სსრკ-ს სამხედრო ტექნიკით ამარაგებდა. ომის შემდეგ სამხედრო თარჯიმნად მსახურობდა ბერლინში. მიენიჭა კაპიტნის სამხედრო წოდება. საბრძოლო დამსახურებისათვის დაჯილდოებულია შვიდი მედლით. მსახურობდა აშშ-ის ცენტრალურ სადაზვერვო სამმართველოში. დაამთავრა იულის უნივერსიტეტი (აშშ). მის კალამს ეკუთვნის წიგნი „დიდი მთავრები“, რომელიც 1998 წელს ეკატერინბურგში რუსულ ენაზე გამოიცა. ცხოვრობს ვაშინგტონში.

ჰყავდა სამი ცოლი: I. ელენ ჰუსთედი (დაბ. 1933 წ.); II. ჯეინ კლიპინგერი (დაბ. 1929 წ.); III. ევგენია ვლადიმერის ასული შმიდტი (დაბ. 1939 წ.).

დავით ჭავჭავაძეს ჰყავს ოთხი შვილი: მარიამ (დაბ. 1953 წ.), ალექსანდრა (დაბ. 1954 წ.), ეკატერინე (დაბ. 1960 წ.) და მიხეილ (დაბ. 1966 წ.) ჭავჭავაძეები. თითოეულ მათგანს ჰყავს შვილები.

III. ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვისა და ლეონიდა გიორგის ასულ ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის ქორწინება

მეორე ქორწინება ბაგრატიონებისა და რომანოვების დინასტიათა წარმომადგენლებს შორის ექვსი ათეული წლის წინათ, შვეიცარიაში შედგა.

1948 წელს ემიგრაციაში მყოფმა დიდმა მთავარმა ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმა (1917-1992) ხელი სთხოვა ლეონიდა გიორგის ასულ ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილს (დაბ. 1914 წელს).

ვინაიდან ამ წყვილის ოჯახის წევრები და წინაპრები მეტად მნიშვნელოვანი ისტორიული პიროვნებანი იყვნენ, მათ შესახებ ვრცლად ვისაუბრებთ.

ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა სიძე — ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვი დაიბადა 1917 წლის 17 (ახალი სტილით 30) აგვისტოს, ფინეთის ქალაქ ბორგოში, დიდი მთავრის კირილ ალექსის ძე რომანოვისა (1876-1938) და პრინცესა ვიქტორია-მელიტას (1876-1936) ოჯახში. ამ უკანასკნელის მამის, ედინბურგის ჰერცოგ ალფრედ საქს-კობურგ-გოთას დედა იყო დიდი ბრიტანეთის დედოფალი ვიქტორია (1819-1901) [9, 378-379].

ვლადიმერის პაპა — დიდი მთავარი ვლადიმერ ალექსანდრეს ძე რომანოვი (1847-1909) იყო იმპერატორ ალექსანდრე III-ის ძმა (1845-1894) და ნიკოლოზ II-ის ბიძა [9, 485].

ვ. რომანოვის მამა — კირილე ვლადიმერის ძე რომანოვი (1876-1938) იყო კონტრ-ადმირალი, რუსეთ-იაპონიისა და I მსოფლიო ომების მონაწილე. 1917 წელს იგი ცოლ-შვილთან ერთად ემიგრაციაში წავიდა. ბოლშევიკთა მიერ იმპერატორ საიმპერატორო ოჯახის დახვრეტის შემდეგ, იგი ავტომატურად იქცა გვარში უფროსად და საიმპერატორო ტახტის მემკვიდრედ.

1924 წლის 31 აგვისტოს (ახალი სტილით 13 სექტემბერს) კირილე ვლადიმერის ძე რომანოვმა გამოსცა საგანგებო მანიფესტი, რომლითაც საკუთარი თავი რუსეთის იმპერატორად, ხოლო 7 წლის ვაჟი ვლადიმერ კირილეს ძე — დიდ მთავრად და რუსეთის საიმპერატორო ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადა.

აღნიშნულ მანიფესტში ნათქვამი იყო: „...Я, старший в Роде Царском, Единственный законный Правопреемник Российского Императорского Престола, принимаю принадлежащий Мне непрерываемо титул Императора Всероссийского.

Сына Моего, Князя Владимира Кирилловича, провозглашаю Наследником Престола с присвоением Ему титула Великого Князя Наследника и Цесаревича” [9, 385].

აქვე უნდა ითქვას, რომ კირილე ვლადიმერის ძე რომანოვის მიერ ამ გადაწყვეტილების მიღებას ემიგრანტულ წრეებში არაერთგვაროვანი გამოხმაურება მოჰყვა. რომანოვთა დინასტიის წარმომადგენელთა უდიდესმა ნაწილმა მას მხარი დაუჭირა. მეორე ნაწილმა, რომელთა შორისაც იყვნენ იმპერატრიცა მარია თეოდორის ასული (ნიკოლოზ II-ის დედა) და დიდი მთავარი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე რომანოვი (1856-1929), კირილეს რომანოვის ეს ნაბიჯი ნაადრევად მიიჩნია და დაგმო [9, 385-386].

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ფაქტია, რომ კირილე რომანოვს მართლაც ეკუთვნოდა გვარში პირველობა 1918 წელს დახვრეტილი ნიკოლოზ II-ის, მისი ვაჟის ალექსისა და იმპერატორის ძმის მიხეილის შემდეგ.

ემიგრაციაში მყოფი კირილე რომანოვი, როგორც იმპერატორი, გასცემდა ბრძანებებს, აჯილდოებდა ცალკეულ პიროვნებებს ნოდებებითა და ორდენებით და სხვ.

მამის გარდაცვალების (1938) შემდეგ, დიდმა მთავარმა ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმა 1938 წლის 31 ოქტომბერს გამოსცა მანიფესტი, რითაც საკუთარი თავი რუსეთის საიმპერატორო სახლის მეთაურად გამოაცხადა. მან დაამთავრა ლონდონის უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტი. ცხოვრობდა ჯერ საფრანგეთში, შემდეგ გერმანიაში, ბოლოს კი ესპანეთში [9, 442-443].

რომანოვთა რძალი — ლეონიდა დაიბადა 1914 წლის 23 სექტემბერს (ახალი სტილით 6 ოქტომბერს), თბილისში, თავად გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილისა (1884-1957) და პოლონელი შლიახტიჩის ელენე სიგიზმუნდის (ჩესლავის) ასულ ზლოტნიცკაიას (1886-1979) ოჯახში.

მამამისი — გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1884-1957) იყო დუშეთის მაზრის თავადაზნაურობის წინამძღოლი, ხოლო პაპა — ალექსანდრე ირაკლის ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1853-1918) — რუსეთის საიმპერიო არმიის გენერალ-ლეიტენანტი.

ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა ეს ოჯახი მეფე ერეკლე II-ის შთამომავალია (ქალის ხაზით). კერძოდ, იგი სათავეს იღებს მუხრანის მფლობელი თავადის იოანე ბაგრატიონ-მუხრანბატონისაგან (1756-1800). მათი ახლო ნათესავის — კონსტანტინე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის (1889-1915) შესახებ ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ.

საბჭოთა რუსეთის ჯარების მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, დასავლეთ ევროპაში გადასახლებულ ქართველ ემიგრანტთა შორის ზემოხსენებული გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის (1884-1957) ოჯახიც აღმოჩნდა. მისი ასული მარიამი (1910-1992) თბილისში დაბრუნდა, ხოლო დანარჩენი შვილები: ირაკლი (1909-1977) და ლეონიდა (დაბ. 1914 წ.) — ემიგრაციაში დარჩნენ.

აღსანიშნავია, რომ 1942 წელს, ბერლინში, ქართველ ემიგრანტთა ერთმა ნაწილმა ირაკლი გიორგის ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი (1909-1977) საქართველოს სამეფო ტახტის მემკვიდრედ გამოაცხადა. ქართული ემიგრაციის ეს ფრთა ვარაუდობდა, რომ გერმანიის შეიარაღებული ძალების მიერ კავკასიაში შესვლის შემდეგ შე-

საძლებელი გახდებოდა საქართველოს სამეფოს აღდგენა და ამიტომ ზემოხსენებული ნაბიჯით ერთგვარი თადარიგი დაიჭირა [7, 27].

აქვე უნდა ითქვას, რომ იმ პერიოდში თბილისში ცხოვრობდა ერეკლე II-ის პირდაპირი შთამომავალი (მამაკაცთა ხაზით) — ცნობილი პოეტი და დრამატურგი პეტრე პეტრეს ძე გრუზინსკი (1920-1984), მაგრამ სსრკ-ში არსებული რეჟიმი მას არავითარ შესაძლებლობას არ აძლევდა, რომ საქართველოს სამეფო ტახტზე თავისი კანონიერი პრეტენზია განეცხადებინა (ამაზე მხოლოდ ოცნება თუ შეიძლებოდა). ამის მიუხედავად, მას რეპრესიები მაინც არ დაკლებია.

გერმანიის გენერლის შალვა მაღლაკელიძის (1894-1976) მოგონებებში ვკითხულობთ: „ომის დროს გერმანიაში მესტუმრნენ ირაკლი და მისი მეუღლე და არმიასთან ერთად თან გამომყვნი ჩერნიოვამდე. ჩვენ, ჩვენი ჭკუით, საქართველოში ვბრუნდებოდით, მე თვითონ ვარწმუნებდი ამაში ირაკლის. ქართველებში ხმა გავარდა: ირაკლი ბაგრატიონის გამეფება უნდაო მაღლაკელიძეს საქართველოში! მაგრამ ეს ასე არ იყო. თვითონ ირაკლის ომის მერე საქართველოს ელჩობა უნდოდა დასავლეთში“ [1, 163].

II მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, ზემოხსენებული გიორგი ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის შვილებმა ირაკლიმ და ლეონიდამ თავი მადრიდში მოიყარეს.

ვლადიმერ რომანოვის ნაცნობობა ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა ოჯახთან საკმაოდ საინტერესოდ დაიწყო.

ირაკლი ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილს მეუღლე — იტალიელი გრაფინია მარია ანტუანეტა პასკვინი (1911-1944) ვაჟის — გიორგის (დაბ. 1944 წლის 22 თებერვალს) გაჩენისას გარდაიცვალა.

1946 წელს ირაკლი ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილმა გადაწყვიტა ცოლად შეერთო ესპანელი ინფანტა მარია მერსედეს დე ბურბონ-ბავიერი (1911-1953), რომელიც ესპანეთის მეფის ალფონსო XIII-ის დის შვილი იყო.

ინფანტას მამამ — დონ ფერნანდომ ოფიციალურად სთხოვა დიდ მთავარ ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვს, ეცნობებინა, თუ რამდენად თანასწორი იქნებოდა ზემოხსენებული წყვილის ქორწინება.

დიდმა მთავარმა ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმა დონ ფერნანდოს წერილობით აცნობა, რომ აღნიშნული ქორწინება თანასწორი იქნებოდა. 1946 წლის 5 დეკემბერს კი მან გიორგი ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის ოჯახი ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის უფროს შტოდ გამოაცხადა [8, 304-305].

მართალია, აღნიშნული გადაწყვეტილების მიღებისას, საქართველოს სამეფო ტახტის ჭეშმარიტი მემკვიდრე — ზემოხსენებული პეტრე პეტრეს ძე გრუზინსკი თბილისში ცხოვრობდა, მაგრამ უდავოა, რომ ემიგრაციაში მისი უფლებების აღიარების იურიდიული

ფაქტიც კი საკმარისი იქნებოდა ამ პიროვნების ფიზიკურად გასაზადგურებლად.

ვფიქრობთ, სწორედ ამით აიხსნება ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის უფროს შტოდ ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა ოჯახის გამოცხადება ქართული ემიგრაციის რადიკალური ფრთის მიერ (1942 წ.). მათ იმხანად არსებული პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე გადაწყვიტეს, რომ ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმბოლოდ ემიგრაციაში მყოფი პიროვნება დაესახათ, ხოლო მათი გადაწყვეტილება შემდეგ დიდმა მთავარმა ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმაც დაადასტურა (1946).

ბუნებრივია, რომ გენერალისიმუს ფრანკოს ნებართვით ესპანეთში თავშეფარებულ ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილთა ოჯახს, განსხვავებით თბილისში მცხოვრები პეტრე გრუზინსკისაგან, საბჭოთა რეჟიმის მსახვრალი ხელი ადვილად ვერ მისწვდებოდა.

ზემოთქმულთან დაკავშირებით გენეალოგი ე. პჩელოვი წერს: „Владимир Кириллович... издал акт, в котором признал «царское достоинство старшей ветви семьи Багратионов», то есть, по сути, сделал Багратион-Мухранских владетельной династией. Впоследствии, после венчания с Леонидой Георгиевной... он считал свой собственный брак равнородным» [9, 444].

საგულისხმოა, რომ ზემოხსენებული აქტის მიღებისას დიდი მთავარი ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვი თავის მომავალ მეუღლეს ლეონიდა ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილს ჯერ არ იცნობდა.

ლეონიდას პირველი მეუღლე იყო აშშ-ის მოქალაქე, წარმოშობით შოტლანდიელი სამნერ მურ კირბი (1895-1945), რომელიც ნაციტურ საკონცენტრაციო ბანაკში გარდაიცვალა. მათ შეეძინათ ასული — ელენე კირბი (დაბ. 1935 წ.).

1947 წელს ვ. რომანოვმა მადრიდში ყოფნისას შემთხვევით გაიცნო ლეონიდა გიორგის ასული ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილი და მისი ცოლად მოყვანა გადაწყვიტა.

თუ რატომ შეაჩერა თავისი არჩევანი დიდმა მთავარმა ლეონიდაზე, ამის თაობაზე რუსი მკვლევარი ვლადისლავ დუმინი მიუთითებს: „Вопрос о браке главы императорского дома был не только его личным делом, хотя решение, оставалось за ним. Тетя, инфанта Беатриса, желала бы женить его на одной из многочисленных испанских принцесс. Был возможен и традиционный для Романовых династический союз с какой-нибудь немецкой династией. Но все понимали, что «иностраный» брак, в династическом отношении вполне приличный, в тех условиях означал реальную угрозу потери династией ее «русскости»...

Леонида Георгиевна была ослепительно хороша и, думается, именно это ее природное очарование и ум, а не сухие династические

соображения определили выбор Владимира Кирилловича. Можно рискнуть предположить, что великого князя привлекла в ней и способность понять его миссию, разделить с ним ответственность и заботы не просто из чувства долга, а увлеченно и искренне... Она по воспитанию была такой же абсолютно русской, как и выросшие в России Ольденбургские и Мекленбургские принцессы — Родственницы Романовых» [8, 220-221].

1948 წლის 12 აგვისტოს, შვეიცარიის ქ. ლოზანაში ვლადიმერ რომანოვსა და ლეონიდა ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილს შორის სამოქალაქო ქორწინება გაფორმდა. მეორე დღეს, ლოზანის ბერძნულ ეკლესიაში წყვილმა ჯვარი დაიწერა [8, 221].

მართალია, ამ ქორწინებასთან დაკავშირებით დიდი მთავრის ნათესავების ნაწილმა უკმაყოფილება გამოხატა, მაგრამ ნაწილი კმაყოფილი დარჩა.

1949 წლის ივლისში ვ. რომანოვის ბიძამ, დიდმა მთავარმა ანდრეი ვლადიმერის ძე რომანოვმა (რომელიც ვ. რომანოვის შემდეგ გვარში უფროსად ითვლებოდა), შეადგინა რუსეთის საიმპერატორო სახლის წევრთა განცხადების პროექტი, რომელშიც იგი მიუთითებდა, რომ „Супруга главы Российского императорского дома удовлетворяет всем необходимым условиям: она православная, русская по рождению, при этом «принадлежит к одному из стариннейших родов Багратидов, процарствовавших в Грузии с конца VI века до начала XIX века» [8, 222].

განსაკუთრებით მკაცრად იყო ჩამოყალიბებული ამ განცხადების პროექტის დასკვნა, რომელშიც ვკითხულობთ: „Мы считаем брак Великого князя Владимира Кирилловича с Великой княгиней Леонидой Георгиевной исторически и политически правильным, приветствуем вступление ее в число членов нашего дома, признаем могущее быть у них потомство полноправным во всех отношениях» [8, 222].

1953 წლის 23 დეკემბერს ლეონიდას მადრიდში შეეძინა ასული — მარია, რომელიც მამის გარდაცვალების (1992 წ.) შემდეგ რუსეთის საიმპერატორო სახლის მეთაურად ითვლება.

1976 წლის 11 ივლისს დიდი მთავრინა მარია ცოლად გაჰყვა ჰოჰენცოლერნთა დინასტიის წარმომადგენელ პრინცს ფრანც-ვილჰელმ-ვიქტორ-ქრისტოფორ-სტეფან პრუსიელს (დაბ. 1943 წ.), რომელიც გერმანიის იმპერატორ ვილჰელმ II-ის შვილთაშვილია (უმცროსი შვილიდან). მართლმადიდებლური წესით მონათვლის შემდეგ (რაც ჯვრისწერამდე მოხდა), მას მიხეილ პავლეს ძე ეწოდა [8, 321-322].

დიდმა მთავარმა ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვმა სიძეს უბოძა დიდი მთავრის ტიტული და დააჯილდოვა წმ. მოციქულ ანდრია პირველწოდებულის ორდენით [9, 445].

1981 წლის 13 მარტს დიდ მთავრინა მარიას მადრიდში შეეძინა ვაჟი — გიორგი. ეს სახელი მას დედამ თავისი პაპის — გიორგი ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილისა და ბიძაშვილის გიორგი ერეკლეს ძე ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის პატივსაცემად დაარქვა. მანვე მიიღო დედისეული გვარი — რომანოვი. ბავშვის დაბადების შემდეგ მისი მშობლები მალევე დაშორდნენ [8, 327].

რომანოვთა დინასტიის წარმომადგენელთა ერთი ნაწილი დღემდე უარყოფს გიორგი რომანოვის უფლებას — ითვლებოდას რუსეთის საიმპერატორო ტახტის მემკვიდრედ. მათ გიორგის დაბადებისთანავე განაცხადეს: „Счастлиное событие в Королевском Прусском Доме не касается Объединения членов рода Романовых, так как новорожденный Принц не принадлежит ни Императорской Российской Фамилии, ни Дому Романовых... Все вопросы династического характера могут решаться лишь великим русским народом на русской земле“ [9, 445].

მიუხედავად ამისა, დიდი მთავრის გიორგი რომანოვის უფლებებს აღიარებენ: რუსეთის ემიგრაციის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მსოფლიოს სამეფო სახლები და რუსეთის ფედერაციაში მოქმედი მონარქისტული ორგანიზაციები.

ამჟამად დიდი მთავარი გიორგი რომანოვი ესპანეთში ცხოვრობს. მან თავის ბებიასა და დედასთან ერთად რამდენჯერმე იმოგზაურა რუსეთში.

აქვე დავსძენთ, რომ დიდი მთავარი ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვი თავის მეუღლესთან, დიდ მთავრინა ლეონიდა გიორგის ასულთან ერთად 1991 წლის ნოემბერში პირველად ეწვია სანკტ-პეტერბურგს. რუსეთში ყოფნისას მან მხარდაჭერა გამოუცხადა რუსეთის ფედერაციის მაშინდელ პრეზიდენტ ბორის ელცინს.

1992 წლის 21 აპრილს დიდი მთავარი ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვი მაიამში (აშშ) გარდაიცვალა. იგი დაკრძალულია სანკტ-პეტერბურგში, პეტრე-პავლეს ტაძარში, დიდ მთავართა საძვალეში [9, 446].

ამრიგად, რუსეთის საიმპერატორო სახლის თანამედროვე მეთაურად და ტახტის მემკვიდრედ ითვლება დიდი მთავრის ვლადიმერ კირილეს ძე რომანოვისა და დიდი მთავრინა ლეონიდა გიორგის ასულ ბაგრატიონ-მუხრანბატონიშვილის შვილიშვილი — 27 წლის დიდი მთავარი გიორგი რომანოვი.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. *შალვა მაღლაკელიძე*, მოგონებანი, წგნ.: „ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ II მსოფლიო ომში“, მასალები გამოსაცემად მო-

ამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო *ვიქტორ რცხილაძემ*, თბ., 1994.

2. *იური ჩიქოვანი*, თავადი ჭავჭავაძეები, თბ., 2002.
3. *ნიკო ჯავახიშვილი*, ნარკვევები ქართველი და ადიღელი ხალხების ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 2005.
4. *Войков В.*, С царем и без царя, Воспоминания последнего дворцового коменданта государя императора Николая II, Москва, 1995.
5. *Горгидзе М.*, Грузины в Петербурге (страницы летописи культурных связей), Тб., 1976.
6. *Дворянские роды Российской империи*, т. III, Князья, под редакцией С. Думина, Москва, 1996.
7. *Джавахишвили Н.*, Грузины под российским флагом (Грузинские военные и государственные деятели на службе России в 1703-1917 гг.), Тб., 2003.
8. *Думин С.*, Романовы (Императорский дом в изгнании), Семейная хроника, Москва, 1998.
9. *Пчелов Е.*, Романовы. История династии, Москва, 2002.

Prof. Dr. Niko Javakhishvili

Chief scientist-researcher of the Modern History Department of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

MARRIAGES OF GEORGIANS WITH THE REPRESENTATIVES OF THE ROMANOV'S DYNASTY

Summary

In the first half of the XX th century three members of the Georgian Nobility bounded their fates with the representatives of the Romanov's Royal Dynasty.

Two of them – Prince *Konstantin Bagration-Mukhranski* (1889-1915) and Princess *Leonida Bagration-Mukhranskaia* (b.1914) were the representatives of the owners of Mukhrani (in Kartli) branch of the Bagrationi Royal Dynasty; The third was Prince *Pavel Chavchavadze* (1899-1971).

All three of them were descendants (woman's line) of the famous Georgian king *Erekle II* (1720-1798).

Кикнадзе В. И.

Директор Института истории и этнологии
им. Ив. Джавахишвили, профессор ТГУ

ПРОБЛЕМЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОЙ ГРУЗИИ

“A potentia – ad actum”

«От возможного – к действительному»

Создание полноценного гражданского общества – необходимая данность для любого народа стремящегося построить государство либерально-демократического толка. Такая же проблема стоит и перед нынешней Грузией.

До того, как непосредственно рассмотрим положение дел в Грузии с этой точки зрения, считаем необходимым ответить на вопросы общего характера: 1) что представляет из себя либеральная демократия, необходима ли она всем народам и 2) в каком соответствии находится гражданское общество с либеральной демократией.

Каким бы незыблемым и нерушимым ни казалось на первый взгляд то или иное тоталитарное государство (правого или левого толка), в долгосрочной перспективе оно обречено на болезненный процесс кризиса и неопределенности. Это обуславливается, во-первых, кризисом легитимности правления (который когда-нибудь, но непременно наступает) и во-вторых, неэффективностью экономики (может быть, в обратной последовательности).

Правители таких государств, часто тешат себя мыслью о том, что данный (подвластный им) народ не похож на других, что он не может и не хочет жить без строгой регламентации и указаний «сверху».

Такая картина ярко и недвусмысленно показана в романе Кэна Кизи «И кто-то перелетел через гнездо кукушки» (1962). Дом душевнобольных потрясает вновь прибывший пациент, который старается взбунтовать смиренных и покорных больных, но вскоре выясняется, что никто из них не хочет жить вне «дурдома», и все

добровольно возвращаются в «родной», расписанный по часам и процедурам дом.

Об этом же говорится в стихотворении Евг. Евтушенко «Песнь голубого песка» (1967). Выбравшись из клетки, песец испытал сильную эйфорию от бескрайней свободы и воли. Но вскоре, когда наступает время принятия пищи, оказывается, что песец потерял все навыки самостоятельного добывания ее. Поэтому, проголодавшись, он возвращается и залезает в свою «родную» клетку несмотря на то, что он хорошо осведомлен, какой конец его там ждет. Квинтэссенция стиха передана в поэтической фразе: «Дитя неволи для свободы слаб!».

Приведенные здесь художественные примеры, безусловно, имеют реальные основания в жизни. Но, как показывают примеры из истории, сохранить «родные клетки» в нетронутом виде, становится все тяжелее. О причинах этого мы уже говорили, к чему надо добавить общее стремление человечества к большей свободе.

Централизованная и суперцентрализованная экономика может быть эффективной лишь на небольшом отрезке времени (особенно с исторической точки зрения), после чего начинается затяжной кризис (вспомним хотя бы прекрасные письма Вл. Г. Короленко Ан. Луначарскому для передачи В. И. Ленину о необходимости изменения жесткой централизации в экономике; по нашему мнению, в первую очередь следствием именно этих писем и явилась политика т. н. «НЭП»-а).

В том случае же, если суперцентрализованное государство допустит существование частного экономического сектора, оно уже не сможет оставаться полноценным тоталитарным строем. Рано или поздно возникнет конфликт между степенью экономической и политической свободы. Тут и встает вопрос о типе государственного устройства, который наиболее приемлем с точки зрения развития, с одной стороны, свободной рыночной экономики и обеспечения свободной политической жизни, с другой. На сегодняшний день таким типом государственного устройства может считаться лишь либеральная демократия. Дж. Браис еще в начале XX века следующим образом классифицировал либеральные и политические свободы: 1) гражданская свобода (освобождение личности и собственности от жесткого контроля); 2) религиозная свобода (свободное выражение религиозных воззрений и свобода проведения религиозных обрядов); 3) политическая свобода (свобода граждан и массмедиа выявлять свой политические воззрения во всех тех случаях, когда они не создают опасность благополучию всего общества). Демократия, со своей стороны, в первую очередь обеспечивает права граждан выбирать руководство на любом уровне, а также право самим быть избранными во все легитимные органы правления. Тут и переплетаются либеральные и

демократические права [1, 53-54]. В экономике либерализм подразумевает свободу рыночной активности, основываясь на незыблемом праве собственности. Эти общие положения, конечно, не означают того, что страны либеральной демократии абсолютно тождественны. Среди них, безусловно, встречаем разные вариации, исходя из специфики страны.

Возникает и такой вопрос: так ли уж универсальна либеральная демократия? В свое время, например, известный русский мыслитель Н. Бердяев скептически оценивал этот тип государственного устройства. Он писал: «Свобода — вечное начало человеческой души, душа есть — свобода ... но нельзя извечное начало свободы связывать с преходящими политическими формами, скажем, с либерализмом и демократией. Проблема свободы гораздо глубже, чем проблема либерализма. В либерализме она не имеет достаточного основания. Демократия же, исходя из своих принципов, подчиняет личность верховенству нации» [2, 36].

Критикуя либеральные демократии, возможно, вполне справедливо, Н. Бердяев не предлагает чего-либо лучшего. Он лишь ссылается на феномен «души». Такая постановка вопроса в политическом и экономическом плане не может быть приемлема.

Безусловно лишь то, что, как и все на этом свете, и этот тип устройства нельзя превращать в догму и во всем слепо копировать его. Еще в XVIII веке выдающийся грузинский мыслитель Алекопандридзе (1855-1802), верный последователь идей французских просветителей, писал по этому поводу: «Каждый разумный законодатель обязан сперва удовлетворить три требования и только затем представить своему народу законодательство. Первое — это соответствие (закона) со временем, второе — соответствие с обычаями народа и третье — соответствие (законов) с природными условиями (данного региона)» [3, 3-5].

Кризис тоталитарных режимов, сам по себе, еще не значит того, что на их месте автоматически появятся государства либерально-демократического направления: «либеральные идеи не имеют никакой силы без их живых исполнителей», — справедливо отмечает Фр. Фукуяма [4, 62].

Вот тут и необходимо «включить» механизм действия гражданского общества. Это именно та сила, которая препятствует сползанию государственных структур (и личностей) к авторитаризму и тоталитаризму.

Что касается ситуации конкретно в Грузии, оказалось, что, как и на всем постсоветском пространстве, создать полноценно функционирующее гражданское общество, не так-то просто.

Процесс, правда, начался после распада СССР (были и отдельные общества, схожие по функциям с неправительственными организациями, и в XIX веке), но многие субъективные и объективные процессы мешали и мешают полноценному функционированию такого общества.

В нынешней Грузии, по разным подсчетам, зафиксировано до 6.000 неформальных неправительственных организаций (НПО). Безусловно, эти организации составляют фундамент любого гражданского общества, но реально дееспособных из них примерно – 50.

Особенно остро существование или отсутствие гражданского общества чувствуется во время глубоких политических кризисов. Так например, во время свержения президента З. Гамсахурдия (рубеж 1991-1992 гг.) гражданское общество в Грузии не смогло как-либо проявить себя. Хотя сами граждане в большинстве своем были против насильственного свержения, но это касалось лишь количества граждан, которое не переросло в качество. Что же касается ноября 2003 года, тут мы видим уже качественно новую ступень гражданского общества. Во время смены власти Э. Шеварднадзе, решающую роль сыграли три института гражданского общества: политические партии, массмедиа и неправительственные организации. Правда, из этих трех компонентов львиная доля приходилась на первые два и только третье место занимали НПО, но в целом ситуация резко отличалась от 90-х гг. XX в. [5, 55-56].

Совершенно ясно, что без активности гражданского общества как до ноября 2003 года, так и во время этих событий, результат мог быть совершенно иным. Особенно это касается бескровной смены власти. «Народ» и «общество» без организации и институционализации – безликая масса, которая не сможет стать полноценным субъектом политических процессов. Именно институты гражданского общества являются теми инструментами, благодаря которым строятся приемлемые отношения между лидерами и народом, между властью и обществом.

В грузинском обществе вызывает споры вопрос, должны ли быть неправительственные организации политически ангажированными или сравнительно нейтральными. Согласно одной версии, НПО должна придерживаться нейтральной позиции по отношению к политическим партиям, лидерам и т. д. [6, 78]; Согласно же другим воззрениям, такое положение дел неприемлемо и даже догматично [5, 56-58]. Г. Нодия утверждает, что НПО должна не скрывать, а ясно излагать свои симпатии-антипатии по отношению к разным политическим силам. Правильность своего суждения Г. Нодия подкрепляет реальным примером из новейшей политической истории Грузии. Он приводит

такой пример: представительница одной из НПО Нана Какабадзе при свержении З. Гамсахурдия открыто приветствовала этот факт, во время же ноябрьских событий 2003 года, твердо настаивала на нейтралитете всех НПО по отношению к происходящим событиям [5, 58]. Таким образом, сам собой вытекает вывод, что, как отдельные члены неправительственных организаций, так и НПО в целом фиксируют свои позиции по отношению к происходящим событиям. Сохранение нейтральных позиций по отношению к отдельным личностям и партиям, по нашему мнению, вовсе не значит оставаться нейтральными по отношению к принципам и событиям [срн. 6, 78].

На нынешнем этапе развития гражданского общества в Грузии намечается несколько и других вопросов: 1) целесообразно ли усиливать позиции правящих кругов кадрами НПО, или более приемлема позиция стороннего наблюдателя и цензора правительства, 2) следует ли строго оппонировать курсу властей или придерживаться одновременного оппонирования и сотрудничества. Думаем, эти вопросы должны решаться в конкретных обстоятельствах и конкретными НПО.

Основной проблемой неправительственных организаций на сегодняшний день все-таки является то, что со стороны большинства членов общества заметно отчуждение и недоверие по отношению к НПО. Это частично вызвано тем, что сеть неправительственных организаций более или менее уже сформировалась, но она не включает в себя большинства членов общества. Постараемся в двух словах объяснить причины такого недоверия. 1) Основные источники финансирования НПО – зарубежные фонды, что для части общества является уже причиной скепсиса. 2) Провозглашаемые НПО цели не всегда понятны и приемлемы для большинства населения. 3) Нередко НПО дискредитируют себя. Это, в первую очередь, выражается в погоне за финансами и грантами, а не реальными реализованными делами. 4) Налицо малое число тех мероприятий, которые реально улучшили ту или иную сторону жизни общества. 5) Агрессивная пропаганда против НПО, которая ведется с разных «фронтов»: правительства, части оппозиции, фанатичных приверженцев разных течений и т. д.

Исходя из всего вышесказанного, общество ведет борьбу за свои права как бы обходя и игнорируя НПО. Это может привести к тому что, во-первых, создастся как бы элита неправительственных организаций и во-вторых, усилится процесс отчуждения гражданского общества от неправительственных организаций [7, 54-55].

Безусловно, международная поддержка (как финансовая, так и другого рода) для всех НПО более чем необходима. Но это одновременно «представляет и положительную сторону дела и

ответственность. (Поддержка) ценна потому, что она способствует организации эффективной внутренней коммуникации ведения информативных компаний, (она способствует) также тому, чтобы иметь разветвленную сеть для активизации открытости по отношению к международному сообществу. Вследствие (этих мероприятий) тот или иной режим становится более открытым, и его преступные шаги могут быть быстро разоблачены. Но это (т. е. международная поддержка – В. К.) и ответственность, так как они (НПО – В. К.), как и любая организация, являются субъектами разных законов, установлений, регуляций, что и можно будет использовать против них, если они будут уж слишком досажать власть держащим» [8, 83].

Во всех постсоветских обществах, которые стремятся направить своё развитие по демократическому руслу, труднопреодолимым препятствием является также порочный круг власти. В этом плане как наиболее удачный, приводят пример Грузии, где удалось сломать такой круг правления Э. Шеварднадзе [8, 93-94].

В Грузии за последние 15-17 лет зафиксирована самая большая активность на всем Кавказе по созданию НПО. При этом большинство из них действуют или зафиксированы в столице и лишь небольшая часть – в регионах.

Согласно грузинскому законодательству, возможны две формы НПО: объединение и отдельный фонд. На практике лишь каждая десятая из зарегистрированных НПО действует, и малая их часть развивается в организационном смысле, т. е. имеет соответствующую их активности экипировку, офис, разные источники финансирования, разделение исполнительных и надзорных функций, ясно сформулированную цель и сотрудников, работающих на долгосрочной основе. Бюджет НПО зависит обычно от зарубежных спонсоров, и весьма скромная часть финансов поступает из местных фондов [9, 2].

После 2003 года деятельность НПО заметно активизировалась. Недавно семь весомых и активных НПО объединились в сообщество: «Civic Initiative Center» (CIC). Главными из них являются: Кавказский Институт мира, демократии и развития (CIPDD), Центр стратегических исследований и развития Грузии (CSRDG), Институт гражданского общества (CSI), Грузинская ассоциация Объединенных Наций (UNAG), и др. Стратегическими целями CIC являются:

1. Всемерно способствовать развитию гражданского общества, а также росту влияния общества на формирование гражданской политики;

2. Поддержка профессионального роста организаций гражданского толка, путем улучшения их управления, усиления связей с обществом и создания партнерской сети;

3. Расширение демократической практики НПО путем внедрения в их деятельность инновационных методов и подходов;

4. Создание общего благоприятного фона для сотрудничества между гражданами, некоммерческих организаций, правительства, бизнес-сектора, и т. д. [10, 2-4].

4-8 мая 2007 года по инициативе стран-партнеров Грузии, Грузинской ассоциации Объединенных Наций и СИС состоялся Второй Форум организаций гражданской направленности. В форуме принимало участие 70 НПО, представители посольств, бизнеса, правительства и массмедиа.

Все НПО, представленные на форуме, имели возможность продемонстрировать свои цели, задачи, достижения, публикации по данной теме. Состоялось также награждение наиболее успешных организаций [10, 4-5].

Как видим, налицо явный прогресс на пути создания гражданского общества. Вместе с тем, имеются реальные трудности и проблемы. Их можно суммировать и сгруппировать в три основные части:

1) Со стороны правительства неотложной задачей является оформление прокурмента с сетью гражданских, неправительственных организаций. Прокурмент подразумевает передачу части функций правительства (особенно в образовательной, социальной, правозащитной сферах) неправительственным организациям. При этом правительство обеспечивает сеть НПО достаточными финансами. После этого государство будет апеллировать к обществу не с помощью прямых директив, а посредством институтов гражданского общества. Как следствие, с одной стороны, будем иметь полную систему демократического правления, а с другой стороны, – гражданское общество как активно действующую систему [11, 42-43].

2) Со стороны общества в целом требуется большее доверие к НПО и более интенсивное сотрудничество с ними. В этой связи, для большинства населения Грузии актуально определение Р. Линда, относящееся к т. н. «древним народам». Он писал: «Древние народы, как правило, ориентированы на прошлое [...], а на будущее они смотрят с опаской. К этому добавляются нестабильность и процессы дезинтеграции, что еще более усиливает их ностальгию о «золотом веке». А в это время жизнь развивается, следуя современным законам» [12, 88].

Кроме этого меткого определения, имеются конечно и другие проблемы. Например, слишком разная социальная, этническая, религиозная структура общества и связанный с этим слишком разный менталитет; недостаточный уровень политического сознания,

ностальгия большинства старшего поколения по «твердой руке», циничность и апатичность части молодежи и т. д.

3) Со стороны НПО необходима более веская и яркая демонстрация обществу и отдельным его членам выгод их деятельности; отказ от невыполнимых, зачастую спекулятивных обещаний, рассчитанных только на сиюминутную выгоду. Г. Нодия (в недавнем прошлом активный член НПО) писал по этому поводу: «... общество, в свою очередь, должно понять, что невозможно решать проблемы в один день [...], мы должны выработать средства сотрудничества и диалога с представителями власти, так же, как средства давления на них, что мы и делаем за последнее 10-15 лет» [13, 1-3].

В заключение можем констатировать, что грузинское общество медленно, с зигзагами, с трудом преодолевает тяжкий груз столетий и недавнего прошлого, но все-таки оно движется в правильном направлении.

Использованная литература и Интернетсайты:

1. J. Bryce, Modern democracies, vol. 1, New York, 1931.
2. Н. Бердяев, Судьба человека в современном мире, перевод на грузинский язык Б. Брегвадзе, Изд. «Логос пресс», Тбилиси, 2001 (обратный перевод наш – В. К.).
3. Ал. Амилахвари, Мудрец Востока, перевод на новогрузинский язык, комментарии и издание В. Кикнадзе, «Библиотека избранных», №26, Тбилиси, 1997.
4. Френсис Фукуяма, Конец истории, перевод на грузинский язык и издание Национального фонда демократии, Тбилиси, 1999.
5. Г. Нодия, Роль институтов гражданского общества в «революции» // Гражданское общество после «Революции роз»: перспектива и вызовы, CIPDD, Тбилиси, 2004 (на груз. яз.).
6. Т. Шергелашвили // Роль институтов гражданского общества в «революции». Гражданское общество после «Революции роз»: перспектива и выводы СРДД, Тбилиси, 2004 (на груз. яз.).
7. Г. Тевзадзе, Гражданское общество // Формирование демократии в Грузии; Развитие демократического общества в Грузии, материалы к дискуссии №7, (май), Тбилиси, 2003 (на груз. яз.).
8. Al. Markarov, Romana Careja, Opposition in Russia, Armenia, Tajikistan and Kyrgystan: comparative analysis of formation and development // Материалы участников II Летней школы молодых историков стран СНГ: Власть и общество, С/Петербург, 15-16 августа 2007 г. (перевод наш).

9. www.investmentguide.ge/pages/contru_owerwiew/politics/society/ngo/
10. www.una.ge/eng/avtdetai/.php?group=artisles&d=11
11. Г. Тевзадзе, Грузия: симуляция власти, Тбилиси, 1999 (на груз. яз.).
12. R. S. Lynd, Knowledge for what? New York, 1938.
13. <http://www.civil.ge/eng/detailphp?id=8106>

Vazha Kiknadze

*Director of the Institute of History
and Ethnology, Tbilisi, Georgia*

PROBLEMS OF CIVIL SOCIETY FORMATION IN MODERN GEORGIA

Summary

Civil society is a superfine social mechanism and it is difficult enough to put it in action. In order to ensure the real functioning of the society and not to simulate its functioning, a number of preconditions are necessary, in the first place the readiness of the society members for the creation of civil society.

In Georgia, as well as in most post-Soviet countries, the formation of civil society is connected with both objective and subjective difficulties. Some of those are as follows: a) creation of real and efficient, politically unengaged non-government organizations (NGOs); b) execution by the state of a procurement with such NGOs, i.e. an agreement according to which the state delegates a part of its social-political functions (as well as financial resources) to the NGO network.

Proceeding from the above, we can state that nowadays in Georgia, NGOs are not basic and institutional parts of civil society but coincide with the concept of civil society. Such a situation in its turn gives NGO no opportunity to fulfil a mediation function between the political forces and the society.

ელდარ ბუბულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, იუ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობის ისტორიიდან

XIX ს. 60-იანი წლებიდან ახალი ეტაპი იწყება რუსეთის ცარიზმის სასულიერო მოღვაწეობაში. ამ პერიოდიდან ცარიზმი კავკასიაში, კერძოდ კი საქართველოში, თავისი სარწმუნოებრივი პოლიტიკის გატარებისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სამისიონერო საქმიანობას. ამავდროულად საუკუნის პირველ ნახევარში ამ მიზანს ემსახურებოდა „ოსეთის სასულიერო კომისია“, მაგრამ კავკასიის შემოერთების დასრულების შემდეგ აშკარა გახდა, რომ იგი ვეღარ პასუხობდა იმპერიის კოლონიურ ინტერესებს. რუსეთის ხელისუფლებამ სერიოზულად ფიქრობდა იმაზე, თუ როგორ ჰყოლოდა მორჩილებაში იარაღის ძალით დაპყრობილი მთიელები. კავკასიის რუსულადმინისტრაციას ამ ამოცანის განხორციელება სასულიერო პირების მეშვეობით სურდა. მათ მიაჩნდათ, რომ სამისიონერო საქმიანობა იყო ის საშუალება, რითაც შესაძლებელი იქნებოდა კავკასიის მთიელ ხალხთან შემოქმედებითი ურთიერთობის დამყარება, ახალი საზოგადოების ძირითადი ამოცანა უნდა ყოფილიყო მთიელ ხალხში შერყეული რწმენის განმტკიცება, წარმართთა შორის მისი გავრცელება და მაჰმადიანთა მოქცევა ქრისტიანობაზე. რუსეთი თვლიდა, რომ სარწმუნოებრივი სხვაობა დიდი დამაბრკოლებელი საშუალება იყო ამ კუთხის მოსახლეობის სრული დამორჩილებისათვის [1, 744]. აქედან გამომდინარე, მათი აზრით, სარწმუნოებრივი ერთობის შემთხვევაში, ადვილი იქნებოდა მთიელი ხალხის ასიმილაცია.

ახალი ტიპის სამისიონერო საზოგადოების დაარსების ინიციატორად, XIX ს. 50-იან წლებში, საქართველოს საეგზარქოსოსთან ერთად, გამოდიოდა კავკასიის მაშინდელი მეფისნაცვალ ალექსანდრე ბარიატინსკი (1856-1862). მეფისნაცვალს ძალზე აფიქრებდა ახლადშემოერთებული მთიელი ხალხის მომავალი. მისი აზრით, შე-

უძლებელი იყო მართო სამხედრო ძალით მათი მორჩილებაში ყოლა. ამიტომ იგი, პეტერბურგში, სასულიერო და საერო ხელისუფლებისადმი წარდგენილ მოხსენებებში, მთავარ ამოცანად მიიჩნევდა, ამ კუთხეში სასულიერო მოღვაწეობის გააქტიურებას. ალ. ბარიატინსკი, პირველ რიგში, ითხოვდა საქართველოში შემომავალ სამხედრო გზაზე მცხოვრებ ქართველთა და არაქართველთა შორის ქრისტიანობის გავრცელებისათვის ეკლესია-მონასტრების აღდგენას და სასულიერო სასწავლებლების გახსნას. „ამ სასწავლებლების შექმნა არის მართლმადიდებლური სახელმწიფოს ვალი. საქმე ეხება საკითხს, რომლის მიმართ რუსეთს არ შეუძლია გულგრილი დარჩეს“, - ატყობინებდა იგი პეტერბურგს. მისი აზრით, მხოლოდ ამ მეთოდით იყო შესაძლებელი მთიელი ხალხის პოლიტიკური დამორჩილება [2, 14]. ალ. ბარიატინსკის წინადადებას პეტერბურგში ყურადღებით მოეკიდნენ და იგი დეტალური შესწავლისათვის რუსეთის სინოდის ობერპროკურორს გადასცეს. საერო ხელისუფლების მიერ მონონებული კავკასიის მეფისნაცვლის მოსაზრებანი რუსეთის სინოდმა კარგ პოლიტიკურ ნაბიჯად მიიჩნია კავკასიაში სარწმუნოებრივი პოლიტიკის გატარებისათვის.

ახალი საზოგადოების დაფუძნებისათვის, გათვალისწინებულ იქნა ის შეცდომები, რომლებიც მის წინამორბედ „ოსეთის სასულიერო კომისიას“, ჰქონდა. პირველ რიგში, ყურადღება მიაქცევს კადრების მომზადების საკითხს. მისიონერებად უნდა გაეგზავნათ რუსული სასულიერო სასწავლებლების კურსდამთავრებულნი. საზოგადოებას უნდა ეზრუნა მისიონერთა უსაფრთხოებაზე. ქრისტიანულ ზნეობასთან ერთად, მათ კარგად უნდა შეესწავლათ იმ ხალხთან ისტორია და ყოფა, სადაც სამოღვაწეოდ იქნებოდნენ გამწესებულნი. მისიონერებად, ძირითადად, უნდა გაგზავნილიყვნენ რუსი სასულიერო პირები [3, 245]. დასაშვებად მიაჩნდათ სამისიონერო მოღვაწეობაში ჩაერთოთ არარუსი სასულიერო პირებიც. ამ შემთხვევაში, მათი შერჩევა უნდა მომხდარიყო პოლიტიკური და ზნეობრივი ნიშნის მიხედვით. სამისიონერო მოღვაწეობის დროს, სარწმუნოების გავრცელებასთან ერთად, მისიონერი ვალდებული იყო, ადგილებზე რუსეთის იმპერიული პოლიტიკა გაეტარებინა. მათი მოვალეობა იყო ადგილობრივ მოსახლეობასთან მჭიდრო კავშირის დამყარება. უნდა გაეზიარებინათ მათი ჭირ-ვარამი, ოღონდ კრიტიკა არ უნდა შეხებოდა არსებულ პოლიტიკურ რეჟიმს, პირიქით, მათი მოღვაწეობა იმ გზით უნდა წარმართულიყო, რომ მრევლი „დაერწმუნებინათ რუსეთის ჭეშმარიტ დიდებაში“ [3, 1-2]. ამასთან ერთად, მისიონერთა უპირველესი ამოცანა იყო, ადგილობრივი მოსახლეობა არა მართო სარწმუნოებრივად, არამედ ყოფითი ცხოვრებით დაეახლოვებინათ რუსულ წეს-ჩვეულებებთან.

იმპერიის პოლიტიკური ინტერესების გათვალისწინებით, 1857 წელს პეტერბურგში დაამტკიცეს საზოგადოების წესდება, ხო-

ლო 1860 წლის 9 ივნისს, იმპერატორ ალექსანდრე მეორის გადაწყვეტილებით, შეიქმნა „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოება“, რომლის ცენტრი თბილისში უნდა ყოფილიყო [5, 53]. 1865 წლის 29 იანვარს საზოგადოების წესდებაში შეტანილ იქნა მთელი რიგი ცვლილებანი და დამატებები, ხოლო 1885 წლის 10 თებერვალს რუსეთის იმპერატორმა საზოგადოების ახალი წესდება დაამტკიცა. საზოგადოების წესდების მიხედვით, მისი მოქმედების არეალი გაიზარდა. კავკასიის მთიელ ხალხთან ერთად, მისიონერებს თავიანთი საქმიანობა უნდა წარემართათ საქართველოს ისეთ კუთხეებში (თუშეთი, ფშავი, ხევსურეთი, სვანეთი), სადაც ადრე ქრისტიანობა ფართოდ იყო გავრცელებული, მაგრამ შემდგომ თავი იჩინა წარმართობის ელემენტებმა. საზოგადოებას აგრეთვე ქრისტიანული სარწმუნოება უნდა გაეცვრცელებინა ოსმალთა ბატონობის შედეგად ფეხმოკიდებულ მაჰმადიანებს (აფხაზეთი, საინგილო და სამცხე-ჯავახეთი) შორისაც [3, 18].

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ შექმნის შემდეგ „ოსეთის სასულიერო კომისიამ“ არსებობა შეწყვიტა. მისი ფულადი თანხა - დაახლოებით 231 172 მანეთი, ახალი საზოგადოების კუთვნილება გახდა. საზოგადოების დაფინანსებისათვის მთავრობამ საგანგებოდ იზრუნა. იმპერატორის მეუღლემ მას შესწირა 119738 მანეთი [6, 74]. შემოწირულობების გაზრდის მიზნით, საზოგადოების სასარგებლოდ რუსეთის იმპერიის ყველა ეკლესიაში დაიდგა ყულაბები. ამის გარდა, მთავრობა ხაზინიდან მის დასაფინანსებლად ყოველწლიურად სოლიდურ თანხას გამოყოფდა. ფულად თანხებთან ერთად, სახელმწიფომ საზოგადოებას საკუთრებაში მიწაც გადასცა. საზოგადოების ამოქმედებამდე, მის ფუნქციას ასრულებდა მეფისნაცვლის სამმართველოსთან არსებული დროებითი კომიტეტი. საქართველოს ეგზარქოსის ევსევის წინადადებით, დროებითმა კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება, რომ გაზრდილიყო იმ სასულიერო პირთა ხელფასი, რომლებიც მთიელ ხალხში სამისიონერო მოღვაწეობას ეწეოდნენ. კომიტეტს საჭიროდ მიაჩნდა აფხაზეთსა და ქარ-ბელაქანში სასულიერო სასწავლებლების გახსნა. მათვე გადაწყვიტეს, რომ ადგილობრივ ენებზე ეთარგმნათ სასულიერო ლიტერატურა. გარდა ამისა, კომიტეტი მოითხოვდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში რამდენიმე მონაწილე საგანგებოდ მოემზადებინათ სამისიონერო მოღვაწეობისათვის. 1865 წელს, დროებითი კომიტეტის გაუქმების შემდეგ, საზოგადოების თავმჯდომარედ დაინიშნა კავკასიის მეფისნაცვალის, მოადგილედ - საქართველოს ეგზარქოსი. 1885 წელს, საზოგადოების რეორგანიზაციის შემდეგ, თავმჯდომარის უფლებები საქართველოს ეგზარქოსს გადაეცა [3, 19]. კავკასიის მეფისნაცვალის საერთოდ ჩამოშორეს ამ საქმეს.

საზოგადოების მუშაობის გააქტიურების მიზნით, 1863 წელს მეფისნაცვალ მიხეილ ნიკოლოზის ძის გააწყვეტილებით, გაიხსნა პირველი სამისიონერო სკოლები. კონტროლს ამ სკოლებზე ახორციელებდა საზოგადოების მიერ დანიშნული მთავარი ინსპექტორი. აღნიშნული სკოლების ძირითადი მიზანი იყო ადგილობრივი მოსახლეობის რუსიფიკაცია. მუშაობის გააქტიურების მიზნით, საზოგადოებამ თავისი განყოფილებები შექმნა ვლადიკავკაზში, გურია-სამეგრელოში, აფხაზეთში, თუშ-ფშავ-ხევსურეთში.

დაფუძნების შემდეგ, საზოგადოებამ გააქტიურა თავისი მოღვაწეობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. რუსეთის მმართველ წრეებს საზოგადოების საშუალებით სურდა თავისი კოლონიურ-სარწმუნოებრივი პოლიტიკის გატარება აფხაზეთში. საქართველოს ამ ძირძველ კუთხეში ქრისტიანობა საკმაოდ მყარად არსებობდა, მაგრამ, ოსმალთა ბატონობის შედეგად მოსახლეობის ნაწილი გამაჰმადიანდა, ნაწილი წარმართობას დაუბრუნდა, მცირე ნაწილი კი, კვლავ აღიარებდა ქრისტიანულ რწმენას, მაგრამ იგი საკმაოდ იყო შესუსტებული. ჯერ კიდევ საზოგადოების დაარსებამდე, რუსეთის ხელისუფლებას სურდა აფხაზეთში სამისიონერო საქმიანობის წარმართვა, რადგან ამ კუთხის შემოერთების შემდეგ (1810 წ.) თურქეთიდან საიდუმლოდ შემოსული მოლები არამარტო მაჰმადიან აფხაზებს შორის ეწეოდნენ ანტირუსულ პროპაგანდას, არამედ ქრისტიან აფხაზებშიც ცდილობდნენ ისლამის დანერგვას [3, 20]. რუსეთის ხელისუფალნი, შექმნილი სიტუაციიდან გამომდინარე, გადაუდებელ ამოცანად მიიჩნევდნენ აფხაზეთში სამისიონერო ჯგუფების შექმნას, მაგრამ საქმეს ართულებდა ის გარემოება, რომ თვით აფხაზთა შორის, XIX ს. 60-იან წლებში სასულიერო პირი თითქმის არავინ იყო. ამიტომ ადგილობრივ ძალებზე დაყრდნობით შეუძლებელი იყო სამისიონერო მოღვაწეობის გააქტიურება. ამასთან, ცარიზმის მოხელეები აფხაზეთში ქრისტიანობის გავრცელებას სიფრთხილით ეკიდებოდნენ, რადგან, შესაძლებელი იყო, ყველაფერი მათ საზიანოდ დამთავრებულიყო. 1851 წელს მეფისნაცვალმა მ. ვორონცოვმა მოიწონა პეტერბურგის გადაწყვეტილება აფხაზეთში სამისიონერო საქმიანობის შესახებ. თავის მხრივ, მეფისნაცვალმა, აფხაზეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე, რუსეთის სინოდის ობერპროკურორის სთხოვდა, რომ ეგზარქოსისათვის უფლება მიეცათ, საქართველოს ამ ძირძველ კუთხეში მისიონერებად ქართველი სასულიერო პირები გაეგზავნათ, რომლებიც ახლოს იცნობდნენ მათ ზნე-ჩვეულებებს და ადათ-წესებს. ასეთი გადაწყვეტილება, მეფისნაცვლის აზრით, სასარგებლო იქნებოდა სახელმწიფოს პოლიტიკური ინტერესებისათვის. ამ მიზანს ემსახურებოდა 1851 წელს აფხაზეთის საეპისკოპოსოს აღდგენაც, რომლის კათედრაზე, 1885 წლამდე, ძირითადად, ქართველი სასულიერო პირები ინიშნე-

ბოდნენ. აფხაზეთის ეპარქიის მმართველი ქართველი სასულიერო პირების დახმარებით აფხაზეთში სამისიონერო მოღვაწეობა წარმატებით ხორციელდებოდა [7, 80; 6, 84]. სამისიონერო საქმიანობისათვის შეირჩნენ გამოცდილი ქართველი სასულიერო პირები: ბესარიონ ჟორდანიას, დავით მაჭავარიანის, ნიკოლოზ კირთაძის, კონსტანტინე თოფურიძის და სხვ. რუსეთის მთავრობა, თავისი პოლიტიკური მიზნების განხორციელების მიზნით, ქრთამითა და სხვა საშუალებებით ცდილობდა აფხაზეთში მოღვაწე ქართველი მისიონერების მოსყიდვას, მაგრამ ვერაფერს მიაღწია. ქართველი სასულიერო პირები რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის სანინააღმდეგოდ, პირნათლად ემსახურებოდნენ აფხაზეთში ქრისტიანობის აღორძინების საქმეს. ისინი ახლოს გაეცნენ ადგილობრივ მოსახლეობას, იზიარებდნენ მათ ჭირსა და ღვინის, დახმარებასა და თანადგომას იჩენდნენ მათ მიმართ, რითაც აფხაზთა დიდი სიყვარული და პატივისცემა დაიმსახურეს. მათი ღვაწლით, ბევრი მაჰმადიანი აფხაზი ისევ ქრისტიანობას დაუბრუნდა.

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“, ინიციატივით, აფხაზი ბავშვებისათვის გაიხსნა სამონატრო სკოლები, სადაც ისინი ქრისტიანობის საფუძვლებს მშობლიურ ენაზე უნდა დაუფლებოდნენ, მაგრამ, აფხაზური ანბანის უქონლობის გამო, გადანეცეტილება სისრულეში ვერ მოიყვანეს. ამიტომ ხელისუფლებამ დროებით დაუშვა საეკლესიო-სამრევლო სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლება. პედაგოგებად, კადრების ნაკლებობის გამო, ქართველი სასულიერო პირები მიიწვიეს. რუსეთის ხელისუფლებას სურდა ქართულ ენაზე სწავლება აფხაზური ენით შეეცვალა, შემდეგ ეტაპზე კი, მთლიანად რუსულზე გადასულიყო. თავიანთი გეგმის განხორციელებისათვის, აფხაზური ანბანის ჩამოსაყალიბებლად შეიქმნა სპეციალური კომისია ცნობილი ლინგვისტების, ბარტოლომეისა და უსლარის ხელმძღვანელობით. კომისიამ 1864 წელს რუსული ანბანის საფუძველზე შექმნა აფხაზური ანბანი. 1866 წლიდან აფხაზ ბავშვებს ძირითად საგნებს ამ ანბანით ასწავლიდნენ, მაგრამ კომისია მალე მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ შეუძლებელი იყო აფხაზურ ენაზე საღვთისმეტყველო ლიტერატურის თარგმნა. მოგვიანებით, 1899 წელს, საზოგადოება კვლავ დაუბრუნდა აფხაზური დამწერლობის საკითხს. XIX საუკუნის დასასრულს აფხაზურ ენაზე თარგმნეს „იოანე ოქროპირის ლიტურგია“, და „კურთხევანი“ [8, 4], მაგრამ იმდენად უხეირო თარგმანები იყო, რომ მისი გამოყენება შეუძლებელი გახდა.

XIX ს. მეორე ნახევრიდან 1885 წლამდე, „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ“, ქართველი სასულიერო პირების სამისიონერო მოღვაწეობით, ხელი შეუწყო აფხაზეთში ქრისტიანობის აღდგენა-განვითარებას. ამ

ეტაპზე, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, რუსეთის ცარიზმი დათმობებზე წავიდა, რის გამოც საზოგადოებამ მართლაც პროგრესული როლი შეასრულა აფხაზეთში ქრისტიანობის გავრცელებაში. რუსეთის ხელისუფლება მიხვდა, რომ ასეთი მეთოდით აფხაზეთში მისიონერული საქმიანობა მის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. XIX ს. 80-იანი წლებიდან მან შეცვალა პოლიტიკა და აფხაზეთის მიმართ აშკარად გამოხატა თავისი კოლონიური მისწრაფებები. რუსმა მოხელეებმა, ჯერ კიდევ სოხუმის ეპარქიის აღდგენამდე, მოამზადეს ნიადაგი თავიანთი პოლიტიკური ჩანაფიქრის განხორციელებისათვის. ამ მიზნით, მათ ახალ ათონში 1875 წელს ააგეს სიმონ კანანელის სახელობის რუსული სტილის გრანდიოზული მონასტერი. რუსეთის შუა გუბერნიებიდან ჩამოსული მრავალრიცხოვანი რუსი ბერები მონასტრის გახსნისთანავე შეუდგნენ აფხაზეთში რუსული შოვინისტური პოლიტიკის გატარებას. 1878 წელს მონასტერთან დააარსეს სასულიერო სასწავლებელი, სადაც აფხაზ ბავშვებს რუსეთის ერთგულ მსახურებად ზრდიდნენ [9, 51; 10, 72].

XIX ს. 80-90-იანი წლების დასაწყისში აფხაზეთში არსებულ ყველა ეკლესია-მონასტერს რუსი ბერები დაეპატრონენ. აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრები, რომლებიც ადრე ქართული კულტურის მნიშვნელოვან კერებს წარმოადგენდნენ, იქცა რუსული შოვინიზმის ძირითად ცენტრებად. ამავე პერიოდიდან, რუსმა მოხელეებმა გააძლიერეს ანტიქართული საქმიანობა. რუსეთის სინოდის 1898 წლის 30 სექტემბრის გადაწყვეტილებით, აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრებში ღვთისმსახურება, ქართული ენის ნაცვლად, რუსულად დაკანონდა. იმავე წლის 17 მარტის დადგენილების საფუძველზე, აფხაზეთისა და სამურზაყანოს ყველა ტიპის სასწავლებელში აიკრძალა ქართული ენის სწავლება. რუსული რეჟიმის წინააღმდეგ ხმა აღიმართეს სოხუმის ოლქში მცხოვრებმა ქართველმა პატრიოტებმა, რომლებიც მოითხოვდნენ ნირვა-ლოცვის ქართულ ენაზე ჩატარებას, სასწავლებლებიდან რუსული ორიენტაციის მქონე სასულიერო პირების დათხოვნას და მათ ადგილზე ქართველი პედაგოგების დანიშვნას. ქართველ პატრიოტთა მოძრაობას დაუპირისპირდა ქუთაისის გუბერნატორი. მისი განკარგულებით, გაძლიერდა რეპრესიები სოხუმის ოლქში. მოძრაობის ინიციატორები დევნა-შევიწროვებას განიცდიდნენ. ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორი 1900 წელს კავკასიის მთავარმართებლისადმი წარდგენილ საიდუმლო მოხსენებაში აღნიშნავდა, რომ ასეთი მოძრაობისა და არეულობის თავიდან აცილების მიზნით, აუცილებელია, „გამოვგლიჯოთ სკოლა და ეკლესია ხელიდან ქართველ სამღვდოეობას, რომ ნირვა-ლოცვა ეკლესიებსა და სკოლებში სლავურ ენაზე ტარდებოდეს. ამ ღონისძიებით გადავარჩინოთ ადგილობრივ მოსახლეობას ქართული გავლენისაგან“ [11, 69; 12, 189]. გუბერნატორის აზრით, სამრევლო-საეკლესიო სკოლებში რუსული ენის დანერგვა და რუსი პედაგოგების მონ-

ვევა „მომავალში ხელს შეუწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის შერწყმას, შეერთებას რუს მოსახლეობასთან“. საბოლოო ჯამში კი „ეს ლონისძიება ძირფესვიანად შეცვლის სოხუმის ოლქში შექმნილ მძიმე ვითარებას და ყველაფერი წარმართება სახელმწიფო ინტერესების სასარგებლოდ“ [11, 6]. ქუთაისის გუბერნატორი, მოახსენებდა რა თავის მოსაზრებას კავკასიის საერო ხელისუფლებას, მათგან მისი შეხედულებების მოწონების შემთხვევაში, საჭიროდ მიიჩნევდა სასწრაფოდ მის განხორციელებას, რათა შემწყდარიყო სოხუმის ოლქში ქართული წარმომავლობის მასწავლებლებისა და სასულიერო პირების დანიშვნა [13, 590]. გუბერნატორის თვალსაზრისი სავსებით პასუხობდა რუსეთის იმპერიის ინტერესებს, მაგრამ ხალხის მღელვარების შიშით, ამ ეტაპზე მისი მთლიანად განხორციელება ვერ შეძლეს.

საქართველოს საეგზარქოსო „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოებაზე“ დაყრდნობით, ცდილობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ისეთივე პოლიტიკა განეხორციელებინა, როგორსაც აფხაზეთში ატარებდა, მაგრამ ადგილობრივი მოსახლეობისა და მოწინავე ქართველი საზოგადოების წინააღმდეგობის გამო, სასურველ შედეგს ვერ მიაღწია. საზოგადოებამ აქტიური სამისიონერო საქმიანობა დაიწყო სამხრეთ საქართველოში – სამცხე-ჯავახეთში, სადაც სარწმუნოებრივი და ეთნიკური თვალსაზრისით, მძიმე ვითარება იყო. 1829 წელს, საქართველოს ამ ძირძველი კუთხის შემოერთების დროს, მოსახლეობის უმეტესობა არამართლმადიდებელი იყო. ოსმალთა ბატონობის გამო, ქართველთა დიდი ნაწილი მაჰმადიანობას აღიარებდა, ნაწილი კი კათოლიკობას. შემოერთების შემდეგ, რელიგიურ სიჭრელეს, რუსული კოლონიური პოლიტიკის წყალობით, თან დაერთო ეთნიკური მრავალფეროვნება. თურქეთიდან გადმოსახლებული კათოლიკე სომხების, რუსეთის შიგა გუბერნიებიდან სექტანტების ჩამოსახლების ხარჯზე, საქართველოს ამ კუთხეში საგრძნობლად შეიცვალა დემოგრაფიული ვითარება. ქართველები უმცირესობაში აღმოჩნდნენ. სამცხე-ჯავახეთში სამისიონერო მოღვაწეობისათვის ჩასული ქართველი სასულიერო პირები ცდილობდნენ, რომ საზოგადოების საქმიანობა ქართველი ერის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ, მაგრამ ცარიზმის მოხელეები ხელს უშლიდნენ დასახული მიზნის განხორციელებაში.

ანალოგიური ვითარება იყო საქართველოს ისტორიულ კუთხეში – საინგილოში, სადაც, ძირითადად, ქართველ მაჰმადიანებთან ერთად, არაქართველებიც ცხოვრობდნენ, კერძოდ, მაჰმადიანი ლეკები. რუსეთი სიფრთხილით ეკიდებოდა საინგილოში სამისიონერო მოღვაწეობას [14, 9]. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ინგილოებმა გამოიჩინეს ინიციატივა და მათმა მცირე ნაწილმა გადაწყვიტა, წინაპართა სარწმუნოებას დაბრუნებოდა. 1850 წელს რამდენიმე ინგი-

ლო ეწვია თბილისში მეფისნაცვალ მ. ვორონცოვს, რომელმაც ისინი პირადად მონათლა. შემდეგ თვით მეფისნაცვალმა ეწვია საინგილოს, შეისწავლა იქ არსებული ვითარება და პრაქტიკული ნაბიჯი გადადგა ახლადგაქრისტიანებული ინგილოების დასახმარებლად. მათი მოთხოვნით, საქართველოს საეგზარქოსომ 1851 წელს სოფელ კახში მღვდელი მიაგვლინა.

მ. ვორონცოვის უშუალო მითითებით, მართლმადიდებლური ქრისტიანული ეკლესიები აშენდა კახსა და ყორალანში. მეფისნაცვლის კეთილგანწყობაში დარწმუნებულმა ქრისტიანმა ინგილოებმა, სოფელ კახის მამასახლისის იოანე ბულულაშვილის მეთაურობით, 1853 წელს დეპუტაცია გაგზავნეს თბილისში. ისინი კავკასიის რუსული მმართველობისაგან ითხოვდნენ, რომ ახლადმოქცეული ქრისტიანი ინგილოები გაეთავისუფლებინათ ფულადი გადასახადებისაგან და ნატურალური ბეგარისაგან. მათი სურვილი იყო აგრეთვე, რომ ქრისტიანი ინგილოები დაესახლებინათ ქრისტიანული ტაძრების მახლობლად. მართალია, მეფისნაცვალმა მ. ვორონცოვმა მათ მოთხოვნას მხარი დაუჭირა და ოპერატიულად ცდილობდა მის გადაწყვეტას, მაგრამ გართულებული პოლიტიკური ვითარების გამო, მხოლოდ 1859 წლის 6 დეკემბრის განკარგულებით დააკმაყოფილა მათი მოთხოვნები. ამავე გადაწყვეტილებით, ინგილო ქრისტიანები მახაზინო გლეხებად გამოცხადდნენ და განთავისუფლდნენ მაჰმადიან ლეკებზე დამოკიდებულებისაგან. მთავრობის ასეთმა პოლიტიკურმა კურსმა ხელი შეუწყო საინგილოში ქრისტიანული სარწმუნოების გავრცელებას. ინგილოთა შორის მომრავლდნენ ამ სარწმუნოების მიმდევრები. რუსეთის ხელისუფლებას სურდა, ქრისტიანი ინგილოები გამოეყენებინა საქართველოს ამ კუთხეში თავისი პოლიტიკური ინტერესების გატარებისათვის, რაც მაჰმადიანი მოსახლეობის დიდ გულისწყრომას იწვევდა. ამ ნიადაგზე, 1863 წელს მაჰმადიანი მოსახლეობა აუჯანყდა რუსეთის ხელისუფლებას. მართალია, აჯანყება ჩახშობილ იქნა, მაგრამ კავკასიის რუსული მმართველობა დარწმუნდა, რომ დიდი სიფრთხილით უნდა მოჰკიდებოდა ინგილოთა შორის სამისიონერო მოღვაწეობას [15, 34; 16, 6]. მისიონერებად, ძირითადად, გაგზავნილ იქნენ ქართველი სასულიერო პირები. ადგილობრივ ქრისტიან ინგილოთა მხარდაჭერით, XIX საუკუნის 80-იან წლებში, ქრისტიანული ეკლესიები აშენდა ალიბეგოში, კახში, ქურმუხში [6, 114]. ქართველ სასულიერო პირთა სამისიონერო მოღვაწეობის შედეგად, ქრისტიან ინგილოებში საგრძნობლად ამაღლდა ეროვნული თვითშეგნება, რაც ხელს შეუწყობდა საქართველოსაგან მოწყვეტილი ინგილო ხალხის დედა-სამშობლოსთან დაახლოებას. ამის შედეგი იყო, რომ XIX საუკუნის 80-90-იან წლებში ინგილოთა წრიდან გამოვიდნენ ქართული ეროვნული კულტურის ინტერესებისათვის მებრძოლი მოღვაწეები: ი. ბულულაშვილი, გიორგი ჯანაშვი-

ლი, მღვდლები – დიმიტრი ჯანაშვილი და მიხეილ ყულოშვილი, კონსტანტინე თარხნიშვილი, მოსე ჯანაშვილი და სხვ.

რუსეთის ცარიზმმა, როგორც კი დაინახა, რომ საინგილოში სამისიონერო საქმიანობა ქართველთა ინტერესების შესატყვისად მიმდინარეობდა, სასწრაფოდ შეასუსტა ამ კუთხეში „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობა. მათი განკარგულებით, გამოწვეული იქნენ ქართველი სასულიერო პირები. უმწყემსოდ დარჩენილი მრევლის ნაწილი მაჰმადიანი მოღვაწეების ქადაგებით ისევ ისლამს დაუბრუნდა. მაჰმადიანთა გააქტიურების გამო, XIX ს. 90-იან წლებში საქართველოს საეგზარქოსო კვლავ განაახლა სამისიონერო მოღვაწეობა ინგილოთა შორის, რომელიც მიზნად ისახავდა ამ მხარის რუსიფიკაციას და იქ რუსული პოლიტიკის გატარებას, მაგრამ ქრისტიან ინგილოთა წინააღმდეგობის გამო, მათ დასახული მიზანი მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელეს.

გარკვეული სამისიონერო მოღვაწეობა საზოგადოებამ აგრეთვე გასწია აჭარაში, ხევსურეთში, თუშეთში, სვანეთსა და სამცხე-ჯავახეთში^[17, 200-210]. საქართველოს ამ ძირძველ კუთხეებში მივიღებულმა ქართველმა სასულიერო პირებმა ხელი შეუწყვეს ქრისტიანობის განმტკიცებას.

„კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მუშაობის გაუმჯობესების მიზნით, 1898 წელს რეაქციონერი რუსი დეკანოზის ს. გოროდცევის თავმჯდომარეობით დაარსდა „საეპარქიო-სამისიონერო სასულიერო-საგანმანათლებლო ძმობა“. მართალია, „ძმობის“ მიზანი იყო სამისიონერო მოღვაწეობის დროს კულტურული და საგანმანათლებლო საქმიანობის წარმართვა, სინამდვილეში მას უფრო მეტი ფუნქცია ეკისრა. იგი საიდუმლოდ თვალყურს ადევნებდა „კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ მოღვაწეობას, თუ როგორ ახორციელებდა იგი რუსულ პოლიტიკას საქართველოში. 1910 წელს თბილისში ხელისუფლებამ დიდი ზარ-ზეიმით აღნიშნა „კავკასიაში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმდგენელი საზოგადოების“ 50 წლისთავი. ამ საკითხთან დაკავშირებით გამოიცა საზოგადოების მოღვაწეობის ამსახველი ნაშრომი და საზოგადოების მიერ გახსნილი ეკლესიებისა და სამრევლო სკოლებისადმი მიძღვნილი ფოტო-ალბომი. გაირკვა, რომ 50 წლის არსებობის მანძილზე მისიონერთა ღვაწლით ქრისტიანობაზე მოქცეულა 33547 კაცი^[3, 27]. დასასრულს, უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკური დატვირთვის მიუხედავად, საზოგადოებამ გარკვეულწილად დადებითი როლი შეასრულა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ქრისტიანობის განმტკიცებაში. საზოგადოების ინიციატივით აიგო და შეკეთდა რამდე-

ნიმე ახალი ეკლესია-მონასტერი და დაარსდა რამდენიმე ასეული სამრევლო სკოლა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. Православная богословская энциклопедия, Т. IV, Пет. 1903.
2. ე. ბუბულაშვილი, ცარიზმის საეკლესიო პოლიტიკა საქართველოში და მისი შედეგები (XIX ს. II ნახევარი), ჟურნალი „რელიგია“, 2003, 4-5-6.
3. Обзор деятельности общества восстановления православного христианства на Кавказе за 1860-1910 гг., Тифлис, 1910.
4. სცსსა, ფ. 493, აღწ. 1, საქმე 57.
5. მ. ხუციშვილი, საქართველოს ეკლესიის სოციალურ-პოლიტიკური პოზიცია XIX-XX საუკუნეებში, თბ., 1987.
6. ვ. წვერავა, საქართველოს საეგზარქოსოს სამისიონერო მოღვაწეობა XIX საუკუნეში, ქუთაისი, 2003.
7. გ. როგავა, რელიგია და ეკლესია საქართველოში (XIX-XX სს.), თბ., 2002.
8. სცსსა, ფ. 493, აღწ. 1, საქმე 779.
9. Абхазия и в ней Ново-Афонский Симоно-Кананитский монастырь, составил А. Л. М., 1885.
10. ვ. კიკნაძე, ახალი ათონი – რუსეთის სინოდის საეკლესიო პოლიტიკის დასაყრდენი ამიერკავკასიაში, ჟურნ. „ლოგოსი“, 2003, 1.
11. სცსსა, ფ. 13, აღწ. 1, საქმე 69;
12. ვ. ხაბურძანია, ქუთაისის გუბერნატორი მეფისნაცვალს მოახსენებს, ჟურნ. „განთიადი“, 1991, 3.
13. ჯ. გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა (I ს. – 1991 წ.), თბ., 2005.
14. შ. უტიშვილი, მეფის რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკა საინგილოში და მისი შედეგები (1803-1830-იან წლებში), ჟურნალი „რელიგია“, 1995.
15. ვ. ტარტარაშვილი, ცარიზმის საეკლესიო მისიონერული საქმიანობა საინგილოში, ჟურნალი „ისტორია, საზოგადოება, გეოგრაფია სკოლაში“, 1981, 2.
16. ვ. ტარტარაშვილი, მართლმადიდებლური ეკლესია რუსეთის საგარეო პოლიტიკაში (მე-19 საუკუნის საინგილოს ისტორიის მაგალითზე), რელიგიისა და ათეიზმის ისტორიიდან საქართველოში, თბ., 1986.
17. ე. ბუბულაშვილი, აჭარის შემოერთება და ქართველი სამღვდელოება, საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, თბ., 2001, V.

Doctor of historical sciences, senior scholar of the Department of Modern and Rearest history of the Javakhishvili Institute of History and Ethnology

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერი

FROM THE HISTORY OF THE WORK OF THE SOCIETY FOR THE REVIVAL OF ORTHODOX CHRISTIANITY IN CAUCASUS

Resume

The Society for the revival of Orthodox Christianity in Caucasus was founded in the early 60th of the 19th century. The goal of the Society was to revive and strengthen Christianity among the population of the mountainous parts of Georgia and Caucasus. The missionary work of the Society served to carrying out the Russian colonial policy in Caucasus. In spite of the political character of its work the Society played a certain positive role in strengthening Christianity in various regions of Georgia (Tusheti, Khevsureti, Pshavi, Adjara and Saingilo). On the initiative of the Society many churches and monasteries were built as well as several hundred parish schools were founded.

კათოლიკოს-პატრიარქის პირიონ II-ის ეროვნული და საზოგადოებრივი პოზიცია

XIX ს-ის ბოლო ოცნლეულში რუსეთის იმპერიაში მკაცრი პოლიტიკური რეაქცია დამყარდა. ქვეყანაში გააქტიურებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას თვითმპყრობელობამ დაუპირისპირა „მთლიანი და განუყოფელი რუსეთის“ შოვინისტური იდეოლოგია. XIX ს-ის 80-იანი წლებისათვის რუსიფიკაციის პოლიტიკა ჩამოყალიბდა, როგორც პოლიტიკური სისტემა, გახდა მეთოდური, თეორიულად დასაბუთებული და უნივერსალური – განუზღვრავად ყველა კოლონიური ორგანიზმისათვის. იგი მიმართული იყო არამხოლოდ ეროვნული თავისებურებების, არამედ ერის მორალური და ინტელექტუალური ცხოვრების წინააღმდეგ [11, 411-413]. სწორედ ამ პერიოდში იწყებს საზოგადოებრივ მოღვაწეობას კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი, მომავალში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II (1917-1918 წწ.).

პოლიტიკური რეაქცია ამიერკავკასიაში აღინიშნა ეროვნული ჩაგვრის მკვეთრი გაძლიერებით. ხმარებიდან ამოღებულ იქნა პოლიტიკური ცნება – საქართველო. თბილისის და ქუთაისის გუბერნიები უშუალოდ საიმპერატორო ცენტრს დაექვემდებარნენ. აიკრძალა საპასუხიმიგებლო სამსახურში ქართველების, სომხებისა და აზერბაიჯანელების მიღება. ამიერკავკასიის რეაქციონერმა მმართველებმა ეროვნულ ენებსა და კულტურას შეუტყეს. გამკაცრდა ცენზურა. აიკრძალა ის ქართული ჟურნალ-გაზეთები, რომლებიც ეროვნულ მოძრაობას თანაუგრძნობდნენ. დაიწყო პროპაგანდა იმისა, რომ მეგრელები, აჭარლები, სვანები არაქართველ ეროვნებებს წარმოადგენდნენ. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო სამცხე-ჯავახეთისა და შავიზღვისპირა რეგიონების ათვისებას არაქართული მოსახლეობით. დაუნდობელი ბრძოლა გამოეცხადა ქართველ-აფხაზთა კულტურულ ერთობას. მსგავსი პოლიტიკა ტარდებოდა აჭარის მიმართაც [12, 424-425; 13, 84, 98].

აღნიშნულ პირობებში საქართველოში იდეურ-პოლიტიკური მოძრაობა განვითარების ახალ ეტაპზე ავიდა. „თერგდალეულები“, მიუხედავად მათ წიაღში ორი ფრთის გამოყოფისა კვლავ რჩებოდნენ ეროვნული ცხოვრების მთავარ წარმმართველ ძალად. ამ დროი-

სათვის სამოციანელთა ბანაკში გაერთიანდა ქართველ „ხალხოსანთა“ დიდი ნაწილიც [12, 351; 14, 454-525; 15, 338-365]. პარალელურად ამისა საქართველოს საზოგადოებრივ სარბიელზე ფეხს იკიდებს სოციალ-დემოკრატიული იდეები. ყალიბდებიან რევოლუციური და სოციალ-დემოკრატიული ძალები, რომლებმაც ეროვნულთა შედარებით წინ წამოწიეს სოციალური საკითხი. ისინი მხარს უჭერდნენ ერში კლასობრივი დაპირისპირებულობის გამწვავებას. XIX ს-ის 90-იან წლებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში დაწყებული იდეური მიმდინარეობების დიფერენციაციისა თუ კონსოლიდაციის პროცესი, XX ს-ის დამდეგს დამთავრდა სხვადასხვა ხასიათის პოლიტიკური მიმდინარეობების, პარტიების ან მათი ორგანიზაციების შექმნით [12, 351; 16, 164-196], მაგ.: სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია, სოციალ-დემოკრატიული, ესერული ორგანიზაციები და სხვა.

რუსეთის თვითმპყრობელობამ კოლონიური პოლიტიკის გასახორციელებლად იერიში რამდენიმე მიმართულებით მიიტანა და იარაღად გამოიყენა: ა) სახელმწიფო პოლიტიკა, 2) განათლების სისტემა და 3) რუსული ეკლესია. საქართველოს ეროვნულმა ძალებმა კოლონიური პოლიტიკის ამ ტრიადას, თავის მხრივ დაუპირისპირეს ჭაჭრავადისეული „მამული, ენა, სარწმუნოება“. ამ ტრიადის ერთ-ერთი კომპონენტი – „სარწმუნოება“, ორივე შემთხვევაში იდეოლოგიურ დატვირთვას ატარებდა. ქართველთა ეროვნული მეობის დასაცავად რუსულ შოვინიზმს წინ აღუდგა საქართველოს ეკლესია, რომელიც ყოველთვის უდიდეს როლს ასრულებდა ერის კონსოლიდაციისა და ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებაში.

XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის დასაწყისში საზოგადოებრივ ასპარეზზე „თერგადლეულთა“ იდეებზე აღზრდილმა ქართველ სასულიერო პირთა ახალმა თაობამ ღირსეულად გააგრძელა დაკარგული საეკლესიო თავისუფლების აღდგენისთვის ბრძოლა. დიდია მათი ღვაწლი ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის საქმეშიც.

ქართველი სამღვდელოების ერთ-ერთი შესანიშნავი წარმომადგენელი კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი ემსახურებოდა ქართველ ერში ერთიანობის გრძნობის გაღვივებას, მის ემანსიპაციას, ეროვნულ თვითშეგნების ამაღლებას, ქართული ენის, ისტორიოგრაფიის, პუბლიცისტიკის, განათლების, სამუზეუმო საქმის ერის სამსახურში ჩაყენებას, ქართული კულტურისა თუ ისტორიული მონაპოვრის დაცვას და მის პოპულარიზაციას. იგი იბრძოდა საქართველოს ეკლესიის ავტორიტეტის დამკვიდრებისა და მისი ავტოკეფალურობის აღდგენისათვის.

კირიონ საძაგლიშვილის პოზიცია ეროვნული საკითხისა და იდეის შესახებ ცარიზმის რეაქციული პოლიტიკის ფონზე გამოიკვეთა. მცირე ერების თვითმყოფადობის შენარჩუნების მიზანმა ჭეშ-

მარიტი ერისკაცები, ეროვნული გაერთიანების გზაზე დააყენა. კირიონ ეპისკოპოსი ეროვნულ საკითხში მტკიცედ იდგა ამ პოზიციაზე. საერთო-სახალხო ინტერესებზე ზრუნვა მას თავის დანიშნულებად მიაჩნდა: „ჩვენი მშობლიური საქართველოს მდგომარეობა მოითხოვს განსაკუთრებულად გულმოდგინე და ენერგიულ მოღვაწეობას...“ [1, ფურც. 12-13] „როდესაც მშობლიური საქმე ითხოვდა დაცვას, მე ვიცავდი მას თავდადებით, არ ვაქცევდი ყურადღებას ჩემთვის არასასიამოვნო შედეგებს“ [1, ფურც. 8].

კირიონ II მსოფლმხედველობრივი მრწამსის ამოსავალი წერტილი, როგორც სასულიერო პირისა, ქრისტიანული-მართლმადიდებლური სარწმუნოება. მისი ეროვნულ-საზოგადოებრივი, თუ ფილოსოფიური შეხედულებები XIX ს-ის II ნახევრის ქართული საზოგადოებრივი და რელიგიურ-ფილოსოფიური აზროვნების ტრადიციებისა და ფილოსოფიის ურთიერთშეთანხმების საინტერესო მაგალითს [33, 83-94].

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილის აზრით ჭეშმარიტი პროგრესი და სიახლე ფილოსოფიასა და მეცნიერებაში, მიიღწევა შემეცნების პროცესის გათავისუფლებით ნებისმიერი სახის (რელიგიური, ფილოსოფიური თუ პოლიტიკური) იდეოლოგიისა და ავტორიტეტისაგან [3, ფურც. 18]. კირიონ II თავისუფალი აზროვნებისა და შემეცნების მხარდამჭერია.

სამყაროს შემეცნების საკითხის განხილვისას, მომავალი მღვდელმთავრის ნააზრევში ფილოსოფია და ღვთისმეტყველება მჭიდროდ უკავშირდება ერთმანეთს. გიორგი საძაგლიშვილი მიიჩნევს, რომ შემეცნების პრობლემა ფილოსოფიისა და თეოლოგიის უმნიშვნელოვანესი საკითხია და ერთმანეთს უკავშირდება ღმერთის, მსოფლიო ნების, როგორც უტყუარი რეალობის, გონებრივი განჭვრეტის დროს [36, 42]: „... იდეა, ღმერთის არსებობისა და სულის უკვდავების შესახებ თანდაყოლილი ადამიანისათვის. ამ იდეებით ის იბადება და რელიგიური თუ ფილოსოფიური სისტემების მიუხედავად არ კარგავს მას“ [3, ფურც. 13], – შენიშნავს იგი. კირიონი მიიჩნევს, რომ ღვთისმეტყველება და ფილოსოფია ერთმანეთს ერთგვარად ამდიდრებენ და ავსებენ. ისინი სხვადასხვა გზით ცდილობენ დაადგინონ სამყაროს რაობა. ფილოსოფია სამყაროს კრიტიკული მეთოდით იკვლევს, ხოლო ღვთისმეტყველებისათვის კი მთავარი ღვთაებრივი გამოცხადებაა [35, 110-115, 149].

კირიონ II-ის თვალსაზრისით შემეცნების მიზანი უნდა იყოს სისწორე და ჭეშმარიტება [3, ფურც. 18]. შემეცნების თეორიის ეს კატეგორიები, მისი აზრით, მიიღწევა ფილოსოფიური, რელიგიური და მეცნიერული აზროვნების საფუძველზე. რელიგია, რომელიც წარმოადგენს უმაღლესი არსის (ჭეშმარიტების) ნვდომისა და მას-

თან ზიარების ერთ-ერთ უმთავრეს გზას, შემეცნების პროცესში მჭიდროდ უკავშირდება მეცნიერებასა და ფილოსოფიას: „სარწმუნოება არასდროს მტრულად არ უტყუროდა მეცნიერებას“ [19], – აღნიშნავს კათოლიკოს-პატრიარქი.

ჯერ კიდევ სასულიერო აკადემიაში სწავლის დროს გიორგი საძაგლიშვილი ხაზს უსვამს მეცნიერების ზნეობრივ მნიშვნელობას. ზნეობა, მისი აზრით, უმთავრესია კაცობრიობისათვის. ის აკეთილშობილებს ადამიანის მოქმედებას. ამიტომ მომავალი მღვდელმთავარი კრიტიკულად აფასებს ფრენსის ბეკონისა და მისი მიმდევრების მიერ შემეცნების მიზნად ბუნებაზე ადამიანის ბატონობის გაძლიერებასა და მატერიალურად სარგებლიანი მეცნიერების დარგების განვითარების დასახებას. კირიონ II-ის აზრით, ამგვარი ტენდენციების ცალმხრივი განვითარება იწვევს მეცნიერების ზნეობრივი არსის დაკნინებას, რასაც უკიდურეს მატერიალიზმამდე მივყავართ [3, ფურც. 18]. იგი არ გამოირიცხავს მეცნიერებაში მატერიალურ ინტერესს, მაგრამ უარყოფს მის პრიორიტეტულობას მეცნიერების ზნეობრივ დანიშნულებასთან შედარებით [33, 85; 36, 43].

გიორგი საძაგლიშვილი თვლის, რომ ცნობიერება მართალია იწყება ცდიდან, მაგრამ ყველაფერი არ გამომდინარეობს მისგან. იგი მიიჩნევს, რომ სამყაროს შემეცნება ხდება აპოსტერიორი (ცდისეული) და აპირიორი (ზეცდისეული) რეალობის რაციონალური შემეცნებით [3, ფურც. 15]. ეს თვალსაზრისი მომავალი მღვდელმთავრისათვის მისაღებია ღმერთის, აბსოლუტური იდეის თეოლოგიური შემეცნებისათვისაც, – რაც ხდება არა ცდის ფარგლებში, არამედ ზეცდისეულად [3, 15; 33, 85; 36, 43].

შემეცნება, როგორც ადამიანის შემოქმედებითი მოღვაწეობის საზოგადოებრივ-ისტორიული პროცესი – კირიონ II-ის შეხედულებით, ვითარდება თანდათანობით. მღვდელმთავარი აღიარებს რა ცოდნის დაგროვების კუმულაციურ თეორიას, მეცნიერების წინსვლაში იცავს ევოლუციის პრინციპს [3, ფურც. 13]. ამ კონკრეტულ საკითხში იგი გამოხატავს პოზიტივისტური ფილოსოფიის თვალსაზრისს [33, 86-87; 36, 43-44].

კირიონ II-ის ფილოსოფიურ და საზოგადოებრივ შეხედულებებში დიდი ადგილი უჭირავს ადამიანის ღირსებისა და უფლებებისადმი პატივისცემას, ზრუნვას მისი კეთილდღეობისა და ყოველმხრივი განვითარებისათვის. ჰუმანიზმი ამ შესანიშნავი ძიროვნების ცხოვრების ნიშასვეტია: „ადამიანის დაცვა... მთავარი ნაწილია საერთო ფილოსოფიური საკითხისა ყოფიერების შესახებ, რომლის გადანყვევით დაკავებულები იყვნენ მოაზროვნენი ყველა საუკუნეში... სანამ კაცობრიობა იარსებებს, ადამიანის დაცვა ყოველთვის დარჩება მწვავე და თანამედროვე საკითხად...“ [1, ფურც. 32], – აღნიშნავს მღვდელმთავარი.

კირიონ ეპისკოპოსისათვის „ადამიანის დაცვა – ეს არის საერთო საკაცობრიო „მეს“ დაცვა, რომელიც „ფუნქციონირებს ყოველ ინდივიდში“ [1, ფურც. 32]. ეს პრობლემა მის ნააზრევში ჰუმანიზმურ-რელიგიურ ხასიათს ატარებს და გამომდინარეობს ქრისტიანული მოძღვრების სწავლებიდან ადამიანის ღირსების აბსოლუტური ღირებულების შესახებ.

ქრისტიანული მეტაფიზიკის თანახმად, ადამიანი დასაბამითვე სამყაროს არსებობის განსაზღვრული ძირითადი მიზანია. მისი შემეცნება ნიშნავს ღმერთისა და სამყაროს წვდომას და პირიქით – სამყაროს საიდუმლოებათა ახსნას ადამიანის გაგებასთან მივყავართ. საშუალება სრულყოფილების მისაღწევად – თავისუფალი ნება და ღვთიური მადლი – განურჩევლად ყველა ადამიანს ერთნაირად ეძლევა და ღვთიური სიყვარულის დაუსაბამო გამოვლინებად ითვლება. კირიონ II-ის ჰუმანიზმის ეთიკური ასპექტები, თეოლოგიურ-ქრისტიანული მორალის ხასიათი სავსაოაოდ კარგად გამოსჭვივის მის შემდეგ გამონათქვამში: „ადამიანის დაცვა – ეს არა მხოლოდ ჰუმანური ალტქმეა, არამედ ყოველი საზოგადოების არსებითი ამოცანაა. თუკი ადამიანები ურთიერთდამოკიდებულებებში იხელმძღვანელებდნენ სიყვარულის – ეთიკის ამ უმაღლესი კოდექსით, დედამიწაზე არ იარსებებდა სხვა კანონები... ამ მხრივ, მხოლოდ ყოვლისმომცველი, ყოვლისმიმეტევებელი მარადიული სიყვარული არის ჭეშმარიტი გზა ადამიანისა. ასე რომ, ამ მარადიულ კითხვაზე (ადამიანის დაცვა) არსებობს მარადიული პასუხი – სიყვარული“ [1, ფურც. 32].

კირიონ II-ის აზრით სახელმწიფო უნდა იყოს გარკვეული გარანტი ადამიანების ღირსების დაცვისა. თავის მხრივ ყოველ ადამიანს გარკვეული მოვალეობები ეკისრება სახელმწიფოს კეთილდღეობისათვის ზრუნვაში. მისი შეხედულებით, სრულყოფილ სახელმწიფოში უნდა სუფევდეს „აზრთა თანხმობა და ურთიერთნდობა. თითოეული წევრის მოღვაწეობა განმსჭვალული უნდა იყოს საერთო საქმის სასარგებლოდ, მიემართებოდეს კაცობრიობის განვითარებისა და სრულყოფისაკენ. ამასთან, არ უნდა დაირღვეს სახელმწიფოს მიზნები და გეგმები“ [21, 2]. როგორც ვხედავთ, ძლიერი, შეურ-მთავარი ამბობს: „გარდა სამხედრო ძალისა სახელმწიფოში არსებობს სხვა უფრო მაღალი ძალა, ძალა ზნეობრივი და არაფერს არ ძალუძს სამყაროში მის მნიშვნელობას გაუტოლდეს. ეს უდიდესი ძალა ერთ განუწყვეტელ მთლიანობაში ამჭიდროვებს სახელმწიფოს გათიშულ, განცალკევებულ ნაწილებს... ეს ძალა უდებს მტკიცე საფუძველს სახელმწიფოს მომავალ სიდიადეს“ [21, 1]. სახელმწიფოსა და ზნეობის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხის ამ სახით დაყე-

ნებას, ბუნებრივია, მიეცაყვართ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთმიმართების პრობლემამდე [33, 83-94].

ქართველი ერის სახელმწიფოებრივი არსებობის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში ეკლესიის მისია სახელმწიფოს ეროვნული თვითშეგნების ამაღლების და გამთლიანების ნიშნით არის აღბეჭდილი. კირიონ II-ის თქმით: „ის იყო დროშა, რომლის ქვეშ ღვიოდა ნაპერწკალი ქართველთა თანხმობის იდეისა“ [6; 8, 3]. ეკლესიის ყოველი წევრი იღვწოდა ქვეყნის ზნეობრივი და თვითმყოფადი სახის შესანარჩუნებლად. მღვდელმთავარი შენიშნავს, რომ ეკლესია საქართველოში სხვადასხვა პოლიტიკური მოსაზრების გამო არასოდეს ჩარეულა სახელმწიფო საქმეებში. ქართველი ხალხის სულიერი განათლებისათვის ზრუნვა – ეს მისია, ქართველ საეკლესიო მოღვაწეებს სრული პასუხისმგებლობით ჰქონდათ შეგნებული. ამიტომაც საქართველოს ეკლესია ყოველთვის მოუწოდებდა სიმაღლეზე იდგა [21, 22].

კირიონ II განსაკუთრებული ინტერესით იკვლევს ბერ-მონაზვნობის ფენომენს, მის საზოგადოებრივ ფუნქციას და როლს სახელმწიფოს ცხოვრებაში. მას ხომ თავად უცხოვრია მონაზვნური ცხოვრების წესით. აღნიშნული საკითხის შესახებ მღვდელმთავრის თვალთახედვა საგულისხმო უნდა იყოს.

მართლმადიდებლური ტრადიციის მიხედვით, „ღვთის შემეცნების გზა მდგომარეობს არა მარტო ღმერთის კონცეფციის რაციონალურად შეთვისებაში, არამედ რეალურ ურთიერთობაში, და მოიცავს გონებას, სულს და სხეულს... ასეთი კავშირის გარეშე ადამიანი კარგავს თავის მთლიანობას, როგორც ადამიანური არსება: ის ხდება არასრული, მოკვდავი, უცოდინარი და ბრმა“ [37, 38-39]. მონაზონს, თავისი ცხოვრების წესის თანახმად, ღვთის შემეცნების ყველა საშუალება ისეთი განსაკუთრებული აქტიურობით მოყავს მოქმედებაში, რომელიც არ ძალუძს ადამიანს ჩვეულებრივ ყოფაში. ეპისკოპოსი კირიონი მონაზონის ცხოვრებას განიხილავს, როგორც სულიერი სრულყოფის აქტიურ შემოქმედებით პროცესს, როდესაც ადამიანის პიროვნული ინდივიდუალურობა და ტალანტი კიდევ უფრო თვალსაჩინო ხდება. მღვდელმთავარმა მკაფიოდ აჩვენა, რომ ცხოვრების განსაკუთრებული წესისა და მიზნის მიუხედავად ბერ-მონაზონი საზოგადოების განუყრელი ნაწილია. მწვავე ისტორიულ პირობებში ბერობა ერის სამსახურში იდგა, მის ინტერესებს გამოხატავდა. სიმშვიდისა და აყვავების პერიოდში იგი მის კულტურულ, სულიერ ფასეულობებზე, განათლებასა და მეცნიერებაზე ზრუნავდა: „საშუალო საუკუნეებში, როდესაც მეცნიერებას დაუდგა მეტად ბნელი ხანა, ... მხოლოდ ბერების მოღვაწეობის წყალობით არ ჩაქრა იგი: ფილოსოფიის ქვის ძეგლის გამო ბერებმა ბევრი რამ კაცობრიობისათვის სასარგებლო აღმოაჩინეს, გამოიგონეს და მით მეცნიერება დაიფარეს“ [19].

მონაზვნობის შესახებ ყოველივე ზემოთქმულის თვალნათელ მაგალითს უდავოდ წარმოადგენს თვით კირიონ II, მისი საზოგადოებრივი და მოქალაქეობრივი აქტიურობა: „მე მივატოვე სამყარო, არა საკუთრივ ჩემთვის, არამედ ჩემი მშობლიური ქვეყნისათვის. დარწმუნებული ვარ, რომ დადგება საამო დრო ჩემი მრავალწამები სამშობლოსათვის. ღმერთო, უშველე საქართველოს!“ [1, ფურც. 10]

ეპისკოპოს კირიონს შესანიშნავად ესმოდა, რომ რუსული პოლიტიკა გამიზნული იყო არა მხოლოდ კულტურული და ინტელექტუალური, არამედ ერის სულიერი და ზნეობრივი პოტენციალის პარალიზებისათვის. ეს ხელს უწყობდა მის ასიმილაციას ველიკოპარალიზებისათვის. ამიტომაც კირიონ II-ის ეროვნულ და საზოგადოებრივ შეხედულებებში ხაზგასმულია ერის ერთიანობის მნიშვნელობა, მისი კულტურული და ზნეობრივი ღირებულებანი [36, 47]. „საერთო ნიადაგის“ მსოფლმხედველობა ორგანულია მისი ნააზრევისათვის. გიორგი საძაგლიშვილი არც ერისკაცობაში და მით უფრო ბერობაში, მიუხედავად თავისი დროის პოლიტიზირებული განწყობილებისა, არ გამოხატავდა, რომელიმე სოციალური ფენის ან პარტიის ინტერესებს: „არც ერთ სექტას (პარტიას) მე არ მივეკუთვნები და ვაგრძელებდი ჩემს მოღვაწეობას დამოუკიდებლად“ [1, ფურც. 82], – ამბობს ის. ერს კირიონ II აღიქვამს, როგორც ერთიან სხეულს, ზეკლასობრივ წარმონაქმნს, ყოველგვარი სოციალური დიფერენციაციის და დაქსაქსულობის გარეშე [36, 48]. კირიონ საძაგლიშვილის აზრით, ეროვნული სახელმწიფოს აღმშენებლობის პროცესში უნდა მონაწილეობდეს საზოგადოების ყველა ფენა, პარტია თუ ჯგუფი. თუმცა, მისი თვალსაზრისით, სხვადასხვა სოციალურ ფენას, ამ მხრივ, თავისი შესაბამისი მისია ენიჭებოდა. იგი განსაკუთრებით გამოყოფდა თავადაზნაურობის დამსახურებას, როგორც საზოგადოების ზედაფენის, ელიტის როლს სახელმწიფოს მშენებლობის, მისი კულტურისა და ხელოვნების განვითარების სფეროში: „ჩვენი თავად-აზნაურობა უძველესი ინსტიტუტია დედამინის ზურგზე... ამ მოწინავე წოდების წყალობით, რომელიც ძალა და ბურჯი იყო სამშობლოსი, შეიქმნა ჩვენი უძველესი კულტურა, რომელმაც დაიფარა ქართველი ერი განადგურებისაგან და შეარჩინა მას თავისი ნაციონალური სახე... ქართველმა თავად-აზნაურობამ მისცა სამშობლოს როგორც გენიოსი სარდლები, დიდი მოღვაწენი და მწიგნობარნი ეკლესიისანი: კათალიკოზნი, მღვდელ-მთავარნი და მონასტრებში მოღვაწე მწიგნობარნი“ [35, 136-137].

კირიონ II თვლის, რომ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ იდეალს, სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ამოსავალ წერტილს და მისი კეთილდღეობის მთავარ განმსაზღვრელ ფაქტორს თავისუფლება წარმოადგენს: „თავისუფლება ის წმინდა და ტკბილი ჭაბუკა, რომელმაც გამოგვზარდა ჩვენ და კაცად გვაქცია... თავისუფლებას ბი-

ნა აქვს თავისუფალი კაცის გულში. იგი დამაგვირგვინებელია ჩვენი ცხოვრებისა. თავისუფლება ღვთიური ნიჭია“ [20, 9]; ან კიდევ: „დამონავებული ხალხი პირუტყვთა მდგომარეობას უახლოვდება“ ...“ყველაზე უკეთესი სანახავი თავისუფალი სამშობლოა“ [22, 113], – აღნიშნავს კირიონ საძაგლიშვილი.

მღვდელმთავარს მოღვაწეობა მოუხდა მეტად რთულ პერიოდში. ეს იყო ისტორიული ქართველების ეპოქა. ამიტომ „თავისუფლების“ ცნების კირიონისეული გაგება ყოველთვის ერთგვაროვნად არ გამოვლენებულა. მოღვაწეობის საწყის ეტაპზე მისი ბრძოლა თავისუფლებისათვის ცარიზმის კოლონიური სისტემის პოლიტიკისაგან გათავისუფლებას, რუსეთის ფარგლებში ქართული ეროვნული სულისა და ფიზიკური სხეულის გადარჩენას ემსახურებოდა. ცენზურის მკაცრი პირობების გამო კირიონის ამ პერიოდის თხზულებებში ღიად არ აისახა საკითხი რუსეთისაგან სრული გამოყოფისა, თუმცა, მის ნააზრევში სტრიქონებს შორის ავტნომიზმის იდეა მაინც გამოსჭვივოდა [36, 48]. როდესაც დაისვა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის პრობლემა, ერის სულიერი გათავისუფლების საკითხი საქართველოს სრულ სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური დამოუკიდებლობის იდეას დაუკავშირდა. კირიონ ეპისკოპოსი უკვე დაუფარავად, ამ იდეისათვის მებრძოლად და შეუდრეკელ დამცველად იქცა. ბელგიაში 1905 წელს შიო იოსავასადმი გაგზავნილ წერილში ის წერდა: „თავისუფლების დაკარგვა ამ ასი წლის წინათ უცნაურად მოხდა. ჩალის ფასად გაჰყიდეს იგი, ორდენებზედ დაახურდავეს და ახლა კი მისს მოსაპოვებლად ათასობით მსხვერპლი იწირება სამშობლოს ტრაპეზზედ... მოთმინების ფიალა აიძსო. ასი წელი ხალხი გმინავდა საზარელ მუხრუჭში მომწყვდეული. სჯობს თავისუფლების მოხვეჭა, ყოველსა მოსახვეჭელსა“. [36, 48–49]

გიორგი საძაგლიშვილის შეხედულებებში ეროვნული საკითხი მჭიდროდ უკავშირდება ქართული ენის დაცვის პრობლემას. მისი აზრით, ენა ეროვნული თავისებურების შენარჩუნების მთავარი ფაქტორია. ამიტომ იკურთხა იგი „დაბადების“ მიხედვით კაცობრიობის არსებობის დასაწყისშივე [23, 54; 24, 4]. კირიონის თვალსაზრისით, ენა ეროვნულის საუნჯის შექმნის საფუძველია: „დედა ენა არის უფლის კურთხევით ჩვენ წინაპართაგან აშენებული უწმინდესი ტაძარი, რომელსაც სვეტებად უდგანან სამშობლო ქვეყნის მოღვაწენი; ... მხოლოდ იმ ერს აქვს უფლება ისტორიის ასპარეზზედ ცხოვრებისა და მოქმედებისა, რომელიც მუდამ იცავს თავის ენას, ზნეს და ჩვევას“ [25, 14]. ენის ფენომენის სიღრმისეულმა შეგრძნებამ გაუჩინა მას მოთხოვნილება ებრძოლა ქართულ ენაზე სწავლა-განათლებისა და საეკლესიო წირვა-ლოცვის დამკვიდრებისათვის: „საჭიროა სკოლამ მტკიცე ეროვნული ხასიათი მიიღოს და სწავლა საგნებისა ქართულად წარმოებდეს, ხოლო ეს მაშინ მოხდება, როცა

მთლად საქართველოს ცხოვრება ეროვნულ საფუძველზე მოეწყობა და ქართული ენა უაღრესად საჭირო შეიქმნება ყოველ დაწესებულებაში“ [25, 14], – აღნიშნავს მღვდელმთავარი. მის ამ სიტყვებში ჩამოყალიბებულია მშობლიური ენის ღირსების შეცნობის სასიცოცხლო მოთხოვნილება, რომელიც ყოველი მამულიშვილის ფიქრისა და ზრუნვის საგანი უნდა იყოს.

კირიონისა და გრ. ყიფშიძის მიერ შექმნილი სახელმძღვანელო „სიტყვიერების თეორია“ და ქრისტომატია“ [26] სამჯერ გამოიცა გადამუშავებული სახით და ათწლეულების განმავლობაში, ითვლებოდა სახელმძღვანელო წიგნად ამ საგანში. იგივე ავტორთა ნაშრომი ლექსთწყობის შესახებ XX საუკუნის შუა ხანებშიც კი შეუტანიათ ქართული პოეტიკის ქრესტომატიის სახელმძღვანელოში [27]. ნიშანდობლივია, რომ კათოლიკოს-პატრიარქად აღსაყდრების შემდგომ კირიონ II-ის ერთ-ერთი პირველი ღონისძიება იყო თბილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლა-განათლების ქართულ ენაზე შემოღება. 1917 წ. 10 ნოემბერს საქართველოს ეკლესიის მამამთავარი ამის გამო სიამაყით იუწყებოდა: „ეს გზა შექმნის მომავალში ...დაუძლეველ თავისუფალ ქართველებს... ღმერთმა კეთილად დაავიჯოვინოს ჩვენი საქმე“. [6; 10, 5]

დაქვეითებული ეროვნული შეგნების ამაღლებაში, ქართველთა გამოფხიზლებაში თავისი სიტყვა ქართულ მწერლობასა და პუბლიცისტიკასთან ერთად ისტორიოგრაფიასაც უნდა ეთქვა. „ისტორია საუკუნო წიგნია, მისი კაბადონები – სხვადასხვა ტომებია, ჟამთა მსვლელობის გამო რამდენი ფურცელიც გადაიშლება, იმდენი ახალი ტომი დაიჭერს პირველ ადგილს დედამიწაზედ. ძველი ფურცლები სრულიად არ იკარგებიან, მოვა დრო და იმათ ისევ შეხვდებათ პირველი ადგილი კაცობრიობაში. ქართველი ტომის ისტორიაც ესეთი ყოფილა“ [2, ფურც. 1], – ამ სახით გაიაზრა მღვდელმთავარმა ისტორიის, როგორც მეცნიერების დარგის მნიშვნელობა და მისი კავშირი თანამედრვე თუ მომავალ ცხოვრებასთან.

ცნობილია, რომ ისტორიის საზოგადოებრივი ფუნქცია მძლავრად მოქმედებს მცირერიცხოვან, თავისუფლებისათვის მებრძოლ ერებში და იგი ენასთან ერთად არსებობისა და პოლიტიკური წინსვლის საშუალებაა. წარსულის კვლევის წმინდა სამეცნიერო ღირებულების გარდა კირიონ საძაგლიშვილს შესანიშნავად ესმოდა ისტორიის როლი პრაქტიკული თვალსაზრისით, რომ ისტორია ყოველი კულტურული ერის სულიერი ცხოვრების უცილობელი ატრიბუტია; მისი ანმეოსა და მომავლის საიმედო მეგზური, ერის გამათვითცნობიერებელი და ეროვნული ერთიანობის გამდვივებელი.

ისტორიის კავშირი თანამედროვეობასთან განსაკუთრებულად ვლინდება აქტუალური საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტისას. ამასთან დაკავშირებით სავსებით მართე-

ბულია ეპისკოპოს კირიონის აზრი: „როდესაც სერიოზულად დგება რაიმე პოლიტიკური საკითხი, მიუკერძოებელი გადაჭრისათვის აუცილებელია ამ საკითხის ყოველმხრივი გამოკვლევა, როგორც ან-მყოფი, ასევე წარსულში...“ [5, ფურც. 1]

კირიონ II-ის მოღვაწეობა ცხადყოფს, რომ თანამედროვე საზოგადოებრივი და პოლიტიკური პრობლემების გადაწყვეტისას იგი აქტიურად მოუხმობს მშობლიური ქვეყნის ისტორიას; მისი საისტორიო ნაშრომების უმეტესობა რუსულ ენაზეა დაწერილი და ემსახურება ქართველთა წარსულის, კულტურული და ეროვნული მეობის უცხოელთათვის გაცნობის საქმეს.

კირიონ II უდიდესი მნიშვნელობის პრობლემად მიიჩნევდა ერის განათლებისა და კულტურული დონის ამაღლებას. ეს საკითხი მის წარმოდგენაში ერთგვარად სოციალურ პრობლემასაც უკავშირდება: „ეხლა თვალი გადავავლოთ ჩვენს, ქართველ ერის შინაურ ცხოვრებას, რას დავინახავთ? ხალხს ჯეროვან სწავლა-განათლებას მოკლებულს და ამისგამო ეკონომიურად გაღატაკებულს და სოციალურად დაბეჩა-ვებულს“ [6, ფურც. 3]. მღვდელმთავრის თვალსაზრისით, ერში განათლების შეტანა გარკვეულწილად განაპირობებს მის ეკონომიკურ თუ სოციალურ კეთილდღეობას. ამიტომ შემთხვევითი არ იყო მის მიერ, ერობაში თუ ბერობაში, უამრავი სამრევლო სკოლების გახსნა, უცხოეთისა და რუსეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტების სტიპენდიებით უზრუნველყოფა და სხვა მისთანა [36, 51].

ქართული კულტურის წერილობითი და ნივთიერი ძეგლების აღმოჩენა, დაცვა, აღწერა, კვლევა და პოპულარიზაცია, კირიონ II-ის მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანეს სფეროს წარმოადგენს. მღვდელმთავარმა ყურადღება მიაქცია სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის მხრივ ქართული მართლმადიდებლური ტაძრების მითვისების საკმაოდ გახშირებულ შემთხვევებს. ამ საკითხთან დაკავშირებით ეპისკოპოსმა კირიონმა მოხსენებითი ბარათით მიმართა საქართველოს ეგზარქოსს (1898წ., 24 ნოემბერი) და მოითხოვა უკანონოდ მიტაცებული ქართული ეკლესიების დაბრუნება. ამასთან გამოთქვა კონკრეტული რეკომენდაციები მათი პრაქტიკული და სამართლებრივი დაცვის ღონისძიებების შესახებ. [4, ფურც. 76]

მღვდელმთავრის მიერ დაისვა, აგრეთვე, საკითხი საქართველოს ეკლესიისათვის აღედგინათ იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მფლობელობის უფლება [21, 49-52]. მისივე ინიციატივით, 1999 წლის 24 ნოემბერს, საქართველოს ეპარქიის სამღვდელოების ყრილობამ, საქართველოს ეგზარქოსს მოსთხოვა, შუამდგომლობა აღძრულიყო უცხოეთის ქართული საგანეების კვლავ საქართველოსათვის დაბრუნების შესახებ. შედგა კომპეტენტური კომისია, რომელსაც დაევალა მასალების შეკრება [4, 411]. სამწუხაროდ, ეს საკითხი წარმატებით არ დასრულდა. ამ საქმის მოთავეს ეპისკოპოსს

კირიონს იერუსალიმში ქართული ხელოვნების შესასწავლად გაგზავნაზე უარი ეთქვა. იგი საქართველოს ჩამოაშორეს და, როგორც აღენიშნეთ რუსეთში გადაიყვანეს.

მშობლიური კულტურისა და ხელოვნების ნიმუშების შესწავლისას მღვდელმთავარი ცდილობდა მათში ამოეკითხა ქართული სული, ის მახასიათებელი, რომელიც ძეგლს თავისთავადობასა და განუმეორებლობას ანიჭებს: „მისწრაფება ზენას, გატაცებული ლტოლვილება ცისადმი არის განსაკუთრებული და ძირითადი თვისება ჩვენი ნაციონალური საეკლესიო გეგმისა“ [1, ფურც. 7]. ეროვნული ტრადიციების გამოხატულებას, საქართველოს დაუნერეულ ისტორიას ხედავს კირიონ II ქართულ სიმღერაში: „როგორც ხალხის მხატვრული ისტორიის ცოცხალი მატთანე, მუსიკა წარმოადგენს სარკეს, რომელშიც რელიეფურადაა ასახული... მისი მიღწევები და ჩამორჩენები... მასში დაცულია ხალხის მთელი წარსული დროის თავდადება, მისი სურვილები, ტრადიცია, დაუნერელი ისტორია, მშობლიური ხალხის თავგადასავალი“. [28]

კირიონ საძაგლიშვილი დიდ ყურადღებას უთმობდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის საკითხს. 1829 წ. ადრიანოპოლის ზავის თანახმად საქართველოს თურქეთის მხრიდან შემოუერთდა ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებული სამცხე, ჯავახეთი, ერუშეთი, პალაკაციო. რუსეთში დაგეგმილი დემოგრაფიული პროცესები უმეტესწილად ქართველთა ინტერესების შელახვით მთავრდებოდა. რუსული იმპერიული პოლიტიკის შორსმიმართული მიზნების წყალობით ძირძველი ქართული ტერიტორიები ათვისებულ იქნა ოსმალეთიდან ლტოლვილი სომხების მიზანმიმართული ჩამოსახლებით [29, 8]. ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში სომხების ჩამოსახლება მიზნად ისახავდა ამ სტრატეგიულად მნიშვნელოვან რეგიონში ქართული ელემენტის დაკნინებას. საქართველოს სასაზღვრო რეგიონებში პრორუსული ელემენტის დამკვიდრება რუსეთს ხელს აძლევდა პოლიტიკური მაქინაციების წარმატებისათვის.

საკითხი ამიერკავკასიის ტერიტორიების გადანაწილების შესახებ რუსეთის იმპერიის ფარგლებში ნამოტივტივდა პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისში სომხების სასარგებლოდ. შეიქმნა პროექტი ამიერკავკასიის ახალი ადმინისტრაციული დაყოფის შესახებ, რაც ითვალისწინებდა თბილისის გუბერნიიდან ბორჩალოსა და ახალქალაქის მაზრების გამოყოფას, მის მიერთებას ერთ-ერთ სომხურ გუბერნიასთან და გუმბრის სომხური გუბერნიის შექმნას [29, 14]. ბუნებრივია, ამით უხეშად დაირღვეოდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობა.

ეპისკოპოსმა კირიონმა მყისვე ხმა აღიმალა და პროექტს შემდეგი შეფასება მისცა: „...პროექტს არ გააჩნია პრეცედენტი რუსეთის ისტორიაში. ქართული საზოგადოებრივი აზრი ამ პროექტს

განიხილავს, როგორც... საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების შეკვეცის აშკარა მცდელობას" [5, ფურც. 2; 30, 3]. მღვდელმთავარი შეახსენებდა რუსეთის პოლიტიკურ წრეებს, რომ აღნიშნული პროექტი აშკარა წინააღმდეგობაში იყო გეორგიევსკის ტრაქტატთან. დაუშვებელი იყო იმ ტერიტორიების გადახანჩლება, რომელიც ისტორიულად და პოლიტიკურად საქართველოს ეკუთვნოდა. ეპისკოპოსი კირიონი მოუწოდებდა რუსეთის საზოგადოებას, რომ საკითხი შეფასებულიყო „ისტორიული სამართლიანობის“ თვალსაზრისით, ამასთან აღნიშნული რეგიონი განხილულიყო ტერიტორიულ-სახელმწიფოებრივ სიბრტყეში და არა როგორც უბრალო ადმინისტრაციული ობიექტი. [5, ფურც. 3; 36, 54]

კირიონ საძაგლიშვილი მნიშვნელოვან პრობლემად მიიჩნევდა, აგრეთვე, ე.წ. „სომხურ საკითხს“, რომელიც რუსულ სინამდვილეში წამოჭირა ასევე პირველი მსოფლიო ომის დროს. თურქეთის ფრონტზე წარმატების მოსაპოვებლად რუსეთის მთავრობა „ოსმალეთის სომხებს“ რუსეთის ფარგლებში ავტონომიას შეპირდა, რამაც ოსმალეთის სომხებს აჯანყებისაკენ უბიძგა. რუსეთის პოლიტიკურ წრეებში განშირდა მსჯელობა მოსალოდნელი პოლიტიკური წარმონაქმნის ტერიტორიული საზღვრების დადგენის თაობაზე.

კირიონ საძაგლიშვილი გამოეხმაურა რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროში კადეტთა პარტიის ლიდერის მილიუკოვის განცხადებას, თურქეთის სომხეთისათვის სინოპის, ტრაპეზუნდის, და საერთოდ შავიზღვისპირა ზოლის გადაცემის შესახებ [5, ფურც. 3]. კირიონ ეპისკოპოსმა საზოგადოებას შეახსენა გეორგიევსკის ტრაქტატის IV სეპარატული არტიკულის შინაარსი, რომლის მიხედვითაც რუსეთის მიერ დაპყრობილი ოდესლაც საქართველოს კუთვნილი პროვინციები შედიან საქართველოს ტერიტორიულ შემადგენლობაში: „...ტრაპეზუნდის ვილაიეთი ეთნოგრაფიულად და გეოგრაფიულად არის ბათუმის ოლქის გაგრძელება. ამ მხარის აბორიგენები არიან ლაზები (ქართველები)... თუ მოხდება განაწილება, აღნიშნული ზღვისპირა ზოლი უნდა მიენიჭოს საქართველოს ტერიტორიას“ [5, ფურც. 3]. აქვე მღვდელმთავარი მიუთითებს, რომ ქართველები თანაუგრძნობენ „ახალი სასომხეთის“ შექმნის იდეას, მაგრამ არ უნდა იქნას დარღვეული ისტორიული სამართლიანობის პრინციპი საქართველოს ტერიტორიული ინტერესების ხარჯზე [36, 54].

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ბოლო ხანს ხაზგასმულად გამოითქვა მოსაზრება, რომ კირიონ ეპისკოპოსის მიერ წინ წამოწეული ე.წ. „სომხური საკითხი“, ან სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიის მიერ ქართული ტაძარ-მონასტრების მიტაცების გამო გამოთქმული პროტესტი არ გულისხმობს სიძულვილს, დამცირებას, შურისძიებას ამ ერის მიმართ. კირიონ საძაგლიშვილის მწვავე ტონი და შემართება ემსახურება მხოლოდ რუსეთის კოლონიური რეჟიმის პირობებში

ქართველი ხალხის შელახული ინტერესების დაცვას, ნაციონალური იდენტობის შენარჩუნებისათვის ბრძოლას [35, 127-128].

როგორც ცნობილია, „სომხური საკითხი“ ტრაგიკულად განვითარდა. რუსეთის პოლიტიკურმა ავანტიურამ თურქეთში 1915 წელს სომხური მოსახლეობის გენოციდის პროვოცირება გამოიწვია.

განსაკუთრებულია კირიონ II-ის დამსახურება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის. საქართველოს ეკლესიის გათავისუფლება ქართველი მღვდელმთავრის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის უპირველესი მიზანი იყო. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის პრობლემისადმი კირიონ II-ის დამოკიდებულებას ჩვენ არაერთ პუბლიკაციაში შევხებივართ [34]. ამდენად, ამ საკითხზე ვრცლად არ შევჩერდებით. მხოლოდ შევეცდებით ვუჩვენოთ 1906 წელს სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარ საკრებულოში კირიონ ეპისკოპოსის მიერ წაკითხულ ერთერთ მოხსენებაში, — „ეროვნული საკითხი ეკლესიაში“, დაფიქსირებული პოზიცია. იგი განმარტავდა, რომ მსოფლიო ეკლესია მოწოდებულია — ყოველი ერი რელიგიურ-ზნეობრივ სრულყოფას ახორციელებდეს ეროვნულ ნიადაგზე. ენა ამ შემთხვევაში არის მთავარი ფაქტორი ეროვნული თავისებურებების შენარჩუნებისა. ყოველ ერს უნდა ჰყავდეს უმაღლესი რანგის სასულიერო წარმომადგენელი, ხოლო საეკლესიო მმართველობის საზღვრები ყოველი ერისათვის უნდა განისაზღვროს მათი ტერიტორიების მიხედვით. რამდენადაც საეკლესიო-კანონიკური ტრადიცია უპირისპირდება ე. წ. ფილექტიზმის პრაქტიკას, — ერთ რეგიონში ორი ეროვნების მღვდელმთავრის მოქმედებას, რომელიც ხელს უწყობს ეკლესიაში ტომობრივ დაყოფასა და ეროვნულ დაპირისპირებას, — ქართული მხარე ურყევად დადგა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ტერიტორიული პრინციპით აღდგენის პოზიციაზე [36, 74].

სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრების წინასწარი საკრებულო II განყოფილებაში საქართველოს დელეგაციის პოზიცია, სხვა ეროვნებების მართლმადიდებლურ სამწყსოსთან დამოკიდებულებაში, საუკეთესოდ გამოითქვა სწორედ ეპისკოპოს კირიონის მოხსენებებში. მათში იყო მცდელობა ამ საკითხების წმინდა საეკლესიო-კანონიკური თვალსაზრისით მოგვარებისა: საქართველოს საპატრიარქოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნებებს ექნებოდათ ეკლესიები, რომლებშიც ღვთისმსახურება მშობლიურ ენაზე აღსრულდებოდა. იურიდიულად კი ისინი საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს დაექვემდებარებოდნენ [36, 74-75].

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული თვალსაზრისით კირიონ საძაგლიშვილის ეროვნულ-სარწმუნოებრივი და ეკლესიური პატრიოტიზმი მკვეთრად ემიჯნება ფილექტიზმსა და აგრესიულ ნაციონალიზმს. მისთვის მსოფლიო ეკლესია

ერთიანი და განუყოფელია. მღვდელმთავრის მიზანია: საქართველოს ეკლესია დარჩეს და შენარჩუნდეს, როგორც მსოფლიო „კათოლიკე“ ეკლესიის შემადგენელი თვითმყოფადი ნაწილი [35, 126].

საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში დამსახურების გამო, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ 1917 წლის 17 სექტემბერს გამართულმა სრულიად საქართველოს საეკლესიო კრებამ კირიონ საძაგლიშვილი თავისუფლებადგენილი ეკლესიის პირველ საჭეთმპყრობლად აირჩია.

საქართველოს ეკლესიის მამამთავრად არჩევის შემდეგ კირიონ II-მ, საქართველოს ეროვნული ყრილობისა და საქართველოს ეკლესიის სამწყსოსადმი წარდგენილ გუჯრებში [6; 8, 1-3], აგრეთვე აღმოსავლეთის პატრიარქთა, რომის პაპისა და სომეხთა კათოლიკოს-პატრიარქისადმი გაგზავნილ ეპისტოლეებში [6; 8, 4-5], ჩამოაყალიბა თავისი სამოქმედო და საპროგრამო პრინციპები, მიმართული ერის ერთიანობისა და ზნეობრივი სრულყოფისაკენ [36, 55-57]. „გათავისუფლებული ეკლესია პირველყოვლისა განახლებულ უნდა იქნეს თანამედროვე ცხოვრების საჭიროებათა მიხედვით ყოველ სფეროში“ [6; 8, 2-3], – აღნიშნავდა კათოლიკოს-პატრიარქი.

უპირველეს საზრუნავად კირიონ II მიიჩნევდა ახლად აღდგენილი ეკლესიის განმტკიცებას მის ისტორიულ უფლებათა ფარგლებში. ეს ითვალისწინებდა: ა) სხვადასხვა ქვეყნებისა და საპატრიარქოების მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ცნობასა და აღიარებას; ბ) საქართველოს ავტოკეფალიის ტერიტორიული პრინციპით განხორციელებას; გ) საქართველოს ეკლესიის მიერ სამწყსოსთან და ერთან დარღვეული კავშირის აღდგენას.

მეორე ასევე გადაუდებელ მიზნად კათოლიკოს-პატრიარქმა საქართველოს ეკლესიას და ერს დაუსახა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და დაცვა. ის მხურვალედ უჭერდა მხარს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის იდეას, რათა მსოფლიო ხალხთა შორის საქართველოსაც დაეჭირა ღირსეული ადგილი: „ჩვენი ეკლესია მუდამ ედგა დარაჯად ქართველ ერის მთლიანობას და დამოუკიდებლობას. დღესაც ვალად აძევს ჩვენს ეკლესიას ემსახურის ამავე იდეას... მან უნდა ხელი შეუწყოს ჩვენს განმტკიცება, გაერთიანებას, რათა კაცობრიობის ფერხელში ჩვენც ვპოოთ შესაფერი და დამსახურებული ადგილი. აი მეორე საზრუნავი ჩვენი!“ [6; 8, 2-3]

კათოლიკოს-პატრიარქის ეს მიმართვა ქართველი სამწყსოსადმი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე რამოდენიმე თვით ადრე, 1917 წლის 19 ოქტომბერს გაისმა, – მეტად რთულ დროს, როდესაც ამიერკავკასიას რუსეთის დროებითი მთავრობის მიერ საგანგებოდ შექმნილი განსაკუთრებული კომიტეტი – ოზაკომი მართავდა. ხოლო საქართველოში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიებს, ეროვნულ-დემოკრატიების გარდა, არ ჰქონ-

დათ ნათლად წარმოდგენილი საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ არსებობის პერსპექტივა. ასეთ ვითარებაში კირიონ II-ის სიტყვებმა გაიჟღერა, როგორც მოწოდებამ ეროვნული თვითგამორკვევისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის. აღსანიშნავია, რომ რუსეთის იმპერიაში მეფის ხელისუფლების დამხობის შემდეგ სამღვდელოება იყო პირველი, რომელმაც გადაჭრით დააყენა საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი: ჯერ კიდევ ავტოკეფალიის აღდგენის დღეს (1917წ. 12 მარტი) სვეტიცხოვლის ტაძარში წარმოთქმულ ქადაგებაში ეპისკოპოსმა ლეონიდემ ეკლესიის თავისუფლება მიიჩნია წინაპირობად ერის დამოუკიდებლობის მოპოვების გზაზე. [31, 59-60]

საქართველოს ეკლესია კირიონ II-ის მეთაურობით რეაგირებდა ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ყველა მტკივნეულ საკითხზე. 1918 წ. 18 იანვარს ბრესტ-ლიტოვსკში რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლებამ, რომელიც ამიერკავკასიას რუსეთის ნაწილად თვლიდა გერმანიასთან საზავო მოლაპარაკების დროს ოსმალეთს გადასცა არდაგანი, ყარსისა და ბათუმის ოლქები. ამიერკავკასიის მთავრობის პროტესტის გამო თურქებმა ძალით დაიკავეს ეს ტერიტორიები და თბილისსაც დაემუქრნენ. ეკლესიამ თავის მოვალეობად ჩათვალა აქტიურად ჩართულიყო საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დაცვისა და განმტკიცების საქმეში. 1918 წლის 5 თებერვალს საკათალიკოსო საბჭოსა და სასამართლოს სხდომაზე, რომელსაც თავმჯდომარეობდა კირიონ II, მიიღო დადგენილება: „სამღვდელმთავრმა სვეტიცხოველში საკუთრივ და საერთოდ ყველგან მოუწოდოს ერს, იხსნან სამშობლო დღევანდელ განსაცდელისგან ეროვნული ლაშქრის გაძლიერებით და მათაც დაუმტკიცონ თავისი სამშობლოსადმი სიყვარული ამ ლაშქარში მონაწილეობის მიღებით“ [6; 10, 1]. საბედნიეროდ, ეს პრობლემა გერმანიის ჩარევით მშვიდობიანად მოგვარდა.

კირიონ II თავის საპროგრამო დებულებებში ეკლესიის უმნიშვნელოვანეს მოვალეობად მიიჩნია ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების მოგვარება, მათ შორის კეთილმეზობლური კავშირის დამყარება: „ერთა შორის ძმურ ურთიერთობის განმტკიცება ახლა მორიგ საკითხად ჩაითვალოს, განსაკუთრებით კავკასიაში, სადაც ამ ძმურ განწყობილებას ხელოვნურად არღვევენ. განახლებულ საქართველოს ეკლესია მიზნად ისახავს... მეზობელ ერებს ძმურ, შემოქმედებით მუშაობისაკენ მოუწოდოს. აჰა, მესამე საზრუნავი ჩვენი!“ [6; 8, 3]

ამ საკითხის კირიონისეული ხედვის ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს მისივე „ეპისტოლე სომეხთა კათალიკოს-პატრიარქის მიმართ“: „ერთობასა ვიტყვი არა სარწმუნოებრივ დოღმატიურსა, არამედ მოქალაქეობრივ-განმანათლებლობითსა, რათა დაემყაროს ჩუენ შორის ძმობა და ურთიერთას გულისხმისყოფა“ [6; 8, 5]. ასეთ-

სავე დამოკიდებულებას გამოხატავს მისივე წერილი რომის პაპის მიმართ [6; 7; 8, 4-5]. ბუნებრივია, ამგვარი განწყობილება არ ეხებოდა დოგმატურ სფეროს და ითვალისწინებდა საქართველოში სომხურ დიასპორასთან და კათოლიკე ქართველებთან ურთიერთობის ურთულეს საკითხებს [32, 95-96].

საქართველოს განახლებული ეკლესიის საპროგრამო დებულებაში მე-4 უმთავრეს საკითხად კირიონ II-მ მიიჩნია ერის კულტურისა და სწავლა-განათლების დონის ამაღლებისათვის ზრუნვა: „ეკლესია დიდი კულტურული ძალაა... ჩვენის განახლებული ეკლესიის საზრუნავია—ეს ძალა ჯეროვან სიმაღლეზე აიყვანოს...“ [6; 9, 3] ამიტომაც, ბუნებრივია ის სიხარული, რომლითაც კირიონ II შეხვდა ქართული უნივერსიტეტის გახსნის ფაქტს [19].

საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის მოპოვებამ უმრავლესი ენერგიით ალავსო ქართული ეროვნული სული. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ ქართველი ერის სულიერ გათავისუფლებას, მოყვას მისი პოლიტიკური ემანსიპაცია. საქართველოს ეკლესია და მისი საჭეთმპყრობელი ამ ფაქტს უდიდესი აღტაცებით შეხვდა. კირიონ II გონივრულად აფასებდა რა ქვეყნის შინ და გარეთ შექმნილ პოლიტიკურ პროცესებს, მოუწოდებდა ერს მტკიცედ მდგარიყო დამოუკიდებლობის დაცვის სადარაჯოზე: „ნუ დავივიწყებთ, რომ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა გვაკისრებს დიდ ზრუნვას და დიდ მოქალაქეობრივ სიბრძნე-სიფრთხილეს თხოულობს ჩვენგან... ჭეშმარიტი მამულიშილი მოვალეა, თუ პოლიტიკური გარემოება მოითხოვს, იარაღით ხელში დაიცვას... მოპოვებული თავისუფლება“ [20].

კირიონ II-ის შესანიშნავად ესმოდა, რომ თავისუფლების შენარჩუნების უმთავრესი პირობა ერის კონსოლიდაცია იყო. პოლიტიკურად და სულიერად გახლეჩილ ქართველ ერს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II უპირველესად ეროვნული მთლიანობისა და სულიერი სიმტკიცისკენ მოუწოდებდა. სამწუხაროდ, საქართველომ პოლიტიკური დამოუკიდებლობა ვერ შეინარჩუნა, ხოლო რაც შეეხება საეკლესიო ავტოკეფალიას, იგი კარგა ხანს „დე ფაქტოდ“ დარჩა. 1943 წელს საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობა რუსეთის ეკლესიამ ცნო. მოგვიანებით კი, 1990 წლის იანვარში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია დადასტურდა მსოფლიო პატრიარქის მიერ და იგი მსოფლიო მართლმადიდებლურ ეკლესიათა თანასწორუფლებიან წევრად აღიარეს.

ამრიგად, XIX ს-ის ბოლოსა და XX ს-ის დასაწყისში საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში მონაწილეობას იღებდა საზოგადოების თითქმის ყველა სოციალური დაჯგუფება. საქართველოს სამღვდელოების პროგრესულმა ნაწილმა თავისი სიტყვა თქვა ეროვნულ და საზოგადოებრივ სარბიელზე. კირიონ II

საზოგადოების ამ ნაწილის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო. თითოეული სოციალური ჯგუფის ნააზრევი და შეხედულებანი განსაკუთრებულობით გამოირჩევა და განპირობებულია ამ ჯგუფის ინტერესებით, მსოფლმხედველობით, მისთვის მისაღები ზოგად ადამიანური და ზოგადსაქოცობრიო ღირებულებებით. კირიონ II სამღვდელ პირია და მისი ნააზრევი, ბუნებრივია, სასულიერო წრისათვის დამახასიათებელი მსოფლმხედველობიდან, კერძოდ კი მართლმადიდებლური მრწამსიდან გამომდინარეობს.

კირიონ (გიორგი) საძაგლიშვილი (1855-1918 წწ.), მომავალში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი (1917-1918 წწ.), საზოგადოებრივ ასპარეზზე XIX-ის 80-90-იან წლებიდან გამოდის. მან, სხვა ავტოკეფალისტებთან ერთად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში სათავე დაუდო იმ მიმართულებას, რომელიც მიზნად ისახავდა აღედგინა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურობა, გამოერკვია საქართველოს ეკლესიის ეროვნული, კულტურული, თუ საგანმანათლებლო მისია, აქტიურად ჩაება ეკლესია ერის სამსახურში. შემეცნების პროცესის გათავისუფლება ყოველგვარი ავტორიტეტებისა და დოგმატებისაგან, ლტოლვა განათლებისა და მეცნიერებისაკენ, ცოდნის საზოგადოების საკეთილდღეოდ გამოყენება, სამყაროს შემეცნებისას მატერიისა და იდეის ჰარმონიულობაში გააზრება, მეცნიერების ზნეობრივი დანიშნულების ხაზგასმა და სხვა, ის უცილობელი კრიტერიუმებია, რომლებიც მღვდელმთავრის ნააზრევში კაცობრიობის პროგრესს განსაზღვრავს. ყოველივე ამას კირიონ საძაგლიშვილი მჭიდროდ უკავშირებს თითოეული ადამიანის აბსოლუტური ღირებულების იდეას. ადამიანის, პიროვნების ქრისტიანულ მოძღვრებას, რომლის თანახმადაც, ადამიანი სამყაროს არსებობის განსაზღვრული, ძირითადი მიზანია. ინდივიდების ერთმანეთთან თუ ღმერთთან მიმართებისას საყოველთაო სიყვარულისა და თანასწორუფლებიანობის პრინციპის აღიარება კირიონ II-ის აზროვნების ჰუმანიზმის საუკეთესო გამოხატულებაა.

კირიონ II-ის ეროვნული და საზოგადოებრივი შეხედულებები ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის ფონზე გამოიკვეთა. იგი მტკიცედ ემხრობოდა ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციის იდეას. განიხილავდა ერს, როგორც ერთიან სხეულს, მიიჩნევდა მას ზე-კლასობრივ წარმონაქმნად. კირიონ საძაგლიშვილის შეხედულებით, უსახელმწიფო ერში უდიდესია ქართული ენის დაცვა-შენარჩუნების, ქვეყნის ისტორიის წარმოჩენის, კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობის, ერში განათლების დონის ამაღლების საზოგადოებრივი ფუნქცია. ეროვნულ საკითხში მღვდელმთავარი დიდ ყურადღებას უთმობდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებასა და დაცვას.

საქართველოში ავტოკეფალური მოძრაობა, 1917 წლის 12 მარტს, საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის აქტით დაგვირგვინდა. გათავისუფლებული ეკლესიის კათოლიკოს-პატრიარქად არჩევის პირველსავე დღეებში მან ჩამოაყალიბა საქართველოს ეკლესიის სამოქმედო პროგრამა, რომლის მიზანი იყო: საქართველოს ეკლესიის ისტორიულ უფლებათა ფარგლებში განმტკიცება, ავტოკეფალურობის ტერიტორიული პრინციპით განხორციელება, რუსული ანტიეროვნული პოლიტიკის შედეგად ეკლესიასა და სამწყსოს შორის დარღვეული კავშირის გამთლიანება, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და დაცვა, კავკასიელ ხალხთა შორის ეროვნებათაშორის ურთიერთობის მოგვარება, ერის კულტურული და განათლების დონის ამაღლება. ამ დებულებებში წარმოდგენილია ის ტენდენცია, რომ საქართველოს ეკლესიის გამარჯვება სანინდარი გამხდარიყო ქვეყნის პოლიტიკური თავისუფლების აღდგენისა.

კათალიკოს-პატრიარქის თვალსაწიერი მეტად ფართოა. გამოირჩევა საოცარი განსწავლულობითა და აზროვნების სიღრმით. კირიონ II-ის შეხედულებანი სხვადასხვა საკითხებზე დღესაც საოცრად აქტუალურია. ამიტომაც შესანიშნავი მამულიშვილის ნააზრევს სათანადო პატივი უნდა მიეგოს მისი ნამოღვაწის ობიექტური შესწავლა-შეფასებით და დამსახურებული ადგილი მიენიჭოს ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი (სცსსა), ფ. 1458, საქ. 33.
2. სცსსა, ფ. 1458, საქ. 40.
3. სცსსა, ფ. 1458, საქ. 43.
4. სცსსა, ფ. 1458, საქ. 56.
5. სცსსა, ფ. 1458, საქ. 80.
6. სცსსა, ფ. 1458, საქ. 188.
7. ლიტერატურის მუზეუმი, ხელნაწერთა ფონდსაცავი, საარქივო ერთეული 27830/3.
8. ჟურნ. „სვეტიცხოველი“, 1917, №4.
9. ჟურნ. „სვეტიცხოველი“, 1918, №4.
10. ჟურნ. „სვეტიცხოველი“, 1918, №5.
11. История XIX века, Т. 7, (под ред. Лависа и Рамвво), Москва, 1939.
12. Очерки истории Грузии, Т. V, Тб., 1990.
13. ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია, თბ., 1991.

14. მ. გაფრინდაშვილი, ქართველი ერი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში, წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V თბ., 1970.
15. მ. გაფრინდაშვილი, ქართული საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1988.
16. ალ. ბენდიანიშვილი, ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წლებში, თბ., 1980.
17. მ. ვაჩნაძე, ვ. გურული, საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბ., 1998.
18. ვ. კიკნაძე, სამარადისო შარავანდედი, კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის ცხოვრება და მოღვაწეობა, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები, თბ., 2000.
19. სიტყვა თქმული კათოლიკოს-პატრიარქ კირიონ II-ის მიერ ქართული უნივერსიტეტის გახსნის დღეს, გაზ. „საქართველო“, 1918, 31 იანვარი.
20. სიტყვა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ მეორისა (წარმოთქმული 1917 წლის 2 ივნისს თავისუფლების მოედანზე, საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადების გამო შესრულებული დიდი ლიტანიის შემდეგ), „სახალხო გაზეთი“, 1998, 25 მაისი.
21. Е. К. (Епископ Кирион), Заслуги грузинского монашества и монастырей для отечественной церкви и общество, Тиф., 1893.
22. ვ. გურგენიძე, კირიონ II, წიგნში: წმინდა მარიამის ნილხვედრ ქვეყანაში, წიგ. II, თბ., 1997.
23. Епископ Кирион, Национальный принцип в церкви, Журналы заседания, «Церковные ведомости», 1906, приложение к №47.
24. გაზ.: „Оттолоски“, 1906, №16.
25. რ. ბარამიძე, კირიონი II და ქართული ჰუმანიტარული მეცნიერება, „რანი ვართ ქართველნი“, 1998, 7-8.
26. კირიონ არქიმანდრიტი, გრ. ყიფშიძე, სიტყვიერების თეორია, სალიტერატურო ნიმუშების დამატებითურთ, ტფ., 1998; კირიონ ეპისკოპოზი, გრ. ყიფშიძე, სიტყვიერების თეორია და ქრისტიანობა, ტფ. 1908; კირიონ კათალიკოზი და ყიფშიძე გრ, სიტყვიერების თეორია, სახელმძღვანელო წიგნი, ტფ. 1920.
27. ქართული პოეტიკის ქრესტომათია (XVIII-XIX ს.ს.), 1954.
28. Г. Садагелов-Ивериели, О грузинской пении, „Новое обозрение“, 1894, 21 июня.
29. ივ. ჯავახიშვილი, დემოგრაფიული პროცესები და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი რუსეთ-სომხეთის ურთიერთობაში (XIX-XX ს.ს.), თბ., 1998.

30. Корнелии, Армянский вопрос, "Петроградские ведомости", 1915, №26, февраля.
31. ე. ბუბულაშვილი, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება, კრებულში: ქრისტიანობა საქართველოში, ისტორიულ-ეთნოლოგიური გამოკვლევები, თბ., 2000.
32. ს. ვარდოსანიძე, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია 1917-1927 წლებში, თბ., 2000.
33. ხ. ქოქრაშვილი, საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის ფილოსოფიური შეხედულებანი, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შტუდიები, რედ. მ. ჩხარტიშვილი, თბ., 2000.
34. ხ. ქოქრაშვილი, ზოგიერთი ეპიზოდი ავტოკეფალური მოძრაობის ისტორიისათვის, ჟურნ.: „საქართველოს საპატრიარქო“, 1999, 1, გვ. 18-27. ხ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი და ქართველი სამღვდელოება (1905-1913 წწ.), კრებულში: „საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები“, VII, თბ., 2004, გვ. 109-131; ხ. ქოქრაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი რუსეთის უნემინდეს სინოდში (1905-1907 წწ.), კრებულში: „საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები“, VIII, თბ., 2005 გვ. 240-260.
35. ვ. კიკნაძე, ეროვნული და საკაცობრიო პრობლემატიკა XIX ს. ქართველი სასულიერო მოღვაწეების შემოქმედებაში (ეპისკოპოსები: გაბრიელ ქიქოძე, კირიონ საძაგლიშვილი, პეტრე კონჭოშვილი, ღვთისმეტყველების კანდიდატი მიხეილ საბინინი), ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბ., 2005.
36. ხ. ქოქრაშვილი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქის კირიონ II ეროვნულ-საზოგადოებრივი და საისტორიო შეხედულებანი, ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია, თბ., 2001.
37. დეკანოზი იოანე მეიენდორფი, საღვთისმეტყველო განათლება პატრისტიკულ და ბიზანტიურ ეპოქებში და მისი გაკვეთილები ჩვენი დროისათვის, ჟურნ. „ჯვარი ვაზისა“, 1990, 1.

Doctor of History, Head scientist-researcher of Modern and Nearest history department of the Ivane Javakhishvili institute of History and Etnology

THE NATIONAL AND SOCIAL POSITION OF CATHOLICOS-PATRIARCH KIRION II

Summary

Kirion (Giorgi) Sadzaglishvili (1855-1918), lately Catholicos-Patriarch of All Georgia (1917-1918), started his social activity in the 80-90's of 19th century. Together with other autocephalists he gave birth to a new trend in national liberation movement that aimed to restore the autocephaly of the Church of Georgia, to clear up the national, cultural, and educational mission of the Church of Georgia and to involve the Church of Georgia as an active participant for the welfare of the nation.

Kirion's viewpoints on national and social problems stood out against the background of Tsarism's colonial policy. He was firm and active supporter of the idea of Georgians' consolidation. He viewed nation as one whole organism and non-class formation. Kirion Sadzaglishvili believed that the social function of supporting and preserving mother tongue, popularization of the country history, taking care and supporting the cultural heritage, uplifting of knowledge standards of the stateless nation is great. The head of the Georgian Church paid a great attention to the territorial unity and defense of the country.

The autocephalous movement in Georgia was crowned by the act of independence of the Church of Georgia in 1917, March 12. As soon as Kirion II was elected as the Catholicos-Patriarch of the liberated church he wrote a program for the Church of Georgia that aimed to strengthen the church of Georgia within the frames of its historical rites, to exercise autocephaly on the territorial principles, to restore the unity between the church and congregation broken off by antinational Russian policy, to restore and defense Georgian statehood, to deal with the national problems between the peoples of the Caucasus, to rise the cultural and knowledge level of the nation. The statements of the mentioned document were obviously showing that the victory of the Church of Georgia should have become the guarantor of restoring the country political independence.

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველოს საეკლესიო საქმეთა გადამწყვეტი კომისიის პროუასორ გენეშვიჩის მოღვაწეობა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხი (1917 წ.)

საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენილად გამოცხადების (1917 წ. 12 მარტი) შემდეგ მისი უფლებების ფაქტობრივად განხორციელება ძალიან რთული და ხანგრძლივი პროცესი აღმოჩნდა. 12 მარტს შექმნილ საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობას გაცნობიერებული ჰქონდა ეკლესიის მდგომარეობის მთელი სირთულე. გადასაჭრელ საკითხთა შორის ერთ-ერთ უპირველესს წარმოადგენდა საკათოლიკოსოს საზღვრების დადგენა და რუსეთის თვითმპყრობელი ხელისუფლების მიერ ეკლესიისათვის ჩამორთმეული მამულების რაოდენობისა და ღირებულების განსაზღვრა [1, 6]. აღნიშნული ქონების დაბრუნების გარეშე საქართველოს ეკლესია ისევ რუსეთის ეკლესიაზე დამოკიდებული დარჩებოდა და მისი ავტოკეფალიაც ფორმალურ ფაქტად იქცეოდა [2, 132].

ავტოკეფალურ უფლებათა ფაქტობრივი განხორციელების საქმეში ქართველ ავტოკეფალისტთა იმედად რჩებოდა დროებითი მთავრობის 1917 წ. 27 მარტის დეკლარაციით მოთხოვნილი „რუსეთის სახელმწიფოში საქართველოს ეკლესიის უფლებრივი მდგომარეობის ძირითადი დებულებების“ სასწრაფო დამუშავება. მათ ასევე დიდი იმედი ჰქონდათ დროებითი მთავრობის მიერ ყოფილი საეგზარქოსოს საეკლესიო საქმეთა გადაწყვეტ კომისრად დანიშნული ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ბენეშევიჩისა. პეტროგრადის უნივერსიტეტის პროფესორი ქართულ წრეებში ცნობილი იყო „როგორც საუკეთესო კანონისტი და კარგი მიმართულების ადამიანი“ [1, 161]. მისი მოღვაწეობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის საკითხთან მიმართებაში ქართულ ისტორიოგრაფიაში შესწავლილი არ არის.

ბენეშევიჩმა ჯერ კიდევ საქართველოში წამოსვლამდე (1917 წ. მარტი-აპრილი) მიიღო მონაწილეობა სინოდის ობერ-პროკურორ ვლადიმერ ნიკოლოზის ძე ლეოვთან რუსეთში მცხოვრები ქართველების მოლაპარაკებებში და დეკლარაციის არსებული სახით შემუშავებაში [1, 75v-76v].

ახალი კომისიის ჩამოსვლის მოლოდინში საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებმა მასალის მომზადებაც დაიწყეს, რათა შემდეგ რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების შემთანხმებელი კომისიის მუშაობა არ შეფერხებულიყო. ცნობები იკრიბებოდა ყოფილ საეგზარქოსოში ტაძრების, სასწავლებლების, მართლმადიდებელთა, მ.შ. მოსწავლეთა რაოდენობისა და ეროვნული შემადგენლობის განსასაზღვრად; სხვადასხვა საეკლესიო დაწესებულებათა შენობების კუთვნილებისა და უზრუნველყოფის წყაროების დასადგენად. ბენეშევიჩთან სამუშაოდ კომისიაში წინასწარ აირჩიეს: ეპისკოპოსი ანტონი (გიორგაძე), დეკანოზები: კორნელი (კეკელიძე), ნიკიტა (თალაქვაძე), კალისტრატე (ცინცაძე), საერთაგან სერგი გორგაძე. შემდეგში მათთან ერთად კომისიაში მუშაობდნენ: დეკანოზი გიორგი გამრეკელი, მღვდლები: ქრისტეფორე ციციშვილი და ალექსი მიქელაძე, საერო პირთაგან ექვთიმე თაყაიშვილი, მოსე ჯანაშვილი, ვასილ ბარნოვი, სოფრომ მგალობლიშვილი და დავით ნახუცრიშვილი. კომისარი თბილისში აპრილის დასაწყისში ჩამოვიდა [1, 46 v, 57, 81, 147v; 3, 30v].

ბენეშევიჩი შემთანხმებელი კომისიის მთავარ ამოცანად თვლიდა ღონისძიებათა შემუშავებას რუსულ-ქართულ ინტერესთა გამიჯვნისა და იმ ძირითად დებულებათა ცხოვრებაში გასატარებლად, რომელიც განსაზღვრავდა საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობას რუსეთის სახელმწიფოში. კომისიის რაობას თავმჯდომარე ასე ხსნიდა: კომისიას ეწოდება „შემთანხმებელი“, მაგრამ აქვს სათათბირო ხასიათი. ჩვენ ხმის მიცემას არ ვანარმოვებთ და გადაწყვეტილებები არ გამოგვაქვს. საქართველოს ეკლესიის წარმომადგენელთა აზრი კომისიისათვის ფასეულია და მიიღება მხედველობაში დროებით მმართველობასთან მათი სისტემატური კონსულტაციის გარეშე [3, 5, 45v, 47].

აპრილის დასაწყისში ქართველ ავტოკეფალისტთა წინაშე იდგა საკითხი — მოეთხოვათ ტერიტორიული ავტოკეფალია თუ მიეღოთ მთავრობისაგან შემოთავაზებული ეროვნული პრინციპი. დროებითა მმართველობამ ხანგრძლივი კამათის შემდეგ ერთხმად გადაწყვიტა: კომისიას უკანასკნელ წამამდე დაეცვა ავტოკეფალიის ტერიტორიული პრინციპი. თუ ეს შეუძლებელი გახდებოდა, მაშინ რუსთათვის მისიონის დაარსება შეეთავაზებინა. უკიდურეს შემთხვევაში კი გამოეცხადებინა, რომ „დროებითი მმართველობა ემორჩილება მხოლოდ ძალას და უნებლიეთ კისრულობს ექსტერიტორიალურს — ეროვნულ ავტოკეფალიას, თუმცა პასუხისმგებლობა ისტორიისა და მსოფლიო ეკლესიის წინაშე დაედება რუსის ეკლესიას“ [1, 57v-58].

დროებითა მმართველობამ ბენეშევიჩთან თავის წარმომადგენელთა ვიზიტის შედეგები 14 აპრილის სხდომაზე მოისმინა. კო-

მისრის განცხადებით, მიუხედავად საქართველოს საეგზარქოსოს გაუქმებისა, ეკლესიის მართვა-გამგეობა ავტოკეფალიასთან დაკავშირებული საკითხების საბოლოო გადაწყვეტამდე ძველებურად უნდა წარმართულიყო. ქართული მხარე იცავდა აზრს, რომ ეგზარქოსის თანამდებობის გაუქმების შემდეგ მთავარეპისკოპოს პლატონს საქმეების მართვა-გამგეობის უფლება აღარ უნდა ჰქონოდა. მისი ფუნქციები საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრეს და ეკლესიის დროებით მმართველობას უნდა გადაეცემოდა. გამიჯვნის დასაჩქარებლად (რომელიც არსებული სიტუაციიდან ერთადერთ გამოსავლად იყო მიჩნეული) კომისარმა საჭიროდ ჩათვალა მთავარეპისკოპოს პლატონთან და ა/კავკასიის კომიტეტთან მოლაპარაკება [1, 71-72].

თბილისში ჩამოსვლის დღიდან ბენეშევიჩი ყოველ შესაძლო მომენტში ცდილობდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის ფაქტის იგნორირებას. თბილისის სასულიერო სემინარიის რექტორ დეკანოზ კორნელი კეკელიძისადმი 15 აპრილის წერილში მან მიუთითა, რომ საქართველოსა და რუსეთის ეკლესიათა მოღვაწეობის სფეროების სასწრაფო, სწორი და უმტკივნეულო გამიჯვნის ინტერესებიდან გამომდინარე, დროებით, საქართველოს ყოფილი საეგზარქოსოს ყველა საეკლესიო დაწესებულება ძველ მდგომარეობაში უნდა დარჩენილიყო და საქმეებიც მოქმედი კანონების შესაბამისად გაგზავნილიყო. ეს ნიშნავდა, რომ ყოფილი ეგზარქოსი პლატონი საქართველოს ეკლესიაში კვლავ გამგებლობდა. დროებითა მმართველობამ დაადგინა, დეკანოზ კორნელისათვის ბენეშევიჩის წინადადების შესრულების ნება დაერთო.

აშკარა იყო, რომ საქართველოს ეკლესიისათვის სასიკეთო ნაბიჯის გადადგამად მისი უფლებების შეკეცვა დაიწყო. ამიტომ ქართულმა მხარემ კომისიას დაავალა, ეთხოვა ბენეშევიჩისათვის, დაუყოვნებლივ გამოერკვია შერეულ დაწესებულებებში საქმეების მართვის საკითხი და მათ განსაგებლად თავისივე თავმჯდომარეობით ცალკე კომიტეტი დაეარსებინა [1, 77v-78].

ავტოკეფალიის ხასიათის განსაზღვრასთან დაკავშირებით ბენეშევიჩსა და ქართულ მხარეს შორის დიდმა წინააღმდეგობამ იჩინა თავი. მან განაცხადა, რომ ტერიტორიული ავტოკეფალიის მოთხოვნის დაკმაყოფილება მის კომპეტენციაში არ შედიოდა. ის საკითხს განიხილავდა არა როგორც კანონისტი, არამედ როგორც მთავრობისაგან გამოგზავნილი მოხელე და თუ დროებით მმართველობასთან ამ საკითხზე შეთანხმებას ვერ მიაღწევდა, იძულებული გახდებოდა პეტროგრადში დაბრუნებულიყო [1, 72].

ჩანდა, რომ დროებით მმართველობას ტერიტორიული ავტოკეფალიის დასაცავად ძალა არ შესწევდა, ამიტომ ეროვნულ პრინციპს იძულებით დათანხმდა (ბენეშევიჩს ეცნობა, რომ მმართველო-

ბა უკან აღარ დაიხევდა და რასაც თმობდა, მხოლოდ იმ იმედით, რომ სხვა შემთხვევაში მის სამართლიან მოთხოვნებსა და უფლებებს აღარ შეზღუდვდნენ). არსებულ ვითარებაში ეს ნაბიჯი გამართლებული იყო პოლიტიკურ პარტიათა წარმომადგენლების აზრითაც; მომავალში თუ ეროვნულ საკითხში პარტიათა შეთანხმება მოხდებოდა და საქართველოს პოლიტიკური ავტონომია მიეცემოდა, საეკლესიო საქმე თავისთავად გამოკეთდებოდა [1, 74].

17 აპრილს ბენეშევიჩმა მოიწონა საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის მიერ შემუშავებული „ძირითადი დებულებანი“ [4] და კომისიას დაჰპირდა, რომ დეპუტთა აცნობებდა დროებით მთავრობას; მის დამტკიცებამდე, კომისიის აზრით, საჭირო იყო შემდგარიყო ორი კომისია: რუსთათვის და ქართველთათვის; მათ მოემზადებინათ მასალა ყოველგვარ ქონებათა კუთვნილების გამოსარკვევად და დაწესებულებათა გასამიჯნად. კომისიები ჯერ ცალ-ცალკე იმუშავებდნენ და მასალების მოამზადების შემდეგ მისი თავმჯდომარეობით შეერთდებოდნენ. შერეულ დაწესებულებებში მართვა-გამგეობა ისევ მთავარეპისკოპოს პლატონის ხელში უნდა დარჩენილიყო. ქართველთა მხრიდან უკმაყოფილების თავიდან ასაცილებლად ამ დაწესებულებათა მართვა-გამგეობისათვის ცალკე კოლეგიის დაარსება გადაწყდა [1, 80, 82-84].

ბენეშევიჩმა კიდევ ერთხელ გააცრუა ქართველი ავტოკეფალების იმედები, როცა ყოფილ ეგზარქოსთა სახლში გადასახლდა. კომისარმა ამ შემთხვევაში „აშკარად დაირღვა ელემენტარული პირობები, რომლის გათვალისწინებითაც მის მიერ ნეიტრალური პოზიციის დაკავება და ობიექტური არბიტრობა ეჭვის ქვეშ დადგა“. ბენეშევიჩის დამოკიდებულება საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრისათვის ყოფილ ეგზარქოსთა სახლის გადაცემისადმი განხილული გვაქვს სტატიაში „ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის („ოზაკომის“) წვლილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმების მიხედვით) (ნაწილი I). აქ მასზე ყურადღებას აღარ გავამახვილებთ [1, 88v; 5, 32v; 6, 251].

19 აპრილს კომისარმა ბენეშევიჩმა ქართული მხარისათვის სრულიად მოულოდნელად პეტროგრადში გამგზავრების შესახებ განაცხადა. საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობამ ორი დღით მუშაობის გაგრძელება ზედმეტად მიიჩნია და დაადგინა მასთან ყოველგვარი კავშირი გაენწყვიტა, რადგან ჩათვალა, რომ რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების გასამიჯნად ჩამოსულობა კომისარმა თავისი დაპირება დაარღვია.

აღნიშნულთან დაკავშირებით დროებითმა მმართველობამ პეტროგრადში მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს გიორგი ლვოვსა და ობერ-პროკურორ ვლადიმერ ლვოვს დეპეშა გაუგზავნა; მოახსენა

მათ, რომ რუსულ-ქართული საეკლესიო ურთიერთობები დღითი დღე მწვავდებოდა და სთხოვა, აწენილი საეკლესიო ინტერესების გასამიჯნად დაუყოვნებლივ გამოეგზავნათ ახალი რწმუნებული. გარდა ამისა, ქართულმა მხარემ სამართლიანად და საჭიროდ ცნო, დროებითი მთავრობისა და ა/კავკასიის კომიტეტისათვის მოესხენებინა კომისარ ბენეშევიჩის მოქმედებანი; ამ უკანასკნელისთვის კი მოეთხოვა განმარტება დაპირების დარღვევის გამო [1, 87].

თბილისიდან გამგზავრების აზრი ბენეშევიჩმა მეორე დღესვე უარყო და თავისი ორჭოფობა ასე ახსნა: უნდა დავბრუნებულიყავი, რადგან ყველა წამოწყებული საკითხის გადასაწყვეტად მთავრობისაგან უფლებები არ მქონდა მონიჭებული, ა/კავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის წარმომადგენლებმა უფლებათა გაფართოება აღმითქვეს. მათ წასვლა არ მირჩიეს და მეც ვიგრძენი, რომ ეს შეცდომა იქნებოდა [1, 91].

ქართულ მხარეს გაუჭირდა გადაწყვეტილების მიღება, გაეგრძელებინა თუ არა მუშაობა ისეთ ნდობადაკარგულ კაცთან, როგორიც აღმოჩნდა ბენეშევიჩი. ფიქრობდნენ, რომ ის კიდევ შეეცდებოდა ქართული მხარის განზილებას და მოტყუებას. საბოლოოდ დროებითმა მმართველობამ გადაწყვიტა, მასთან მუშაობაზე მხოლოდ შემდეგი პირობით დათანხმებულიყო: შემთანხმებული კომისიის ყველა გადაწყვეტილება სხდომაზე შეტანილიყო ოქმში და ხელი ორივე მხარის წარმომადგენლებს მოეწერათ; უდაოდ ქართული და უდაოდ რუსული სამრევლოები და დაწესებულებები დაუყოვნებლივ გადასულიყო შესაბამისი მხარეების განკარგულებაში; შერეულეროვნებიან სამრევლოებსა და დაწესებულებებში საქმეების სანარმოებლად დაარსებულიყო კომიტეტი რუს-ქართველთა თანაბარი შემადგენლობით [1, 91-92].

ბენეშევიჩის პასუხში ქართული მხარის მიერ წამოყენებულ პირობებზე არაფერი იყო ნათქვამი. განმეორებული იყო თხოვნა, შემთანხმებელ კომისიაში დროებითი მმართველობის 6 წევრის გაგზავნის საჭიროების შესახებ [5, 24v]. დროებითმა მმართველობამ 21 აპრილს თავისი წარმომადგენლები მართლაც გაგზავნა რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების გამიჯნავი (შემთანხმებელი) კომისიის სხდომაზე სინოდალური კანტორის შენობაში. აღმოჩნდა, რომ ბენეშევიჩს სხდომაზე გარდა 6 რუსი წევრისა, მიწვეული ჰყავდა სინოდალური კანტორის პროკურორი მიტროფანე პოპოვი, რომელიც თავს ძველ ამპლუაში გრძნობდა, თითქოს საქმე ეხებოდა არა საქართველო-რუსეთის საეკლესიო საქმეთა გაყოფას მთავრობის კომისიის თავმჯდომარეობით, არამედ საქართველოს ეკლესიის სასამართლო პროცესს. თავმჯდომარის მიწვევით კრებას ესწრებოდა სინოდალური კანტორისა და საეგზარქოსო კანცელარიის 4 ჩინოვნიკი. ასეთი შემადგენლობის პირობებში ქართველ წევრებს შე-

ედლოთ სხდომაში მონაწილეობაზე უარი ეთქვათ, მაგრამ ეკლესიის ინტერესებისათვის გადაწყვიტეს, დარჩენილიყვნენ [5, 24v].

№1 ოქმის მიხედვით სხდომაზე რუსულ მხარეს წარმოადგენდნენ ქ. თბილისის სასულიერო და საერო პირთა დროებითი აღმასკომის წევრები დეკანოზები: იოსებ ორეხოვი, ალექსანდრე რაზუმოვსკი, მღვდელი ალექსანდრე ნოვატირევი; ინიჟინერი მიხ. ნიკ. ვინოგრადოვი და თბილისის სასულიერო სემინარიის მასწავლებელი ვ. პ. ტიხვინსკი.

საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის მხრიდან სხდომას ესწრებოდნენ: გორის ეპისკოპოსი ანტონი (გიორგაძე), დეკანოზი კალისტრატე ცინცაძე, მღვდლები: ქრისტეფორე ციცქიშვილი, ალექსი მიქელაძე; საეროთაგან სოფრომ მაგალობლიშვილი და დავით ნახუცრიშვილი.

კომისიის მუშაობის დაწყებამდე ეპისკოპოსმა ანტონმა მოითხოვა წერილობითი პასუხი ბენეშევიჩისადმი საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის მიმართვაზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართული მხარე შემთავსებელ კომისიაში მუშაობას ვერ შეუდგებოდა.

ბენეშევიჩმა განმარტა, რომ მოსაყდრეს პასუხი უკვე გაუგზავნა. აღნიშნა აგრეთვე, რომ დაუშვებლად მიაჩნდა მისთვის, როგორც დროებითი მთავრობის წარმომადგენლისათვის, პირობების წაყენება და მითითებების მიცემა. ასე, რომ არც ფორმალურად და არც არსებითად მიმართვის მიღება მას არ შეეძლო [3, 5v; 5, 25v]. დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებმა ყოვლად უსამღვდელოეს ლეონიდის მითითებათა გარეშე მოქმედების გაგრძელება შეუძლებლად ჩათვალეს და კრება დატოვეს.

ქართული მხარის აზრით, გამმიჯნული კომისიის თავმჯდომარემ აღნიშნული პირობების მიუღებლობით უარი თქვა მისთვის მინიჭებულ უფლებებსა და რწმუნებაზე და მოინდომა პრინციპული საკითხების განხილვისას საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობა კომისიის რუსი წევრებისთვის დაეპირისპირებინა. მას სურდა ისეთი პირობების შექმნა, რომ ქართველებისათვის მუშაობის გაგრძელება შეუძლებელი გამხდარიყო და შემდეგ ყველაფერზე დანაშაული მათთვის დაეკისრებინა [5, 25].

23 აპრილის სხდომაზე დროებითი მმართველობის წარმომადგენლები არ გამოცხადდნენ. ბენეშევიჩმა აღნიშნა, რომ საპატიო მიზეზის გარეშე კრებაზე მათი გამოუცხადებლობა განხილული იქნებოდა როგორც უარი ერთობლივ მუშაობაზე. რაც აშკარად ეწინააღმდეგებოდა მხარეთა შორის შეთანხმების მიღწევის ინტერესებს. აღნიშნულ კრებას დაესწრნენ ბერძენთა ეროვნული საბჭოს აღმასკომის წარმომადგენელი საერო პირები სინგარევისი და ნალპანისი [3, 5v-6v].

როგორც დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმებიდან ჩანს, ქართული მხარის უარმა შემთავსებელი კომისიის სხდომებში მონაწილეობაზე შეაშფოთა ბენეშევიჩი. მან ა/კავკასიის კომიტეტის წევრს აკაკი ჩხენკელს შესჩივლა, ქართული მხარე ულტიმატუმებს მიყენებსო. ჩხენკელმა წაყენებული პირობები ულტიმატუმად არ ჩათვალა, თუმცა აღნიშნა, რომ შესაძლო იყო მიმართვის ფორმა სხვაგვარი ყოფილიყო [3, 8v].

დროებითი მმართველობის მიმართვასთან დაკავშირებით იგივე აზრი გამოთქვა იმ დროისათვის საქართველოში მყოფმა ირაკლი წერეთელმაც. ბენეშევიჩთან საუბარში მან მიუთითა, რომ 12 მარტის აქტის უკანონობაზე ლაპარაკი აღარ იქნებოდა და სთხოვა, საქმე ისე მოეწყო, რომ რუს-ქართველთა შორის მშვიდობა დამყარებულიყო. დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებს ურჩია, მუშაობა გაეგრძელებინათ და თუ ბენეშევიჩი ისევ „უსწორ-მასწორობას“ იკადრებდა, მისთვის შეეტყობინებინათ [1, 93v-94].

დროებითა მმართველობამ ბენეშევიჩთან მუშაობის გაგრძელების შესახებ პოლიტიკურ პარტიათა სხვა წარმომადგენლების აზრიც გაითვალისწინა და ხმათა უმრავლესობით შერიგება არჩია.

შერეული კომისიის სამუშაო სხდომა 26 აპრილს შედგა. ქართულმა მხარემ რუსთა შემადგენლობაზე ბერძენთა ორი წარმომადგენლის დამატების გამო თავის წარმომადგენელთა რიცხვის გაზრდა და კრებაზე მხოლოდ კომისიის წევრთა დასწრება მოითხოვა. დროებითი მმართველობა განსაკუთრებულ წინააღმდეგობას სინოდის კანტორის პროკურორ პოპოვთან დაკავშირებით გამოხატავდა. ახსოვდათ, რომ წარსულში პოპოვის ყოველი მოქმედება საქართველოს ეკლესიის საწინააღმდეგ იყო მიმართული. კომისიის ამოცანა — მხარეთა შეთანხმება, პროკურორის დასწრების აუცილებლობას გამორიცხავდა [5, 25v-26; 1, 103; 3, 8v].

თავმჯდომარემ დროებითი მმართველობის მხრიდან კომისიის წევრთა რაოდენობის გაზრდის საჭიროება უარყო, მიესალმა ახლადდანიშნულ მდივან ს. მაგალობლიშვილს და გააფრთხილა, რომ ოქმები მდივანთა ურთიერთშეთანხმებით მხოლოდ რუსულად დაინერგებოდა. პროკურორ პოპოვთან დაკავშირებით მიუთითა, რომ ის თავმჯდომარის მიერ იყო მიწვეული არა როგორც სინოდალური კანტორის პროკურორი ან კომისიის წევრი, არამედ დამხმარედ, კომისიისათვის საჭირო ცნობების მისაწოდებლად [3, 8-9].

ქართულმა მხარემ მოითხოვა, ოქმში დაეფიქსირებინათ თავმჯდომარის განცხადება, რომ პოპოვი მიწვეული იყო როგორც „მისთვის სასარგებლო პირი“ და ამ საკითხთან დაკავშირებით თავმჯდომარეს პასუხი წერილობით ეცნობებინა დროებითი მმართველობისათვის. დეკანოზმა ნიკიტა თალაქვაძემ პოპოვის დასწრების შემთხვევაში ოქმების ხელმოწერაზე უარი განაცხადა. მიუხედავად

ქართული მხარის ასეთი წინააღმდეგობისა, პროკურორი პოპოვი „თავმჯდომარის მოწვევით“ შემთანხმებელი კომისიის თითქმის ყველა სხდომას ესწრებოდა [3, 8, 18, 22 28, 32, 56, 58, 68, 84, 87].

ბენეშევიჩის წინადადებით მხარეებს შორის სადაო ეკლესიების განხილვა „საბლალორინოების“ მიხედვით ანბანზე დაწყებული სიის მიხედვით უნდა მომხდარიყო. მაგრამ კომისია დაეთანხმა ს. გორგაძის აზრს და განხილვა თბილისის ეკლესიებით დაიწყო [3, 9v-10]. (სია ოქმს არ ერთვის).

შემთანხმებელმა კომისიამ ვლადიმერ ბენეშევიჩის თავმჯდომარეობით სულ 19 სხდომა ჩაატარა. მათგან საქმეში დაცულია 17 ოქმის ასლი. №13 (17 მაისი) ოქმის შესახებ ალექსანდრე დავიდოვს აღნიშნული აქვს, რომ შავი პირი წარდგენილი იყო განსახილველად შემთანხმებელი კომისიის ბოლო, 3 ივნისის კრებაზე. ბენეშევიჩის გამგზავრების გამო კომისიის წევრებს მასზე ხელი არ მოუწერიათ და არც ასლი გაცემულა. 2 ივნისის (№18 ოქმი) კრების მდივანი იყო ბელიაევი, დავიდოვი კრებას არ დასწრებია და ოქმი არ შემდგარა [3, 67-68, 86-87]. დანარჩენი ოქმები შედგენილია სინოდალური კანტორის მდივან ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე დავიდოვის მიერ. თუმცა ოქმებში მდივნებად მასთან ერთად მოიხსენიებიან: ს. მგალობლიშვილი, მ. ვ. ბელიაევი, ა. დ. ორნატსკი, ი. მარშაკი, დ. ნახუცრიშვილი.

ა. დავიდოვმა ბოლო სხდომაზე განაცხადა, რომ საქართველოს ეკლესიის მხრიდან შემთანხმებელი კომისიის სხდომებს მდივანი ან არ ესწრებოდა ან შეუძლებლად თვლიდა ოქმის შედგენას. მათი მონაწილეობა კი აუცილებელი იყო, თუნდაც, უნებლიე გაუგებრობათა თავიდან ასაცილებლად. ქართული მხარის წარმომადგენელთათვის შემთანხმებელ კომისიაში შექმნილ პირობებზე წარმოდგენას გვიქმნის დროებითი მმართველობის მოთხოვნები, რომ ოქმები ქართულადაც დაწერილიყო და პროფ. ბენეშევიჩის ამის საწინააღმდეგო განცხადებები [3, 9, 88v; 1, 120 v].

დავიდოვის მიერ შესრულებული სამუშაო შემთანხმებელი კომისიის თავმჯდომარემ შეაფასა როგორც „ერთი ადამიანისათვის შეუძლებელი სირთულის სამუშაო“ და მას დიდი მადლობა გადაუხადა [3, 88v-89].

ოქმებში, როგორც შემდეგ, კომისიის მიერ ოქმების კითხვისას აღმოჩნდა, არ ასახულა ბევრი ფაქტი და დეტალი, რომელსაც საეკლესიო ინტერესთა გაყოფისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ასეთ შემთხვევებში ქართულ მხარეს დამატებები შეჰქონდა ოქმში, წარმოადგენდა განსაკუთრებულ აზრს ან პროტესტის ნიშნად ოქმს ხელს საერთოდ არ აწერდა [3, 5-6, 47]. მაგ., დამატების სახით 26 აპრილის ოქმში დეკანოზმა კალისტრატე ცინცაძემ მოითხოვა აღენიშნათ, რომ ბენეშევიჩის აზრით, ანჩისხატის ტაძარში მღვდლის შეცვლა ან ქართული ეპარქიისათვის სასულიერო პირის კურთხევა

უნდა შეესრულებინა ეგზარქოს პლატონს, რომელსაც დროებითი მთავრობა ჯერ კიდევ საქართველოს ეგზარქოსად იხსენიებდა, ან ეპისკოპოს ლეონიდს — ეგზარქოსისავე ნებართვით. დეკანოზ კალისტრატეს შეკითხვას, მაშინ რაშილა გამოიხატება საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღიარება დროებითი მთავრობის მიერ, თავმჯდომარემ პასუხი არ გასცა [3, 5-6].

რუსულ-ქართული საეკლესიო ინტერესების გაყოფასთან დაკავშირებული მუშაობა კომისიის ქართველი წევრებისათვის ძალიან მძიმე პირობებში მიმდინარეობდა. როგორც ისინი აღნიშნავდნენ, თავმჯდომარე მათ არ აძლევდა აზრის თავისუფლად გამოთქმის საშუალებას, უყვიროდა, როცა მის შეხედულებებს ეწინააღმდეგებოდნენ; არ თაკილობდა წერილობით მუქარასაც, რომ მათ მოუსპობდა კომისიის სხდომებზე დასწრების უფლებას და სხვა. ძლიერი მორალური ზეწოლის მიუხედავად, საეკლესიო ცხოვრებაში ერთგვარი წესრიგის დამყარების ინტერესებისათვის ისინი კომისიის მუშაობაში ბოლომდე მონაწილეობდნენ [5, 26].

ავტოკეფალისტები თავიანთი მოთმინების კიდევ ერთ გამოცდად თვლიდნენ პროფ. ბენეშევიჩის 2 მაისით დათარიღებულ წერილს. კომისარი ითხოვდა, დროებით მმართველობას მიეცა განვრცობითი განმარტებები კითხვებზე, რომლებიც ჩნდებოდა მისდამი გამოთქმულ უკმაყოფილებებთან დაკავშირებით. განმარტებები მას სჭირდება აგრეთვე დროებითი მთავრობისათვის საქართველოს ეკლესიის იურიდიულ-პოლიტიკური მდგომარეობის შესახებ მოხსენების წარსადგენად. კითხვები შეეხებოდა 12 მარტის აქტის რაობას, მასზე დასასწრებად კრებულისა და საერთო წარმომადგენლების არჩევის დროსა და ვითარებას, მასში არაქართველ მართლმადიდებელთა მონაწილეობას; საქართველოს ეკლესიისადმი იერარქიისა და კრებულის წევრთა მიკუთვნების პრინციპს; რუსულ საეკლესიო ხელისუფლებასთან მომავალ ურთიერთობას; კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრისა და დროებითი მმართველობის არჩევნებს. კომისარი აღნიშნავდა, რომ არჩევნების მსვლელობა, ამომრჩეველთა ბიულეტენების ნიმუშები, ოქმთა წარმოების პრინციპები და სხვა განსაკუთრებით აინტერესებდა უნ. სინოდის ობერ-პროკურორს რუსეთის ეკლესიაში მიმდინარე მოძრაობასთან დაკავშირებით [1, 107-108v].

წერილი მიზნად ისახავდა 12 მარტის აქტის და 27 მარტის დეკლარაციის ანუღირებას, რაც შესამჩნევი და აშკარა იყო არა მარტო დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებისათვის, არამედ ქართველი მორწმუნე საზოგადოებისთვისაც. გაზეთებში: „საქართველო“, „სახალხო ფურცელი“, „Возрождение“ და სხვა იბეჭდებოდა საყვედურები საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ეროვნული და არა ტერიტორიული პრინციპით აღიარების გამო. ბენეშევიჩს

ბრალს სდებდნენ ყოფილ ეგზარქოს პლატონისაგან რჩევა-დარიგებათა მიღებაში და პროტესტს უცხადებდნენ [7, 1; 8, 3; 9, 4].

2 მაისის წერილის პასუხში დროებითმა მმართველობამ აღნიშნა, რომ ბენეშევიჩმა საქართველოს ეკლესიას გაუცრუა მისი დაწესებით გამოწვეული გულწრფელი სიხარული. ტერმინის „საქართველოს ეკლესია“ და მცხეთის 12 მარტის აქტის კანონზომიერების შესახებ საკითხის დაყენება (მთავრობის 27 მარტის დეკლარაციისა და საქართველოს ეკლესიის დროებით მმართველობასთან თითქმის ერთოვანი მუშაობის შემდეგ) დროებითმა მმართველობამ არა მარტო დაგვიანებულად, არამედ სასიფათოდაც მიიჩნია და უკვე დამხობილი საეკლესიო რეჟიმის რესტავრაციის მცდელობა უწოდა; ადრესატს შეატყობინა, რომ თავს იკავებდა შემოთავაზებულ კითხვებზე პასუხის გაცემისაგან, წყვეტდა მუშაობას მასთან და დროებით მთავრობას მიმართავდა თხოვნით, საქართველოს ეკლესიას არსებობის ნორმალური პირობები შექმნოდა [1, 112-114].

ქართულმა მხარემ ბენეშევიჩის წერილის შინაარსი ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენელს კომისარ აკაკი ჩხენკელს გააცნო. კომისარი თვითონ ეწვია ყოვლადსამღვდელო ლეონიდს. ის დაეთანხმა დროებით მმართველობას, რომ წერილის შინაარსიდან გამომდინარე, ბენეშევიჩი მართლაც გამოდიებას აწარმოებდა და ეს დაუშვებელი იყო, რადგან 12 მარტის აქტი მთავრობამ უკვე ცნო და დაადასტურა [1, 111v-112, 117; 6, 245].

ჩხენკელმა მოიწონა დროებითი მმართველობის პასუხი ბენეშევიჩის წერილზე, მხოლოდ ურჩია, შეცვლილიყო ბოლო ნაწილი, სადაც საუბარი იყო მასთან მუშაობის განწყვეტაზე. რადგან ამით შეიძლებოდა, საქმე გართულებულიყო და რევოლუციას ხელი შეშლოდა. ჩხენკელმა მისაღებად ჩათვალა აგრეთვე საქართველოს ეკლესიის წარმომადგენელთა მიერ შემთანხმებული კომისიის თავმჯდომარისათვის შემდეგი სათხოვარი პუნქტების წარდგენა: მას დეპეშით უნდა ეთხოვა დროებითი მთავრობისათვის 18 აპრილს წარდგენილ „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცება; შემთანხმებელ კომისიას აქვე უნდა დაემტკიცებინა და გადაეცა კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრისა და დროებითი მმართველობის განკარგულებაში ის ქართული სამრევლოები, რომელზეც მეორე მხარეს პრეტენზია არ ჰქონდა გამოცხადებული; ყველა საქმის გასარჩევად და დაწესებულებათა მართვა-გამგეობისათვის დაარსებულიყო რუსულ-ქართული კომისიები, რომელთა მუშაობის სქემა ცალკე იქნებოდა შემუშავებული. ჩხენკელის განცხადებით, თუ ბენეშევიჩი მოინდომებდა, დეპეშაზე ა/კავკასიის კომიტეტიც მოაწერდა ხელს [1, 117-118].

ჩხენკელთან დროებითი მმართველობის წარმომადგენელთა ვიზიტის შემდეგ, 9 მაისს, ბენეშევიჩმა თვითონ იწახულა კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე. მან განაცხადა, რომ 2 მაისის წერილში

დასახელებული ცნობები სჭირდებოდა ისტორიისათვის და სინოდის ობერ-პროკურორისათვის, სხვა განზრახვა არ ჰქონია. აგრეთვე განმარტა, რომ ქართულად მიჩნეული სამრევლოების გადაცემა მის უფლებებს აღემატებოდა; „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცების თხოვნით ა/კავკასიის კომიტეტთან ერთად დეპეშის გაგზავნაზე თანახმა იყო, თუმცა, ამის შესახებ უკვე სამჯერ ჰქონდა მიწერილი მთავრობისათვის (ეს დაპირება მალევე შეასრულა). საქმის დასაჩქარებლად და უფლებამოსილებათა გასაფართოებლად ბენეშევიჩი უმჯობესად მიიჩნევდა, თვითონ გამგზავრებულიყო პეტროგრადში. ქართველებმა მისი გამგზავრების საქმეში ჩარევა ზედმეტად მიიჩნიეს, რადგან ფიქრობდნენ, რომ ის პეტროგრადში ყოფილ ეგზარქოს პლატონთან შეერთებული ძალით იმუშავებდა ავტოკეფალიის წინააღმდეგ [1, 117-118, 120, 123].

ბენეშევიჩმა მოსალოდნელი გამგზავრების შესახებ განცხადება შემთანხმებული კომისიის სხდომაზე 10 მაისს გააკეთა. მან სურვილი გამოთქვა, რომ ა/კავკასიაში მართლმადიდებელი ეკლესიის მმართველობის ორგანოთა ჩამოსაყალიბებლად კომისიას მუშაობა მისი არყოფნის პერიოდშიც გაეგრძელებინა. მმართველობის ორგანოებს თავი საქართველო-იმერეთის სინოდალურ კანტორაში უნდა მოეყარა.

ქართულმა მხარემ აღნიშნა, რომ კონტორის შემადგენლობაში მისი შესვლა გარდაუვალი აუცილებლობის გათვალისწინებით გადადგმულ იძულებით ნაბიჯს წარმოადგენდა; სხდომის ოქმები ორივე ენაზე უნდა შემდგარიყო და ხელი კომისიის ყველა წევრს მოეწერა. საქმის მიღების შემთხვევაში ქართველები შემთანხმებელ კომისიაში მუშაობას აგრძელებდნენ. თავმჯდომარემ მათი წინადადება ისევ ულტიმატუმად ჩათვალა და მიუთითა, რომ დროებით მთავრობასთან ასეთი სახის ურთიერთობა დაუშვებელი იყო [3, 56-57].

ყოფილ საეგზარქოსოში ეკლესიის მმართველობის ორგანოების ჩამოსაყალიბებლად კომისიის დაარსებას საქართველოს ეკლესიისათვის არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა. თუ შერეული კომისია სინოდალურ კანტორასთან დაარსდებოდა, დროებით მმართველობას შესაძლებლობა მიეცემოდა ფაქტობრივი მონაწილეობა მიეღო შერეული საქმეებისა და დაწესებულებების გამგებლობაში და ეს უკეთესი გამოსავალი იქნებოდა, ვიდრე ყოველივე ამის დატოვება მთავარეპისკოპოს პლატონის მონაცვლის ბაქოს ეპისკოპოს გრიგოლის ხელში (მთავარეპისკოპოსი პლატონი სინოდის სხდომებში მონაწილეობის მისაღებად პეტროგრადში 1917 წ. მაისში გაემგზავრა). მეორე მხრივ, თუნდაც რეორგანიზებული სინოდალური კანტორის მუშაობაში დროებითი მმართველობის წარმომადგენელთა მონაწილეობა „სინოდალური კანტორის რესტავრაციას“ და 12 მარტის აქტის უარყოფას ნიშნავდა. პირველი აზრის მონიშნალობა შორის

დროებითი მმართველობის წევრთაგან ყველაზე რადიკალური დეკანოზი ნიკიტა თალაქვაძე აღმოჩნდა. მისი აზრით, ბენეშევიჩისაგან შემოთავაზებულ კომპრომისის „დებულებათა“ დამტკიცების გასაჭი-
ანურებლად ქართული მხარის გაბრუნება სურდა.

დადგინდა, ბენეშევიჩისათვის მოეხსენებინათ, რომ საქარ-
თველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობა სინოდის კანტორას
თვლიდა დროებით დაწესებულებად, რომელშიაც წარმოდგენილი
უნდა ყოფილიყო ორი სრულიად დამოუკიდებელი ეკლესია: რუსე-
თისა და საქართველოსი თავ-თავიანთი საქმეებისა და დაწესებუ-
ლებების მართვისათვის. ორივე სექციაში არჩეული უნდა ყოფილი-
ყო ოთხ-ოთხი წევრი. შერეულ საქმეებსა და დაწესებულებებს გა-
უძღვებოდა ორივე სექციის შეერთებული კრება, რომელსაც რიგ-
რიგობით უხელმძღვანელებდნენ ამ სექციების თავმჯდომარენი. შე-
რეული კრების განაჩენს დაამტკიცებდნენ კათოლიკოზის მოსაყ-
დრე და რუსეთის სინოდი. ოქმები ორივე ენაზე დაინერგებოდა [1,
117v; 10, 3].

დროებითი მმართველობა თვლიდა, რომ კანტორაში რუს და
ქართველ წევრთა თანაბარი რაოდენობა უსამართლო აქტი იქნებო-
და არა მარტო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისა
და მთავრობისაგან ცნობის შემდეგ, არამედ საეგზარქოსოს არსე-
ბობის პირობებშიც, მაგრამ მშვიდობიანობის დამყარებისათვის ამა-
ზეც თანახმა იყვნენ [5, 23v].

ბენეშევიჩი განაგრძობდა 12 მარტის აქტის იგნორირებას და
იურიდიულად საქართველოს ეკლესიის არსებობასაც კი უარყოფდა.
შენიშვნაზე, რომ ამგვარ ფრაზებს შეიძლებოდა ქართული საზოგა-
დოების აფეთქება გამოენჯია, უპასუხა, ამის შესახებ ქართველებს
არაფერი უთხრათო. დაავიწყდა, რომ ვისაც ელაპარაკებოდა, ისი-
ნიც ქართველები იყვნენ [5, 29].

ავტოკეფალისტთა აზრით, ბენეშევიჩის საქმიანობა არა თუ
ხელს უწყობდა ეკლესიის საქმეთა მოგვარებას, საზიფათოც კი იყო
ავტოკეფალურ უფლებათა ფაქტობრივად განხორციელებისათვის.
ეს კარგად გამოჩნდა მის მიერ შედგენილი პროექტიდან, რომლის
საფუძველზეც უნდა მოწყობილიყო მართლმადიდებელი ეკლესია
ა/კავკასიაში. აღნიშნული პროექტით ბენეშევიჩი საქართველოს ეკ-
ლესიას ავტოკეფალიის ნაცვლად ავტონომიას სთავაზობდა. სათაუ-
რიც კი — „პროექტი, რომლის საფუძველზეც იმართება მართლმა-
დიდებელი ეკლესია ამიერკავკასიაში“ ძალიან მოხერხებულად იყო
შერჩეული, არ ჩანდა ქართული ეკლესიის თავისუფალი არსებობა
[1, 138v-139].

პროექტში გამოყოფილი იყო სადაო მონასტრები (მარტყოფის,
საფარის, კაბენის, ახტალის, ბოდბის, მამკოდის, ოლგასი (მცხეთას-
თან), ჭუჯაბის, მარტყოფის მონასტერზე მიწერილი სამებისა და

ფერიცვალების საგანგებო; სოხუმის ეპარქიიდან: დრანდის, წმ. სამე-
ბის, მოქვის, ივერიის) და შერეული დაწესებულებანი: სასულიერო
სასწავლებლები, სანთლის ქარხანა, დამკრძალავი სალარო და სხვა;
ჩამოთვლილ გამოწავლისთა გარდა ქართლ-კახეთისა და სოხუმის
ეპარქიათა მდგომარეობა ძველ საფუძველზე უნდა დარჩენილიყო;
საქართველო-იმერეთის სინოდალური კანტორა 4 რუსი და 4 ქარ-
თველი წევრისაგან უნდა შემდგარიყო.

ქართულ საქმეებს სრულიად დამოუკიდებლად განიხილა-
დნენ ქართველი წევრები და მიღებული გადაწყვეტილებები საბო-
ლოო იქნებოდა. მაგრამ ახალი სამრევლოების გახსნა, შტატებში
ცვლილების შეტანა, ხაზინიდან თანხების გაღება და სხვა მსგავსი
საკითხები სახელმწიფო და რუსული საეკლესიო ხელისუფლების
მონაწილეობის გარეშე ვერ გადაწყდებოდა;

შერეული და სადაო საკითხები ერთობლივად უნდა განხილუ-
ლიყო ან ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე მხარეთა შორის განა-
წილებულიყო;

იმერეთისა და გურია-სამეგრელოს არაქართული სამრევლოე-
ბი უშუალოდ ეგზარქოსს უნდა დაქვემდებარებოდა; სხდომებისა და
საქმის წარმოების ენა მხოლოდ რუსული უნდა ყოფილიყო;

სინოდალური კანტორის პროკურორი, როგორც ობერ-პრო-
კურორის წარმომადგენელი თავის თანამდებობაზე უნდა დარჩენი-
ლიყო, მისთვის მიცემული სპეციალური ინსტრუქციისა და ასევე
ობერ-პროკურორის მიერ სასულიერო კონსისტორიის მდივნები-
სათვის გაცემული ცირკულარების საფუძველზე. სინოდალურ კან-
ტორასა და ეგზარქოსის კანცელარიას ერთმანეთისათვის კანონიე-
რი დახმარება უნდა გაენიათ.

ქართულ მხარეს საბოლოოდ დაეკარგა იმედი, რომ პროფ. ბე-
ნეშევიჩის მიერ საქართველოს ეკლესიის საქმეთა მოწყობა სასურ-
ველ მიმართულებას მიიღებდა. ავტოკეფალისტებმა თავიანთ უფ-
ლებათა დასაცავად საქმეში ისევ ა/კავკასიის კომიტეტის ჩარევა და
პოლიტიკურ პარტიათა წარმომადგენლების აზრის გათვალისწინება
გადაწყვიტეს [1, 135-139].

ამ უკანასკნელებმა შესაძლოდ ცნეს პროექტის მიღება შესწო-
რებებით. მაგრამ დროებითმა მმართველობამ მისი განხილვა საბო-
ლოოდ მაინც შეუძლებლად ჩათვალა და ერთადერთ პრაქტიკულ გა-
მოსავლად „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცების დაჩქარება მიიჩ-
ნია. გადაწყდა დეპუტაციის გაგზავნა პეტროგრადში ეპისკოპოს ან-
ტონის (გიორგაძე) და დეკანოზ კალისტარაძე ცინცაძის შემადგენ-
ლობით. მათ შეუერთდებოდა რუსეთში მყოფი არქიმანდრიტი ამ-
ელნია „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცებისათვის. დროებითმა
მმართველობამ დაადგინა, საბოლოო პასუხის მიცემამდე დროის

გაყვანის მიზნით, ბენეშევიჩისათვის მოეთხოვა სამრევლოთა სიები, რომლებზეც პროექტი იყო ლაპარაკი [1, 141, 147].

ბენეშევიჩის აღნიშნულ სიებთან დაკავშირებით მხედველობაში ჰქონდა შემთანხმებელ კომისიაში ეპარქიებიდან შემოსული ან შემოსასვლელი მონაცემები. მაგრამ ამჯერად ის დროებით მმართველობას სთხოვდა, რაც შეიძლებოდა სწრაფად გამოეხატა თავისი სურვილები დროებითი წესების პროექტთან დაკავშირებით. რადგან პეტროგრადში გამგზავრებას საკუთარი მოღვაწეობის ანგარიშის წარსადგენად, „ძირითადი დებულებების“ დამტკიცებისათვის ხელის შესაწყობად, ახალი რწმუნებებისა და ინსტრუქციების მისაღებად 4 ივნისისათვის გეგმავდა [1, 153].

შემთანხმებელი კომისიის მუშაობის შედეგად შეიძლება ჩაითვალოს სადაოდ მიჩნეულ ტაძართაგან ქართველებისათვის მიკუთვნება: სიონის, დიდუბის, სასაფლაოს პეტრე-პავლეს, ვერის წმ. ნიკოლოზის, სოლოლაკის ამაღლების, საბურთალოს წმ. გიორგის ტაძრებისა [3, 10v, 11, 15-17].

კვლავ გაურკვეველთა შორის დარჩა: თბილისის იერუსალიმის ბერძნული ქრისტეს საფლავის, ჯვართამაღლების, კუკიის სასაფლაოს წმ. ნინოს, „ნახალავის“ ივერიის ღვთისმშობლის, ავლაბრის მიქაელ მთავარანგელოზის, ხარფუხის წმ. ნიკოლოზის, რეხას მთავარანგელოზის, სოხუმის სასაფლაოს ეკლესიები [3, 10, 12-15, 18-20, 21v, 23, 24v-25v, 28v-29, 64v-66, 68-69, 70v-72]. მათი საკითხის გადასაწყვეტად საჭიროდ ჩაითვალა დამატებითი ცნობების მიწოდება.

სუფთა რუსულად მიიჩნიეს: თბილისის იოანე ღვთისმეტყველის (ძველ ტაძართან დაკავშირებით ქართველებმა განაცხადეს მატერიალური და სულიერი პრეტენზიები), კუკიის ალექსანდრე ნეველის ტაძრები და ალექსანდრეს ბაღში მდებარე ალექსანდრე ნეველის ეკლესია-სამლოცველო [3, 22, 23-24, 58v-60, 67];

თბილისის აისორების წმ. თომას ეკლესია მიიჩნიეს რუსულ-აისორულად, იმ პირობით, რომ ქართველებს შეეძლოთ განეცხადებინათ მატერიალური პრეტენზიები [3, 22].

შემთანხმებელმა კომისიამ განიხილა ბერძენთა პრეტენზიებიც და ტაძართა უმრავლესობა (ირაგის, წინწყაროს...) შერეულეროვნებიან სამრევლოებად ჩათვალა.

ტაძართა კუთვნილების განსაზღვრისათვის ქართული მხარე ძირითადად იყენებდა მასალას ტაძრის მშენებლობის ინიციატორთა, ექტივორთა, სატაძრო მიწის მფლობელთა, მრევლის ეროვნული შემადგენლობის, ჩანაწერთა წარმოების ენის შესახებ. კომისიის რუსი წევრები კი ხაზს უსვამდნენ მრევლის ეროვნულ შემადგენლობას და რუსთა მხრიდან სინმიდისადმი გაღებული მატერიალურ დანახარჯებს. ყველაზე ხშირად მიუთითებდნენ ამა თუ იმ ტაძრის რუსულ არქიტექტურულ ტიპზე, რასთან დაკავშირებითაც ქართულმა მხარ-

ემ განმარტა, რომ საეგზარქოსოს არსებობის პერიოდში საქართველოში ტაძრები რუსული სტილით იგებოდა და ეს არგუმენტი კუთვნილების საფუძვლად ვერ გამოდგებოდა [3, 65, 67].

მონასტერთა კუთვნილების საკითხს შემთანხმებელი კომისია 3, 5 და 8 მაისს განიხილავდა. დეკანოზ კორნელი კეკელიძის განცხადებით ყველა სადაო მონასტერს ერთი და იგივე მახასიათებელი ჰქონდა: გადარჩენილი შენობები თუ ნანგრევები ქართული იყო, მათი რესტავრაცია კი განხორციელებული იყო რუსთა მიერ [3, 34].

სერგი გორგაძემ მოითხოვა განმარტება, თუ რა არგუმენტებზე დაყრდნობით სურდათ მონასტერთა გაყოფის ფაქტობრივი წარმოება კომისიის რუს წევრებს. რაზეც დეკანოზმა ალექსანდრე რაზუმოვსკიმ უპასუხა, რომ ბერების ეროვნული შემადგენლობისა და რუსების მიერ გაღებული მატერიალური დანახარჯების მხრივ ზოგიერთი მონასტერი ოფიციალურად იყო მიჩნეული რუსულად. ასეთ შემთხვევაში ქართველებს დასჭირდებოდათ მათზე თავიანთი პრეტენზიების ახსნა.

კომისიის რუსმა წევრებმა (დეკანოზი ალექსანდრე) მოინდომეს მონასტრები და მათი ნანგრევები საქართველოს ეკლესიისათვის მნიშვნელობის მქონე და უმნიშვნელო ფასეულობებად დაეყოთ: მონასტრებმა, როგორც ისტორიულმა სიძველეებმა, რუსთა ხელში შეინარჩუნეს თავიანთი სახე და ამასთან ერთად არ დაკარგეს მნიშვნელობა ქართველთათვის. რუსები, რომლებიც ფლობენ ასეთ ისტორიულ სიძველეებს, მშენივნურად იცავენ მათ და არ უქმნიან სიძნელეებს ქართველებს ამ სინმიდეებით სარგებლობაში [3, 41-42]. ვლადიმერ ოსეცკიმ [1] აღნიშნა, რომ მონასტრებთან მიმართებაში გათვალისწინებული უნდა ყოფილიყო რელიგიურ-საგანმანათლებლო მიზნები და არა მათი ისტორიულ-არქეოლოგიური მნიშვნელობა მეცნიერებისათვის. ყურადღება უნდა მიქცეოდა ვინ რა მიზნით იყენებდა ახლა მონასტერს და არა მათ მნიშვნელობას საქართველოს ეკლესიისათვის. დეკანოზი იოსებ ორეხოვი სადაო მონასტერთა კუთვნილების საკითხის განხილვისას შეეხო სამოქალაქო კანონების დანების შესაძლებლობას, რომლებიც იცავდნენ ფაქტობრივი ავტორიტეტობის ხანდაზმულობასა და ნაყიდი ქონების უფაო საკუთრებას. თუ მათი გამოყენება შესაძლებელი იქნებოდა, მაშინ გამოდიოდა, რომ რუსებს მონასტრებზე იურიდიული უფლება ნაყიდი ჰქონდათ [3, 34, 44]. რუსულმა მხარემ (დეკანოზი ალექსანდრე რაზუმოვსკი) მიუთითა, რომ ქართველები აქამდე არ აპროტესტებდნენ ამა თუ იმ მონასტერზე რუსების მფლობელობას. რუსმა ბერებმა თავიანთი შრომით მოიყვანეს მონასტრების ნანგრევები არსებულ მდგომარეობამდე. ისინი მონასტრებს ფლობენ არა ერთი რომელიმე ეგზარქოსის სურვილით, არამედ უნ. სინოდის განკარგულებით. არავითარ მიტაცებას ადგილი არ ჰქონია, ეს მოვლენა კონტროლდებო-

და კოლეგიალური დაწესებულების — სინოდალური კანტორისა და უმაღლესი სასულიერო ხელისუფლების მიერ. ამის დასამტკიცებლად დეკანოზმა ალექსანდრემ მოიყვანა მაგალითი მცხეთის ჯვრის მონასტრის განახლების საკითხთან დაკავშირებით, როცა რესტავრაცია უარყვეს სინოდალური კანტორის ქართველმა წევრებმა და ის მართლაც არ განხორციელდა [3, 41v-42, 44].

კომისიის ქართველი წევრების არგუმენტები ზემოაღნიშნულთან დაკავშირებით ასეთი იყო: საქართველოს ეკლესიისათვის მნიშვნელობა ჰქონდა ყოველ ქვას. შეიძლებოდა ამჟამად რუსებს უკეთ დაეცვათ ქართული სინმიდეები, მაგრამ ეს არ უნდა გამხდარიყო კრიტერიუმი საქართველოს ეკლესიის ნანგრევებისა თუ ქვების კუთვნილების საკითხის გადასაწყვეტად (დეკანოზი კორნელი). მით უმეტეს, რომ ქართულ მონასტრებში ჩასახლებულმა რუსმა ბერებმა, უმრავლეს შემთხვევაში, არა მარტო ვერ შეინარჩუნეს, არამედ გაანადგურეს კიდევ ძველი ძეგლები, ვერც ირგვლივ მოსახლეთა კეთილგანწყობა მოიპოვეს (დეკანოზი ნიკიტა). ექვთიმე თაყაიშვილმა ყურადღება გაამახვილა მონასტერთა იურიდიული კუთვნილების საკითხზე: ქართულ სინმიდეებზე საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე ზრუნავდნენ თვითონ ქართველები. მაგრამ როცა საეკლესიო მამულები რუსეთის მფლობელობაში გადავიდა, ეს შეუძლებელი გახდა. რუსები ძველ მონასტრებს აახლებდნენ, ახლებს არ აშენებდნენ (მონასტერთან დაკავშირებით სიმძიმის ცენტრი წმიდა ადგილია, დანარჩენი ყველაფერი გვერდითია). რუსული ხელისუფლება ვალდებული იყო მიტოვებული მონასტრები სათანადო მდგომარეობაში მოეყვანა, ამით ის ასრულებდა მოვალეობას თავისი მოქალაქეების — ქართველების მიმართ. სადაო მონასტრები იურიდიულად საქართველოს ეკლესიას, ფაქტობრივად კი რუსებს ეკუთვნოდათ. ავტოკეფალიის აღდგენის გამოცხადებასთან ერთად ყველა ქართული სინმიდე რუსული საეკლესიო მმართველობის გამგებლობიდან საქართველოს ეკლესიას უნდა დაბრუნებოდა. განსაკუთრებული მსჯელობის საგანი უნდა გამხდარიყო მეორე მხარის მატერიალური ინტერესების დაკმაყოფილება. მისი დასკვნით, თუ სიძველეთა ისტორიულ-არქეოლოგიური მნიშვნელობა არ იქნებოდა გათვალისწინებული, საქართველოს ეკლესიას არც ერთი მონასტერი არ დაუბრუნდებოდა [3, 34, 36v, 40v, 41-43]. ის გარემოება, რომ რუსები სახლდებოდნენ დაცარიელებულ ქართულ მონასტრებში, ამ მონასტრებზე რუსთა უფლებების დადასტურებას არ წარმოადგენდა. მონასტერთა რესტავრაცია სხვა საქმე იყო და კუთვნილების არგუმენტად ვერ გამოდგებოდა. უფრო საფუძვლიანი არგუმენტების წარმოდგენამდე სადაო მონასტრები უნდა დაბრუნებოდათ ქართველებს, რუსთა მატერიალური დანახარჯების დაკმაყოფილებით (იპ. ვართაგავა, დეკანოზი კორნელი) [3, 42]. ჯვრის მონასტრის განახ-

ლებასთან დაკავშირებით ეგზარქოს ნიკონის (1906-1908) მიერ სინოდალური კანტორის ქართველი წევრების აზრის გათვალისწინება არ ნიშნავდა, რომ რუსები ქართველების თანხმობის გარეშე არაფერს აკეთებდნენ. ადრე, სხვა შემთხვევებში, ქართველებს არ შეეძლოთ ყოვლადღიერი ეგზარქოსებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა. ახლა ქართული ეროვნული ეკლესია გაბედულად აცხადებდა თვითგამორკვევის უფლებებს და ითხოვდა საკუთრების დაბრუნებას, რომლითაც აქამდე მის დაუკითხავად სარგებლობდა რუსული საეკლესიო ხელისუფლება (ვართაგავა) სამოქალაქო კანონების გამოყენება სადაო მონასტრებთან დაკავშირებით მიუღებელი იყო, ფლობის ხანდაზმულობას მოცემულ პირობებში მნიშვნელობა არ ჰქონდა, რადგან რუსები საქართველოს ფლობენ არა 10, არამედ 110 წელია (დეკანოზი კალისტრატე, დეკანოზი კორნელი) [3, 42, 44].

ოსურ და ქართულ მხარეებს შორის სადაო სამრევლოებისა და მონასტრების შესახებ ცნობების შეკრების მიზნით შემთანხმებული კომისიის 8 მაისის სხდომაზე შეიქმნა ქვეკომისია დეკანოზების: კალისტრატეს (ცინცაძე) და ქრისტეფორეს (ჯიოვეი) შემადგენლობით. მათ მიეცათ უფლება კომისიაში მოენვიათ ორივე მხარის თითო წარმომადგენელი. გამმიჯვნელმა კომისიამ ასევე დამატებითი ინფორმაცია მოითხოვა სანთლის ქარხანასთან და თბილისის სასულიერო სემინარიასთან დაკავშირებით [3, 48v-49, 77, 80].

მონასტერთა კუთვნილების საკითხის განხილვის შედეგად თავმჯდომარემ გამოიტანა დასკვნა: იურიდიულად რუსები აღდგენილი მონასტრების სრულუფლებიანი მესაკუთრენი არიან. მოქმედება იურიდიულად კანონიერია, რადგან იყო უწ. სინოდის ბრძანება. აქედან გამომდინარე, რაც აშენებულია და შეძენილია რუსების მიერ, იურიდიულად რუსებს ეკუთვნით. მაგრამ ეს კრიტერიუმი საკმარისი არაა. მონასტრებს, როგორც ძველ სინმიდეებს გარდა ისტორიულ-არქეოლოგიური მნიშვნელობისა, აქვთ რელიგიური მნიშვნელობა, რაც ფასეულია განსაკუთრებით ქართველებისათვის. როგორც ქართველი ხალხის მიერ შექმნილი რელიგიური სინმიდეები და რელიგიური ცხოვრების ცენტრები, მონასტრები უნდა ეკუთვნოდნენ ქართველებს. ეს ძირითადი პრინციპია. სხვა გარემოებანი (შემონახულია თუ არა ნანგრევები, როდის და ვის მიერ არის აღდგენილი) კარგავენ მნიშვნელობას. თუ მოსახლეობას ახსოვს სინმიდე, ის მისი რელიგიური ცხოვრების ცენტრია. ე.ი ყველა სინმიდე, როგორც ქართველთა მიერ ჩამოყალიბებული, ქართველებით დასახლებული ადგილების რელიგიური ცენტრი პრინციპულად ქართველების საკუთრებას წარმოადგენს და გადაეცენ საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის საკუთრებაში, მაგრამ ნაგებობები, რომლებიც აშენებულია რუსების მიერ, შეადგენენ რუსთა საკუთრებას და იქნებიან მათ გამგებლობაში [3, 44v-45].

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, უმაღლესი ხელისუფლების მიერ წამოჭრილ საკითხთა გადანყვეტამდე ყველაფერი ძველებურად უნდა დარჩენილიყო. შემთანხმებული კომისიის მიერ შესრულებული სამუშაო იქნებოდა მასალა მომავალი მსჯელობისათვის. მხარეთა მატერიალური და სულიერი ინტერესების დაკმაყოფილების საკითხი უნ. სინოდს ქართული ეკლესიის კათოლიკოსთან ერთად უნდა განეხილა. თუმცა, რუსულმა მხარემ ყველა მონასტერთან დაკავშირებით ერთნაირი გადანყვეტილების მიღება გააპროტესტა [3, 46].

შემთანხმებელ კომისიაში მიღწეული შედეგების არასწორი განმარტების თავიდან ასაცილებლად თავმჯდომარემ საჭიროდ მიიჩნია, გაეტარებინა ზომები ადგილობრივ გაზეთებში საკითხის სწორად გასაშუქებლად [3, 46].

25 მაისს რუსი სამღვდელოებისა და საეროთა აღმასკომმა თავისი უფლებამოსილებანი ა/კავკასიის რუსულ საეკლესიო კრებას გადააბარა. უფლებამოსილებანი მოიხსნეს შემთანხმებული კომისიის რუსმა წევრებმაც, რადგან ისინი აღნიშნული კომისიის სხდომებს ესწრებოდნენ როგორც რუსი სამღვდელოებისა და საეროთა აღმასკომის წარმომადგენლები. კომისიის მუშაობის გაგრძელების მიზნით მისი ყოფილი წევრები ხელახლა აირჩია და რწმუნებით აღჭურვა ა/კავკასიის რუსულმა საეკლესიო კრებამ. მაგრამ ამის შემდეგაც შემთანხმებული კომისიის რუსული მხარის წარმომადგენლები ოქმებში რუსი სამღვდელოებისა და საეროთა დროებითი აღმასკომის წარმომადგენლებად არიან დასახელებული [3, 76, 84, 87].

26 მაისს შემთანხმებული კომისიის სხდომაზე დეკანოზმა ალექსანდრე რაზუმოვსკიმ გააკეთა განცხადება გაზეთ "Возрождение"-ში გამოჩენილი სტატიების შესახებ, რომლებშიც მკვეთრად ესხმიან თავს შემთანხმებული კომისიის რუს წევრებს ეკლესიის ინტერესთა გამიჯვნის საქმის ტენდენციურად და ნელა წარმოებისათვის და ძველი რეჟიმისადმი სიმპათიებში ადანაშაულებენ მათ. დეკანოზ ალექსანდრეს სურდა გაეგო, საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის წარმომადგენელთა განწყობა ამ სტატიებში გამოთქმულ აზრებთან დაკავშირებით [3, 76v].

მომხსენებელი გულისხმობდა აღნიშნულ გაზეთში 21 მაისს დაბეჭდილ წერილს „საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის საქმეთა მდგომარეობის შესახებ“ ზაქარია მთისპირელის ფსევდონიმით [12, 2]. ამ ფსევდონიმით ბეჭდავდა დეკანოზი ნიკიტა თალაქაძე. ის სტატიაში აკრიტიკებდა გაზ. "Кавказское Слово"-ს (№78) მონინავე სტატიაში გამოთქმულ აზრებს, თითქოს საქართველოს ეკლესიამ, რომელიც ეს-ესაა გათავისუფლდა რუსეთის მონობისაგან, თვითონ მოინდომა უკანონოდ დაემორჩილებინა რუსული სამრევლოები. თითქოს რუსული ეკლესია ქართველთა მხრიდან გადად-

გმული უხეში ნაბიჯებისაგან კომისარ ბენეშევიჩს უნდა დაეცვა. ზაქარია მთისპირელი აღნიშნულ და მსგავს სტატიებს თვლიდა მთავარებისკოპოს პლატონის მიერ ორგანიზებულ შავრაზმელთა მცდელობად რუსული რევოლუციური არმია ქართველ რევოლუციონერთა წინააღმდეგ ამხედრებინათ. ავტორის შეფასებით ეს შენიღბული კონტრევოლუცია იყო [12, 2].

საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებმა კომისიის სხდომის ოქმებში ყოველდღიური პრესის განწყობის ასახვა არასასურველად მიიჩნიეს და ოქმში რეზოლუციის სახით რაიმეს დაფიქსირებისაგან თავი შეიკავეს. კერძოდ კი განაცხადეს, რომ მათი გრძნობები კომისიის რუსი წევრების მიმართ რჩებიან ისეთივე, როგორიც იყო ამ სტატიებამდე.

თავმჯდომარემ განცხადებას რუსული მხარისათვის სასურველი განმარტება მისცა და დაასკვნა, რომ ძველი კეთილი ურთიერთობები არც საგაზეთო გამოსვლების შემდეგ შეცვლილა [3, 77].

1 ივნისს შემთანხმებული კომისიის სხდომაზე გაიმართა მსჯელობა 27 მაისს გაზ. "Кавказ"-ში მოთავსებული სტატიის შესახებაც, რომელშიც აღნიშნული იყო, რომ შემთანხმებელ კომისიაში რუსულად ჩაითვალა სხვათა შორის კუკიის სასაფლაოს წმ. ნინოს და ავლაბრის მთავარანგელოზ მიქაელის ეკლესიები, ქართველთა ინტერესების დაკმაყოფილებით; ალექსანდრე ნეველის სამლოცველო კი — სუფთა რუსულად. ეპისკოპოს ანტონის განცხადებით: იქნებოდა შთაბეჭდილება, რომ კომისიის გადანყვეტილებები საბოლოო იყო, მაშინ, როცა მის მუშაობას ჰქონდა მხოლოდ ცნობების მიმწოდებელი ხასიათი.

მღვდელმა ნოგატირევმა განაცხადა, რომ საკითხი გაზეთში არასწორად იყო გაშუქებული. აღნიშნული ტაძრები მან მოიყვანა მაგალითად, რათა ეჩვენებინა შემთანხმებული კომისიის მუშაობის მიმართულება და არ უთქვამს, რომ დასკვნა საბოლოო იყო [3, 84].

1 ივნისის სხდომაზე თავმჯდომარემ თავის გამგზავრებასთან დაკავშირებით შემთანხმებული კომისიის მომავალ მუშაობაზე გააკეთა აქცენტი. აღნიშნა, რომ კომისიის მუშაობა დროებით ბუნებრივად შეწყდებოდა; ორივე მხარე განიხილავდა ერთობლივად შესრულებულ სამუშაოს. შემდეგ კი თავმჯდომარის მიერ წარმოდგენილი პროგრამის მიხედვით დაიწყებდა მასალის შეგროვებას და საერთო კრებების რეგულარულად გამართვას. ჭორების თავიდან ასაცილებლად თავმჯდომარემ გადანყვიტა, თავისი გამგზავრების მიზეზები საზოგადოებისათვის პრესით ეცნობებინა [3, 84v-86].

შემთანხმებული კომისიის ბოლო, 3 ივნისის სხდომაზე ბენეშევიჩმა წარმოადგინა სადაო ეკლესიების სია, რომლის მიხედვითაც მუშაობა 1917 წ. 26 აპრილს უნდა დაწყებულიყო. მიუთითა, რომ მისი შედგენა დაგვიანდა და სიაში აღნიშნული ზოგიერთი სადაო ტაძ-

რის კუთვნილება უკვე გარკვეული იყო, ამიტომ სია №3 ოქმს უნდა დართოდა.

ყდსამღვდელო ანტონმა საჭიროდ მიიჩნია ახალი სიის შედგენა, სადაც მითითებული იქნებოდა კომისიის აზრი თითოეული ტაძრის კუთვნილების შესახებ. ეს ერთობლივი მუშაობის შედეგიც იქნებოდა. რუსული მხარის წარმომადგენლები ძველ სიას კომისიის სამუშაო პროგრამად თვლიდნენ, და მომხრე იყვნენ მასში კომისიის მუშაობის შედეგებიც შეეტანათ.

ს. გორგაძის აზრით, გაურკველობას იწვევდა გამოთქმა „მიჩნეულია სადაოდ“ და კომისიას შესთავაზა, შეეცავალა გამოთქმით — „სადაოდ დასახელებული იყო“, ე.ი. რომლებიც განხილვას ექვემდებარებოდნენ. როგორც 3 ივნისის სხდომის ოქმშია აღნიშნული, კრებამ მიიღო ქართული მხარის წინადადება და წარმოდგენილ სიაში ზემოხსენებული დამატებები შეიტანა [3, 87v-88]. (სია ოქმს არ ერთვის).

ამავე ოქმშია დაფიქსირებული კომისიის წევრების გამოსამშვიდობელი მიმართვები თავმჯდომარისადმი.

დეკანოზმა ორეხოვმა რუსი წევრების სახელით დიდი მადლიერება გამოხატა ბენეშევიჩის მიერ საქმის ობიექტურად და ყურადღებით წარმოებისათვის.

დროებითი მმართველობის წარმომადგენლებმა მიუთითეს, რომ კომისარმა ვერ გაამართლა ქართველი ხალხის იმედები, მისი მუშაობის პერიოდში სამუშაო წინ არ წაწეულა და არც რაიმე გარკვეულა. სინანულით აღნიშნეს, რომ „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცებისათვის ბენეშევიჩმა არ გამოიყენა თავისი დიდი უფლება-მოსილება. ქართველებმა ბენეშევიჩს მშვიდობიანი მგზავრობა უსურვეს და გამოთქვეს რწმენა, რომ ვნებათაღელვისაგან მოშორებული პროფესორი გააკეთებდა იმას, რაც აქამდე უნდა გაეკეთებინა.

ბენეშევიჩმა უარყო ქართველი ხალხის იმედების გაცრუება. განმარტა, რომ მუშაობის შენელება მისგან არ მომდინარეობდა და გაზეთში მოთავსებული განცხადებები სიმართლეს არ შეესაბამებოდა; რომ „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცება მის უფლებებს ალემატებოდა. მისთვის უფლებამოსილებათა მინიჭება მოხდა სასწრაფოდ და ყველაფრის გათვალისწინება შეუძლებელი იყო. ახლა ეს ხარვეზი აუცილებლად უნდა გასწორებულიყო. „თავდასხმების მიუხედავად ვიყავი ობიექტური და მიუკერძოებელი, არაფერს შეეძლო სწორი გზიდან ჩემი გადახვევა... როგორც მეცნიერი ვარ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დამცველი და ასეთადვე დავრჩები“ — ასეთი იყო მისი საბოლოო სიტყვა [3, 89].

საქართველოს ეკლესიის საქმეთა გადამწყვეტი კომისრის პეტროგრადში გამგზავრებამაც ვერ დააჩქარა „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცება.

ბათა“ დამტკიცება. თუმცა, როგორც ივნისის დასაწყისში თბილისში ჩამოსულმა პროფესორმა ნიკო მარმა დროებით მმართველობას აცნობა, „დებულებათა“ მიღება ობერ-პროკურორის მცირედი შესწორებით შესაძლებლად მიაჩნდა. პროფესორ მარს აკვირვებდა ბენეშევიჩის მოქმედება, საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ ის თითქოს სულ სხვა პიროვნებად ქცეულა: 2 თვის განმავლობაში არაფერი გაუკეთებია, მაშინ როცა დროებითი მთავრობისაგან დიდი უფლებები ჰქონდა მინიჭებული, ქართული საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლების დაარსებაც კი შეეძლო. პროფესორმა მარმა დაადასტურა პეტროგრადში დელეგაციის გაგზავნის საჭიროება [1, 161].

ეპისკოპოსი ანტონი და დეკანოზი კალისტრატე საქართველოდან ივნისის თვეში გაემგზავრნენ, პეტროგრადში მათ შეუერთდა არქიმანდრიტი ამბროსი მოგვიანებით კი საქართველოდან — მიხეილ ვასილის ძე მაჩაბელი. მაგრამ „ძირითად დებულებათა“ დამტკიცება 25 ივლისამდე მაინც გაჭიანურდა. აღნიშნული დებულებანი ცნობილია ისტორიულ ლიტერატურაში [2, 102-106], ამიტომ მის განხილვას ჩვენ აღარ შევუდგებით. ხელისუფლება ამ საქმეში პროფესორ ბენეშევიჩის დასკვნას ეყრდნობოდა [2, 102]. აღნიშნულ დებულებათა საფუძველზე საქართველოს ეკლესიის საბოლოო მოწყობამდე და აღსარებათა სამინისტროს დაარსებამდე ობერ-პროკურორის საქართველოს ეკლესიის მიმართ რჩეობა ის უფლებები, რომელიც ჰქონდა საქართველოს საეგზარქოსოს მიმართ. დებულებით ავტოკეფალია აღდგენილი საქართველოს ეკლესიის საჭემთმკურობელს, ქართველთა მხრიდან პროტესტის მიუხედავად, მინიჭებული ჰქონდა „მცხეთის მთავარეპისკოპოსისა და სრულიად ქართველთა კათოლიკოს-პატრიარქის“, რუს მღვდელმთავარს კი — „თბილისის მთავარეპისკოპოსისა და კავკასიის ეგზარქოსის“ წოდება.

დროებითმა მმართველობამ ჯერ კიდევ დებულებათა საბოლოო დამტკიცებამდე დახმარებისათვის ა/კავკასიის განსაკუთრებულ კომიტეტს, პეტროგრადში შინაგან საქმეთა მინისტრ ირაკლი წერეთელს, პეტროგრადის მუშათა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოს თავმჯდომარე კარლო ჩხეიძეს მიმართა, მაგრამ უშედეგოდ [1, 240v-241, 257-258v]. ავტოკეფალისტებმა თბილისში რუსი მღვდელმთავრის დასმისათვის ხელის შესაშლელად 1917 წ. 13 აგვისტოს კათოლიკოს-პატრიარქის მოსაყდრე ეპისკოპოსი ლეონიდი თბილელ მიტროპოლიტად აირჩიეს. I მსოფლიო საეკლესიო კრების VIII და IV მსოფლიო საეკლესიო კრების XII კანონთა თანახმად რუსულ მხარეს თბილისში მღვდელმთავრის დასმის უფლება აღარ ჰქონდა. მიუხედავად ამისა, ოქტომბერში დროებითმა მთავრობამ კავკასიის საეგზარქოსოს დაარსებისას ეგზარქოსს შეუნარჩუნა ტიტული — „თბილისის მიტროპოლიტი“, თუმცა, „ბაქოელის“ წოდე-

ბაც დაუმატა და საეგზარქოსოს მმართველობის ცენტრი ბაქოში დააფუძნა [13, 43, 44].

დროებითა მთავრობამ გამმიჯვნელი კომისიის თავმჯდომარედ პროფ. ბენეშევიჩის ნაცვლად პეტროგრადში პროფესორი ბარონი ნოლდე დანიშნა. სარწმუნოებათა მინისტრმა კარტაშოვმა კომისიის სხდომებზე დასასწრებად საქართველოს ეკლესიის 3 წარმომადგენელი მიიწვია. თანაც მიტროპოლიტი ლეონიდი გააფრთხილა, არ დაეჩქარებინა არსებული წესრიგის მსხვერველა, წინააღმდეგ შემთხვევაში კრედიტის შეწყვეტით დაემუქრა [1, 336v-337].

საქართველოს ეკლესიას პეტროგრადში წარმომადგენლები აღარ გაუგზავნია. საეკლესიო ინტერესების გაყოფასთან დაკავშირებული დავა რუს-ქართველთა შორის 1920 წ. თებერვლამდე გრძელდებოდა, სანამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ თავის ტერიტორიაზე კავკასიის საეგზარქოსოს იურისდიქცია არ გააუქმა [14, 135].

ბენეშევიჩი საქართველოს საეკლესიო საქმეთა მომწესრიგებელი კომისრის რანგში თავისი მოღვაწეობით ქართველ ავტოკეფალისტთა თვალში გაუტოლდა მთავარეპისკოპოს პლატონს, სინოდის კანტორის პროკურორ მიტროფანე პოპოვს, ვლადიმერ ოსეცკისა და საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოწინააღმდეგე სხვა პირებს [1, 192]. იპოლიტე ვართაგავა აღნიშნავდა, რომ მან კავშირი დაამყარა „ჭეშმარიტ რუსთა კავშირის“ ცნობილ წევრებთან, რომლებიც მტრულად იყვნენ იყვნენ განწყობილი ქართველი ხალხისა და ქართული ეკლესიის მიმართ და ყველა ისინი შეიყვანა კომისიაში [15, 84]. კომისარი ბენეშევიჩი ქართულმა მხარემ გაიცნო როგორც „თავისი მოწინააღმდეგეების ამკარა მომხრე და თავისი მტერი“.

თვითონ ბენეშევიჩის განცხადებით, კომისიის სხდომები "признана высокополезной и значительной как грузинской, так и русской стороны, а равно и самими разнообразными слоями населения". ჩვენი მხრიდან აღვნიშნავთ, რომ ასეთი შეფასება მხოლოდ სასურველი იყო, რეალობას კი არ შეესაბამებოდა. ბენეშევიჩისა და მისი თავმჯდომარეობით არსებული კომისიის მოღვაწეობა უარყოფითად იყო შეფასებული დროებითი მმართველობის დადგენილებებში, ავტოკეფალისტთა ცალკეულ გამონათქვამებსა თუ საგაზეთო პუბლიკაციებში [5, 18-19].

კომისიის რუსი წევრების მოღვაწეობის შედეგად რუს-ქართველთა საეკლესიო ინტერესების გამიჯვნის საქმე ჩიხში შევიდა. კომისარ ბენეშევიჩის მიერ შემუშავებული პროექტი, რომლის საფუძველზეც უნდა მოწყობილიყო საქართველოს ეკლესიის ორგანიზაცია ახალ პირობებში, საქართველოს ეკლესიისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა [5, 29].

შემთანხმებელი კომისიის სხდომებზე არ დასმულა საქართველოს ეკლესიისათვის არსებითი მნიშვნელობის მრავალი საკითხი. ქართული მხარის შეფასებით, შემთანხმებელი კომისიის სხდომის ოქმებიც არაობიექტურად იყო ნაწარმოები [1, 155].

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ ოქმში აღნიშნულ ერთ ფაქტორზე შეცდომაზე: 9 მაისის სხდომის №9 ოქმში იპოლიტე ვართაგავას სიტყვაში აღნიშნულია: „საქართველოს ეკლესია თავისი ნებით შევიდა რუსეთის ეკლესიის შემადგენლობაში და რუსეთის ეკლესიამ მისი იმედები ვერ გაამართლა“. ვფიქრობთ, ასეთი შეცდომა საქართველოს ეკლესიის დროებითი მმართველობისა და შემთანხმებელი კომისიის წევრს არ მოუვიდოდა. აქ საქმე შეიძლება გვეკონდეს ოქმის შედგენის დროს დაშვებულ გაყალბებასთან, რადგან ვერც რუსული მხარის წარმომადგენლებს და მით უმეტეს სხდომების მდივან ა. დავიდოვს დავნამებთ აღნიშნულ საკითხში გაურკვევლობას. ოქმი ქართული მხარის მიერ ხელმოწერილი არ არის. მითითებულია, რომ ს. გორგაძემ და დეკანოზმა კორნელი კეკელიძემ ხელის მოწერაზე უარი განაცხადეს [3, 42v, 47, 88, 89].

ბენეშევიჩის სიყალბე საქართველოს ეკლესიის საკითხთან მიმართებაში გამოჩნდა მაშინაც, როცა მან დროებითი მთავრობის მიერ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ეროვნული ნიშნით აღიარებას ასეთი გამართლება მოუძებნა: საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია არ შეიძლება ემსახუროდეს და არ მოემსახურობა არაქართველ მართლმადიდებელთა ჩაგვრასა და შევინროებას; არ შეიძლება იქცეს მათი რელიგიური, კულტურული და მატერიალური ინტერესების დამაბრკოლებლად, თუნდაც იმიტომ, რომ მის შემადგენლობაში არაქართველთა მხოლოდ ის სამრევლოები შევლენ, რომლებიც თვითონ მოისურვებენ [3, 46v].

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები:

1. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №6421;
2. პავლიაშვილი ქ., საქართველოს ეკლესია 1917-1921 წლებში, თბ., 2000.
3. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №323;
4. დროებითი მმართველობის მიერ შემუშავებული „ძირითადი დებულებანი“ შედგენილი იყო დროებითი მთავრობის მიერ შემთავაზებული ეროვნული ავტოკეფალიის პრინციპის გათვალისწინებით. იქვე იყო განმარტებული, რომ საქართველოს ეკლესია იძულებული იყო დაეთმო დროებითი მთავრობის გადანაცვლებებისათვის და თავის მხრივ იხსნიდა ყოველ-

გვარ პასუხისმგებლობას ისტორიისა და მსოფლიო ეკლესიის მსჯავრის წინაშე მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ უარყოფილი ფილეთიზმის დაკანონებისათვის [1, 82-84].

5. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №6489;
6. არაბიძე ი., ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის („ოზაკომი“) წვლილი საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალურ უფლებათა განხორციელების საქმეში (დროებითი მმართველობის სხდომის ოქმების მიხედვით) (ნაწილი I), ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2007, II;
7. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. №89;
8. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. №92;
9. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. №107;
10. გაზ. „საქართველო“, 1917 წ. №96;
11. თბილისის იოანე ღვთისმეტყველის ტაძრის სამრევლო სამზრუნველოს თავმჯდომარე. მისი დასწრება შემთანხმებული კომისიის სხდომებზე რუსულმა მხარემ მოითხოვა, როგორც ა/კავკასიის საეკლესიო ცხოვრების კარგი მცოდნისა [3, 30];
12. გ. „Возрождение“, 1917 г. № 34;
13. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №2273;
14. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე №6478, II საეკლესიო კრება;
15. ვართაგავა ივ., „ჩემი სკოლის ამხანაგები, მოწაფეები და მეგობრები“ (მოგონებები), მანქანაზე ნაბეჭდი სახით დაცულია საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში, თბ., 1948.

Irina Arabidze

Doctor of History, The Javakhishvili Institute of History and Ethnology

THE ACTIVITY OF PROFESSOR BENESHEVICH, THE COMMISSAR OF SOLVING THE AFFAIRES OF THE CHURCH OF GEORGIA AND THE AUTOCEPHALY ISSUE OF THE CHURCH OF GEORGIA

Summary

After declaring the autocephaly of the Church of Georgia on the national ground (1917, March 27), Provisional Government appointed Vladimir Beneshevich as the commissar of solving the affairs of the Church of

Georgia. Professor of the University of Petrograd was known in Georgia as “the best canonist and a man of good orientation”. Beneshevich was obliged to fix the boundaries between the interests of the Churches of Georgia and Russia, to confirm and promote establishing them.

Beneshevich tried to ignore the fact of restoring the autocephaly of the Church of Georgia and even was denying the fact of juridical existence of the Church of Georgia. Beneshevich used to say that he was solving the problem not as canonist but as an official sent by the government of Russia.

Beneshevich's activity caused the stagnation in fixing the boundaries between the interests of the Churches of Georgia and Russia. His project of governing the Orthodox Church in the South Caucasus instead of autocephaly was offering the Church of Georgia autonomy. The Provisional Government of Georgia did not accepted the project.

“Main statements”, based on the Beneshevich's resolution, were confirmed by Provisional Government in July 25. The controversy concerning the problem of fixing the boundaries between the interests of the Churches of Georgia and Russia had been continued till the annulling the jurisdiction of the Caucasus exarchate by the government of Georgian Democratic Republic on its territory in February 1920.

The activity of professor Beneshevich and the council headed by him was negatively evaluated by the Georgian society.

გია გელაშვილი

ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის
უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

გოტფრიდ მერცბახერი საქართველოს მთის მოსახლეობის შესახებ

ძალზე საინტერესოა ქართული სამეცნიერო საზოგადოებისა, და არა მარტო მისთვის, უცხო თვალით დანახული საქართველო, რადგან აქ შეიძლება მოძიებულ იქნას უხვი მასალა ყველა დარგის მკვლევართათვის. ის ერთნაირად საყურადღებოა როგორც ისტორიკოსების, ეთნოგრაფების, ბიოლოგების, გეოგრაფების, გეოლოგების, ასევე ენათმეცნიერების, მედიკოსებისა და ეკონომისტებისათვის. ამდენად, ყოველი წყაროს მონაცემების გადმოქართულება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია; მით უფრო, თუ ეს ცნობები ეკუთვნის განსწავლულ მოგზაურებს. ერთ-ერთი ასეთი მეცნიერ-მოგზაურია გოტფრიდ მერცბახერი.

ჩვენ მოკლედ გაგაცნობთ მერცბახერის ბიოგრაფიის გარკვეულ მონაკვეთებს და შემდეგ ზოგადად შევეხებით მისი უზარმაზარი ნაშრომის შინაარსს, რათა დავინახოთ აუცილებლობა მისი დანვრის მიზნით შესწავლისა.

მერცბახერის გვარის წარმომავლობა მე-18 საუკუნის შუა ხანებამდე ჩადის. მათი საცხოვრებელი იყო ბავარიულ სოფელში ერლანგენთან. აქედან მე-19 საუკუნის მანძილზე, ფრანკული ებრაელობის მრავალი წარმომადგენლის მზგავსად, გადასახლდა დიდ ქალაქებში. ოჯახი ჯერ ნიურნბერგში ცხოვრობდა; საბოლოოდ კი თავის სამკვიდროდ აირჩია ბავარიის დედაქალაქი - მიუნხენი.

გოტფრიდ მერცბახერი დაიბადა 1843 წლის 9 დეკემბერს. მამა - მარკუს მერცბახერი იყო ტყავით მოვაჭრე ბაიერსდორფში; ბიძა - აბრაჰამი ბანკირი და მიუნხენის ერთ-ერთი უძველესი საბანკო სახლის თანამფლობელი იყო.

სოფლის სკოლის დამთავრების შემდეგ, გოტფრიდი შევიდა ერლანგენის რეალურ სასწავლებელში. ოჯახის ტრადიციის შესაბამისად, იგი სწავლის პარალელურად, დაეუფლა ბენჯის დამუშავების ხელობას. შემდგომ გოტფრიდი ეუფლება განათლებას საზღვარგარეთ: პარიზში, ლონდონსა და პეტერბურგში.

1868 წელს მიუნხენში, რეზიდენც-შტრასე 14-ში, გახსნა ბენჯეულის მაღაზია. საქმე წარმატებით ვითარდებოდა, ფინანსურად

დამოუკიდებელი და მდიდარი გახდა; 1888 წელს გაყიდა თავისი ფირმა, რის შემდეგაც აისრულა სანუკვარი ოცნება და საკუთარი თავი ალპინიზმს მიუძღვნა.

პირველი ალპინისტური მიღწევა გოტფრიდს ჯერ კიდევ 70-იანი წლების ბოლოს ქონდა. 1881 წელს, პამირის დალაშქრისას მის მიერ აღმოჩენილ მარშრუტს, დღესაც „მერცბახერის გზა“ ჰქვია.

მთამსვლელობის გარდა, ის მწერლობითაც იყო დაკავებული; მრავალ სპეციალურ ჟურნალში აქვეყნებდა სამოგზაურო ჩანაწერებსა და სამეცნიერო სტატიებს.

1891 წელს მან მოაწყო თავისი პირველი ექსპედიცია, მანამდე გამოუკვლევ, კავკასიონის ნაწილში. 1901 წელს გამოაქვეყნა ნიგნი „კავკასიონის მაღალ რეგიონებში“ (Aus den Hochregionen des Kaukasus) 2 ტომად, რომელშიც მოგვცა თავისი მოგზაურობის მეცნიერული დასკვნები და პირველი კარტოგრაფირება მის მიერ შემოვლილი მაღალმთიანი რეგიონებისა ე.წ. „მერცბახერის რუკაზე“.

ამას მოჰყვა გახმაურებული ექსპედიციები ტიან-შანზე ჩინეთში, სადაც მწვერვალთა ჯაჭვს მისი სახელი დაერქვა.

1901 წელს მიუნხენის უნივერსიტეტის ფილოსოფიურმა ფაკულტეტმა, სამეცნიერო დამსახურებისათვის, გოტფრიდ მერცბახერს საპატიო დოქტორის ხარისხი მიანიჭა, რაც იშვიათობას წარმოადგენდა. 1902 წელს იგი მიუნხენის გეოგრაფიული საზოგადოების მეორე თავმჯდომარედ აირჩიეს. სამი წლის შემდეგ მან ბავარიის ორდენი მიიღო, ხოლო 1907 წელს სამეფო პროფესორის ტიტული. ასევე უამრავი პატივი მიეგო როგორც შინ, ისე უცხოეთიდან.

გოტფრიდ მერცბახერი გარდაიცვალა 82 წლისა 1926 წლის 14 აპრილს მიუნხენში და იქვეა დასაფლავებული. მან თავისი უზარმაზარი ბიბლიოთეკა უანდერძა ბავარიის სახელმწიფო ბიბლიოთეკას. მისი გარდაცვალების ორი წლის შემდეგ ქალაქის ნაწილში - გერნში, ერთ-ერთ ქუჩას მისი სახელი დაერქვა.

მერცბახერი 1891 წლის 27 ივნისს გავიდა მიუნხენიდან. მას ზალცბურგში შეუერთდა ცნობილი ალპინისტი ლ. პურტშელერი (L. Purtscheller), ვენაში კი ტროლეელი გამყოლები ჰანს კერერი (Hans Kehrer) და იოჰან უნტერვეგერი (Johann Unterveger). 7 ივლისს გემით ჩავიდა ოდესიდან ბათუმში. აქედან, ქუთაისის გავლით, ადის სვანეთში. იქ ასვლებს აწყობს უშბა-ლაილა-თეთნულდ-იალბუზზე. ბაქსანის ხეობით გადადის ჩრდილო კავკასიაში. შემდეგ, ჩრდილოეთის მხრიდან, დალაშქრავს ყაზბეგს და ჩამოდის ტფილისში. აქედან ის მიემართება ხევსურეთში, ფშავში, თუშეთსა და დაღესტანში (სათანადო მწვერვალებზე ასვლით). იქიდან, კახეთის გამოვლით, ბრუნდება ტფილისში. მთელი ეს მარშრუტი, ყოველმხრივ აღწერილ-გამოკვლეული, გამოაქვეყნა ორ ტომად ლაიფციგში 1901 წელს. ესაა თითქმის 2000 გვერდიანი ნაშრომი, შემდგარი 34 თავისგან. მას ახ-

ლავს 195 ილუსტრაცია, 30 ტაბულა, 12 პანორამული სურათი, საძიებლები, გამოყენებული ლიტერატურის სია (160-ზე მეტი დასახელების), კავკასიონის რუკები; აგრეთვე, ჩამონათვალი ყველა ნივთის, ჩასაცმელის, მედიკამენტის, აპარატურის და ა.შ., რაც კი ასეთი ექსპედიციისათვის იყო საჭირო.

გადუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს მთის მოსახლეობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის შესასწავლად მერცხაბერის ნაშრომი ერთ-ერთი საუკეთესოთაგანია მე-19 საუკუნის მეცნიერ-მოგზაურთა შრომებს შორის. მერცხაბერი, რომელმაც შეისწავლა არსებული ლიტერატურა კავკასიის შესახებ, (ინგლისური, ფრანგული, რუსული, გერმანული - რადდე, აბიხი, ერკერტი, ბროსე, ლაისტი, დანილევსკი და სხვა, და რაც მთავარია, ქართული - დიმიტრი ბაქრაძე, ხახანოვი, ხიზანიშვილი, რაფ. ერისთავი, ნ. ურბნელი, ვახუშტი.), ცდილობს ყველანაირად შეავსოს ისინი და უკრიტიკოდაც არ სტოვებს ზოგ ცნობას. აი, რას ეუბნება მერცხაბერი მკითხველს: „მაშინ, როცა ინგლისელმა მკითხველმა უკვე იცის კავკასიონის სამყაროს შესახებ, გერმანული გეოგრაფიული და ალპური ლიტერატურა დღემდე სდუმს -- არც ერთი საფუძვლიანი ნაშრომი არ შეხებია მას. არის მხოლოდ მოკლე, არასრული ამონარიდები. აქამდე ერთი იმეორებს წინას შეცდომებს. ჰემან აბიხის გეოლოგიური კვლევა უკვე მოძველებულია; ის ძირითადად რუს მეცნიერებს შეუესიათ და გერმანელთათვის უცხოდაა დარჩენილი.“

გარდა ყოველდღიური სამარშრუტო აღწერისა, მერცხაბერი გვთავაზობს, აგრეთვე ცალკე თავებად სპეციალურ გამოკვლევებსაც. მაგ.: თავი VIII - „კავკასიის ალპების მოსახლეობის ეთნოგრაფიისათვის“ („Zur Ethnographie der Bewohner der Kaukasischen Alpen“), თავი XXVII - „ალმოსავლურ-ქართველური მთიელების ეთნოგრაფიისა და გეოგრაფიისათვის“ („Zur Ethnographie und Landeskunde der oestlichen kartwelischen Bergvölker“), თავი XIII - „სვანეთი და სვანები“ („Swanetien und die Swaneten“) და სხვა.

მკითხველისთვის ნათელი რომ გახდეს, თუ რამდენად საინტერესო და ყურადსაღებია მერცხაბერის ნაშრომი, ჩვენ ძალზე ზოგადად და მოკლედ მოვიტანთ იმ საკითხების ნუსხა-შინაარსს, რასაც მოგზაური ეხება საქართველოს მთის მოსახლეობის აღწერისას.

[ს ვ ა ნ ე თ ი]

სვანების ისტორიული საცხოვრისი. მათი დაყოფა დადიანის, დადეშქელიანთა და „თავისუფალ“ სვანებად. სვანის ტიპი. მათი ენა ქართულის უძველესი შტოა. ქრისტიანობა და საეკლესიო მშენებლობა. ქართული სამეფოების ისტორიული ურთიერთობა სვანეთთან. გელოვანები, დადეშქელიანები და მათი წარმომავლობა. სასოფლო ამხანაგობები. ჩვევები, ცხოვრების წესი და ხასიათის თავი-

სებურებანი. ჩაცმულობა. ცეკვა, მუსიკა. ხალხის სიღარიბის მიზეზი. გუთანი, კვერი, მარხილი. კოშკები. რუსეთის ბატონობის დასაწყისი და მისი განხორციელების სიძნელე.

[ხ ე ვ ს უ რ ე თ ი]

ხევსურეთის საზღვრები. მათი წარმომავლობა. ქართველ მეფეთა ურთიერთობა ხევსურებთან. ყოველთვის შეიარაღებულნი დადიან. ჯვაროსანთაგან მათი წარმომავლობის სიმცდარე. ფარიკაობას ეუფლებიან სიყმაწვილიდან. გვარის ქომავობა პიროვნებისადმი. სისხლის აღება; სისხლის საფასური; შერიგების ცერემონიალი. ფიცის ძალა. ქონებრივი დავა. ძველი სამართლის ფორმების ჯიუტად დაცვა. მოსამართლე, შუამავალი, მათი საზღაური. მოწმეთა დაკითხვა. მტრობა ქისტებთან -- დამარცხებული მტრის მოჭრილი ხელი, როგორც ნადავლი. მტრობა არაგვის ერისთავთან, ჩეჩნებთან და ლეკებთან. სოფლებისა და საცხოვრებლის შენების ტიპი; კოშკები. ნიშნობა, ქორწინება, მაჭანკალი. ცოლ-ქმრის ურთიერთობა, ქალების მაღალი ზნეობა. ქალების მძიმე ხვედრი. მშობიარობასთან დაკავშირებული წესები. თემების ცხოვრების რელიგიური ხასიათი. ხატი - ყოველ სოფელს აქვს თავისი (განთქმულია გუდანი, ხახმატი). წმ. გიორგის პატივისცემა. ხატის მსახურები. ხატი არის ღვთის ნება-სურვილის შუამავალი. ხევისბერი - ისტორიული მონაცემები. სიმაართლის მთქმელი კაცი(ქადაგი) და ქალი(მკითხავი და მეზულთა). კავშირი გარდაცვლილ სულებთან. საეკლესიო დღესასწაულები, თქმულებები და რიტუალები. გარდაცვალებასთან დაკავშირებული ცერემონიები. მოსაგონარი ზეიმი - დოღი, შეჯიბრება სროლაში. კაცების გარეგნობა. ქალთა სილამაზე. ტანსაცმელი. ენა -- ანტიკური ქართული.

[ფ შ ა ვ ი]

ფშავის საზღვრები. კლიმატური პირობები. წარმომავლობა; თქმულებები. ენა. სამოსახლოები. რელიგიური წარმოდგენები და ჩვევები - ხატი. მოსახლეობის რაოდენობა. მტრობა ხევსურებთან. სოფლების და საცხოვრებლების ტიპები. სახლების შიდა მოწყობილობა. მესაქონლეობა. ანთროპოლოგიური სურათი.

[თ უ შ ე თ ი]

თუშების სახელწოდება. თქმულებები. მოსახლეობის რაოდენობა. ენა. ანთროპოლოგიური ტიპი. ჩაცმულობა. მეომარი ბუნება. ცხოვრების წესი. სოფლებისა და სახლების შიდა სახე. ურთიერთობა ხევსურებთან. ურთიერთობა კახეთთან წინათ და ახლა. მტრობა მაჰმადიანებთან და ლეკებთან. მტრობა ქისტებთან. ცხენების პარვის ნიადაგზე შუღლი ხევსურებთან. ქალები და მათი მდგომარეობა. რელიგია და

რწმენები. დასაფლავების წესი. გზები და ბილიკები. ჰავა. კულტურული ურთიერთობანი. არაყი და ლუდი. თევზების ნაკლებობა.

ამ უზარმაზარი ნაშრომის შექმნა, ცხადია, დიდ სიძნელეებთან იყო დაკავშირებული; ამიტომაც მერცხაბერი გულითად მადლობას უხდის ყველა იმ პირს, ვინც კი ხელი შეუწყო მისი ექსპედიციის ნორმალურად წარმართვას, რჩევითა თუ პირადად დაეხმარა მას. ასეთებია, მაგ., ტფილისის გენერალ-გუბერნატორი გენერალი თავადი შერვაშიძე, ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორი ბარონი ფონ ბრიუგენსი; ასევე ტფილისში მყოფი სხვადასხვა უწყებების უფროსები, რომელთა შორის განსაკუთრებით მოიხსენიებს საიდუმლო მრჩეველს დრ. გუსტავ რადდეს, რომელიც სვანეთში იყო 1864 წელს. იგი უქებს რადდეს დაკვირვების საოცარ უნარს და კავკასიელთა მდგომარეობის დიდ ცოდნას და ემადლიერება რჩევითა და საქმით მეგობრული თანადგომისათვის.

ჩვენ გადანეყვითილი გვაქვს მერცხაბერის იმ ვრცელი ცნობების თარგმნა-კომენტირება და გამოცემა, რომლებიც ეხება საქართველოს მთის მოსახლეობას. გარკვეული ნაწილი უკვე დამუშავებულია.

Gia Gelashvili

GOTTFRIED MERZBACHER ABOUT HIGHLAND POPULATION OF GEORGIA

Summary

The history of Georgian mountain population reflected in German sources is very important today. Especially when this information belongs to the eyewitness, intelligent, cultured person. Namely such is the source - 2000 page two volume work of German researcher Gottfried Merzbacher (1843-1926) - "In High Mountain Regions of Georgia" (Leipzig, 1901).

He traveled in the high mountain regions of Caucasus, including mountainous part of Georgia - Svaneti, Khevsureti, Pshavi, Tusheti in 1891. Researcher describes everything he saw himself and felt personally - social-economic situation, everyday life of the population, their relations with each other and other peoples of the Caucasus, national traditions. He widely uses also series of West European, Russian and Georgian information and makes important conclusions. The work is enclosed with many sketches and photos. Especially interesting is the so-called "Merzbacher's Map".

We plan to translate and comment the material collected by Merzbacher and thus the scientific sphere will receive completely new historical-ethnographic information.

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი თანამშრომელი

სამი ინგლისური დოკუმენტი საქართველოს შესახებ

ცნობილია, თუ რა შედეგები მოუტანა საქართველოს ბოლშევიკური რევოლუციის დამყარებამ. მათ მიერ ძალაუფლების ხელთგდება ულმობელი ბრძოლისა და რეპრესიების მეშვეობით მოხერხდა. მოისპო საქართველოს დამოუკიდებლობა და მისი მთავრობა ემიგრაციაში წავიდა.

ერთ-ერთი გამორჩეული პიროვნება, რომელიც ემიგრირებულ მთავრობას არ გაჰყვა ევროპაში, მამულიშვილ ქართველებთან ერთად სამშობლოში დარჩა და განმათავისუფლებელი მოძრაობის მეთაურად იქცა, იყო თავადი გენერალი კონსტანტინე აფხაზი. ილია ჭავჭავაძის დისშვილი, განათლებული, სამხედრო საქმის კარგი მცოდნე, უპატიოსნესი პიროვნება, ყოფილი რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს წევრი, ტფილისის გუბერნიის თავად-აზნაურთა ყოფილი წინამძღოლი/მარშალი/, 1922 წლის მარტში ჩამოყალიბებული „სამხედრო ცენტრის“ თავმჯდომარე, საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარე — ეს ადამიანი დააპატიმრეს ჩეკას აგენტებმა და 1923 წლის 20 მაისს გაუსამართლებლად დახვრიტეს სხვა „მეამბოხე“ სამხედრო ოფიცრებთან ერთად. ამ ფაქტს უმაღლესი მოვლადი ევროპის, კერძოდ, ინგლისის პრესა და იქ არსებული ლონდონის „ქართული საზოგადოება“ და „ქართული კომიტეტი“.

კონსტანტინე აფხაზის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას სპეციალური ნაშრომი უძღვნა ბ-ნმა გელა საითიძემ („სწამდა სამშობლოს აღორძინება. გენერალი კონსტანტინე აფხაზი“, თბ. 1997). ინგლისის ბიბლიოთეკებში მუშაობისას ჩვენ შეგვხვდა მცირე, მაგრამ საინტერესო ცნობები კ. აფხაზის შესახებ, რომლებიც, ვფიქრობთ, არაა გამოყენებული ქართულ ლიტერატურაში. ესენია ოქსფორდის, ბოდლეიენის ბიბლიოთეკის უორდროპის ფონდში დაცული დოკუმენტები:

1. მოსანვევი კ. აფხაზისა და დანარჩენი ოფიცრების სულის მოსახსენებლად აღვლენილ წირვაზე დასასწრებად;

2. გახსენება — ასევე ეხება კ. აფხაზის მოღვაწეობას და ჩეკას ბოროტებებს;

3. ჰენრი ნევენსონის სტატია „მანჩესტერ გარდიანის“ გამომცემლისადმი, სათაურით „რუსეთი და საქართველო“, რომელშიც საკმაოდ ნათლად წარმოგვიდგენს ბოლშევიკთა უმსგავსო საქმიანობას საქართველოს დამოუკიდებლობის დასათრგუნად. ასევე მოკლედ, მაგრამ კარგად ახასიათებს არა მარტო საქართველოსა და ქართველ ხალხს, არამედ კონკრეტულად კ. აფხაზს.

ჩვენ წარმოვადგინეთ ამ დოკუმენტთა ინგლისური ტექსტები ჩვენეული პარალელური თარგმანით. ჩვენ მცირე კომენტარს გავუკეთებთ აღნიშნულ მასალას:

1. სამივე დოკუმენტში ოფიცერთა დახვრეტის თარიღად 23 მაისია დასახელებული. შეიძლება ეს თარიღი ემყარება ჩეკას მიერ დახვრეტის განაჩენისა და მისი სისრულეში მოყვანის შესახებ გამოტანილი გადაწყვეტილების გამოქვეყნებას „ზარია ვოსტოკას“ 1923 წლის 23 მაისის 115-ე ნომერში.

2. ჰენვენსონი „ორ სხვა გენერალს“ ახსენებს; ესენი არიან ალექსანდრე ანდრონიკაშვილი და ვარდენ წულუკიძე.

3. ვერ დავეთანხმებით ნევენსონს როცა ის შეცდომად უთვლის „ტაიშის“ კორესპონდენტს კ. აფხაზის მოხსენებას „ნაციონალ დემოკრატიული პარტიის პრეზიდენტად“. კ. აფხაზი იყო ამ პარტიის თავმჯდომარე და მის უპარტიობას ვერ დავეთანხმებით.

4. ნევენსონის მიერ ხსენებულ ხელშეკრულებაში, რომლის საფუძველზეც რუსი მეფეები ცნობდნენ ქართველთა დამოუკიდებლობას, ალბათ ამაში 1783 წლის ტრაქტატი იგულისხმება.

საერთოდ ჰენვენსონი მართლაც კარგად იცნობდა საქართველოს. მან 1906-07 წლებში ჩვენთან ყოფნას მიუძღვნა ვრცელი სტატიები ჰარპერის ყოველთვიურ ჟურნალში 1908 წელს („Valley of Caucasus“ და „The Burden of the Caucasus“). ამ სტატიათა შესახებ ჩვენ სხვა დროს ვისაუბრებთ. რაც შეეხება წარმოდგენილ დოკუმენტთა ვრცელ ანალიზს, ეს მკითხველისა და სპეციალისტებისთვის მიგვინდვია.

The “Georgian Society” and the “Georgian Committee” of London request the honour of your presence at a

Memorial Service

in Memory of Fifteen Officers of the National Army of Georgia who distinguished themselves on all Russian Fronts during the Great War:

Brigadier-General Prince C. Abkhazi,
Grand Marshal of the Georgian Nobility.

Generals A. Andronikashvili
V. Tsulukidze
R. Muskhelishvili

Colonels G. Khimshiashvili
D. Chrdileli
E. Gulissashvili
A. Macharvaniani

and others, who were shot, without trial, in the cellars of a Tcheka prison in Tiflis by order of the Bolshevik invaders of Georgia on 23 rd May, 1923.

The Service will be held at the Greek Church of St. Sophia, Moscow Road, Bagwater, W.2 (Queen's Road Tube Station) on Friday, June 15 th, at 2.30 o'clock.

(მოსაწვევი)

ლონდონის „ქართული საზოგადოება“ და „ქართული კომიტეტი“ გთხოვთ დაგვდოთ პატივი და დაესწროთ ქართული ეროვნული არმიის 15 ოფიცრის სულის მოსახსენებლად აღვლენილ წირვას, რომლებმაც თავი გამოიჩინეს რუსეთის ყველა ფრონტებზე დიდი ომის დროს:

ბრიგადის გენერალი თავადი კ. აფხაზი, ქართველ თავდაზნაურთა წინამძღოლი

გენერლები ა. ანდრონიკაშვილი
ვ. წულუკიძე
რ. მუსხელიშვილი

პოლკოვნიკები გ. ხიმშიაშვილი
დ. ჩრდილელი
ე. გულისაშვილი
ა. მაჭავარიანი

და სხვები, რომლებიც გაუსამართლებლად დახვრიტეს ტფილისში ჩეკას ციხის ჯურღმულებში საქართველოს დამპყრობი ბოლშევიკი ოკუპანტების ბრძანებით 1923 წლის 23 მაისს.

წირვა ჩატარდება წმ. სოფიას ეკლესიაში, პარასკევს, 15 ივნისს, 2.30 საათზე. (მისამართი — Moscow Road, Bagwater W.2 - ავტობუსის გაჩერება Queen's Road -ზე).

II

IN MEMORIAM.

23 rd May, 1923. The Tcheka Prison – Tiflis.

Prince Constantine Abkhasi, although retired from military service when the Great War broke out at once put himself at the disposal of the Russian Imperial Government. He was entrusted with the formation and command of an artillery brigade in Galicia, where he greatly distinguished himself, and later, was called to the Caucasian front to organize a Georgian Volunteer Legion with a corps of military engineers, which succeeded in piercing the Turkish lines and in establishing contact with the British Forces in Mesopotamia.

When the Russian Revolution released Georgia from her treaty obligations Prince Abkhasi led the way in the movement among the Georgian nobility which gave to their nation banks, schools and other property valued at £ 4.000.000. He supported the Georgian Government in its refusal to sign the infamous Brest-Litovsk treaty when invited by the Russian Bolsheviks to do so, and devoted himself to the regeneration of his country and her people.

Since the invasion of Georgia by the Bolsheviks, their agents have sized and imprisoned all the most distinguished military officers. A few months ago Prince Abkhasi fell into their clutches. He and fourteen other members of the Georgian nobility, on the 23 rd May, were shot without trial in a Tcheka prison. At least eight hundred Georgians were arrested at that time and have joined the thousands already awaiting their doom: whether secret execution, or deportation to Russian famine districts, or to die unnoticed from privation or of the epidemics raging in the insanitary prisons of the Tcheka, who can say?

გახსენება

23 მაისი, 1923. ჩეკას ციხე — ტფილისი

თავადი კონსტანტინე აფხაზი, თუმცა გადამდგარი იყო სამხედრო სამსახურიდან, მაგრამ, როგორც კი დიდი ომი ატყდა, მაშინვე გამოცხადდა რუსულ იმპერიულ მთავრობაში. მას დაავალეს ჩამოეყალიბებინა და ეხელმძღვანელა არტილერიის ბრიგადისთვის გალიციაში, სადაც დიდად გამოიჩინა თავი. შემდგომ გაინიშეს კავკასიის ფრონტზე, რათა შეედგინა ქართველ მოხალისეთა ლეგიონი სამხედრო ინჟინერთა კორპუსთან ერთად, რომლებმაც წარმატებით გაარღვიეს თურქული სიმაგრეები / ხაზები / და კავშირი დაამყარეს ბრიტანულ ძალებთან მესოპოტამიაში.

როცა რუსულმა რევოლუციამ საქართველო გაათავისუფლა სახელშეკრულებო ვალდებულებებიდან, თავადი აფხაზი პირველი შეუერთდა ქართველ თავად-აზნაურთა მოძრაობას, რამაც თავის ერს მისცა ბანკები, სკოლები და სხვა ქონება — შეფასებული 4.000.000 ფუნტ სტერლინგად. მან მხარი დაუჭირა ქართულ მთავრობას, როცა ამ უკანასკნელმა უარი თქვა ხელი მოეწერათ არაპოპულარულ ბრესტ-ლიტოვსკის ზავზე, როდესაც მათ ამისკენ რუსმა ბოლშევიკებმა მოუწოდეს და ამით უერთგულა თავისი ქვეყნისა და ხალხის განახლებას.

ბოლშევიკების მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, მათმა აგენტებმა შეიპყრეს და დააპატიმრეს ყველა გამოჩინებული სამხედრო ოფიცერი. რამდენიმე თვის წინ თავადი აფხაზი ჩაუვარდათ კლანჭებში. ის და თოთხმეტი სხვა ქართველი თავად-აზნაური ყოველგვარი გასამართლების გარეშე დახვრიტეს 23 მაისს ჩეკას ციხეში. საბოლოოდ 800 ქართველიც დააპატიმრეს იმავე დროს და შეუერთეს ათასობით პიროვნებას, რომლებიც უკვე უცდიდნენ თავის ბედს: ან საიდუმლოდ გაქრობას, ან გასახლებას რუსეთის დამშეულ მხარეებში, ან უცნობლად ამონყვეტას გაჭირვებისა, თუ ჩეკას ციხეებში გამეფებული ანტისანიტარიით გამოწვეული ეპიდემიისგან. ვინ იტყვის რა ბედი ეწევათ?

III

HENRY W. NEVINSON — RUSSIA AND GEORGIA.

(to the editor of the "Manchester Guardian")

Sir, - The reply of the Russian Government to Lord Curzon's Notes is accepted by yourself and others as fairly satisfactory, and there seems a good chance that comparatively friendly relations between Russia and this country will now be resumed, so it appears a good opportunity to bring to the notice of both peoples the condition to which the State of Georgia has been reduced under Soviet rule, and to call upon the Russian Government to reconsider their policy in the territory which they claim to have lately reconquered and annexed.

For two reasons I am perhaps better fitted to speak on the subject than most English people, because I am very well acquainted with that beautiful and fertile country lying just south of the Caucasus, and because I was present when the troops and other agents of the late Tsar were stamping down the attempt of the Georgians to recover their ancient freedom in 1906 and 1907. Atrocious as the treatment of a singularly fine and intelligent people at the hands of the Russians then was, everything that I hear from Georgians now proves that their present treatment is more atrocious still.

The Supreme Council, or the Ambassadors who succeeded the Council, may perhaps remember that in January, 1920, they acknowledged Georgia as *de facto* independent, and in January, 1921, they acknowledged her as *de jure* independent. The memory may not trouble them, and their decisions made little difference, for in February, 1921, the Russian forces invaded the country and reconquered it in spite of the vigorous resistance offered by ill-armed and untrained inhabitants. The Russian troops have remained in possession ever since, and the population have been reduced to apparent submitting by methods partly political, partly barbarous. The Georgian Parliament has been dissolved. The Georgian Constitution, with its democratic form and universal suffrage, has been abolished. So have the rights of free speech, free press, and free association. So have the law courts, the place of which is taken by "Tchekas", which arrest, try, condemn, and execute in secret; and lately a body called the Caucasian Bureau reigns supreme in Tiflis. This Bureau and the Tchekas arrest, imprison, exile, and execute without trial. Many Georgians are sent to Russian prisons in Murmansk, Jaroslav, and the famine districts on the Volga. The prisons in Tiflis itself have been vastly increased, large public buildings known to me in old days being now transformed into gaols, and in these young students are tortured to madness. In one night last February 92 prisoners were executed (they are lined up, face to wall, and shot in the back of the head). Just before the Georgian Day of May 26 800 were arrested, and when a Georgian is arrested no one knows what becomes of him or her. I hear now that another 80 are waiting in Tiflis ready to be sent to Russian prisons, where they will disappear.

All priests are persecuted. The Katholikus of the Georgian Church (which is identical with the Russian or Orthodox in doctrine) was lately arrested in his palace by agents of the **Tcheka**, and is reported to have answered to his persecutors: "My soul to God; my heart to Georgia; for my body I do not care!" The famous ancient monasteries are converted into clubs, and in these clubs children are trained to act as spies. Russian troops are quartered among the Georgian villages, and the peasants ate ground down by requisitions for their maintenance.

One of the latest acts of bloodthirsty tyranny was reported by the "Times" special correspondent, who telegraphed from Constantinople on June 1 that among the fifteen officers shot on May 23 were General Prince Constantine Abhazi and two other General Princes of high distinction, one of whom was actually in command of a Russian division. I cannot speak for the other two, but Abhazi was a man of known honour and integrity. He organized a brigade of guns for the Allies in Western Galicia during the war, and then a Georgian Legion, which joined the British in Mesopotamia. He was not a party man (the "Times" correspondent is mistaken in calling him

president of National Democratic party), but he was appointed Chief of Stores under the Russian Government in Tiflis till compelled to resign owing to the general corruption and incapacity of his Russian subordinates. Probably it was his honesty that caused his execution.

Bad as the condition of the Georgian people was under the Tsars, who by treaty were pledged to leave them independent, it is now evidently far worse, and if the Russian Government wish to retain such sympathy as they may still possess in this country I think their attention should be called to the abominations of this despotism...

ჭენი ნევისონი - რუსეთი და საქართველო
(ნერილი "მანჩესტერ გარდიანის" გამომცემლისადმი)

სერ, - რუსული მთავრობის გამომხატველად ლორდ კერზონის ნოტაზე, თქვენ და სხვებმა მიიღეთ როგორც სამართლიანი დაკმაყოფილება და კარგი შესაძლებლობა, რომ რუსეთსა და ამ ქვეყანას შორის ახლა შედარებით მეგობრული ურთიერთობა აღდგება; ალბათ შესაფერისი დროა, აცნობოთ ორივე ხალხს ვითარება, როცა საბჭოების ზეგავლენით საქართველოს როლი შესუსტდა და მოუწოდოთ რუსეთის მთავრობას შეცვალონ თავისი პოლიტიკა იმ ტერიტორიაზე, რომელზეც პრეტენზიას აცხადებენ და ცოტა ხნის წინ ხელახლა დაიპყრეს და ანექსია მოახდინეს.

ორი მიზეზის გამო მე ალბათ უკეთ შემიძლია ვისაუბრო, ვიდრე ინგლისელთა უმეტესობამ, რადგან ძალიან კარგად ვიცნობ ამ მშვენიერ და ბარაქიან ქვეყანას, მდებარეს უშუალოდ კავკასიონის სამხრეთით. 1906 --1907 წლებში მე შევესწარი როცა უკანასკნელი მეფის ჯარები და სხვა აგენტები როგორ თელავდნენ ქართველთა ცდებს დაებრუნებინათ ძველი მშვიდობა. მაშინ მხეცურად მოეპყრნენ ამ არაჩვეულებრივად დახვეწილ და ჭკვიან ხალხს, რომლებიც ისედაც რუსების ხელთ იყვნენ. ყოველივე, რაც ამჟამად ქართველებისგან მესმის, ადასტურებს, რომ მოპყრობა უფრო სამინე-ლია ამჯერადაც.

უმაღლეს საბჭოს და ელჩებს, რომლებიც საბჭოს აზრის გამტარებლები არიან, ალბათ ახსოვთ, რომ 1920 წლის იანვარში მათ ცნეს საქართველოს "დე ფაქტო" დამოუკიდებლობა, ხოლო 1921 წლის იანვარში კი "დე იურე". მათ ალბათ, არ ლალატობთ მეხსიერება, რომ აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ მცირე ცვლილება განიცადა, როცა 1921 წლის თებერვალში რუსული ძალები შეიჭრნენ ქვეყანაში და, მიუხედავად შეუპოვარი წინააღმდეგობისა ცუდად შეიარაღებული და გაუნვრთნელი მოსახლეობის მხრიდან, ხელახლა დაიპყრეს იგი. რუსული ჯარები იქ დარჩნენ და ხალხი აშკარა მორჩილებაში ჰყავთ პოლიტიკუ-

რი თუ ბარბაროსული მეთოდებით. ქართული პარლამენტი დაშალეს. ქართული კონსტიტუცია თავისი დემოკრატიული ფორმებით და საყოველთაო საარჩევნო უფლებით გააუქმეს: ასე მოუვიდა თავისუფალი სიჭყვის, პრესის და ორგანიზაციების უფლებებს. იგივე დღეშია სასამართლოც, რომლის ადგილიც ჩეკამ დაიკავა; იგი აპატიმრებს, აწამებს, უსჯის სიკვდილს, საიდუმლოდ ხვრეტს. და ბოლოს, ორგანო, სახელად „კავკასიის ბიურო“ ბატონობს ტფილისში. ეს ბიურო და ჩეკა აპატიმრებს, საპრობილეში აგდებს, ასახლებს და გაუსამართლებლად სჯის. ბევრი ქართველი გაიგზავნა რუსეთის ციხეებში მურმანსკში, იაროსლავში და ვოლგისპირა დამპყველ მხარეებში. თავის მხრივ, ძალიან მომრავლდა ციხეები ტფილისში; ძველად ჩემთვის ცნობილი დიდი საჯარო შენობები ციხეებად აქციეს, ხოლო მათში სტუდენტ-ახალგაზრდობას სიგიჟემდე აწამებენ. გასული თებერვლის ერთ ღამეს 92 პატიმარი დახვრიტეს (ისინი პირით კედლისკენ გაამწკრივეს და კეფაში ესროლეს). სწორედ ქართველების დღის, 26 მაისის წინ 800 კაცი დააპატიმრეს; ხოლო, როცა ქართველია დაჭერილი, არავინ იცის, რა დამართება კაცსა თუ ქალს. მე გავიგე, რომ ტფილისში სხვა 80 პიროვნებაცაა მზად რუსეთის ციხეებში გადასაგზავნად, სადაც ისინი გაქრებიან.

ყველა სამღვდელო პირი დევნილია. საქართველოს ეკლესიის კათოლიკოსი (რომელიც რუსების მსგავსად მართლმადიდებელია) ცოტა ხნის წინ საკუთარ სასახლეში დააპატიმრეს ჩეკას აგენტებმა. ამბობენ, რომ თავის მდევნელებს ასე უპასუხა: „ჩემი სული უფლისაა; ჩემი გული საქართველოსი; ჩემი სხეული არ მადარდება!“ ცნობილი ძველი მონასტრები კლუბებად გადააქციეს, რომლებშიც ბავშვებს ავარჯიშებენ და ჯაშუშობას ასწავლიან. რუსული რაზმები ჩასახლებული არიან ქართულ სოფლებში და გლეხები წელში წყდებიან მათი შესანახი ვალდებულებებით.

სისხლმონყურებული ტირანიის ერთი ყველაზე ბოლო აქტი „ტაიმისის“ სპეციალურმა კორესპონდენტმა შეგვატყობინა, რომელმაც კონსტანტინოპოლიდან გამოგზავნა ტელეგრამა 1 ივნისს: რომ თხუთმეტ ოფიცერს შორის, რომლებიც 23 მაისს დახვრიტეს, იყო გენერალი, თავადი კონსტანტინე აფხაზი და ორი სხვა გენერალი, თავადი მაღალი რანგისა, რომელთაგან ერთი რეალურად იყო რუსული დივიზიის მეთაურთა შემადგენლობიდან (გულისხმობს გენერალ ალ. ანდრონიკაშვილს — გ.გ.). მე არაფერი შემიძლია ვთქვა ორ მათგანზე, მაგრამ აფხაზი იყო ცნობილი თავისი კეთილშობილებითა და პატიოსნებით. მან ომის დროს ჩამოაყალიბა არტილერიის ბრიგადა ანტანტასთვის დასავლეთ გალიციაში, შემდეგ კი ქართული ლეგიონი, რომელიც მესოპოტამიაში შეუერთდა ბრიტანულს. ის არ იყო პარტიული („ტაიმისის“ კორესპონდენტი ცდება, როცა მას უწოდებს ნაციონალ დემოკრატიული პარტიის პრეზიდენტს), მაგრამ ის იყო დანიშნული რუსული რეზერვების უფროსად ტფილისში,

სანამ იძულებული არ გახდა გადამდგარიყო რუს ხელქვეითთა საყოველთაო კორუფციისა და უუნარობის გამო. ალბათ მისი პატიოსნება იყო მისი დასჯის მიზეზიც.

მძიმე იყო ქართველი ხალხის მდგომარეობა რუსეთის მეფეების დროს, რომლებიც ხელშეკრულების საფუძველზე უტოვებდნენ დამოუკიდებლობას; ამჟამად კი, აშკარად უარესი ვითარებაა. და თუ რუსულ ხელისუფლებას სურს კიდევ რაღაც სიმპათია შეინარჩუნოს ამ ქვეყანაში, მაშინ, ვფიქრობ, ყურადღება უნდა მიაქციონ ამ დესპოტიზმით გამონეწულ ზიზლს...

Gia Gelashvili

Doctor of History, Head scientist-researcher of new and newest history department of the Ivane Javakhishvili institute of History and Etnology

THREE ENGLISH DOCUMENTS ABOUT GEORGIA

Summary

In the following article there is given the Georgian translation and comments to the three documents registered in the Wardrop Collection (Bodleian Library, Oxford).

These are: 1. Printed invitation to memorial service for Prince C. Abkhazi and others (London; 15.06.1923).

2. In Memoriam 23 rd May, 1923.

3. The letter in "Manchester Guardian" from H.W. Nevinston ("Russia and Georgia", 15.06.1923).

აიწყო და დაკაბადონდა პროგრამა **Word 2003**–ში ავტორების მიერ ივანე
ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ზუსტ და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფაკულტეტზე

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გზა, 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge